M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

YAKIN TARİHİMİZDE DÖNMELİK VE DÖNMELER

ZVi
GEYİK YAYINLARI
2. BASKI

MEHMED ERTUĞRUL DÜZDAĞ, 1941'de Bursa'da doğdu. Baba tarafı, 93 (1877) Rus Harbi sırasında Lofça'dan ve Düzdağ yaylasından gelen ve ana tarafı Yenişehir'in yerlisi olan bir ailenin çocuğudur. İlkokulu Yenişehir'de ve Bursa'da okudu. Haydarpaşa Lisesi'ne yatılı olarak devam etti (1953-59) ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1965). Lise yıllarında, Mehmed Akif Ersoy'un talebesi Muallim Mahir İz'in irşadı ile Müslümanca yaşamaya ve düşünmeye başladı. Fakülte yıllarında, haftalık Yeni İstiklâl gazetesi ile basın hayatına girdi (1960). Milliyetçiler Derneği faaliyetlerine, Risâle-i Nur hizmetine ve çeşitli İslâmî fikrî çalışmalara katıldı. Siyasete girmedi. Yedek subaylığından sonra Özel Fatih Koleji'nde idareci ve öğretmen olarak çalıştı (1967-71). Haftalık Sebil gazetesinde yazarlık ve genel yayın müdürlüğü yaptı (1976-80). MED Yayınevi'ni kurdu (1978-82). Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin kuruluşunda çalıştı (1983). 1985'ten sonra Hacc'a ve Umre'ye gitti. MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı içinde "Mehmed Akif Araştırmaları Merkezi"ni kurdu ve "Safahat Dersleri"ni başlattı (1986-89). Günlük Zaman gazetesinde (1987-89) ve Milli Gazete'de (1993) köşe yazarlığı yaptı. Evli (1967) ve altı çocuk babasıdır. 1960'dan beri yazıları ve 1969'dan itibaren kitapları yayınlanmakta olan yazar, yakın tarih ve fikir hayatımız üzerindeki araştırmalarına devam etmektedir. Çalışmalarından basılmış olanların listesi kitabın son sayfalarındadır.

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

Yakın Tarihimizde DÖNMELİK ve DÖNMELER

ZVİ-GEYİK YAYINLARI

ETNİK KÜLTÜRLERİN SOSYAL YAŞANTILARI : 5

Kitabın adı: Yakın Tarihimizde Dönmelik ve Dönmeler
Kitabın yazarı: M. Ertuğrul Düzdağ

Kapak gravürü:Sabatay Sevi'nin, Yahudileri, İsrail'e geri götürmesi. (Gershom Scholem'in The Mystical Messiah Sabbatai Sevi , Princeton Unv.Press 1975 sayılı baskısından alınmıştır.)

Birinci Baskı : Kasım 2002

İÇİNDEKİLER

Birkaç Söz xvii

GİRİŞ YERİNE

Selanik Dönmeleri 4
Ne Türk, Ne Müslüman 5
İşin İçinde İş mi Var? 7
Ahmed Emin Yalman ve Vatan Gazetesi 9
Karakaşzâde'den "Selanik Dönmelerine" 10
"Asalak Yaşayamazsınız" 12
"Domuzlar İçin Bile" 13
Otuz Altı Sene Sonra 14

Bir Açıklama

"MUHTEDÎ" İLE "DÖNME"NİN FARKI

Muhtedi Olmayan Var mı? 17
Muhtedi ile Dönme Arasındaki Fark 17
Dönmelik Neden Bir Mesele Oluyor? 18
Halkın Tutumu 20

Birinci Bölüm

SABATAY SEVİ VE DÖNMELİK

I

Sabatay Sevi Yaşarken

Bir Mesih Bekleniyor 21
Mesihlik Dâvası 22

Mesihliğin İlânı 23
"Mesih" Geziyor 23
"Mesih"e Talih Kuşu 24
"Mesih"in "Peygamber"i 25
Başarı 25
Bir Beyannâmesi 26
"Mesih" Tevkif Ediliyor 27
Bir "Mesih" Daha 27
Mucize Bekleniyor 28
"Mesih" Müslüman Oluyor 28
Tarihlerimizde Bu Hâdise 29
Yahudilik Kurtuldu 32
Yeni Mezhep 32
Sabatay'ın Son Yılları 33
"Mesih"in Ölümü 34

II

Sabatay'dan Sonra Dönmelik

Dönmeler Bölünüyor 36
Yakubîler 37
Karakaşlar 37
Kapancılar 38
Dönmelerde İç Düzen 39
Kuzu Bayramı'nda "Mum Söndü" 39

III

Sabatay Sevi'nin Dönmelere On Sekiz Emri

Sabatay'ın Emirleri 41

IV

Dönme Bayramları

Dönme Bayramları 46
Diğer Bayramlar 52

V

Dönme Kimliği

"Ne Müslüman, Ne Musevî..." 53
Yahudilerin Dönmelere Karşı Tutumu 54
"Parayı Alın, Dönmelerin Aleyhine Yazın!" 54
Hahambaşı Ne Diyor! 57
"Musevîliğe Dönsünler! 60
Musevîliğe Dönme Teşebbüsleri 62
Rumların Dönmelerden Korkusu 63
Lozan'da Dönme Elçisi 64
Gizli Dönme Belgeleri ve Scholem'in Eseri 68

İkinci Bölüm

SABATAY SEVİ ve DÖNMELİK HAKKINDA SON ARAŞTIRMALAR

I

"The Mystical Messiah"

Kitabın İçindekiler 74
Neden İdam Edilmedi 75
"Kölemiz Olacaksınız!" 76
Sabatay Saray'da 76
Nasıl Müslüman Oldu? 77
"Mucize Gösterebilir misin?" 78
Olaya Dönmelerin Bakışı 79
"Allah Beni Türk Yaptı" 81
İhtidadan Sonra Olanlar 82

Yahudilerin Tutumu 83
Mesih'e İnanç Devam Ediyor 84
Nathan ve Mektupları 85
Hahamlar, Nathan'a Karşı 86
Dönmeler Gizleniyor 87
Bir Dönme İlâhisi 88
Nathan Dolaşıyor 89
Mucizeler Çıkmıyor 90
Sabatay Camide 91
Sabatay ve Nathan 92
İkiyüzlü Hareketler 93
Ele Geçen Mektup 94
Avrupa ve Mısır'daki Dönmeler 95
Musul Dönmeleri 95
Hollanda ve Almanya'da Dönmeler 96
İtalya Dönmeleri 97
Nathan, Venedik ve Roma'da 98
Dönmelerin Merkezi Selanik 98
Acıklı Hâdise 100
Sabatay ve Yakınları 101
Hem Müslüman Hem Yahudi! 102
Aldatıcı Va'azlar 104
Sabatay'ın Kitapları 105
"Kibarlar" 106
Bektaşiler 108
Sabatay'ın Bir Mektubu 108
Önemli Bir Yazma Belge 109
Sabatay'ın Sürülmesi 112
Sabatay Ülgün'de 114
Sabatay'ın Oğlu 116
Selânikli Joseph ve Kızı 116
Fas Dönmeleri 117
Sabatay'ın Temasları 118

Sabatay Kuleye Çıkıyor....119
Sofya Dönmelerine Mektup....120
Mesihlik İddiasının Devamı ve Ölümü....121
Ölümü Nasıl Karşılandı....123
Nathan'ın Tutumu ve Son Yılları....124
Karanlıkta Kalan Gerçekler....126
Ek: *Antoine Gal/and'ın Hâtıralarında Sabatay Sevi*....127

II

"Gizli Yahudi Cemaati:
Türkiye Dönmeleri"

Yahudi Ansiklopedisinde Dönme Maddesi....131
"Dönmeler Tarihi"....133
Scholem'in Önemli Makalesi....134
Benzeri Az Olay Vardır....135
Yeni Belgeler....136
Kendilerini "Seçilmiş" Sayarlar....136
On Sekiz Emir....137
Polonyalı Dönmeler....13S
Bektaşi ve Dönme Münasebeti....138
Sabatayist Mahkeme....139
İsrail'in Kurucuları....140
Dönmelerin Selanik'teki Durumu....141
Gizli Sinagoglar....142
Kesin Gizlilik....143
Dönme Âmentüsü....144
Jöntürkler ve Dönmeler....146
Kadın Değişme Âyini....146
Gazzeli Nathan....148
Günümüzde ve İsrail'de Dönmeler....148

Üçüncü Bölüm

BASINDA DÖNMELİK

I

Karakaşzâde Rüşdü'nün Dilekçesi İle Başlayan Açıklamalar

Cumhurbaşkanı'na Dilekçe....151
Dönmeler Savunmada....154
Selanik'ten Gelenler....156
Karakaşzâde'nin Cevabı....157
Vatan'ın Suçlamaları....157
Karakaşzâde'nin İkinci Cevabı....158
Çıkar Birliği....162
Mizah Basınında Dönmeler....163
Dönme Türkçesi....164
Dönmelerin "Hizmet"leri....168
Mübadelede Esas Neydi?....170
Eski Bir Teşebbüs....171
Bir Yahudi: "Yahudilik, Dönmelikten Nefret Eder"....172

II

Bir Dönmenin Kaleminden Dönmelik Tarihçesi "Târihin Esrarengiz Bir Sahîfesi"

Bu Genç Dönme Kimdi?....174
Selânikli ve Dönme Gizliliği....175
Katil Olmaktan Kötü!....176
"Önemli Değil" mi?....177
"Dönmelik Yaşıyor!"....178
Bir Dönmenin Kaleminden Dönmelik Tarihi....180
"Târihin Esrarengiz Bir Sahîfesi" Yazısından Seçmeler....181
İzmir'de Mesihliğin İlânı....183

Sabatay Neden Ortaya Çıktı? 184
Sabatay'ın Ölüyü Diriltmesi 185
Mucize! 186
Sabatay'ın Propagandası 187
Yahudilerin "Umud"u Olmuştu 187
Sabatay'ın Hırsı ve Ülgün'e Sürülmesi 188
Dönmelerin Selanik'te Toplanması 189
Son Yazıların Tamamı 190
Yakup'un Reisliği 192
Dönmeler Parçalanıyor 193
Araya Giren Düşmanlık 194
Yakubîler 194
Yakup'un Ölümü 195
Hacı Mustafa'nın Reisliği 195
Zîşan'lar ve Devletliler 196
Yâkubîlerin İdaresi 197
Zengin ve Fakir Ayrılığı 199
Devlet Memurluğu 199
Dönme Sırrı 199
Dönmelere Baskın 200
Yakubîler ve Midhat Paşa 201
Gonca-i Edeb 202
Yüksek Tahsil 203
Karakaş Takımı 204
Yeni Mesih: Osman Efendi 205
İbrahim Ağa Takımı: Kapancılar 206
Anbarcı 207
Fevz-i Sibyan ve Fevziye Mektepleri 207
Kapancılar ve Terakki Mektebi 208
Geriye Ne Kaldı? 209
Neden Kapalı Zümre? 209
Evlenme Meselesi 210

Mezarlık Ayırmak 211
Cemaat Teşkilâtı 211

III

Karakaşzâde'nin İfşaatı

1

1924 Yılındaki Açıklamaları

Vakit'te Çtkan Birinci Mülakat 214
Dört Gönül Meselesi 215
Menfaatçi Dönmeler 217
Bir Dönme, Türk Kızı Alırsa 218
Çare Nedir? 219
Bir Doktor: İçimize Alalım mı? 220
Vakit'te Çıkan İkinci Mülakat 221
"Dönme, Çıfıt!" 221
Ben Hâlis Dönmeyim 222
Ey Dönme Gençleri! 223
Genç Selâniklinin Tehdidi 223
İlâhları Selanik'te, Halifeleri İstanbul'da 224
Gece Yarısı Kıyılan Nikâh 225
Kadın Ölüleri Erkek Yıkıyor 226
"Kuzu Ziyafeti" 227
Karakaşzâde Evleniyor 228
Yahudi Duası 229
Dönmeler Kıyamette de Ayrı 229
Sofra Başındaki Ayinler 230
Günah Çıkarmak 230
Karakaşzâde İstanbul'da 231
Dönme Hahamın Oğlu 232
Genç Dönmeler 232

"Eş Değiştirme" Gerçekten Var mı? 233
"Mumsöndü" Üzerine Bir Yazı 235
Vesika 1 236
Vesika 2 237

2

Karakaşzâde'nin 1925 Yılındaki Dönüşü

Yeni İfşaat 239
Karakaşzâde Tekrar Sahnede 240
Karakaşzâde'nin Mektubu 241
Gazi Paşa'nın Bombaları 242
Açık Alınla Dolaşmak 243
Karakaşzâde'ye Cevaplar 244
Dönme Duası 245
Esrarengiz Merasim, Çirkin Âdet 246
Karakaşzâde'ye Son Cevap 247

Dördüncü Bölüm

DÖNMELER HAKKINDA YAZILMIŞ
İLK TÜRKÇE KİTAPLAR

I

"Dönmeler Âdeti" Adlı Yazma Risale

Neden Yazdım? 252
Dönme Gurupları ve Hastalıkları 253
Dönme Yardım Sandığı 253
Nasıl Yardımlaşırlar? 254
Gizli Toplantılar 255
Sahte Hacılar, Hafızlar, Âlimler 255
İslâm Dinini Kabul Etmezler 256

Dönme Tapınağına Baskın....256
Dönme Mezarlıkları....257
Dönmeler ve Yahudiler....258
Abdestsiz Namaz Kılan Vazifeli Dönmeler....258
Bin Yıldır Gelmeyen Adam....259
Bir Dönme Kızının Başına Gelenler....259

II

"Dönmeler" Adlı Kitap

İçinde Neler Var?....263
Garip Bir Taife....264
Kız Alıp Verme....265
Hastalıklar....265
Çalıştıkları Sahalar....266
Dönmeler Anadolu'da....267
Rumeli Halkını Lekelediler....267
Kadınlara Serbest Hareket İsterler....268
Ceza Olarak: Namaz....268
Sırları, Adetleri, Mezarlıkları....269

III

"Dönmeler" Adlı Kitaba Cevap:
"Dönmelerin Hakikati"

Neden Yazdı?....272
Kitaptan Önemli Yerler....273
Sağlıkları....274
"Yabani!"....274
Selânikli Olmak....275
Meşrutiyet'teki Taşkınlıkları!....276
Zulüm Görmüşler Gibi....276
Sultan Abdülhamid'e Dâir....277

Camilerin Hâli ... 279
Meşrutiyet'teki Yanlışlar ... 279
Camie Ayakkabıyla Giren "Vaiz" ... 280
"Devr-i Sabıkı Aradık!" ... 281
Ordunun Bozulması ... 282
Subay Nasıl Yetişmeli? ... 283
Rahatına Düşkün Olan Asker Olmasın ... 283

IV

Bir Müdafi Daha: Leskovikli Mehmed Rauf
"İttihad ve Terakki Cemiyeti Ne İdi?"

Dönmeler Arasında Bir "Hürriyet Mücâhidi" ... 285
Dönmelerin Hürriyetçiliği ... 286
"Bazı Câhiller Dönmelerden Şüphe Ediyorlar" ... 287
Dönme Okulları ... 287

Beşinci Bölüm

ARAŞTIRMALARDA VE
HATIRA KİTAPLARINDA
DÖNMELERE DAİR YAZILANLAR

İslâm Ansiklopedisi ... 289
Türk Ansiklopedisi ... 291
Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü ... 292
Meşhur Adamlar Ansiklopedisi ... 292
Meydan Larousse ... 293
İnanç Sözlüğü ... 294
TDV İslâm Ansiklopedisi ... 295
Türkler ve Yahudiler, *Avram Galanti* ... 297
Doğmayan Hürriyet, *Hasan Amca* ... 298
İki Komite İki Kıtal, *Ahmed Refik Altınay* ... 300

Tarihin Coğrafyası, *Jean Brunhes* 301
Galip Paşa'nın Hatıraları 301
Matbuat Hatıralarım, *Ahmed İhsan* 302
Vatan Hizmetinde, *Yusuf Kemal Tengirşenk* 303
Selanik'te 10 Temmuz, *Ali Canip Yöntem* 304
İki Neslin Tarihi, *Ahmed Cevad Emre* 304
Türkiye'nin Düzeni, *Doğan Avcıoğlu* 305
Tarihte Türklük, *Lazslo Rasonyi* 306
Hatırladıklarım, *Zekeriya Sertel* 306
Dersaadet, *Münevver Ayaşlı* 309
İşittiklerim Gördüklerim, *Münevver Ayaşlı* 315
Abdülhamid'den İttihad ve Terakki'ye,
Münevver Ayaşlı 317
Arnavutluk ve Makedonya Hatıraları,
Kâzım Nâmi Duru 319

Sebilürreşad Dergisi 319

İNDEKSLER

Genel İndeks 321
Özel İndeks, *Dönmelik Deyim, Terim ve Mefhumları* 339
Konu İndeksi 347
Liste, *Önemli Belge ve Yazılar* 360

BİRKAÇ SÖZ

Kırk iki yıl önce, tesadüfen görüp okuduğum bir kitap, bana bir "aldatılmışlık şoku" yaşatmıştı. Bu kitap, İbrahim Alaaddin Gövsa'nın "Sabatay Sevi" adlı eseriydi.

Gövsa, şaşırtıcı bir toplum gerçeğinden bahsediyordu: Aramızda, Türk adı ve Müslüman kimliği altında yaşayan, ama aslında irken Yahudi, dînen Musevî olan bir topluluk vardı. "Dönme" denilen bu insanlar, üç yüz senedir içimizde, bizimle birlikte yaşamakta idiler...

Bu inanılmaz iddia, gençliğimin, samimî, millî hisler ve gayelerle dolu olan gönlünü de aklını da altüst etmişti. Milletim adına müdhiş bir aldatılmışlık duygusuna kapıldım.

Biraz araştırınca, bu inanılmaz iddianın doğru olduğunu öğrendim. Ancak işin tuhafı şuydu ki: "Toplum"un, bu "gerçek"ten haberi yoktu,

1666 yılında, İzmir'de, Sabatay Sevi adlı bir hahamın "Mesihlik" iddiasıyla başlayan bu hareketin mensupları, çeşitli safhalar geçirdikten sonra, Selanik'te toplanmış; 1924'ten sonra ise başta İstanbul olmak üzere, büyük şehirlere dağılıp yerleşmişlerdi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulurken, eski rejim zamanında vazife almış devlet ileri gelenleri ile Osmanlı idaresinin tabii taraftarı kabul edilen veya en azından aldıkları kültür dolayısıyla yeni Batıcı rejim için uygun sayılmayan dindar aydınlar, önemli memuriyetlerden uzak tutulmuşlardı.

Bu yıllarda, boşalan veya yeni açılan devlet kadroları için, Dönmeler zümresinin, esasen Batı kültürüyle yetişmiş, tahsilli ve İslâmiyet'le ilgisiz ferdleri, çok uygun birer eleman olarak ortaya çıkmış ve önemli mevkilere çokça alınmışlardı.

Bu sebeple, Dönme zümresinin tanınması, yakın tarihimizdeki siyaset ve kültür hareketlerinin anlaşılabilmesi için de çok gerekli bir sosyal bilgilenme zaruretini doğuruyordu.

İşte, gençliğimde yaşadığım ve "Giriş" bölümünde etraflıca anlattığım o "şok" olayı, benim kendi kendimi, böyle bir vazife ile vazifeli saymama sebep olmuştu.

O günden beri, esasen şahsî merak ve çalışma saham olan "yakın tarih" araştırmalarım sırasında, "Sabatay Sevi, Dönmelik ve Dönmeler" hakkında bulabildiğim herşeyi topladım.

Bunları, zaman zaman, gazete tefrikası olarak veya kitaplarımın içinde, parça parça yayınladım. Bu sefer, artık son şekliyle, müstakil bir kitap halinde çıkarıyorum.

Çalışmalarım sırasında topladığım bazı belgeler, çok büyüyeceği için kitaba alınamadı. Bu eserde bulunanlara yeni bir şey ilâve etmeyecek, ancak onları teyid edecek olan o belge ve fotoğraflar da belki bir derleme olarak ayrıca yayınlanabilir.

Yakın tarihimizde önemli rol oynamış ve gizli kalmış üç şahsiyeti (Parvus, Tekinalp, Madam Gaulis) ele alıp incelediğim "Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler" adlı eserim de yakında yeniden basılacak ve herhalde bu sahadaki hizmetim - ilerleyen yaşımla birlikte - tamamlanmış olacaktır.

Kaderin sevkiyle üzerime düşen bu vazifeyi ifa ve tarihî sosyal bir gerçeğin yeteri kadar anlaşılmasını temin edebildim zannediyorum.

Kolay değil, kırk iki yıl, bu bir ömür sayılır.

Yurdumun imanlı, ihlâslı, mert insanlarına hediyem olsun.

M. Ertuğrul Düzdağ
Şenlikköy, Ekim 2002

GIRIŞ YERINE

İstanbul Darülfününu Edebiyat Şubesi talebelerinden Mehmed Hulusi, kış mevsimi başlamasına ve takvimler 1340 yılının 4 Kânûnisânî'sini (4 Ocak 1924) göstermesine rağmen, havanın mutedil oluşundan bilistifade tramvaya binmemiş, yürüyerek Köprü'ye doğru inmekteydi. Koska'da Zeynep Hanım konağında bulunan mektebinden çıkıp, Beyazıt, Çarşıkapısı, Divanyolu'ndan Babıâli'ye kadar gelmişti.

Kollarının altına sıkıştırdıkları gazeteleri bir an önce bitirmek telâşında olan "müvezzi"lerin bağırışları dikkatini çekti. Her akşam "Cinayeti yazıyor..." diye seslenen bu çocuklar, bugün başka bir haberi dillerine dolamışlardı:

"- Vakit! Vakit! Yazıyor! Dönme Karakaş'ın ifşaatını yazıyor!.."

Darülfünun talebesi Mehmed Hulusi Efendi, bu *"Dönme"* sözünden bir şey anlamamıştı.

"- Dönme ne demek? Neden dönmüş? Nereye dönmüş?"

Merakı galip gelmişti; mütevazi talebe bütçesinden yüz paraya kıyarak, bir *Vakit* gazetesi aldı.

Haber, gazetenin ikinci sayfasındaydı. Başlığı şöyleydi:

"Dönmeler Hakkında Arıza - Asıl Mesele Selanik Dönmelerinin Mübadeleye Tâbi Olunmamasını Rica Etmektir"

Haberi okumaya başladı.

Gazetenin yazdığına göre, *Karakaşzâde Mehmed Rüşdü* adında birisi, Millet Meclisi'ne bir dilekçe vermişti. Bu dilekçede bazı şeyleri açıklıyor ve bir takım şeyler istiyordu. Ankara'da yayınlanan *Yeni Gün* gazetesi, birkaç gün önceki nüshasına bu arızayı dercetmiş, *Vakit* gazetesi de oradan almıştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeni üyelerine hitap eden Karakaşzâde Rüşdü *"Selanik Dönmeleri"* dediği ve kendisinin de içinde bulunduğu bir zümreden bahsederek, bunların ne Türk ne de Müslüman olduğunu, dolayısıyla, Anadolu Rumları ile Selanik Türkleri değiştirilirken, bunların Türkiye'ye alınmamaları gerektiğini iddia ederek, şunları söylüyordu:

Millî mefkûre denilen umûmî mevzûunuzu teşkil eden esasların en birincisi, maddiyat ve maneviyatı mütecanis [birbirinin aynı, benzer] olan sizlere, bu

mukaddes yolda yardımcı olacak yol arkadaşlarınızın - ki millettir - dahi maddeten ve manen mütecanis olmaları lâzım gelir.

Bu asır milliyet asrıdır. Din, vicdanî bir mesele olduğu gibi, herkesin ruhundaki akideyi [inancı] ölçecek bir maddî ölçü olmadığından, artık bu gibi gayri mer'î [geçersiz], muhayyel ve mevhum kuvvetlere itimat ederek teşrîk-i mesaî [işbirliği] edilemediğindendir ki, maddiyat ve maneviyatı eban an ced (ecdattan beri) malûm olan millî kitleler, mesned ittihâz edilmişti.

Mehmed Hulusi hayret etti. Adam, Millet Meclisi'ne yazdığı dilekçesinde "din" için "hayal" ve "vehim"diyordu... Daha yeni içinden çıktıkları ve din için savaştıkları Millî Mücâdele'yi hatırladı. Bütün millet bir vehim uğruna mı savaşmış oluyordu?.. İstiklâl Marşı'ndaki *"Benim îman dolu göğsüm..."* ve *"Bu ezanlar ki şehâdetleri..."* diyen mısraları düşündü. Gerçi Şâir Akif Bey'in yapılan bazı inkılâblardan memnun olmayarak ve bir dostunun davetini vesile edinerek Mısır'a gittiğini duymuştu.

Bu düşüncelerle ve *"Bu Dönme işi, bir fırıldak ama, acaba ne?"* diyerek, haberi yeniden ve daha dikkatle okumaya başladı. Yazı şöyle devam ediyordu:

İşte her şeyden evvel tahkîki lâzım gelen mesele:İki üç asır evvel İspanya'nın Engizisyonundan kaçıp Türklerin cenâh-ı sehâbetine [koruyucu kanatlarına] iltica etmiş [sığınmış] ve bilâhare bir mes'ele-i siyâsiyye cürmüyle müttehem olan [siyasî suçla itham olunan] reislerinin telkinâtıyla sahte olarak İslâmiyet nam ve kisvesine bürünmüş Selanik Dönmeleri'dir. Üç kısımdan ibaret olan bu Dönmeler aslen ve irken Yahudi olmakla beraber ruhen ve vicdanen dahi din-i İslâm'la bir alâkaları yoktur. Diğer Yahudiler gibi iki üç asırdan beri Türk ve İslâmlarla kat'iyyen ihtilât etmeyerek [kaynaşmayarak] kendi cemaatleriyle, âyin ve vicdan-ı husûsîleriyle ancemaatin [toplu halde] yasaya gelmişlerdir.

Sabık Osmanlı hükümeti zamanında sûret-i resmiye ve zahirede [görünüşte] İslâmiyet'i kabul ettiklerinden, bunlar İslâm camiasına kayd edilmiş ve o suretle telâkki edilmiş [Müslüman sayılmış] olduklarından, bunlar da zaman ve muhitin taassubundan korkarak mahal mahal, çeşit çeşit, renk ve kıyafetlerde görünerek İslâmları aidata gelmişlerdir.

Bin türlü riya ve sahte tavır ve kıyafetlerle büyük Türk kitlesi arasına sokularak pek çok servet kazanmışlar, memleketin büyük ticaret ve iktisat noktalarını elde ederek mühim ve mühlik [tehlikeli] bir âmil olagelmişlerdir. Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi, milliyet esâsâtı üzerine çizmekte olduğu

programında ve bahusus Makedonya'daki Türklerin mübadelesini icra ettiği şu zamanda, artık bu Dönmeler meselesini de, kat'iyyen hal ve tasfiye ederek, milleti tereddüt ve şüpheden kurtarmalı, içtimaî ve iktisâdî bünyeyi tehlikeden halâs ederek ıslah etmelidir.

Bu satırları okuyan genç adam, arîza sahibinin bu ifşaatı yüzünden, memleketteki bütün Dönmelerin *İstiklâl Mahkemeleri'ne* verilerek sorgusuz sualsiz aşılabileceklerini düşünmekten kendisini alamamıştı. Mesele iyice ilgisini çektiğinden merakla yazının sonunu da okudu:

NE TÜRK, NE MÜSLÜMAN

Hükümet mübadeleyi Türklere hasretmiştir. İslâm olan Arnavutları bile kabul etmiyor. Mevcut gayri Türkleri bile memleketin muhtelif mahallerine serpiyor, dağıtıyor. Bundan maksat Türklüğü maddeten ve manen mütecanis bir şekle sokmaktır. Halbuki Dönmeler Türk değildir! Çünkü târihen müsbet olmakla beraber şimdiye kadar kendilerinden başka bir unsurla aşılanıp istifayı kabul etmemişlerdir. Dönmeler Müslüman değildir! Çünkü asırlarca muhitlerinde yaşadıkları Selanik Müslüman Türklerince malûm olduğu gibi, benim gibi aynı ırktan gelmiş pek çok namuslu münevver kimselerin ikrar ve isbatıyla da sabittir.

O halde size samîmâne hitap ederek soruyorum:

Ey Türklüğün istiklâl ve selâmet ve saadeti için her türlü varlığı fedadan çekinmeyen büyük Millet Meclisi a'zâ-yı kiramı! Bunlar için ne düşünüyorsunuz? Mübadele edecek misiniz?

Husûsî mübadele usulleriyle bunların tekrar mütekâsif bir tarzda İstanbul, İzmir, Bursa gibi memleketin iktisad kapılarında, bu yabancı ve zeki kitlenin sahte İslâm ve sahte Türk nikablarıyla [maskeleriyle] yerleşip kazanmalarına müsâade edecek misiniz? Dünkü harb cephesinde çarpışırken hâriçten Anadolu'ya gelen her şahıs hakkında tahkikatta ne kadar mutaassıp ve tedkikkâr davranıyordunuz. Hele cephelerdeki ordular ve kıtaât-ı askeriyye bu hususta ne kadar müteyakkız ve hassas idi; artık askerî zafer istihsâl edildi diye bu teyakkuz ve hassasiyete lüzum kalmadı mı? Madem ki hayat mücâdeledir; içtimaî, iktisâdı, ahlâkî, siyasî, hâsılı hayatî mesâilin cümlesinde hassas ve müteyakkız bulunmak lâzımdır.

Kendi kanınızdan, kendi dininizden olmayan bu eski mültecileri ya hudûd-i millî hâricinde bırakmanızı veyahut bunları tesbit ederek, âdeta damgalayarak memleketin her tarafına dağıtıp, bir kânûn-i mahsusla Türk aileleriyle ihtilât ve istifâlarını [karışıp temizlenmelerini] temin buyurmanızı teklif ve istirham ederim. Böylelikle saf ve nezih Türk kitlesini tereddüt ve iştibahtan kurtarmakla beraber, hakikî Türklüğe iltihak fikrini öteden beri mefkure edinen bendeniz ve

emsalimi Dönmelik nâm-ı mülevves ve şaibesinden [kirli adından ve lekesinden] kurtarmanızı ve bu suretle çizmekte olduğunuz yeni Türk tarihine bir fasl-ı mahsus ilâve buyurmanızı niyaz ve istida eylerim.

Ol babda emr ü ferman Büyük Millet Meclisimizindir.

Dönmelerin Türklerle ihtilât ve istifasını samimî surette arzu eden münevverler nâmına

Mehmed Karakaşzâde Rüşdü

İŞİN İÇİNDE İŞ Mİ VAR?

Okuması biten Mehmed Hulûsî, gözleri "itirafçı Dönme"nirı imzasında takılı, kalakaldı. İçi kararmıştı. Bakışlarını kurtarmaya çalışırken, yine aynı sayfada bir başka haberin de bu mevzu'a dair olduğunu fark etti.

Artık çaresiz okumak zorundaydı. Çünkü bu meseleyi gerçekten merak etmişti. Kısa olan bu ikinci yazı şöyleydi:

Karakaşzâde Rüşdü Bey'in Ankara'daki teşebbüsüne âit neşriyatı gören bir kâri'imiz dün bize, mâhiyeten buna benzer, fakat Atina'da vâki olmuş bir teşebbüsten haber vermiştir. Verilen bu malumata nazaran Atina'daki teşebbüsü yapan Yunan Meclis-i Meb'usânı âzasından Mustafa Efendi'dir. Ve Gonatas'la vâki olan bir mülakat ile başlamıştır.

İstanbul'da Faik Bey isminde bir zâtın kayınpederi

olduğu söylenen bu Mustafa Efendi, Gonatas'la vâki olan mülakatında mübadele ahkâmının Türk ve Rumlara münhasır kalmasını istiyor ve bunun için Rüşdü Bey'in Büyük Millet Meclisi azasına tevzi ettiği bu arızada serd ettiği esbabı ileriye sürüyor; yani kendilerinin ne Türk ve ne de İslâm olmadığını iddia ederek mübadeleden hâriç bırakılmaları lâzım geleceğini iddia ediyordu. Bu iddiasını da muaşeretlerinin aynı Musevî muaşereti ve harslarının tamamen Musevî harsı olduğu iddiasıyla tevsik ederek diyordu ki:

"Avcı Sultan Mehmed, ceddimiz Sabatay Sevi'ye cebren İslâmiyet'i kabul ettirmiştir. Halbuki, o ruhen ve îtikâden Musevî idi ve Musevî kaldı. Onun ahfadı da aynı îtikad ve ruhu taşımaktadır. İsimlerimiz Müslüman ismidir ve fakat ruhumuz tamamen Mûsevîdir..."

Gonatas, Mustafa Efendi'nin bu müracaatını evvel emirde arasındaki dostluğa binâen hüsn-i telâkki etmiş ve meseleyi Meclis-i Vükelâ'da mevzuubahs ettirmeyi va'd ettiği gibi va'dini de yerine getirmiştir.

Fakat Yunan nazırları, bunların Yunanlılık için mübadeleye tâbi hakiki Türk unsurundan bir kat ziyâde muzır olduklarını beyan ve kendilerinin muhakkak mübadeleye tâbi tutulmalarında ısrar etmişlerdir.

Bundan bir müddet evvel Yunan gazetelerinin böyle bir istisna müracaatından bahs ettikleri telgraflarda haber verilmiştir.

AHMED EMİN YALMAN VE VATAN GAZETESİ

Vakit'teki Dönmelere dair yazıları bitiren Mehmed Hulusi, gözlerine inanamıyor, satırları tekrar tekrar okuyordu.

İkiyüz elli sene! Tam ikiyüz elli sene önce, Müslüman oldu sanılan ve içimize aldığımız birtakım Yahudiler, o zamandan beri içlerinde yaşadıkları Müslüman halkı kandırıyorlardı! Müslümanlığa inanmıyor, onun gereklerini yapmıyor ve kendi ırklarından gayrisi ile evlenmeyerek ikiyüz elli sene evvel ne iseler yine öylece kalıyorlardı!

Şirket-i Hayriye'nin *"İnbisat"* vapuruyla Üsküdar'a geçmekte olan Mehmed Hulusi, bunları düşünürken; arkadaşı Ahmed Subhi'nin yanına gelmesiyle, mesele hakkında biraz daha bilgi sahibi oldu.

Ahmed Subhi dindar bir gençti ve *"Sebîlürreşâd"* dergisini takip etmekteydi. Onun söylediğine göre, bu dergi arada bir "Dönmeler"in dine ve ahlâka zararlı faaliyetler yaptıklarını yana yakıla yazmakta, fakat kimseye dinletememekte idi.

Subhi'nin elinde *"Vatan"* gazetesi vardı. Söylediğine göre, bu gazetenin sahibi ve başmuharriri *Ahmed Emin* de Dönmeler'dendi.

Ahmed Emin, bu günkü nüshada Karakaşzâde'nin arızasından bahsediyor, onun bazı Dönmelere kızdığı için intikam almak maksadıyla bu meseleyi ortaya attığını yazıyordu. Fakat işin aslını inkâr etmiyor, gerçekten

böyle bir zümrenin varlığını kabul ediyordu. Yalnız yazdıklarından anlaşıldığına göre, Ahmed Emin, Dönme olmakla beraber, bu ayrılık gayrılığın aleyhinde idi. Veya gizli bir sebep veya maksadla, öyle görünmek istiyordu.

Yazısında, vaktiyle bir taassup sebebiyle Türk ve Müslümanlardan ayrı yaşayan bu zümrenin, zamanla açıldığını, Türk ve Müslüman terbiyesi aldığını, onlarla evlenmeye başladığını; Türk tarihinde içlerinden mühim adamların yetiştiğini, hatta İzmir'de Yunanlılara ateş ederek şehid olan gazeteci *Osman Nevres'in (Hasan Tahsin)* de bu zümrenin yetiştirdiği kahramanlardan olduğunu söylüyordu.

Yazısının sonunda Karakaşzâde'yi "çirkin bir nifakçılık" yapmakla itham eden Ahmed Emin, Meclis'in bu meseleyi araştırmasını da teklif etmekteydi.

Ayrıca tanınmış birkaç Dönme tüccar da kendileriyle konuşan gazetecilere, Karakaş Rüşdü'nün bir sinir rahatsızlığı geçirdiği için böyle konuştuğunu söylemiş ve onun hakkında küçültücü ifâdeler kullanmışlardı.

KARAKAŞZÂDE'NIN CEVABI

Ahmed Emin'in ve diğerlerinin bu ithamlarına, Karakaşzâde'nin ne cevap vereceğini merak eden Mehmed Hulusi, birkaç gün sonra, 7 Ocak 1924 tarihli "Vakit" gazetesinde, aradığını buldu.

Karakaşzâde Mehmed Rüşdü'nün cevabı çok açık ve oldukça sertti:

Ankara'da Karakaşzâde Mehmed Rüşdü Bey'den Bilumum Selanik Dönmelerine Açık Mektup

Efendiler,

Üç asırdan beri saf ve muhterem Türk milletinin cenâh-ı merhamet ve atıfetine sığınarak Dönme namıyla mevcudiyetimizi idâme etmekte pek mutaassıp davranıp tarz-ı muaşeret ve harekâtımızda zahir ve bâtınımızın [dışımız ve içimizin] ayrı gayrı olduğunu kâbil-i ifşa olmayacak derecelerde Türklere tanıttık. Osmanlı hükümetinin geçirdiği safahât-ı târihiye, diyelim ki şimdiye kadar bizleri müctemian [birlikte] yaşatmaya ve aramızda dâima tefâhür ettiğimiz teâvün [yardımlaşma] hislerinin izâlesine mecbur kalmamak üzere Türklerle adem-i ihtilâta [karışmamaya] sevk etti. Bugünkü bîgâneliğimizi bütün cihanın hayret ettiği muazzam Türk inkılâp ve zaferinden sonra ne ile tevil edeceksiniz?

Vicdan ve maneviyat ve itikadınıza hulul etmek istemiyorum; fakat bu muhterem Türk milletinin Edirne'den Kars'a kadar hâkim olduğu topraklarda yaşayan insanların bir siyak üzere kalbleri ve vicdanları çarpar ve ancak Türklük mefkuresini taşıyanlardan mürekkep olmasını arzu ettiğini bilmiyor musunuz? Daha anlayamadınız mı? O halde ne duruyorsunuz? Aranızda beş on kişinin zahiren Türklerle ihtilât etmesi bir farz-ı kifâye gibi telâkki olunarak geriye kalan on on-

beş bin kişilik bir varlığınız memleketin vücudunda *(şiddetli bir iki kelime gazete tarafından çıkarılmıştır)* bir yabancı kalmaya Türklerin mütehammil ve sabûr olduğunu mu zannediyorsunuz?

ASALAK YAŞAYAMAZSINIZ

Aldanıyorsunuz, efendiler!

Bu memleket bihakkın hakk-ı hayatı Türklere bahş etmiştir, zira o Türklerdir ki kanlarıyla sulayarak karış karış bu toprağı muhafaza etmiştir.

Son hâdisat esnasında herkesin ümidini kestiği ve böyle sizler gibi ne kanını, ne malını, ve ne de servetinin cüz'î bir kısmını memleket ve millet için feda etmeyi hatırına bile getirmeyen tufeyliler [asalaklar] iddihâr-ı servet [para yığmak] ile iştigâl eylerken, her türlü maddi muavenetten mahrum kalan Türkler, Allah'ına istinad ederek her taraftan üzerlerine vâki olan hücum ve taarruzlara mütevekkilâne ve dindarâne ve kendilerine has bir metanet ve sükûnetle mukabele ederek vatanı müdafaa ettiler ve bihakkın düşmanları na galebe çaldılar. Bu kadar ulvî bir manzara karşısın da hâlâ sizlerin lâkayd bulunarak eski an'anâtınızı ve amalinizi muhafaza edip, eski devirlerde olduğu gibi tufeyli yaşamayı ve hiç bir taraftan bir sadâ-yı itiraza mâruz kalmayarak refah ve saadet mi hayâl ediyorsu-

DOMUZLAR İÇİN BİLE

Ankara'ya geleli beri yakînen görüp anladığım Türkler ve bilhassa Büyük Miller Meclisi ve onun vükelâsı benim onbeş yaşımdan beri beslediğim emellerin husûlpezîr olacağına berâat-ı istihlâldir. Çünkü Büyük Millet Meclisi çiftçilere îrâs-ı zarar eden yaban domuzları için bile kanun çıkarmaktadır; binâenaleyh zanneder misiniz ki, bu kadar incelikleri düşünen rüesâ-yı millet bir kitle-i ecnebiyyeyi sinesinde besleyebilsin. Buna artık tahammül edecek bir ferd bulunmadı ve bulunamaz.

Bugün bizim için iki şık vardır: Ya Türklerle bir kânûn-i mahsûs dâhilinde kat'iyyen ihtilât ve tesâlüb ederek [karışıp evlenerek], bütün vatan ve milletin saadet ve felâketine müştereken çalışmak veyahut hudûd-i millî hâricinde herhangi bir şekl-i maddî ve ma'nevîde olursa olsun başımızın çaresine bakmaktır. Benim anladığım budur.

4 Kânûnisânî 340 [4 Ocak 1924] tarihli Vatan gazetesinde hemşehri ve yakın akrabanın iddiası veçhile ne hissiyat ve asabiyetime mağlûbum ve ne de bir tarafın telkînât ve tahrîkâtıyla bu işe mübaşeret ettim. Ancak yukarıda arz ettiğim bir mefkurenin sahne-i aleniyete vaz'ına bugün zemin ve zamanı müsâid bulduğumdandır ki, ortaya atıldım. Asırların biriktirdiği mülevvesâtı tathîre muvaffak olan Büyük Millet Meclisimiz inşaallah bu mes'ele-i menhûseyi de yakın zamanda ortadan kaldıracak, bugün bana asabî veya baş-

ka hiffetler isnâdıyla taarruz edenler yakın zamanda elimi öpüp beni takdir ve tahdis edeceklerdir. Ve minallah-it tevfik.

OTUZ ALTI SENE SONRA

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi talebesi Mehmed Hulusi'nin başına gelen bu hâl, 36 sene sonra, 1960 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencisi olan Mehmed Ertuğrul'un yani bu satırların yazarının da başına gelmiş ve onu da çok şaşırtmıştı:

Bâbıâlî yokuşunu çıkıp inerken, kitapçı vitrinlerine bakardım. Yokuşa vurur vurmaz hemen sağda, *Semih Lutfî Kitabevi* vardı. Bunun vitrinindeki bir kitap dikkatimi çeke çeke, sonunda, mütevâzi öğrenci bütçemden -herhalde- yüz kuruş kadar bir fedâkârlığı ve çok asık suratlı olan sahibesi Ermeni kadınına beş dakika tahammül etmeyi göze alarak o kitaba sahip olmuştum.

Yazarı, *İbrahim Alâaddin Gövsa,* başlığı *Sabatay Sevi..* Fakat kitapta tuhaf olan, bu ismi taşıyan adamın kapaktaki resminin, sarıklı bir Müslüman kıyafetinde olmasıydı. Ya isimde, ya resimde bir yanlışlık olmalıydı!

İşte benim "Dönmeler" ve onların "Mesih"i olan "Sabatay Sevi"ye olan ilgim bu kitapla başladı ve kırk yıldır devam ediyor. 1960 sonrasında *M. Şevket Eygi Bey'in* çıkardığı haftalık *"Yeni İstiklâl"* gazetesinde, İbrahim Alâaddin'in kitabını özetlemiştim. 1976'da ise *Kadir Mısıroğlu Bey'in* yayınladığı *"Sebil"* de on dört yazılık bir

dizi ile bu konuda o zamana kadar yaptığım araştırmalarımı yazdım (no. 12-25, 19 Mart-18 Haziran 1976). Daha sonra da, günlük gazetelerden *Zaman'da.* (Aralık 1987) yirmi ve *Milli Gazete'de* (Ocak 1994) on dört yazdık dizilerle, aynı konunun üzerinde durdum.

Sonunda bu çalışmalarım, ilk baskısı 1991 ve ikincisi 1994'te yapılan, *"Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler"* adlı araştırmamın içinde, üç yüz sayfalık bir bölüm olarak kitaplaştı. Şimdi ise müstakil bir eser olarak ortaya çıkıyor.

Aradan yine yıllar geçti. Bugün de, 1924'teki Mehmed Hulusi veya 1960'taki Mehmed Ertuğrul'un durumunda, yani "Dönmeler"in adını bile duymamış veya duymuş da hayrette kalmış, kimbilir nice gençler var?.. İşte bundan sonra gelecek sayfalar, onlar için yazıldı.

(*) 2000 yılı öncesi ve sonrasında, M. Şevket Eygi Bey'in, günlük yazılarında bu meseleye sık sık yer vermesi ve nihayet Yalçın Küçük ile Dönme kökenli *Ilgaz Zorlunun,* konuya dair yaptıkları tesbitler açıklamalar ve yayınlar, bu mesele üzerindeki esrarı yavaş yavaş dağıtmaya başlamıştır.

BİR AÇIKLAMA

"MUHTEDÎ" İLE "DÖNME"NİN FARKI

1626-1675 yıllarında yaşamış ve Mesihlik iddiasıyla ortaya çıkmış Sabatay Sevi adlı bir hahama bağlı olan ve sahte olarak Müslüman gibi görünen Sabataycı Yahudiler'e *"Dönme"* adı verilir. Bunlara, yine aynı mânâda olmak üzere "Avdeti" de denilmiştir. Yabancılar arasındaki sıfatları da "Sabatayist" veya Türkçedeki söylenişiyle *"Dönme"*dir.

Dönme, Avdeti ve *Sabatayist* veya *Sabataycı*... Bu kelimeler, mâhiyetlerini aşağıda açıklayacağımız gizli bir zümreyi ifade eden ıstılahlardır (terimlerdir). Onlardan başkaları için kullanılmaz. Kullanılırsa bilgisizlik yüzünden kullanılır. Çünkü herhangi bir dinden veya dinsizlikten İslâm'a gelenlere *"muhtedî"* denir. "Hidayete ermiş, doğru yolu bulmuş" demektir. Bu muhtedî sıfatı da devamlı olarak kullanılmaz; ancak bir tarif veya tanıtma için gerektiğinde "Muhtedi filan efendi."şeklinde söylenir.

MUHTEDÎ OLMAYAN VAR MI?

Dönmelerin, Müslümanlığın dışında ve Müslümanlardan ayrı bir zümre olduklarını bilmeyen bazı kimseler, bu bilgisizlikleri yüzünden ve iyi niyetle: *"İyi ya işte dönmüşler, Müslüman olmuşlar. Fena mı? Hepimizin dedeleri dönme değil mi?"* diyebilirler.

Gerçekten de hepimizin ecdadı bir veya birkaç asır önce Müslüman olmuş birer "muhtedî"dir, fakat "Dönme" değildir. Bir Dönmeye muhtedî denemeyeceği gibi, bir muhtedîye de Dönme denemez.

MUHTEDÎ İLE DÖNME ARASINDAKİ FARK

Bu iki terimi derli toplu olarak tarif edersek, aralarındaki fark daha iyi görülür.

Muhtedî: Dinsiz veya başka bir dine mensup iken, eski halini terk ederek îmana gelen, hidâyete eren yani "ihtida" eden, Müslüman olan kimseye denir. Bunun zıddı, yani -Allah korusun- İslâmiyet'ten çıkanın, yani "irtidâd" edenin sıfatı ise "mürted"dir.

Her dinden ve ırktan insan muhtedî olabilir. Bunlar Müslümanlarca kardeş bilinirler. Geldikleri din veya ırkları mühim değildir. Herhangi bir Yahudi de İslâm'a gelirse muhtedî olur ve diğer Müslümanlardan ayırt edilmez. Yine bir Sabatayist Yahudi de eski inançlarını terk ederek Müslüman olursa, artık ona da "Dönme" denemez.

Dönme: Sabatay Sevi'nin "Mesih'lik iddiasıyla, Muse-

vîlik inancında bâzı değişiklikler yaparak uydurduğu yeni inanca bağlı olan ve yine onun emri gereğince, sahte olarak Müslüman görünen Yahudilere denir. Bunlar Mûsevîlik'ten çıktıkları gibi İslâmiyet'e de girmemişlerdir. "Mesih" tanıdıkları Sabatay Sevi'nin koyduğu kaidelere tâbi olarak, üç yüz küsur senedir, küçük fakat kuvvetli bir zümre halinde ve Müslüman görünüşü altında, hayatlarını devam ettirmişlerdir. Eski Sabatayist ailelerin dışından, herhangi bir kimsenin bunların arasına girerek "Dönme" olmasına imkân yoktur.

DÖNMELİK NEDEN BİR MESELE OLUYOR?

Dönmeliğin ve Dönmelerin bir mesele hatta rahatsız edici bir mesele olması, yalan üzerine kurulmuş bulunmasından ve gizli olmasındandır.

Yıllardır, sizi, kardeşiniz olduğuna inandıran ve ailenizin arasında yaşayan bir adamın yalan söylediğini, aslında "yedi kat el" bir yabancı olduğunu öğrenirseniz, ne yaparsınız?

Kötü olan o şahsın kardeşiniz olmaması değildir. Sizi aldatmasıdır.

İşte Türkiye Müslümanları da üç yüz otuz senedir, sahte birtakım "kardeşler" tarafından, aynı şekilde aldatılmaktadır.

Evet, Dönmelerin, aslen Yahudi olmaları veya Müslüman olmamaları bir mesele değildir. Etrafımızda bir sürü Yahudi ve gayrimüslim var... Ama onların kim ve ne oldukları belli. Hiçbiri, ben Müslüman'ım, demiyor.

Bizi -hiç olmazsa bu yolla— aldatmıyor. Evde başka, sokakta başka, çifter çifter isimler taşımıyor.

İşte mesele budur.

Dönmelerin içinde, acaba, hakikaten Müslüman inancını taşıyan hiç yok mudur?

Herhalde vardır. Ama şimdiye kadar, içlerinden birinin çıkıp, samimiyetle bunu söylediği veya samimi olduğunu isbat eden birşeyler yaptığı görülmedi. Profesörleri, particileri, gazetecileri, Müslüman adı altında İslâm düşmanlığı yapan yazarları, hatta -rivayetlere göre— darbelere önayak olan subayları bile var... Fakat şimdiye kadar, bir tanesinin dahi Müslümanlığı ve Müslümanları sevip koruduğuna şâhid olamadık.

Anadolu Müslümanı çok müsamahakâr, hattâ biraz vurdum duymazdır. Herkesi kendisi gibi zanneder. Gizli saklı işlere, yalanlara dolanlara, "komplo"lara hele yüzyıllarca süren gizliliklere aklı ermez. Halkımız, Müslüman olmadığını bildiği kişinin din adına söylediklerine, zihin ve ahlâk bozucu telkinlerine aldırmaz; ama adı Müslüman olana kolayca kanıverir.

Yakın tarihimizde, iman ve ahlâkımızı sinsice kemirip, aşağılayıp, yeni nesillerin gözünden düşürmeye çalışan pek çok kişi görüldü. "Müslüman" adı taşıyan bu kişiler, acaba gerçekten Müslüman mı idiler? Yoksa onların içyüzlerinden habersiz olan aydınlarımız, idarecilerimiz, ıslahatçı ve inkılapçılarımız, kötü maksatlı birileri nin oyununa mı gelmişlerdi? Bu kişilerin aslında başka din ve inançların mensubu veya İslâm'a hasım kimseler olduklarını bilselerdi, onlara yine de uyarlar mıydı?

HALKIN TUTUMU

Eski günlerde, Dönmelerle aynı muhitte yaşayan Müslüman halk, onları daima tanımış ve bilmiştir. İslâmî bir hayatın içinde, yapmacık hareketlerin farkedilmemesi imkânsızdır. Fakat Müslümanlar, dini, "dünyevî ve dayatılacak" bir mesele diye almayıp, uhrevî ve imânî bir tercih olarak telâkki ettikleri için, Dönmeleri kendi hallerine bırakmışlardır. Bunda, devletlerinin ve devlet adamlarının, zararlı bir şeye müsamaha etmeyeceğine dair duydukları itimadın da büyük tesiri olmuştur. İlerideki bölümlerde sadeleştirilmiş metni verilecek olan *"Dönmeler Adeti"* risalesinde bu tavır görülecektir. Ancak bu aldırışsızlık, yanlış olarak, "Dönmeler hakkında bilgisizlik" olarak anlaşılmaktadır. Bu hatalı bir tesbittir. Müslümanlar, durumu bilmekte, ancak, "ne halleri varsa görsünler" diye, onları kendi hallerine terk etmektedirler.

Fakat bu durum 1909'dan ve bilhassa 1930'lu yıllardan sonra değişmiştir. 1924-25 yıllarında vuku bulan "ifşaat patlaması "nın arkasından ve ona rağmen, Türk toplumunda, dinî her sahada ve her meselede olduğu gibi, bu hususta da tam bir "cehalet" ortalığa hâkim olmuştur. Artık "Dönmelerin" değil, "dindar Müslümanların" kendilerini gizleyip sakınacakları bir devre girilmiş; Müslümanların, değil Dönmeleri, kendilerini bile fark edecek halleri kalmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Sabatay Sevi ve Dönmelik

I

SABATAY SEVİ YAŞARKEN

Sabatay Sevi 1626 yılının Temmuz'unda İzmir'de doğdu. İspanyol Yahudisi olan bir ailedendi. Babası, Türkler arasında "Kara Menteş" diye tanınan *Mordehay Sevi* idi ve buraya Mora'dan gelmişti.

Üç erkek evlâdın en küçüğü olan Sabatay, okumaya bilhassa dinî kitaplara meraklı olduğu için *İsak d'Alba* adlı bir hahamın yanına verildi. Bu sırada onbeş yaşında idi.

Sabatay, Tevrat'ı ve Talmud'u okudu. Dinî kitaplardaki ibarelerin mecazî ve kabbalistik mânâlarını keşif hususunda maharet sahibi oldu. Zeki, bilgili ve yakışıklıydı; güzel konuşurdu.

BİR MESİH BEKLENİYOR

"Mesih" İbrânice bir kelimedir. "Allah'ın temizlediği adam"mânâsına gelir. İsrail oğullarını kurtarmak için

Allah'ın göndereceği kurtarıcıya da bu isim verilmiştir. *Hazreti İsa aleyhisselâm,* Mesih olarak bir kısım Yahudiler'ce (ilk Hristiyanlar) kabul edilmiş, diğer kısım ise Mesih'i beklemekte devam etmişlerdir. Bu arada Mesihlik iddia eden birçok kimse çıkmıştır.

XVII. asırda, Avrupa'daki mezhep mücadeleleri sırasında, Yahudiler, Hristiyanlar tarafından kitleler halinde imha ediliyor ve Katolik Kilisesi'nin Engizisyon teşkilâtınca çeşitli işkencelere mâruz bırakılıyorlardı. Bütün dünyadaki Yahudiler son derece kötü bir vaziyette idiler ve artık Mesih'in gelip kendilerini kurtaracağını ümid ediyorlardı. Yahudi kâhinleri bunun 1648 yılında olacağını söylemekteydiler. Hristiyanlar arasında da 1666'da bir Mesih'in geleceğine inananlar bulunuyordu.

MESİHLİK DÂVASI

Bütün bu müsait durum ve tesadüfler karşısında Sabatay gibi zeki ve haris bir adam için yapılacak bir şey vardı:Mesih olmak...

Ayrıca, kabbalistik eserlerle fazla uğraşması neticesi, garip huy ve hareketler de edinmişti. Hayalperest bir adam olduğundan, hayalindeki şeylere kendisinin de inandığı tahmin olunabilir.

Kararını verdikten sonra her gün oruç tutmaya ve sık sık yıkanmaya başladı. Kendisini tasfiye ediyor (temizliyor), mukaddes vazifesine hazırlıyordu. Rivayete göre,

gençken evlendiği ilk karısına da yaklaşmamış, bekâretini muhafaza etmişti.

Zekâsı, hazırcevaplığı ve dinî bahislerdeki bilgisi sayesinde, kendisi ile münakaşa edenleri mağlûp ediyor; yine bu sayede etrafındakileri kendisine bağlıyordu. Bu arada dinî ibarelerin bir çoğunu çeşitli şekillerde tefsir ederek ve İbrânice ebced hesabı ile kendi durumuna denk düşürerek, dâvası lehinde kullanmaya hazırlanıyordu. Meselâ, aşk manzumesi olan bir duadaki *"Dome dode lisvi"* (Sevdiğim ceylana benziyor) ibaresini, evire çevire (Tanrı Sabatay Sevi'ye benziyor) şekline sokmuştu.

MESİHLİĞİN İLÂNI

1648 yılı gelince, zaten fikren hazırlamış olduğu yakınlarına, meseleyi açtı. Güçlük göstermeden kabul ettiler. Fakat haber İzmir Musevileri arasında yayılınca gürültü koptu. Hahambaşı Josef Eskapa, diğer hahamlar ve Musevi âlimleri onu ölüme mahkûm ettiler.

Sabatay buna pek aldırmadı. Çünkü Osmanlı Devleti zabıtası, böyle bir cinayeti cezalandırırdı. Onun için düşmanları Sabatay'a bir şey yapamadılar.

"MESİH" GEZİYOR

İzmir'de başarılı olamayacağını anlayan Sabatay, 1650'de İstanbul'a geldi. Bir hahamdan yardım gördü.

Fakat burada da tutunamadı. Selanik'e gitti. İyi karşılandıysa da iddiasını tekrarlayınca, orada da duramadı. Atina'ya gitti. Sonra İzmir'e ve yine İstanbul'a döndü. 1659'da İzmir'e babasının yanına geldi ve dikkati çekecek hiçbir şey yapmadan 1666 yılını beklemeye başladı. 1663'de Kahire ve Kudüs'e gitti. Fakat ihtiyatlı davranarak oralarda "Mesihlik" dâvasını açmadı.

"MESİH"E TALİH KUŞU

O sırada zeki, güzel ve serseri bir Polonyalı Yahudi kızı *Sara,* başından birçok maceralar geçtikten sonra Amsterdam'a kardeşi *Samuel'in* yanına gelmişti. İzmir'de yakışıklı bir gencin Mesihlik iddiasında olduğunu duyunca, meşhur ve yüksek bir kadın olmak hülyası ile, bir rüya hikâyesi uydurarak Yahudiler arasında yaydı. Buna göre, rüyasında kendisine görünen bir nur, onun, yakında çıkacak olan Mesih'le evleneceğini söylemişti.

Bir zaman sonra bu haber Sabatay'ın kulağına gelince, böyle bir fırsatı kaçırmamak için o da hemen, kendisine Polonyalı bir kız ile evleneceğinin, gâibden bildirildiğini söyledi. Bu hadise, kendilerine bir kurtarıcı bekleyen Yahudilerin arasında bir mucize sayıldı.

Sabatay, adam göndererek Sara'yı aldırdı. Kahire'de evlendiler.

"MESİH'İN "PEYGAMBER'İ

Kudüs'e giderken Gazze'ye uğrayan Sabatay, burada kendisine bir yardımcı buldu. *Abraham Nathan*... Nathan, bir zenginin tek gözlü kızı ile evlenerek servet sahibi olmuş, genç ve haris bir adamdı. Sabatay'a "peygamber"! olmayı ve onun çıkışını daha evvel ilân etmeyi teklif etti. Tabiî derhal kabul edildi.

BAŞARI

Sabatay, 1666 Eylül'ünde İzmir'e geldi. Önce hahamlarca iyi karşılanmadı ise de, bir bayram vesilesiyle Mesihlik iddiasını açığa vurunca, pek çok taraftar buldu. Kısa zamanda İzmir Yahudilerini eline geçirdi. Şöhreti gitgide arttı. Rodos, Edirne, Sofya, Mora hattâ Almanya'dan Yahudiler ziyaretine gelmeye başladılar.

Musevîlerce kutsal sayılan kitaplarda, *"Mesih'i görenlerin ağızları köpürerek yere kapanmaları icap ettiği"* yazdığından, onu ilk görenler, kendilerini, saraya tutulmuş gibi yerlere atarlardı.

Burada taç giydi. Ziyaretine gelenleri bir protokol dâhilinde kabul ediyordu. Bu olanlar, yerli halka da tesir etti. Bir Bektaşi dervişi ve beraberindeki birkaç kişi, Sabatay'ın Mesihliğini kabul ettiler.

Sabatay bütün dünyayı ele geçireceğine inanarak, 38 parçaya böldü ve her birine kral tayin etti. Bazı Musevî âdetlerini değiştirdi. *"Tanrının tek ve ilk doğan oğlu Sabatay Sevi"* imzasıyla beyannameler gönderdi. Kendisini *"Yahudiler'in kurtarıcısı"* ve *"Siyon Devletinin kurucusu"* olarak görüyordu.

BİR BEYANNÂMESİ

Sabatay'ın gönderdiği beyannamelerden biri şöyledir:

Tanrının tek ve ilk doğan oğlu, Sabatay Sevi'den, İsrail'in Mesih'i ve kurtarıcısından bütün İsrail oğullarına selâm!

Madem ki sizler İsrail oğullarının halâsını, peygamberlerimizin ve babalarımızın söylediklerinin tahakkuk ettiğini görmek şerefini kazandınız, artık acı günleriniz meserret günlerine, oruç günleriniz eğlence günlerine tahavvül etmelidir. Çünkü ey İsrail oğullan artık siz ağlamayacaksınız. İşte bunun içindir ki Tanrı size bu ifadesi güç teselliyi verdi. Tamburlarla, orglarla, musiki ile meserretlerinizi ilân ediniz. Asırlardan beri size vadettiğini bugün yerine getirmiş olana, bu suretle şükranınızı ifade eyleyiniz. Öteden beri her gün yapmaya alıştığınız ibadetleri yapınız, fakat musibete ve mateme mahsus olan günü, benim gelişimin şerefine değiştiriniz ve onu bir meserret ve şükran gününe çeviriniz.

Nihayet, hiçbir şeyden çekinmeyiniz. Çünkü sizin hâkimiyetiniz bütün milletlere şâmil olacaktır ve siz yalnız dünya yüzündeki mahlûklara değil, denizlerin dibindeki mahlûklara bile hükmedeceksiniz. Bütün bunlar sizin teselliniz ve hazzınız içindir.

"MESİH" TEVKİF EDİLİYOR

Bütün bu gürültüye rağmen, mesele siyasî bir şekle girinceye kadar, zabıtanın müdahale etmemesi, Osmanlı Devleti'ndeki müsamahanın açık bir örneğidir.

O sırada padişah *IV. Sultan* Mehmed, sadrâzam ise *Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa* idi. Devlet Girit seferi ile uğraşıyordu.

İzmir Kadısı, Sadrâzama meseleyi arz etti. Oradan verilen emir üzerine sahte Mesih tevkif edildi ve deniz yoluyla İstanbul'a gönderildi. Sabatay, İstanbul'da, önce Çavuşbaşı tarafından sorguya çekildi. Her şeyi inkâr etti. Zindankapısı'nda hapsedildi.

İstanbul'un mahalle çocukları bu hâdise üzerine, şu tekerlemeyi bağırarak Yahudi mahallelerinde dolaşıyorlardı: *"Mehdi geldi mi? Çıfıt geldi mi?"*

Hapishaneye çok fazla ziyaretçi gelmesi ve bu halden muhafızların şikâyeti üzerine, Sabatay, Çanakkale'de Kumkale'ye götürülerek, orada hapsedildi.

BİR "MESİH" DAHA

Bu sırada Polonyalı *Nehime Kohen* adında, Sabatay gibi kabbalistik tetkikler yapmış olan zeki bir haham, Kumkale'ye geldi. Sabatay'a kendisinin de Mesih olduğunu, zaten mukaddes kitapların iki mesih geleceğini bildirdiğini söyledi.

Bu iki sahte Mesih anlaşamayarak üç gün münakaşa ve üçüncü günün sonunda kavga ettiler.

MUCİZE BEKLENİYOR

Sabatay Sevi'nin Kumkale'de mahpus bulunduğu yere de pek çok ziyaretçiler gelmeye başlamıştı. Bunlar gardiyanları da para ile kandırdıklarından, ziyaretlerine ses çıkarılmıyordu.

Fakat Çanakkale'ye bu kadar fazla Yahudi'nin gelmesi, şehirde yiyecek kıtlığına ve pahalılığa sebep oldu. Yerli halktan bir heyet Edirne sarayına giderek, şikâyette bulundular. Diğer taraftan, ikinci sahte Mesih Kohen de rakibini şikâyet etmiş, Sabatay'ın siyasî düşünceleri bulunduğunu ve devlet kurma fikrinde olduğunu ihbar etmişti.

Artık bu işe bir son vermek gerektiğine karar veren Osmanlı makamları, harekete geçtiler ve Sabatay, tekrar Edirne sarayına götürüldü. Sabatay'ın müridleri ise Me-ihin bir mucize göstererek ortalığı birbirine katmasını bekliyorlardı.

"MESİH" MÜSLÜMAN OLUYOR

Sabatay, sarayda, Sadrâzam kaymakamı *Mustafa Paşa,* Şeyhülislâm *Minkârîzâde Yahya Efendi* ve Sultan'ın imamı vaiz *Vânî Mehmed Efendi'den* müteşekkil bir heyetin huzuruna çıkarıldı. Padişah yandaki odada, kafes arkasından konuşmayı dinliyordu.

Sabatay'a "Mesihlik iddiası, paylaştırdığı krallıklar ve hakkında dolaşan öteki rivayetler" soruldu. Hepsini inkâr etti.

Bunun üzerine tercüman vasıtasıyla Sabatay'a şöyle söylendi: *"Mesih olduğunu iddia ediyorsun. O halde mucizeni göster. Bunun için seni soyup nişan dikeceğiz. En maharetli okçular atacak. Eğer oklar vücuduna işlemezse, o zaman Sultan da senin Mesih/iğini kabul edecek."*

Bunu duyan Sabatay, yine, böyle bir iddiası olmadığını, o sözleri başkalarının uydurduğunu söyledi. Ölümle burun buruna geldiğini anlamıştı. Başındaki Yahudi şapkasını çıkarıp yere atarak, üzerine tükürdü ve Kelime-i Şehâdet getirip, Müslüman oldu. Böylece canını kurtarmış oluyordu. Kendisine *"Mehmed Efendi"* adı verildi.

Sabatay Sevi'nin bu şekilde önce Mesihlik iddia etmesi ve sonra İslâmiyet'i kabul ederek dönmesi hâdisesi, Osmanlı tarihlerine, zamanın vakaları arasında kaydolunduğu gibi, yabancı tarihçilerin ve hâtıralarını kaleme alan elçi ve seyyahların eserlerinde de yer almıştır.

TARİHLERİMİZDE BU HÂDİSE

Bu vak'adan, *Nişancı Abdi Paşanın, "Vekâyi'nâme"sin*de, *Fındıklık Silâhdar Mehmed Ağa* ile vak'anüvis *Râşid Efendinin* tarihlerinde ve *Kâmil Paşanın "Târih-i Siyâsisinde* bahs olunmaktadır.

"Târih-i Râşid"de hâdiseden, 1077 (1666) vakaları arasında şu şekilde bahsediliyor (c. 1, s. 133):

İhzâr-i Yehûdî-i meşhur be-huzûr-i Pâdişâhî ve İslâm-i o

Bundan akdem İzmir'den zuhur eden haham nâmına şahs-i cühûd, mu'tekadünaleyh-i tâife-i Yehûd olub, başına cem'iyyet etmelerinden âsâr-ı fitne meşhûd olmağla Boğazhisarı'na matrûd ve meb'ûd olmuşken, anda dahi fitne endâz-ı meyâne-i Yehûd olmağın, mâh-ı Rebîülâhir'in onaltıncı günü, Edirne'de rikâb-ı hümâyûna ihzar ve Şeyhülislâm Efendi ve Vânî Efendi ve Kaymakam Paşa huzur-i hümâyûnda iken Yehûdî-i mesfûr getirilüb, mâcerâ-yı hâli istifsar olundukta hakkında şöhret bulan türrehâtı inkâr ve katlin mukarrer bildiğinden İslâm'a rağbet izhâr eyledi.

Bugünkü dil ile:

Bundan önce İzmir'de ortaya çıkan Yahudi hahamı, Yahudiler'in iman ettikleri biri olmuş ve bu taifeyi başına toplamıştı. Bu durumdan karışıklık meydana gelmesiyle, Çanakkale hisarına sürülmüş ancak orada da Yahudiler'in arasında fitne çıkmasına sebep olduğundan, 16 Rebîülâhir'de Edirne'de Padişah'ın huzuruna çıkarılmıştır. Huzurda Şeyhülislâm Efendi, Vânî Efendi ve Kaymakam Paşa da varken, Yahudi getirilmiş ve sorguya çekilmiştir. Hakkında yaygın olarak söylenenleri inkâr etmiş, kati olunacağını anlayınca da Müslüman olmuştur.

Kâmil Paşa'nın *Târîh-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye* adını şıyan eseri, 1325 (1909) yılında basılmıştır. Kitabın

"Devr-i Sultan Mehmed Hân-ı Râbi" faslında *"Bir Yehudinin Mesihlik Dâvası"* başlığını taşıyan bir bölüm vardır. Bu bölümü aşağıya aynen alıyoruz (c. 2, s. 103):

> Sene 1077 [1666] tarihinde İzmir'de Sabatay Sevi isminde bir haham Mesihlik dâvasında bulunarak Kudüs'e azimetle vâki olan ilânâtı üzerine bu keyfiyet gerek buralarca ve gerek Avrupa'ca Yahudiler beyninde [arasında] hayli telâşı mûcib olarak her taraftan vürûd eden hahamlardan bazıları lehinde ve bazıları aleyhinde bulundukları haber alınmakla, merkum Sabatay Sevi taraf-ı sadâretten Dersaadet'e [İstanbul'a] celb ile tevkif ve ba'dehu Köprülünün Girit'e azimetinde Kal'a-i Sultâniyye'de [Çanakkale'de] habs olunduğu esnada aynı iddiada bulunan diğer bir Yehudi Edirne'de Sadrazam Kaymakamı'na bi'l-mürâca'a Sabatay'ın iddiası sahte olduğunu ifade eylemesi üzerine merkum Saray-ı hümâyun bahçıvanlığında istihdam olunarak müteakiben merkumun familyası a'zâsı cümleten İslâmiyet'i kabul eyledikleri gibi on sene kadar müddet zarfında bunun vasıtasıyla birçok Yahudiler dahi ihtida eylemiş ve o esnada mehdilik iddiasında bulunan bir Kürd şeyhinin oğlu dahi kezâlik celb ile istintakında o dâvadan feragatle taraf-ı şahaneden kendisine îrad buyurulan suallere yolunda cevap vermesiyle bu dahi Hazine-i Hümâyun iç ağalığına tâyin buyurulmuştur.

YAHUDİLİK KURTULDU

Müslüman olan Sabatay'a "kapıcıbaşılık" payesi verildi ve maaş bağlandı. Bu hadise Sabatay'ın müridleri arasında bomba gibi patladı. Evlerine kapanıp dışarı çıkmadılar. Hahamlar ise son derece sevindiler. Hakikaten, bu suretle Yahudiler parçalanmaktan kurtulmuşlardı. Fakat Müslümanların arasına, ileride görüleceği gibi, ne idüğü belirsiz bir zümre girmiş oldu.

Sabatay, Müslüman olarak canını kurtarınca, müridlerine şöyle bir tamim gönderdi: *"Tanrı beni Müslüman yaptı. Ben kardeşiniz kapıcı Mehmed'im. O, öyle emretti. Ben itaat ettim."* Musevi kitaplarındaki bir an'aneye göre *"Mesih Müslümanlar tarafından yutulacaktı."* Kendi halini buna uyduran Sabatay, yine vazifesine devam edeceğini bildirdi.

Kardeşi ise bu hadiseyi şöyle izah ediyordu:

> "Sabatay'ın eski varlığı göğe çıkmış, yerine, Tanrı'nın emriyle cübbe ve sarık akında Mesihliğine devam edecek bir melek bırakmıştır."

YENİ MEZHEP

Sabatay bütün müridlerini kendi kıyafeti altında toplamak istiyordu. Bunun için Müftiye müracaat ederek, Yahudileri İslâm'a davet etmek için izin istedi. İzin verilmesi üzerine, yine Mesihliğini yaymak, kendine inananları bir araya getirmek ve dışı Müslüman içi Sa-

batayist olan yeni mezhebini kurmak için çalıştı.

Böylece sahte Mesih'in taraftarları her yerden gelerek, cübbe ve sarık altına girdiler. Müslümanlar bu gizli ve bozuk mezhebin içyüzünü kısa zamanda anlayarak, mensuplarına "muhtedî" yerine, samimi olmadıklarını anlatır şekilde "Dönmeler" adını taktılar.

SABATAY'IN SON YILLARI

Sabatay taraftarları yani "Dönmeler" sözde tamamen Müslüman olunca, hükümet onların peşini bıraktı. Sabatay da bu suretle, hareketlerinde serbest kalmış oldu. Bundan sonra yeni zümrenin itikat ve ibâdetlerini tanzim ile uğraştı. Bunları bir araya getiren on sekiz emri ve bayram günlerinin listesini tertip etti. On sekiz emirden, on altı ve on yedincisi "Dönmeler"in en mühim özelliklerini belirler:

16. madde: On altıncısı budur ki, Türklerin âdetlerine, onların "gözlerini örtmek" maksadıyla dikkat edilsin. Ramazan orucunu tatbik için sıkıntı gösterilmesin ve aynı şey kurban için de yapılsın. "Gözün gördüğü" her şey ifa edilmelidir.

17. madde: On yedincisi budur ki, onlarla [yani Müslümanlarla] nikâh akdedilmemesi [evlenmemek] lâzımdır.

'MESİH'İN ÖLÜMÜ

Sabatay, müridlerini toplayarak yine âyinler yaptırdığının haber alınması üzerine, Arnavutluk'daki Berat kasabasında Ülgün'e sürüldü. Kendisinin "ihtida ettirdiği" yeni Müslümanları, tekrar Musevîliğe döndürdüğü iddia ediliyordu. Yahudi âdeti üzere yaptırdığı âyinler ihbar edilmişti. Bu ihbarın kendisini ortadan kaldırmak isteyen Yahudi teşkilâtı tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

Sabatay, Ülgün'de küçük bir cemaat ile beş yıl yaşadı. Burada Selânikli *Yoheved* ile evlendi. Karısı da *Ayşe Hanım* adını aldı.

Haham, sahte Mesih Sabatay Sevi veya sahte Müslüman Mehmed Efendi 17 Eylül 1675'de öldü. 50 yaşında idi. Bir nehir kenarına gömüldü.

Fakat mensubları Mesihliği, onun halîfelerinin şahıslarında yaşattılar. Kendisine inananlar hâlâ deniz ve ırmak kenarlarında "*Sabatay Sevi, seni bekliyoruz"* diye seslenirler.

Sabatay Sevi ve Dönmelik

- II -

SABATAY'DAN SONRA

Sahte Mesih Sabatay Sevi (Mehmed Aziz Efendi) 1675'de öldü. Fakat ölümü ile mesele kapanmadı. Kayınpederi *Abdülgafur Efendi* (Josef Filosof) ve kayınbiraderi *Abdullah Yakup Çelebi* (Jacob Kerido) daha evvel Selanik'e giderek yerleşmişlerdi. Sabatay hasta iken, Yakub Çelebi, Berat'ta onu ziyaret ederek halifeliğini almak istemiş ve kabul edilmişti. Sabatay'ın ölümünden sonra karısı Ayşe Kadın'ı (Yoheved) da Selanik'e yanlarına aldılar. O zaman iki yüz aile kadar tutan Sabatayistler de bu iki kardeşin, Yakub ile Ayşe Kadın'ın etrafına toplandılar.

Dönmeler o sırada yalnız yaşayış ve inanışlarıyla değil, kıyafetleriyle de herkesten ayrılırlardı. Kadınlar sarı mest giyer, erkekler beyaz keçe külah üzerine yeşil sarık sararlardı. Ayrıca bayramdan bayrama namaz kılar,

oruç tutmaz ve gusle ehemmiyet vermezlerdi. Böylece Sabatay'ın onsekiz emrinin onaltıncısı olan *"Gözle görülen her şey yapılmalıdır"* şartına -zorluğu sebebiyle olmalı- pek uymazlardı.

DÖNMELER BÖLÜNÜYOR

Selanik'teki Sabatayistlerin başkanlığına *Yakup Çelebi* geçmiş, inanç ve âyinleri düzenlemişti. İhtiyatlı olmak için İslâm âdetlerinin de gözle görülenlerine riâyet edilmesini istedi. Fakat diğer bir kısım buna lüzum görmüyordu. Bunlar *Mustafa Çelebi* adında birinin etrafında toplandılar.

Bir boşanma meselesinden dolayı, bu iki hizbin arasında ihtilâf çıktı. Cemaatin ekseriyeti Mustafa Çelebi'nin arkasından gitti. Böylece Sabatay Sevi'nin ölümünden 14 sene sonra 1689'da Sabatayist zümre ikiye ayrıldı. Yakub'a sadık kalanlara *Yakubîler* (veya -daha sonraları- Hamdi Beyler) Partisi dendi. Mustafa Çelebi taraftarlarına da *Karakaşlar* (veya Müminler, Onyollular, Osman Baba) Partisi adı verildi.

Bu parçalanmadan 31 sene sonra 1720'de ise Karakaşlar partisi de "Osman Baba" meselesi yüzünden ikiye ayrıldı. Bu üçüncüye de *Kapancılar* (veya Papular, İbrahim Ağa) Partisi adı verildi. Böylece Sabatayistler üç zümreye ayrılmış oldular:

YÂKUBÎLER

Bu partiye daha sonra, bir ara Selanik belediye reisliği yapmış bir Dönmenin adıyla *Hamdi Beyler* Takımı da denir. Yakubîler gözle görülen İslâmî âdet ve ibâdetlere daha çok uyarlardı. Gayet kapalı, muhafazakâr bir hayat sürerlerdi. Sonraları içlerinden tersane emini, sürre emini, saray ve şehir kethüdası gibi yüksek memurlar çıkmıştır. Kıyafetleri de diğerlerinden farklı olup ökçeli ayakkabı giymez ve bütün erkekler saçlarını ustura ile traş ettirirlerdi.

KARAKAŞLAR

Bu parti Mustafa Çelebi tarafından kurulmuştur. Dönmelerin çoğunluğunu bunlar teşkil eder. *Müminler, Onyollular* ve *Osman Baba* isimleriyle de anılırlar. Diğerlerinden farkları İslâmî adet ve ibadetlere riâyete lüzum görmemeleridir.

Mustafa Çelebi, Yakub Çelebi'den ayrıldıktan sonra kendi adamlarını bağlayacak yeni inançlar ortaya çıkardı. *Abdurrahman Efendi* adlı bir Dönmenin, Sabatay Sevi'nin ölümünden tam dokuz ay sonra doğan oğlu *Osman'ın,* Sabatay Sevi'nin ruhunu taşıdığını iddia etti. Ona göre, Mesih öldüğü zaman onun maneviyatı Osman Efendi'nin vücuduyla tekrar dünyaya doğmuştu. Osman, iki yaşına geldiği zaman Mustafa Çelebi tarafından Sabatay Sevi'nin vekili ve kırk yaşına gelince Mesih ilân edildi. Hatta *"Tanrılık"* mertebesine çıkarıldı.

Fakat Karakaşlar partisi içinde İbrahim Ağa adında biri, bu yapılanlara itiraz ediyordu. Anlaşmazlık, bu zümrenin de ikiye bölünmesine sebep oldu.

KAPANC1LAR

İbrahim Ağa Partisi ve *Papular* diye de anılır. 1720'de Osman Ağa ölünce, onun Mesih olup olmadığı hakkındaki münakaşalar kızıştı. İbrahim Ağa tarafı, mezarın açılmasını, eğer Mesih ise cesedinin çürümemiş olacağını ileri sürdü. Karakaşlar bunun hürmetsizlik sayılacağını söyleyerek razı olmadılar.

Bu uyuşmazlık sonunda İbrahim Ağa taraftarları ayrıldılar. Bunların farkı Osman Ağa'yı Mesih tanımamalarıdır.

Osman Ağa'yı, taraftarları, "ağa" lâkabının kaldırılmasından sonra *"Oğan"* diye anar oldular. Kapancılar diğerlerine nisbetle biraz daha makuldürler. Fakat Sabatay'dan kalma inanış ve âdetleri muhafaza ederler.

Bu üç zümre Dönme olmayanlarla kız alıp vermedikleri gibi, zümreler arasında da evlenme olmaz.

Sabatayizmin gizli hayatı, izdivaç edenlere mahsus bir nevi esrar mahiyetindedir. Bir şeyden habersiz yetişen genç, evlenince bu sırları öğrenir. Bu sırların ne olduğu pek az bilinmekle beraber, aşağıda bahsedilecek olan *"Kuzu ziyafeti"* veya *"Dört gönül bayramı"* denen âdet ile alâkalı olması ihtimâli vardır.

Dönmelerin ayrıldıkları hizipler ve gizli sırları hak-

kında gelecek bölümlerde, kendi ağızlarından yapılmış açıklamalar sayesinde çok daha geniş bilgiler bulunacaktır.

DÖNMELERDE İÇ DÜZEN

Reis yeniliklere mâni olur, geleneklerden en ufak bir sapmayı cezalandırırdı. Kıyafetinde veya yaşayışında âdetlere bir aykırılık görülen kimse, cezaya uğrardı. Bunu erkeklerde *"Mübaşir",* kadınlarda *"Kılavuzca Kadın"* yapardı. Cezalar: İhtar, tekdir ve kabahatliden bütün ailenin uzaklaşıp konuşmaması şeklinde olurdu. Bu emirlerin dışına kimse çıkmazdı. Reis ancak çok mühim kararlar alırken danışma yapardı.

Bu kapalılık ve taassup sebebiyle, Dönme gençlerine ancak 1884'de yabancı dil tahsiline, daha sonra hukuk, mülkiye, eczacı ve baytarlığa, en nihayet tıp tahsiline müsaade edilmiştir.

KUZU BAYRAMI'NDA "MUM SÖNDÜ"

Sabatayistlerin yirmiye yakın bayramı vardır. Bunlardan biri de 22 Mart'ta, yani ilkbaharın ilk günü yapılır. Bu bayram hakkında Sabatay zümresine mensup *Karakaşzâde Rüşdü'nün* 1924 yılında *Vakit* gazetesinde çıkan beyanatında şöyle denilmektedir:

> Kuzu Bayramı 22 Adar (Mart)'da yapılır. Bu bayram geceye mahsustur. Ve her sene kuzu eti ilk defa bu

bayram münasebetiyle ve hususi merasimle yenir. Bu merasimde en aşağı ikisi erkek, ikisi kadın olmak şartıyla, evli dört kişinin bulunması lâzımdır. Kuzu ziyafetinde bulunacakların sayısı iki cinse mensup evli çiftlerin artırılması şartıyla istenildiği kadar çoğaltılabilir. Kadınlar iyi giyinmiş ve elmaslanyla süslenmiş oldukları halde, sofra hizmetinde bulunurlar. Yemekten sonra biraz eğlenir ve muayyen zamanda ışıklar söndürülerek karanlıkta kalınır... Bu bayram vesilesiyle doğan çocuklar bir nevi kudsiyeti hâiz sayılırlar. Ona "Dört Gönül Bayramı" adı verilir.

15 Kasım 1925 tarihli *Resimli Dünya* mecmuasında, *Kapana* ailesine mensup bir genç Sabatayist, bu bayramı şöyle anlatıyor:

Zannediyorum ki mum söndürme merasimi Karakaş ailesinde hâlâ devam eden bir âdettir. Ve galiba evvelce benim mensup olduğum ailede dahi tatbik edilirdi... Fakat ben genç ve bekâr olduğum için, hiç iştirak etmedim... Bana cevap olarak sen de evlen ondan sonra öğrenirsin derlerdi.

Prof. Abraham Galanti'nin 1935'de İstanbul'da Fransızca neşr olunan *"Sabatay Sevi Hakkında ve Mensuplarının Teşkilâtı ve Adetlerine Dair Yeni Vesikalar"* adlı eserinde, "mum söndürme" âdeti hakkında bilgi verilmektedir.

Sabatay Sevi ve Dönmelik

- III -

ON SEKİZ EMİR

Sabatay Sevi, mesihlik iddiasından, mecburen, vaz geçip, Mehmed Efendi adıyla "sahte Müslüman" olduktan sonra, takipçilerine, içinde, Müslümanların gözünü boyamak ve onlarla kat'iyyen kız alıp verme yoluyla yakınlık kurmamak maddelerini de ihtiva eden bir talimat (emirname) vermiştir. Prof. Abraham Galanti'nin tesbit ederek, eserine aldığı bu emirname, İbrahim Alâaddin Gövsa tarafından tercüme edilmiş ve kendisinin tecrübe ve bilgileri de katılarak, yayınlanmıştır. Sevi'nin on sekiz emrini, Gövsa'nın eserinden buraya alıyoruz:

SABATAY'IN EMİRLERİ

İşte Efendimiz, kralımız ve Mesihimiz Sabatay Sevi'nin on sekiz emri bunlardır. Şerefi müzdâd olsun!

1 — Birincisi budur ki, Hâlik'ın birliğine ve ondan

başka bir Halik bulunmadığına dair olan iman muhafaza olunsun. Onun haricinde hiçbir âmir veya hâkime hamdü sena etmeyiniz.

2 - İkincisi budur ki, onun Mesihi'nin hakikî Mesih olduğuna, ondan başka halaskar bulunmadığına, efendimiz, kralımız Sabatay Sevi'nin Davud neslinden geldiğine iman edilsin. Şerefi müzdâd olsun.

3 - Üçüncüsü budur ki, ne Tanrı'nın, ne de Mesihi'nin adına yalan yere yemin edilmesin. Çünkü Tanrı'nın adı da onda mündemiçtir. Ve ona hürmetsizlik etmemek lâzımdır. (Bu emirde Tanrı'nın adı onda mündemiçtir ibaresi İbranîde Tanrıya mahsus sıfatlardan kadir mânasına gelen kelimenin ebced hesabına benzeyen rakam kıymetiyle Sabatay Sevi'nin adına müsavi gelmesine yani ikisinin de 814 sayısını göstermesine telmih vardır.)

4 - Dördüncüsü budur ki, Tanrı'nın adı anıldığı zaman tazim gösterildiği gibi, Mesih'in zikri geçtiği zaman dahi tazim gösterilsin. Kezâlik bilgisiyle akranı arasında mümtaz olan herkesin adına da tazim edilsin.

5 - Beşincisi budur ki, Mesih'in sırrını anlatmak ve tetkik etmek üzere içtimadan içtimaa gidilsin.

6 - Altıncısı budur ki, onlar arasında (yani Sabatayistler arasında) katiller bulunmasın. Hattâ kendilerine nefret eden başka millet mensuplarından da kimse öldürülmesin.

7 — Yedincisi budur ki, Kislev ayının (Yahudi yılı-

nın dokuzuncu ayı) 16'ıncı günü herkes bir evde toplanarak Mesih hakkında ve Mesih imanının sırrı hakkında işittiklerini birbirine anlatsınlar.

8 — Sekizincisi budur ki, aralarında zina hüküm sürmesin. "Beria" vesilesinde dahi hilekârlardan dolayı ihtiyatlı bulunmak lâzımdır.

(Bu emirde geçen Beria kelimesi yaratmak ve yaradılış mânasına geliyormuş. Bu emir bir taraftan zinayı menederken, diğer cihetten ona müphem bir şekilde müsaadekâr bulunuyor. Sabatay müridlerinin uzun zaman izdivaçta komünizmi tatbik etmeleri buna müstenid olacaktır. Emirde kendilerinden ihtiraz edilmesi tavsiye edilen (hilekârlar) kelimesiyle Sabatay zümresine yabancı olanlarla, henüz izdivaç sırrına vakıf bulunmayanların murad edilmiş olması icabedeceğini A. Galante tahmin etmektedir.)

9 — Dokuzuncusu budur ki, yalancı şahitlikte bulunulmasın ve kendi yakınına karşı yalan söylenmesin, kendi aralarında, hattâ Mü'min olmayanlar için dahi gammazlık yapılmasın!

10 — Onuncusu budur ki, hiç kimse sarık imanına (yani zümreye mahsus olan İslâmlığa) zorla ithal edilmesin, hattâ inansa bile.. Çünkü (Mücadele üstadlarının) zümresine mensup olanlar, oraya ancak kendiliklerinden ve kendi kalblerinin ve iradelerinin şevkiyle girerler. (Buradaki mücadele üstadları tabiriyle zümrenin şefleri kastedilmiş olmalıdır.)

11 — On birincisi budur ki, aralarında kıskançlar,

muhterisler ve kendilerine ait olmayan şeylere karşı arzu ve hırs gösterenler bulunmasın.

12 - On ikincisi budur ki, Kislev ayının (Yahudi yılının dokuzuncu ayı) on altısındaki bayram, büyük sürür ile ilân edilsin. (Sabatay'ın Edirne sarayında Müslüman edildiği Rebiülevvel'in on altıncı günü.)

13 — On üçüncüsü budur ki, biribirine karşı mürüvvetli ve merhametli davranılsın ve kendine yakın olanın arzulan için kendi arzusu imiş gibi gayret gösterilsin.

14 — On dördüncüsü budur ki, Davud'un Mezâmir'i hergün gizli olarak okunsun.

15 — On beşincisi budur ki, her ay, kamerin doğuşu tetkik ve müşahede olunsun ve ayın yüzünü güneşe çevirmesi ve ayla güneşin karşı karşıya gelerek bakışmaları için dua edilsin.

(Ay tutulması hâdisesinin vaktile musevilerce bir Mesihlik alâmeti olarak tefsir edildiğini ve bu emrin o an'aneye bir telmih teşkil etmesi ihtimali olduğunu A. Galante kaydediyor.)

16 - On altıncısı budur ki, Türklerin âdetlerine, onların gözlerini örtmek maksadıyla, dikkat edilsin. Ramazan orucunu tatbik için sıkıntı gösterilmesin ve ayni şey Kurban için de yapılsın. Gözün gördüğü her şey ifa edilmelidir.

17 — On yedincisi budur ki, onlarla (yani Müslümanlarla) nikâh aktedilmemesi lâzımdır.

18 - On sekizincisi budur ki, oğulları sünnet"etmek için itina olunsun. Bu, mukaddes milletten hayasızlığı kaldırmak içindir.

Emrettiğim on sekiz madde bunlardır. İçlerinden bazısının Beria kanununa ait olması gövdenin henüz İsrail oğullarına şeytandan ve kabilesinden intikam almaya müsait olacak derecede kuvvetlenmemiş bulunmasındandır. O tarihte (yani gövdenin intikama müsait olacağı devirde) herkes müsavi olacak, artık hiçbir emir ve nehiy, sevap ve günah kalmayacak ve küçükten büyüğe kadar herkes beni tanıyacaktır. Bana imanı olan müridlerime şunu da haber vereyim ki (Beria) ile (Asilut) a itina etsinler ve keşif ve ilham zamanına kadar ondan hiçbir şey eksiltmesinler. Onlar o zaman hayat ağacının altına girecekler ve hepsi birer melek olacaklardır. Ezelî irade bu keşif ve ilham zamanının bir an evvel hululüne taallûk etsin. Amin!

(*) Bu beyanname veya emirname, Ribbi Abraham Danon tarafından "Revue des Etudes Juives"de, İbrânice metni yayınlanmış; İspanyolca metni ve Fransızca tercümesi Galante'nin kitabına alınmıştır. (Gövsa'nın notu) [Madde tercümelerine, parantez içinde eklenmiş olan bilgiler, Gövsa'ya aittir.]

-IV-

DÖNME BAYRAMLARI

Dönmeler, Sabatay Sevi'nin emri ile, bazı yeni bayram günleri ihdas ettikleri gibi, Musevî bayram ve kutsal günlerini de, bir kısmını aynen, bir kısmını ise değiştirerek kabul etmişlerdir.

Ancak Dönmelerin bayram listesinde, İslâmî herhangi bir bayram veya mübarek sayılan gün veya geceye rastlanmamaktadır. İslâm'ın Ramazan ve Bayram günleri, onlar için, sadece saf Müslümanları kandırmak için rol yapacakları zamanlardır. Sevi'nin on sekiz emrinin on altıncısı buna dairdir.

DÖNME BAYRAMLARI

Dönme bayramlarını yine Gövsa'nın tercüme ve teshirinden aşağıya alıyoruz:

1 - Sivan (Nisan) on dörtte (Tohum bayramı). Bu bayramın sebebi olarak bir Tevrat âyetinde güya Sabatay'ın adına benzer bir lâfız keşfedilmesi tahmin ediliyor. Bugün zarfında ezeli tohum İsrail'in ziynet ve zaferi olacak ve arz meyvesi onların şeref ve gururunu teşkil edecek.

2 - Sivan (Nisan) yirmi dörtte (Sabatay'ın Eli tarafından takdis bayramı). Buradaki "Eli"den maksad Gazzeli Nathan'dır. Sabatay'ın Filistin seyahati sırasında Nathan onu Mesih olarak tanımış ve güya peygamberi olmuştu.

3 - Sivan (Nisan) yirmi altıda. (Onu bugün size verdiler) suretinde tercüme edilen tarihî bir hatıranın bayramı ki delâleti tamamiyle sarih değildir.

4 - Temmuz dokuzda (Ruhun giyinmeye başlaması bayramı). Bunun sebebi ihtimal ki Sabatay'ın Mesihlik ilhamını duymağa başladığı günü takdistir.

5 - Temmuz on yedide kaynı Samuel Primo'nun doğuş bayramı.

6 - Temmuz yirmi üçte (Donanma bayramı). Mesih'in gelişiyle husule gelen dinî inkılâbın hatırasını ihtiva ettiği tahmin ediliyor. Sabatay bu bayram vesilesiyle mensuplarının evlerini donatmalarını emretmişti.

7 - Temmuz yirmi dörtte (Mukaddes Cumartesi) bayramı. Sabatay'ın bu bayramı karısı Sârâ'nın saadeti şerefine tesis ettiği rivayet edilir.

8 — Şubat on üçte (Zaferle taçlanmanın başlaması bayramı). Bu bayramın hangi hatıraya müstenit olduğu kat'î değilse de Sabatay'ın Kahire'de sarrafbaşı Yusuf Çelebi nezdindeki muvaffakiyetine veya daha sonra Aydos'ta iken Mesihliğe ortak çıkan Polonyalı haham Nehime Kohen ile üç gün üç gece münakaşayı müteakib mücadeleden muzaffer çıkışına müstenit olduğu tahmin ediliyor.

9 - Şubat dokuzda (Meserret bayramı). Bu bayramı Kudüs mabedinin tahribi hatırasıyla yapılan matemin bir meserret gününe tahvili emrinden ileri geliyor ki güya Sabatay Sevi'nin doğduğu güne tesadüf etmektedir.

10 — Şubat on beşde (Tuzlama bayramı). Sabatay Sevi'nin kral ilân edildiği günün hatırası.

11 — Kislev (Rebîülevvel) ayının 16'ıncı günü. Sabatay'ın Edirne sarayında İslâmiyet'i kabul ettiği gün ki Sabataycılığın Musevilik'ten ayrılarak başlıca bir zümre teşkil etmesinin başlangıcıdır.

12 - Mart yirmi birde (Sabatay'ın doğuş bayramı). Fakat 9 Şubat'taki (Meserret bayramı) da onun doğuş bayramı olduğuna göre ikisinden birinin başka bir sebebe müstenit olması lâzım gelir.

13 — Mart yirmi sekizde Sabatay'ın sünnet bayramı. (Bu tarihe nazaran Sabatay Sevi'nin 9 Şubat'ta değil 21 Mart'ta doğmuş olacağını Galante tahmin ediyor.

14 - Kânûnievvel'in (Aralık) on altısında sebebi ve

manası tahmin edilemeyen bir bayram.

15 — Şubat on beşte Yahudilerce mâruf olan purina yani şeker bayramı.

16 — Mart yirmi ikide yani ilkbaharın birinci gününde (Kuzu bayramı) veya (Dört gönül bayramı).

Bu kuzu bayramı hakkında Sabatay zümresi mensuplarından Karakaşzâde Rüşdü, 1924 tarihinde (Vakit) gazetesi muharririne şu izahatı vermişti".

"Kuzu bayramı 22 Adar'da (Mart) yapılır, bu bayram geceye mahsustur. Ve her sene kuzu eti ilk defa bu bayram münasebetiyle ve hususî merasimle yenir. Bu merasimde en aşağı ikisi erkek ikisi kadın olmak şartıyla evli dört kişinin bulunması lâzımdır. Kuzu ziyafetinde bulunacakların sayısı iki cinse mensup evli çiftlerin arttırılması şartıyla istenildiği kadar çoğaltılabilir. Kadınlar iyi giyinmiş ve elmaslarıyla süslenmiş oldukları halde sofra hizmetinde bulunurlar. Yemekten sonra biraz eğlenilir ve muayyen zamanda ışıklar söndürülerek karanlıkta kalınır... Bu bayram vesilesiyle doğacak çocuklar bir nevi kudsiyeti hâiz tandırlar. Ona (Dört gönül bayramı) adı verilir."

15 İkinciteşrin (Kasım) 1925 tarihli (Resimli Dünya) mecmuasında Kapancı ailesine mensup bir genç Sabatayist de kuzu bayramını şu suretle anlatıyordu:

"Zannediyorum ki (Mum söndürme) merasimi Karakaş ailesinde hâlâ devam eden bir âdettir. Ve galiba evvelce benim mensup olduğum ailede dahi tatbik edilirdi. Fakat itiraf etmeliyim ki ben hiç görmedim.

Son zamanlara kadar Dönmeler bu kuzu merasiminden önce hiç kuzu eti yemezlerdi. İlkbahara tesadüf eden muayyen bir günde okunmuş bir kuzu kızartılır ve evli erkekler zevceleriyle birlikte ziyafette hazır bulunurlar. Fakat ben genç ve bekâr olduğum için hiç iştirak etmedim. Onun sırrını anlamak için yaptığım bütün teşebbüsler boşa gitti. Çünkü bana cevap olarak (Sen de evlen. Ondan sonra öğrenirsin.) derlerdi."

Bu kuzu bayramı vesilesiyle Profesör Galente'nin eserinde yaptığı tarihi tahlil ve izahı tercüme ediyoruz:

"İstanbul Üniversitesinde eski şark milletlerinin tarihi profesörü olmak sıfatıyla, ben çok defa eski âdetlerle yakın şark milletlerinde hâlâ devam eden bazı âdetlerin mukayesesine fırsat bulurdum. Burada bahsedilen mesele, yani mumların söndürülmesinden sonra hâsıl olan çirkin sahne, menşeini şarkın kadim tarihî devirlerinden alıyor. Bu menşe şudur: Hurafeye nazaran, kışın tabiat ölür ve sema tanrısı zincirdedir. İlkbaharın gün dönümünde sema tanrısı (Attis) kâinatın çiçek açma mevsimini ilân için toprağa iner ve tabiat ilahesi (Mâ) yahut (Ammas) tarafından kabul edilir. Ve onunla evlenir. Bu, bir aşk bayramıdır. Bu tanrının gökten inişi eski milletlerde şu suretle tesid edilirdi: Büyük bir çam ağacı seçilerek menekşelerle örtülür ve (Tanrı Attis)in tasviriyle ve onun itikadına ait aletlerle süslenirdi. Attis'in tasviri bir örtüye sarılı ve ölü gibi dururdu. Çünkü Attis'in ertesi yıl tekrar dirilmek

üzere ölmüş bulunması lâzımdı. Nasıl ki ilkbahar da ertesi sene doğmak üzere ölür. Bu çam merasimle ve herkesin iştirak ettiği şarkılarla yakılır ve ondan sonra merasimde hazır bulunanlar (gök tanrısı) ile (yer ilahesinin evlenmeleri şerefine en çirkin şekilde umumî bir "orgie"ye, cünbüşe koyulurlardı. Kadim milletler tarihini takip edersek, bu merasimin sonraları da tatbik edilmiş olduğunu ve son zamanlara kadar izler bıraktığını görürüz. İç Anadolu'nun bazı yerlerinde hâlâ Attis'in ibadetini tatbik edenler vardır. Kızılbaşlar ve Tahtacılar böyle gece âyinleri tertip ederek mum söndürürler ve cünbüş yaparlar.

"Garip tesadüflerdendir ki bu satırları yazdığımız sıralarda Türkçe Akşam gazetesi Maraş muhabirinden aldığı şu telgrafı neşretmişti:

"Maraş, 4 Mayıs 1935 - Burada mum söndürme âyinini tatbik eden bazı eşhas cürmümeşhud halinde yakalandılar. Kadınlardan, erkeklerden başka mum söndürülen odada musikî aletleriyle başı kesik bir siyah tavuk bulunmuştur."

"Görülüyor ki burada bahsedilen âyin Sabatayistler tarafından yapılanın aynidir. Yalnız şu farkla ki burada kuzu yerine bir tavuk bulunmaktadır."

Profesör Galante yukarıdaki izahları verdikten sonra kadim Musevî tarihinde de bu türlü âdetlerin ve zevce değiştirmek itiyadının izlerine tesadüf edildiğini anlatıyor.

DİĞER BAYRAMLAR

Yukarıda sayılan 16 bayramdan başka Sabatay mensupları tarafından riayet edilen başka günlerin ve yortuların mevcut olduğu yine kendi mensupları tarafından yapılmış olan neşriyattan anlaşılıyor.

Bunların içinde Musevilerle müşterek olan bazı bayramlarla (Osman Ağa) nın hatırasına yapılan bayram, Yusuf bayramı, Ağaç bayramı, Meyva bayramı ve Fecir bayramı vardır.

Osman Ağa'nın hatırasını yâd için yapılan ve zümrenin bir kısmı nazarında pek mühim sayılan bayram, tabiidir ki Sabatay'ın ölümünden sonra tesis edilmiş olan günlerdendir.

Ağaç bayramında ağaçlar dua okunarak sulanırmış, Meyva bayramında zümreye mensup aileler bir siniye meyva doldurarak etrafında dua okuyup dolaşırlar ve bu âyinden sonra herkes bir miktar meyvayı mendiline doldurup evine götürürmüş. Fecir bayramında ise Sabatayistler senenin muayyen bir gününde güneşten evvel kalkarak kadınları ve çocuklarıyla hususî mabedlerine giderler ve ibadetten sonra hahamlarına, zümre fıkarasına ait sadakalarını vererek dönerlermiş.

Sabatay Sevi ve Dönmelik

-V-

DÖNME KİMLİĞİ

"Ne Müslüman, Ne Musevî..."

1924'de Sabatayistler'den Karakaşzade Mehmed Rüşdü, mensup olduğu zümrenin sırları hakkında birtakım ifşaatta bulundu. Yazdığı açık mektuplar ve yaptığı konuşmalar Vakit gazetesinde neşrolundu. Bunun üzerine Sabatayistler tarafından çıkarılan ve Ahmed Emin Yalman'ın idare ettiği Vatan gazetesi *"Tarihin Esrarengiz Bir Sahifesi"* adıyla bir seri makale yayınladı. Bundan maksat, Karakaşzade Rüşdü'nün halen yaşadığını bildirdiği âdetlerin, artık tarihe karışmış ve unutulmuş olduğunu ileri sürmek ve herkesi buna inandırmaktı. Bu bakımdan bir Sabatayist'in (Ahmed Emin'in yazdığı söylenmektedir) yazdığı anlaşılan bu makaleler pek güvenilir değildi.

Daha sonra *Resimli Dünya, Resimli Gazete, Son Saat* ve hemen bütün dergi ve gazetelerde Dönmelere dair bazı

yazılar neşr olundu. *İbrahim Alaaddin Gövsa* 1937 yılında 7 *Gün* mecmuasında Sabatay Sevi'ye dair beş yazdık bir dizi tefrika etti. Daha sonra bunları bir kitap halinde yayınladı.

Sedat Simavi'nin idaresinde, Yahudi *Burla Biraderler Şirketi'nin* desteği ile çıkmakta olan (daha sonra *Hürriyet* gazetesi de aynı destekle çıkacaktır) 7 Gün dergisinde bu yazıların çıkmış olması dikkat çekicidir.

YAHUDİLERİN DÖNMELERE KARŞI TUTUMU

Yahudiler, kendi içlerinden çıkan Dönmeleri, Musevîlikten sapmış olarak gördükleri için, Sabatay'ın zamanından beri bu zümrenin aleyhinde bulunmuşlardır.

Hatta Türkiye'deki Yahudiler, kendi aleyhlerine yayın yapan milliyetçi gazetelerin bu yayınlarını Dönmelerin üzerine çevirmek için birtakım rüşvet teşebbüslerinde dahi bulunmuşlardır. Bu teşebbüslerden, başarılı olamayan bir tanesini biliyoruz.

1960'lı yıllarda önce haftalık *Yeni İstiklal* ve sonra günlük *Bugün* ve *Sabah* gazetelerini çıkaran ve idare eden, tanınmış yazar ve gazeteci *M. Şevket Eygi,* bu saptırma rüşvetlerinden birine muhatap olanlardandır.

"PARAYI ALIN, DÖNMELERİN ALEYHİNE YAZIN."

1968 yılında Müslümanlara verdikleri zararları belirterek, Yahudilerin aleyhine yayın yaptığı bir sırada bu

teklifle karşılaşan Eygi, hâdiseyi daha sonra yazdığı bir yazısında şöyle açıklamıştır:

Yıl 1968. Bugün gazetesini çıkartıyorum. Bir yandan parasızlıkla, öbür yandan masonlukla, siyonizmle, komünizmle mücadele ediyoruz. Gazete aleyhinde durmadan dava açılıyor. Egemen güçler bizden rahatsız oluyor. Ben de, gençliğin tesiriyle olacak, çok kavgacı bir yayın siyâseti takip ediyorum. Çatmadığımız grup, hizip, parti yok. CHP'ye, iktidardaki Adalet Partisine, solculara, masonlara, Yahudilere, Dönmelere ver yansın ediyoruz. Ortalık toz duman. Önüme gelen arı kovanına çomak sokuyorum. Gazete çok satıyor, 100 bine yaklaşıyoruz. Tertiplediğimiz sabah namazlarına Müslümanlar otuz kırk bin kişilik cemaatler halinde katılıyor. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay nutuk irad ediyor: "Bu namazlar siyasîdir, hükümet bunları önlemelidir!" diyor. Biz cevap veriyoruz: "Namazları önleyecek hiçbir kuvvet yoktur. Bu memlekette hiçbir kuvvet namazları önleyemez!" diyoruz.

İşte bu hengâme içinde bir de Yahudi tacirler hakkında seri yazılar neşr ediyoruz. Siyonistler bundan çok rahatsız oluyor. Anadolu esnafında, halk kitlesinde Yahudilere karşı boykot eğilimi baş gösteriyor. İngiltere'den bir heyet geliyor, Cumhurbaşkanını ziyaret ediyor, "Bugün'ün Yahudi aleyhtarı yayınını durdurunuz" diyor. Cumhurbaşkanı "Türkiye hür bir ülkedir, biz gazete yayınlarını durduramayız. Ama Yahudi va-

tandaşlarımız bu milletin çocuklarıdır, endişe etmesinler" diyor (O zamanlar Londra'da çıkan haftalık The Jewish Chronicle gazetesi bu ziyareti tafsilatlı olarak vermişti).

Yahudileri teşhir eden seri yazılarımızın en hararetli bir devresinde tanıdığım bir tacirden telefon aldım:

"Şevket Bey, mühim bir işi konuşmak için teşrifinizi bekliyorum." Davete icabet ettim. Meğerse Hahambaşılığın avukatı o taciri tanıyormuş, ziyaret etmiş ve Şevket Eygi'yi susturmak için para teklif etmiş. Fazla uzatmayalım. Önce 300 bin lira teklif ettiler. O zaman bir mark 2 liraydı. Şimdiki para ile kaç milyon lira eder. Kabul etmedim. Lâf olsun diye "Kabul etsem bile, bunun manen Bugün için bir son olacağını" söyledim. Meğerse Yahudiler bu hususu da düşünmüşler ve Hahambaşılığın avukatı "Siz parayı alın, bir iki gün içinde bizim aleyhimizdeki yayına son verin, onun yerine Dönmeler aleyhinde bir kampanya açarsınız" diye akıl vermemiş mi? 300 bini reddedince iki gün sonra sus parasının miktarını 500 bine çıkarttılar. Onu da kabul etmedimdi.

Yahudiler benden ümidi kesince, beni susturmak için parayı başka yerlere verdiler, sonunda memleketimi terk etmek zorunda kaldım. Cebimde ve gazetenin kasasında para olmadığı için dostum Hacı Ahmed Kibritçioğlu aracılığıyla on bin lira borç buldum ve memleketimi terk ettimdi.

Gazetelerim (Bugün ve Sabah) ben gurbette iken

de çıktılar. Yazılarımı kâh elden, kâh posta ile yolluyordum. Nihayet, 12 Mart askerî darbesinden sonra kukla Başbakan Nihat Erim, gazetelerimi süresiz kapattırdı. (M. Şevket Eygi, *"Hâtıra Defterimden: Yahudilerin Teklifi",* Zaman gazetesi, 18 Aralık 1987.)

HAHAMBAŞI NE DİYOR!

İleride "İkinci Bölüm'de *Scholem'in* eserini hülâsa ederken, Sabatay Sevi'nin çıkışından itibaren Yahudilerin ona ve bağlılarına karşı olan tutumunu göreceğiz. 1924'te Dönmeler meselesi basında münakaşa olunurken, bu hususta kendisiyle mülakat yapılan *Hahambaşı Becerano Efendi* de yüzlerce yıl önce aldıkları *"Sabatay'dan bahsetmemek"* kararına uyarak soruları geçiştirmiş ancak Dönmelerin "ne Müslüman ne de Musevî olduklarını" cümlelerinin arasında ifâde etmekten de geri kalmamıştır.

Hahambaşı ile mülakat yapan *Akşam* gazetesi muhabiri *A. Fuad'ın* yazısı, 12 Ocak 1924'te gazetenin birinci sayfasında çıkmıştır.

Bahsimizi ilgilendiren bölümleri şöyledir:

Birkaç günden beri gazeteler yeni zuhur eden bir mesele ile meşgul olmaktadır: "Selânikliler Meselesi." Bu mesele hâriçten bir zat tarafından ortaya atılmış olsa idi, hâiz-i ehemmiyet olmayabilirdi. Bir taraftan Rüşdü Bey namında mâruf bir tüccar kendisinin Selâ-

nikli olduğunu ileri sürüyor ve kabilesinin gizli maksat ve mezheplerinden bahs ediyor, diğer taraftan bâzı menfaatperestler de Ankara ve Atina'ya telgrafla müracaat ederek kendilerinin Türk harsiyle alâkadar olmadıklarını, binaenaleyh mübadeleden istisna edilmelerini söylüyorlar. Bilhassa Rüşdü Bey, bu mesele hakkında bâzı ifşaatta bulundu ve bir iki mektup yazdı.

"Vatan" refikimiz de şimdi bütün meselenin bir tarihçesini yazmaya başlamıştır. Mesele hiçbir ehemmiyet-i siyâsiyesi olmasa dahi câlib-i merak bir safhadadır. Bahsedilen kabileye âid rivayetler hakkında söz söylemeye selâhiyettar olanlardan birisi Hahambaşı Efendi idi. Bu düşünce ile Hahambaşı Efendi'den bir mülakat istemeyi muvafık gördüm.

"- Efendim, bendenizin zât-ı âlînizi rahatsız etmeme sebep son günlerde gazetelerde mevzubahs edilen bir mesele olmuştur, Selânikli muhtedîler meselesi... Bunun hakkında zât-ı âlîlerinden malûmat îtâsını rica edeceğim?"

"- Bu hususta size, kat'î hiçbir şey söylemeyeceğim. Benim bilhassa bu kabil şeyler hakkında pek çok tedkikatım vardır. Ezcümle bir kitabım var onda da bahs etmişimdir. Fakat bu Selânikliler meselesi hakkında benim de esaslı bir malûmat edinemediğimi itiraf edeceğim. Bunların gizli bir mezhepleri ve maksadları olup olmadığını söylemek için hakikate vâkıf olmak lâzımdır. Maalesef ben buna vâkıf değilim. Benim de

herkesin bildiği ve söylediği ve ahîren gazetelerin yazdığı kadar malûmatım var. Fakat bu malûmat kâfi değildir. Maamafih çok istedim ki öğreneyim; öğrenemedim. Hatta ben Edirne'de iken orada birkaç Selânikli var idi. Bunlardan biri İbrahim Efendi isminde bir tütün tüccarı idi. Onun vasıtasıyla maksadlarını, mezheplerini anlamayı çok istedim. Kabil olamadı. Adamın ismi İbrahim, karısının ismi de Ayşe Hanım yahut Fatma Hanım idi. Biz Türk bilir bundan dolayı öyle telâkki ederdik. Ama oruç tutmuyorlardı. Maamafih bu da hüküm vermek için kâfi değildi. Zira bizim gençlerimiz de Hristiyanları taklîden perhiz yapmıyorlardı. Diğer bazı şeyleri anlamak istiyordum, anlayamadım."

(Anlaşılıyordu ki, Hahambaşı Efendi söylemek istemiyordu.)

"- Tarihî malûmat verir misiniz?"

"- Gazeteler yazmışlardı. Sabatay Sebi isminde bir Musevî, kendisinin, Musevilerin muvasalâtına intizar ettikleri Mesih olduğunu iddia ederek etrafına bazı kimseleri toplamıştı. Sonra korkudan ismini değiştirerek Müslüman olduğunu söyledi. Diğer Musevîler ihtidası sun'î olduğu için inanmadılar. Bunlar onun taraftarlarından gelenlerdir."

"- Sabatay Sebi ile Musevî itikâdâtı arasında fark var mıdır?"

"- Onlar bizim itikadımıza kısmen muhalif bir tarikat takip ediyorlardı."

"- Acaba bahs edilen kabile, Sabatay Sebi'nin âdât ve ibâdâtına riâyet ediyorlar mı."

"- Onu bilemem, öğrenemedim."

"- Fakat bazıları Türklerle kız alıp vermiyorlar?"

"- Benim bildiğime nazaran siz onlara kız vermiyorsunuz."

"- Bunlar şimdi tekrar Musevî olabilirler mi?"

"- İsterlerse olurlar... Yok... Yok... Ben müşteri değilim, ihtida edenler mutlaka bir menfaat takip edenlerdir."

Hahambaşı Efendi'nin izahatına teşekkürle ayrıldım.

MUSEVÎLİĞE DÖNSÜNLER!

Bu mülakatı, önemli görerek, Akşam'dan alıp aynen nakleden *Vakit* gazetesi, mülakatın başına, "Dönmelerin Yahudilere yakın olduklarını" bildiren ve "yeniden oraya dönmelerinin lüzumlu olup olmadığını" soran şu satırları eklemişti:

Karakaş Rüşdü Bey'in kapağını açtığı mesele hayli uzamak istidadındadır. Sabatay Levi yahut Sevi —Hahambaşı Becerano Efendi'nin imlâsıyla- Sabatay Sebi'nin kabilesi, muvafık ve muarız neşriyattan anlaşıldı ki, bugün on beş bin nüfusa varmıştır. Bunlar bir zaman evveline gelinceye kadar Selânik'in nefs-i şehir hududunu asla tecavüz etmeyecek surette orada te-

mekkün etmişlerdi; yavaş yavaş İstanbul'da toplandılar. Fakat İstanbul'da toplananlar da Selanik'le dâimi bir irtibat muhafaza eder oldular.

Nikâh lâzım oldu mu, Selanik'e gidiyorlardı. Bir hasta ağırlaştı mı, Selanik'e gönderiliyordu. Öyle ki, Üsküdar'da Bülbülderesi'nde hususî bir mezarlık ihdas olununcaya kadar bu kabileler mensuplarından hiç birinin cenazesi Selanik hâricinde bırakılmamıştır.

Bugün, sayılı olarak üç dört kız veya erkek istisna edilirse, bütün izdivaçlar kabilenin kendi efradı tarafından çizilen hududu tecâvüz etmemiştir ve bütün nikâhlar evvelâ burada muayyen bir zât tarafından —bahse temasımız şahsî noktadan olmadığı için ismini yazmıyoruz- sırren, badehu alenen kıyılmıştır. Keza cenazeler evvelâ kendi aralarında bir âyin görmüş, sonra da techîz ve tekfîn edilmiştir.

Bütün bunlar acaba Anadolu'da herhangi bir Türk kabilesinin Müslümanlık içinde bir mezhep veya tarikat teşkil edecek bir tarz-ı husûsî-i hayatı mıdır? Yoksa bizzat Rüşdü Bey'in iddia ettiği gibi içlerinde duaları bile Yahudice olan bir zümre el'an yaşamakta mıdır? Bahs edilen teşekkül ve tecerrüd, bir mezhep veya tarikat de addolunsa, bâzı mahsûsât bunun zarûreten, kendisine menşe' addolunacak olan Musevîliğin dâire-i ünsiyyetine irca etmek lüzumunu âmir değil midir?

Bunu, menfaatleri gerektirdiği zamanlarda Dönmeler de düşünmüş, ama söylendiğine göre Yahudiler tarafından kabul olunmamışlardır.

MUSEVÎLİĞE DÖNME TEŞEBBÜSLERİ

Selanik, Balkan Harbi'nde hiç karşı koymadan Yunan ordusuna teslim olmuştu. (6 Kasım 1912). Bu teslimi şehrin ileri gelenleri, Belediye ve İdare Meclisi azaları istemişlerdi. Bu isteğin asıl kaynağının, şehir nüfusunun yarısından çoğunu teşkil eden Yahudi ve Dönmelerin arzusu olduğu malumdu. Halbuki o sırada Bulgar ordusunun muhasarasında bulunan *Edirne,* gülleler altında beş ay dayanıyordu.

İşte bu Yunan işgalinden sonra Selanik Dönmelerinden bâzıları Yahudiliğe dönmek istemişlerdir.

İstanbul Dönmeleri ise aynı arzuyu, 1918'de şehir, İtilâf donanması tarafından işgal olununca göstereceklerdir.

İbrahim Alâaddin Gövsa, bu bahsi *Galanti'nin* Fransızca eserinden tercüme ederek, şöyle nakletmektedir:

> Selânik'in Yunanistan'a iltihâkından sonra Türkiye'de yaşıyan Dönmelerle hiç karabeti olmayan ve orada Yunanlı olarak kalan birkaç Dönme tekrar Musevîliğe avdet için müracaat ettiler. Bu iş için reylerine müracaat edilen Selanik Musevî hahamları bu hususa dinî manialar bularak müracaati reddettiler. Burada sebep olarak hahamların telmih ettikleri âdet, mumların söndürülmesi an'anesi idi ki bunun neticesi olarak nesillerin meşru izdivaçtan doğup doğmadıkları şüpheli kalıyor ve bu da Musevîliğin dinî emirlerine muhalif bulunuyordu.

İkinci teşebbüs, daha ziyade siyasî mahiyettedir. Umumî Harpten (1914-1918 harbinden) sonra İstanbul İtilâf devletlerinin mümessilleri tercüman ve telgraf memuru sıfat ile Rumlarla Ermenileri hizmetlerine kabul ettikleri halde Türklerle birlik olduklarını ileri sürerek Yahudileri kabul etmiyorlar ve ticaret vesilesiyle yine Rumlarla Ermenilere seyahat müsaadesi verdikleri halde bu müsaadeyi Yahudilerden esirgiyorlardı. Hayli zaman sonra birçok müracaatlar neticesinde nihayet Yahudilere de ticaret için seyahat müsaadesi verildi. Bunu gören bazı Dönmeler, asıllarının Musevî olduğunu ileri sürerek kendilerine de, Musevilere olduğu gibi, seyahat müsaadesi verilmesi için müracaat etmişlerse de bu talep kabul edilmemiştir. (A. Galante, *Nouveau- documents sur Sabatai Sevi,* s. 78, 1935)

RUMLARIN DÖNMELERDEN KORKUSU

1924 yılında *"Rum Ortodoks dininde bulunan Türk teb'ası"* ile *"Müslüman dininde olan Yunan teb'ası"* mecburi olarak mübadele ediliyorlardı. Bu sırada Yunanistan'da bulunan Dönmelerden bir kısmı, mallarını ve mülklerini terk etmek istemedikleri için, *"Kendilerinin aslında Müslüman ve Türk olmadıklarını ileri sürerek ve yerlerinde kalmak isteyerek"* Yunan hükümetine müracaat etmişler, ancak Yunanlılar bu müracaatı kabul etmemişlerdi.

Bunun üzerine aynı insanlar, bu müracaatlarını unutturmak istercesine bir telâş içinde Türkiye'ye göçmek

için son derece acele etmiş ve buradan giden Rumların terk ettiği mallardan yine en güzel yerleri almanın kolayını da bulmuşlardır.

Dönmelerin kalmasını reddeden Yunanlı bakanların *"Dönmeler Türklerden daha zararlıdır, ticareti ele geçirirler, muhakkak gitmeliler"* dedikleri bilinmektedir. Bu bakımdan, Karakaşzâde'nin de Ankara'dan benzeri bir istekte bulunması, bazı kimseleri şüpheye düşürmüş ve onun da Dönmelerin Yunanistan'da kalmalarını sağlayabilmek maksadıyla düşünülmüş olan oyunun, buradaki sahnesini oynadığı zannı uyanmıştı.

1924-25 yıllarında mübadele dolayısıyla Yunanistan'dan Anadolu'ya altı yüz bin göçmen geldiği biliniyor. Bunların büyük kısmı hâlis Müslümanlar olmakla beraber, on-on iki bin kadarı Dönme olabilir. Bunlar Trakya ve Batı Anadolu şehirlerinin verimli arazilerine yerleştirilmişler; şehirlerde idare başında bulunan Selâniklilerin veya "Selâniklisever dostlar"ın sayesinde, Rumların bıraktığı mülklerin en güzellerine sahip olmuşlardır...

LOZAN'DA DÖNME ELÇİSİ

Yunanistan'da ve tabiî ekseriyetle Selanik'te bulunan Dönmelerin, yerlerinde kalabilmek için "kendilerinin Türk ve Müslüman olmadıkları" gerekçesiyle Yunan hükümetine müracaat edip, reddolundukları hâdisesinin gerçek olduğunu teyid eden bir başka müracaat daha vardır.

1924'teki bahsi geçen teşebbüsten önce, daha Lozan müzakereleri sırasında Dönmeler aynı şeyi bir başka yoldan denemişlerdi.

Lozan'da Türkiye'nin önde gelen murahhaslarından *Dr. Rıza Nur,* bu teşebbüse bizzat şâhid ve muhatap olmuştu. Bu hâdiseyi, *Hayat ve Hatıratım* adlı mühim ve meşhur eserinde (İstanbul 1967, Altındağ Yayınevi... İkinci Baskısı: Frankfurt 1982) şöyle anlatmaktadır:

> Muslihiddin Adil adında biri Lozan'a gelmiş. Benimle görüşmek istedi. Görüştük. Bir müddettir bizim otelde gördüğüm bir adam. Kendisinin bütün Makedonya Türkleri namına murahhas olarak geldiğini ve bu Türkler namına bize teklif ve ricada bulunmaya memur olduğunu söyledi. Buyurun, dedim. Dereden tepeden türlü mukaddemelerden sonra, Selanik vilâyeti Müslümanlarının ahali mübadelesinden istisna edilmesini, rica etti. "Bu makul bir teklif değil ama, İsmet Paşa'ya söyleyeyim" dedim.
>
> Kim olduğunu soruşturdum. İstanbul Dârülfünûnu'nda profesör olup, Selanik Dönmelerinden imiş. Burasını söylemiyor.
>
> Tekrar konuştum. Bunun sebep ve menfaatlerini kendisine sordum. Dedi ki: "Biz Türkler, Makedonya'da ekseriyet yapıyoruz. Orada kalırsak istiklâl yapacağız. Bir Türk hükümeti teşekkül eder."
>
> Bu adamın teşebbüsü dediği gibi değildir. Bana müessir ve kuvvetli bir yalanla Yahudi dolabı yapıyor-

du. Makedonya'da istiklâl filan hep bizim gözümüze boya idi. Kandıracak... Gayesi sırf Selanik Dönmelerini mübadeleden istisna ettirmekti. Demek Dönmeler, yol parasını vererek onu bu iş için Lozan'a göndermişlerdi. Makedonya Türkleri'nin mümessili olması yalandı. Demek ki Dönmeler Selanik'te kalmak istiyorlardı. Hattâ İstanbul'dakiler de tekrar Selanik'e hicret edecekler.

Demek Türkiye'de bunlar da Türk'ten başka düşünen ve zıt menfaat sahibi bir zümredirler. İşin felâketi, bunlar Türk görünüyorlar. Rumlar, Ermeniler bunlardan çok iyi. Çünkü hiç olmazsa onlar Rum'dur. Ermeni'dir biliriz. Bu ecnebi unsur, bu parazitler kanımıza saklanıyorlar. Yüzlerini, gözlerini kanımızla büyüyorlar. Böyle bir zümreden birini sivriltmek, Darülfünun'a profesör yapmak fena şey.

Bu adamlar kendi hesaplarına da hatada idiler. Çünkü Yunanlılar onları orada rahat bırakırlar mı? Hele ticarî bir unsur olduklarından, Yunanlılar'ın herkesten evvel hücum ve mahvedecekleri zümredir. Yahut da derhal tanassur etmeleri Rumca konuşmaları lâzımdır. O halde bile yine madun muamelesi görürlerdi. Karaman Rumları'nın bile gördükleri böyledir.

Bu arada, yani Türk can baş kaygusunda, Sabatay Sevi'nin oğulları da bu işte idiler, (c. 3, s. 1079-81)

Rıza Nur, *Hatırat'ının* başka yerlerinde de Sabatayist

Dönmelerden bahsetmektedir. Bu esere tekrar dönmemek için o satırları da aşağıya alıyoruz:

> Talât Paşa, Rahmi ve arkadaşları Selanik'te İtalyan Mason locasına girmişlerdi... Meşrutiyet ilân olununca, Rahmi, Talât ve arkadaşlarından çoğu, İstanbul'a gelince, derhal İstanbul'da Mason locaları açtılar. Birçok Türkleri localara kaydettiler. Bunların mühim bir kısmı da Dönmeler idi. (c. 1, s. 260)
>
> Enver, Harb-i Umûmî'de Harbiye Nazırlığı'nda müthiş bir irtikâp yapmıştır. Şuna buna binlerce altın vermiştir. Bunları sırf kendi emriyle Harbiye bütçesinden vermiştir. Bu paralar bu adamların yed-i irtikâbında kalmıştır. Bilhassa Dönmeler, çok paralar alıp yemişlerdir... İttihatçılar niçin düştüler, niçin mahv ü perişan oldular, niçin memleketi inkıraz mezarına koydular? İşte reculleri böyle ahmaktı. Hem ahmak, hem de cahildiler. Hem de Dönmelerin, Yahudiler'in avucunda idiler. (c. 3, s. 928)

Daha Lozan müzakereleri sırasında yapılan teşebbüs, sonra Yunan hükümetine baş vurulması ve nihayet aynı günlerde Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ne ve Reisicumhur'a yapılan müracaat... Bunların üçünün de Dönmeler'in Selanik'te kalmalarını temin edebilmek için yapılmış oldukları ihtimali kuvvetlidir. Üçüncüsüne ileride geniş yer vereceğiz.

GİZLİ DÖNME BELGELERİ VE SCHOLEM'İN ESERİ

Sabatay Sevi'nin efsaneler arasında kaybolan hayat hikâyesi bundan ibarettir. Fakat, Musevîlik gibi eski ve işlenmiş bir dinin içinden çıkıp, Mesihlik iddiasında bulunmak ve bunu Yahudi âlim ve din adamları da dâhil binlerce insana kabul ettirebilmek, elbette kolay ve basit bir iş değildir. Nitekim Yahudi din ve ilim adamı *Gershom Scholem'in* uzun araştırmaları neticesinde ortaya koyduğu eser de bunu göstermektedir.

Önce İbranice (İsrail devletinin resmi dili, Yahudice) olarak ve iki cilt hâlinde İsrail'de basılan (Telaviv 1957) eserin, 1975'te İngilizce olarak çıkan ilaveli ikinci baskısının birinci cildi bin sayfadır. Bu ciltte *Sabatay* ile "peygamberi" olan *Gazzeli Nathan'ın* hayatı ve faaliyetleri araştırılmakta ve ileri sürdükleri fikirler, inanç esasları ve bunlar için getirdikleri deliller incelenmektedir.

Kitabın bizim için ve tarihî bakımdan asıl mühim olan ikinci cildinin çıktığı haberini henüz alamadık. Sabatay'ın ve Nathan'ın ölümünden 1924'e kadarki devreye ait olan ve yeni elden edilen *"gizli Dönme vesikaları"na* dayanarak yazılmakta bulunan bu ciltte, yakın tarihimizde önemli rol oynamış *"çok meşhur"* bâzı kimselerin asıl kimliklerinin de ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.

Yazar da birinci cilde yazdığı önsözde buna işaret etmekte ve şöyle demektedir:

"Evrakın içinde, kimsenin tahayyül bile etmediği ileri gelen şahsiyetlerin el yazıları ile mektupları ve tarihler mevcuttur."

Bahsi geçen "Dönme evrakı" hâlen İsrail'de *Ben Zvi Enstitüsünde* bulunmaktadır.

Scholem'in eserinin yayınlanmış olan birinci cildini gözden geçirerek Yahudi ilahiyat ve felsefesi dışında, Sabatay ile Nathan'ın ve Dönmelerin hayat ve faaliyetlerine dair verdiği bilgileri özetledik.

Kitabımızın ikinci bölümü, bu özetten ve yine aynı yazarın *"Türkiye Dönmeleri"* isimli önemli makalesinden yapacağımız dikkate değer iktibaslardan meydana gelecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

Sabatay Sevi ve Dönmelik Hakkında Son Araştırmalar

- I -

"THE MYSTICAL MESSIAH"

Bu bölüm, Gershom Scholem'in *Sabbatai Sevi, The Mystkal Messiab* adlı eserinin birinci cildinden yapılan özet tercümelerden ibarettir. Yazar kitabın önsözünde şu bilgileri veriyor:

> Dönmelik hakkındaki bilgiler, 1924'e kadar, Selanik'te Dönmelere ait bir arşiv içinde saklanmıştı. Bu gizli arşivin, 1917'deki yangında tamamen veya kısmen yanarak ortadan kalktığı sanılmakta idi.
>
> Fakat Selanik'teki Türkler ile İstanbul Rumlarının 1924'teki mübadelesi sırasında, bu mübadeleye tâbi tutulan Dönmelerden bir kısmı, yandı sanılan bu arşivin bir parçasını, Selanik hahamlarından Saul Amerillo'ya bırakmışlar. Saul'un oğlu Abraham Albert ise bir müddet sonra İsrail'e göç etmiş.

İşte bu Abraham Albert babasından kendisine intikal eden Dönme gizli arşivine ait evrakı 1960 yılında Kudüs'teki Ben Zvi Enstitüsü'ne verdi.

Gershom Scholem'un Sabatay Sevi'ye dair olan araştırması ise, daha önce, iki cilt halinde ve İbrânice olarak 195 7'de Telaviv'de yayınlanmış bulunuyordu.

Bahsi geçen yeni vesikaların ortaya çıkması üzerine, yazar kitabını yeniden ele alarak yazdı. Yeni baskının birinci cildi 1975 yılında İngilizce olarak Amerika'da Princeton'da çıktı:

Gershom Scholem, *Sabbatai Sevi, The Mystical Messiah, 1626-1676,* Bollingen series XCIII, Princeton University Press, 27 + 1000 sayfa (I-XXVII: Önsöz, içindekiler, açıklamalar; 1-929: Metin; 931-956: Bibliyografya, 239 kaynak; 959-1000: İndeks)+13 resim, 1975.

Bu birinci cilt, aşağıya alacağımız bölüm başlıklarından da anlaşılacağı üzere, Yahudilikte ve tarihte Mesih meselesinin üzerinde uzunca durduktan sonra, bu hareketi hazırlayan tarihî gelişmeyi incelemekte ve Sabatay'ın doğumu ve yetişmesinden, ölümüne kadar geçen devredeki Sabatayist hareketi ele almaktadır.

• Birinci cildin önsözünde yukarıya aldığımız bilgileri veren yazar Gershom Scholem, ikinci cildi yazmakta olduğunu ve bu ciltte Sabatay'dan sonraki Dönmelik hareketinin 1924'e kadar olan tarihinin bulunacağını haber vermektedir.

Bizim yakın tarihimiz bakımından bu ikinci ciltte verilecek bilgilerin ne kadar mühim olacağını söylemeye bile gerek yoktur.

Nitekim yazar önsözünde *"Evrakın içinde, kimsenin tahayyül bile etmediği ileri gelen şahsiyetlerin el yazıları ile mektupları ve tarihler mevcuttur"* demektedir.

Yazar Scholem, önsözünde, bu konuda daha önce yazılanlar ve kendi eseri hakkında ise şöyle fikir yürütüyor:

> Sabatay Sevi ve Sabatayist hareket hakkında şimdiye kadar tarafsız bir eser yazılmamıştır. Yahudi tarihçiler bu hususta tarafsız davranmamışlardı. Onlarda, hareketin mânâsını ve gayesini küçültmeye doğru bir meyil vardır. Bu hal Yahudi tarihçiler için belki tabiî sayılabilir. Fakat diğer tarihçiler de onların tesirinde kalarak aynı yolu benimsemişlerdir. Netice olarak, tarihçiler bu mevzuda ilmî bakışı terk etmişlerdir. Bilginlerin böyle tarafsız olmayışlarının bir sebebi de belki bu hareketin onlara akıl dışı görünmüş olmasıdır.
>
> Bu kitap zem veya medih için değil, çok karmaşık olan Sabatayist hareketin çeşitli safhalarını ortaya çıkarmak için yazılmıştır.

KİTABIN İÇİNDEKİLER

Eserin, tarihî bilgi veren bölümlerini özetlemeye başlamadan önce, tamamı hakkında bir fikir vermek için içindekiler bölümünü buraya alıyoruz:

Sabatay hareketinin tarihî temelleri, s. 1-102.
Sabatay Sevi'nin başlangıcı (1626-1664), s. 103-198.
Filistin'de hareketin başlangıcı (1665), s. 199-325.
Sabatay'ın Gelibolu'daki hapsine kadar faaliyetler (1665-1666), s. 327-460.
Avrupa'daki faaliyetler (1666), s. 461-602.
Sabatay'ın Müslüman oluşuna kadar Gelibolu ve doğudaki faaliyetler, (1666), s. 603; 686.
Hidâyetten sonra (1667-1668), s. 687-820.
Sabatay Sevi'nin son yılları (1668-1676), s. 821-929-
Kaynaklar, s. 933-956. (239 adet kitap, makale ve vesika)
İndeks, s. 959-1000.

Kitabın "kaynaklar" bölümünde, doğrudan Sabatayizm'i tedkik eden veya dolaylı olarak ondan bahseden her dilden eser vardır. Ancak İzmir'de çıkan ve mensupları içimizde yaşayan bu hareket hakkında Türkçe bir tek eserin adı geçmektedir. O da Abraham Galanti'nin 1935'de Fransızca kaleme aldığı kitaptan faydalanarak 1939'da İbrahim Alâaddin Gövsa tarafından yazılıp yayınlanan eserdir.

Yemen ve Halep'ten, İtalya ve Hollanda'ya kadar bütün dünyadaki Sabataycı hareketin tarih, tesir ve izlerinin araştırıldığı bu ilim ve merak kafilesine bizler ne yazık ki, katılmamışız ve hâlen de katılabilmiş değiliz. Bizimki de dahil son yıllarda bu konuda çıkan Türkçe eserler, tercüme ve nakillerden ibarettir ve asıl araştırmacıların meydana çıkmasına teşvikçi olabilirlerse, belki bir işe yaramış sayılabilirler... Dinî ve millî en hayatî meselelerimizdeki bu vurdum-duymazlık, gitgide bizleri gerçekten birer duymaz ölüler hâline getirmiştir...

Aşağıdaki ilk ara başlıktan itibaren verilecek olan metin, Scholem'in eserinden özetlenerek tercüme edilmiştir. Ara başlıklar tarafımızdan konulmuş ve italik hurufat kullanılan vurgulamalar, tarafımızdan yapılmıştır:

NEDEN İDAM EDİLMEDİ?

Habsburg İmparatorluğunun İstanbul'daki elçisinin raporundan: "Şeyhülislâm'a Sabatay Sevi için ne yapılmak lâzım geleceğine dair sorulduğunda, Sabatay Sevi'yi idam ederek, şehid ve aziz mertebesine çıkarmamak gerektiğini söylemiş."

Abraham Miguel Cardozo'nun 1668'te yazdığına göre, Osmanlı din otoriteleri: "Yeni bir din kurmaya kalkışmadıkça onun öldürülmemesi" fikrinde imişler.

"KÖLEMİZ OLACAKSINIZ!"

O sırada Fransız konsolusluğunda vazifeli bulunan papas Robert de Dreux'nun müşahede raporu, *Voyage en Turquie* adlı kitabının (Paris, 1925) 41. sayfasına aynen alınmış bulunmaktadır. Bu raporda Sabatay'ın Sultan'ın huzuruna gidişi sırasında yapılan merasim anlatılmaktadır. Merasimi seyretmekte olan Dreux, Yahudilerin, Sabatay'ın geçeceği yollara, Sultan'a yapıldığı gibi halılar serdiklerini yazmaktadır. Geçişi, kaldığı handan seyrettiği anlaşılan Dreux, bu sırada Sabatay'ı alaya alan birkaç söz sarfedince, Yahudi hancının oğlu kendisine cevap vermiştir: *"Bunda alay edilecek bir ıey yok. Mesih'in kuvvet ve kudreti sayesinde, yakında sizler bizim kölelerimiz olacaksınız."*

SABATAY SARAY'DA

Bir Yahudi kaynağı olan Leyb bin Üzer, bir görgü şahidinden naklen şöyle yazmaktadır: Sabatay Sevi, Sultan'ın sarayına giderken etrafında birçok hahamlar bulunuyordu. Bunlar dualar okuyarak onunla birlikte saraya kadar yürüdüler. Sabatay onlara: *"Bakın ne yaptım. Kral'a yeşil ve sefil bir bağ ile bağlı olarak gidiyorum. Bundan çok müteessirim"* dedi. Bunu duyan hahamlar, suküt-i hayâle uğradılar.

Saray'da Sultan'la Sabatay arasında neler geçtiğine dair çeşitli rivayetler vardır. Türk kaynakları bu hadiseyi basit görüyorlar. Fakat bu toplantının resmî olmadı-

ğı ve Sultan'ın onları kafes arkasından seyredip dinlediği muhakkaktır.

Hâdiseden birkaç hafta sonra yazılmış olan Fransızca *Relation'da* toplantıya katılmış olanlar şöyle kaydedilmektedir: Şeyhülislâm, Vânî Efendi, Edirne kaymakamı Kuru Mustafa Paşa, yüksek devlet adamları ve mahkeme azaları ile Sultanın hekimi Mustafa Fevzi Hayâtîzâde.

Yahudi muhtedîsi olduğu kaydedilen bu sonuncuyu Türk kaynakları zikr etmiyorlar.

1669da İstanbul'a gelen bir İngiliz seyyahı, Yahudi muhtedîsi olan Cerrah Kasım Paşa'nın Sabatay Sevi'yi koruduğunu yazıyor. Bu adam Sultan'ın kızkardeşi ile evli imiş. Fakat bir İngiliz kaynağı Kasım Paşa'nın bir başkası olduğunu söylemektedir. *{Structure of the Ottoman Dynasty,* A.D. Alderson, Oxford 1956.)

NASIL MÜSLÜMAN OLDU?

Jacop Sasportas, o zamanki hahamların bu vakaya dair kaleme aldıkları bir risaleden ve İzmir hahamının bir mektubundan bahsetmektedir. Şimdi mevcut olmayan bu mektuba göre, Sabatay Sevi, hayatını kurtarmak için bütün ithamları katiyetle reddetmiş ve Müslüman olmuştur.

Bir Fransız Cizvit yazar, Sabatay'ın kendisini ziyaret eden hristiyanlara da aynı şeyleri söylediğini yazmaktadır.

Bu çok tabiî idi. Sabatay ancak yakınlarına karşı aktif ve konuşkan oluyordu. Çünkü henüz Mesih'in krallığı kurulmamıştı. O savaşçı değildi, bu da onun hayatını kurtardı. Ne yapmak istediği hakkında tam bir bilgimiz yoktur. Belki bunu kendisi de bilmiyordu.

O zamanki hristiyan kaynaklarında bu meseleye dair çeşitli rivayetler vardır. Sabatay Sevi'ye *"Mesih isen mucize göster, yoksa Müslüman ol"* denilmiş. Bir Fransız cizviti *"Müslüman olmasaydı, kafası vurulacaktı"* diyor. Bir başkasında ise, *"çıplak olarak okçuların karşısına dikileceği, vücuduna ok işlemezse kurtulacağının söylendiği"* rivayet ediliyor.

Rycaut'nun bahsettiğine göre, İzmir'de İngiliz konsülünün tesbiti ise, Sabatay Sevi'nin, kolayca İslâmiyet'i kabul etmiş olduğu ve Türk olmaktan çok memnun olacağını belirttiği şeklindedir.

Yahudi kaynaklarında da buna benzer bir rivayete rastlanmaktadır. Bunlara göre Sabatay, Yahudi dinini tahkir ederek, Müslümanlığı kabul etmiştir.

-

"MUCİZE GÖSTEREBİLİR MİSİN?"

Sasportas'ın naklettiğine göre, Joseph ha-Levi İzmir'den gönderdiği raporda şöyle yazmaktadır: Toplanan meclisin huzurunda Sabatay Sevi, her türlü Mesihlik iddiasını reddetti. Hatta bu meselede en mühim rolü Nathan'ın oynadığını, kendisini ve diğer Yahudileri onun teşvik ettiğini söyledi. Cerrah ona *"Bir mucize gös-*

terebilir misin?" diye sordu. "Hayır" cevabını alınca da "O halde senin akıbetinin ne olacağı bellidir" dedi. Bunun üzerine Sabatay Sevi, diz çökerek Müslümanlığa kabulünü istirham etti. Yahudi şapkasını yere atarak tükürdü ve Yahudi dini aleyhine konuştu. Sultan memnun oldu. Ona kendi adını alabileceğini bildirdi. Günlük yüz elli akça ile kapıcıbaşı tayin olundu. Hamama gönderildi, elbiseleri değiştirildi. Sultan ile saraylılar ona çeşitli hediyeler ve para verdiler.

Sabatay'ın bir meclis huzurunda sorguya çekilmesi hakkında diğerlerinden değişik bir rivayet de vardır. Buna göre: Sabatay Sevi, Sultan'ın huzurunda bir meclis tarafından istintak olunmamıştır. Edirne kaymakamının gönderdiği bir cerrah Sabatay'a, *"Seni İstanbul sokaklarında vücuduna meşaleler sokarak dolaştıracaklar ve yanacaksın"* demiş, bunun üzerine çok korkan Sabatay, Sultan'ın huzuruna girer girmez, şapkasını atarak, başına sarık geçirmiştir. De la Croix'dan gelen bu rivayet mevsuk değildir.

OLAYA DÖNMELERİN BAKIŞI

Sabatayist Baruh Arezzo şöyle yazıyor:

> Efendimiz Edirne'ye giderken, yolda Yahudilerle meskûn bir yerden geçerlerken, muhafız olan subaya "Durup beni bekleyiniz, burada ibadet edeceğim" derdi.

Sultan'ın Efendimiz'i getirtmek üzere birilerini gönderdiği, Türkler ve sünnetsizler (bunlar hristiyanlardı) arasında duyulunca, hemen kafasının kesileceğini ve bütün Yahudilerin de öldürüleceklerini tahmin ettiler. Aynı haber İstanbul'a da gitti. Hepsi kılıçlarını bileyip gününü beklemeye başladılar.

Efendimiz beklenildiğinden iki gün sonra Edirne'ye geldi. Vakit geç olduğundan Sultan'ın huzuruna gidemedi. Ertesi sabah huzura çıktığında Sultan ona "Selâmünaleyküm" dedi, Efendimiz de ona Türkçe olarak "Aleykümselam" diye cevap verdi. Vazifeliler hemen Sultan'ın elbise ve sarıklarından birer tane getirip ona giydirdiler. Ve ona Mehmed adını verdiler. Sultan ona her gün büyük miktarda bir paranın ödenmesi için emir verdi.

İşte Efendimizin irtidad ettiğine dair olan rivayet bu yüzden çıkmıştır. Efendimiz Sultan'a bir arzulan olduğunu söyleyerek, İstanbul Yahudilerinin katli için yazdığı mektubu değiştirmesini istediler. Bu sayede hiçbir Yahudi zarar görmedi.

Tarihî bakımdan, başkaları tarafından teyid olunmayan ve bir değer ifade etmeyen bu vesika, Sabatay Sevi taraftarlarının düşünce tarzını göstermesi bakımından çok mühim sayılmalıdır.

Hatta bu rivayetler daha da ileri gitmekte idi. Şöyle ki, Sabatay Sevi Müslüman olmasaydı, Osmanlı ülkesindeki Yahudiler kati olunacakları gibi bundan örnek alan

diğer krallar da kendi ülkelerindeki Yahudileri öldüreceklerdi. Bu vaziyette ise Sabatay, Müslüman olmakla, bütün dünya Yahudilerinin kurtarıcısı durumuna geçmiş oluyordu.

Sabatay'ın tam Müslüman olduğunu isbat etmek üzere, ikinci karı olarak bir cariye aldığı da rivayetler arasındadır.

"ALLAH BENÎ TÜRK YAPTI"

Sabatay'ın bu sıradaki zihnî durumunu gösterecek bir vesika yoktur. Yalnız kardeşi Elijah Sevi'ye yazdığı bir mektup, Sabataycı rivayetlerle çatışmaktadır. Sabatay, İzmir'de bulunan kardeşine şöyle yazmakta idi:

> "Beni yalnız bırak. Allah beni Türk yaptı. Kardeşiniz Mehmed Kapıcıbaşı oturak."

İbarenin sonundaki "oturak" kelimesi Türkçe olarak aynen yazılmıştır. Ne mânaya geldiği tam olarak anlaşılamadı.

24 Eylül'de yazdığı bir mektupta ise şu ibare dikkati çekmektedir:

> "Benim, Allah'ın arzusuna göre yeniden doğuşumun dokuzuncu gününde.."

Bu ifadeler onun derin bir melankoli içinde bulunduğunu göstermektedir.

Radikal Sabataycı kaynaklardan biri ise, Müslüman oluşundan bahsederken, Sabatay'ın buna dair bir vahiy almadığını, bu yüzden de ne yapacağını şaşırmış bir halde bulunduğunu yazmaktadır.

İHTİDADAN SONRA OLANLAR

Sabatay'ın ihtidası, üzücü bir hâdise sayılmakla beraber, kendisine inananların dağılmasına sebep olmadı. Sabatayistliğin yeni tefsirleri ortaya kondu. Tarihî bir hadise olarak, bu, hayret verici bir netice olmuştur.

İhtida haberine önce inanılmadı. Mesih'in ya zafere ereceği ya da şehit olacağı kanaati hâkimdi. Neticeye, ona inananlar kadar, inanmayanlar da hayret ettiler. İnanmayanlar hâlâ sağ bulunmasına, inananlar ise ne krallık ne de şehitlik tahtına oturmuş olmasına şaşmakta idiler. İstanbul ve Edirne'de Türklerle Hristiyanlar, Yahudileri takip ederek onlarla alay ediyorlardı.

Sabatay'ın ihtidası haberi kesinlik kazanınca, taraftarları bu sefer de te'villere başladılar.

Bazıları: *"Bu Müslüman olan bizim gerçek Mesihimizdir. Kaderimizi değiştirecek olan büyük inkılâbı gerçekleştirmek için bu kisveye girdi"* dediler.

Bu te'vil, Hamburg'da Eşkenazist Yahudiler arasında da revaç buldu.

İstanbul ve Hamburg'dakilerin bir kısmı ise, *"Saba-*

tay Sevi cennete çıktı, onun yerine dolaşan kalıbıdır" dediler.

Bu te'viller sonradan sistematik hâle getirildi.

Fakat bir çok çevrelerde ve inananlar arasında bazıları, Mesihin ihtidası üzerine, kendilerinin hata ve hayal içinde bulunduklarına karar verdiler.

Yaygın kanaatlerden biri de şöyle idi: *"Önceleri onun içinde mukaddes kuvvet vardı, fakat sonradan şeytanî kuvvetler onu zaptettiler. Ve şeytan muvaffak oldu."*

Sabatay'a yeni bir veche veren Nathan ise, onun *"şeytanî kuvvetleri de kendi ideali için kullanabileceğini"* söylemekte idi.

Taraftarlarından birçokları da onu lanetlediler ve düşman oldular. Hasımlarının alaylarını mahcubâne kabul etmeye de mecbur oluyorlardı. Şâirler Sabatay ve taraftarlarını hicv eden şiirler yazdılar.

YAHUDİLERİN TUTUMU

Yahudiler ise artık Sabatay Sevi'ye hücum etmekten vazgeçtiler. Bu meselenin leh ve aleyhinde konuşmayarak, zamanla ortadan kalkacağı ümidi ile kendi hâline bırakmak üzere karar aldılar. 17-18. asır kaynaklarından İzmirli Haşim Palas şöyle yazmaktadır: *"Biz Sabatay Sevi hakkında iyi veya kötü konuşmamak üzere dedelerimizden kalan bir geleneğe sahibiz."*

O günlerde yazılmış bir rapordan anlaşıldığına göre, Sabatay'ın ihtidasından sonra Sultan, Sabatayistlerin tevkif olunarak Edirne'ye getirilmelerini emr etmiş. El-

lerinde listeler bulunan vazifeliler, İstanbul'dan on iki ve İzmir'den birkaç tane hahamı tevkif ederek Edirne'ye getirmişler. Fakat bunlara bir ceza verilmemiş, sadece azarlanarak geri gönderilmişler.

Bu raporun verdiği bilgilerden anlaşılacağı gibi, Osmanlı resmî makamları Sabatayist hareketi takip ediyor ve olanlardan haberdar bulunuyorlardı.

Türkiye Yahudi liderleri bu suretle büyük bir tehlike atlatmış oldular. Eğer Sabatay davası uğruna ölümü göze alsa idi, Yahudi cemaatinin onun izinden gitmeleri ve hahamlarını tanımamaları ihtimali çok büyüktü.

Bu tehlikeyi önlemek için Sabatay'a ölümden kurtulma yolunun gösterildiğini tahmin etmek hiç de yanlış olmasa gerektir.

De la Croix'ya göre, Sabatay'ın ihtidasından sonra kaymakam, Sultan'a, Sabatayistleri ne yapacaklarını sordu. Sultan *"Liderlerinin gösterdiği örnek onlara kâfidir"* diye cevap verdi ve Sabatayistler affedildiler.

MESİH'E İNANÇ DEVAM EDİYOR

Mesihlik inancı Sabatay'ın ihtidasından sonra da devam etti. Coenen ve Rycaut raporuna göre, İzmir ve İstanbul'daki Sabatayistler inançlarını muhafaza ettiler. Bunlar şu Docerist izah şeklini kabul ediyorlardı:

"Sabatay Türk olmadı. Yeryüzündeki onun sadece gölgesidir. Bu gölge beyaz bir sarık ve Müslüman kı-

yafeti içinde dolaşmaktadır. Onun vücudu ve ruhu cennete alındı. Ve orada bazı mucizeleri gerçekleştirme zamanı gelinceye kadar istirahat edecek."

Sabatay Sevi ise Müslüman olduktan sonra Edirne'de evine kapandı. Sadece taraftarlarından ileri gelenlerle görüşüyordu.

Ona inananlar ve taraftarları ise, kendisini övmeye ve kerametlerinden bahse devam etmekte idiler. Onun bugünkü vaziyetinde, anlamayacakları bir esrar buluyorlardı. Bu hâlin devam etmeyeceğine inanmakta idiler.

Ayrıca hakkında çıkarılan yeni söylenti ve dedikodular üzerine leh veya aleyhinde taraf değiştirenler de eksik olmuyordu.

NATHAN VE MEKTUPLARI

Herkes Nathan'ın ne diyeceğini merak etmekte idi. Sabatay ile mektuplaştıkları söylendi. Arkasından ise Nathan'ın geleceği ve beklenen mucizelerin tahakkuk edeceği haberi yayıldı. Buna rağmen neden gelmediği malum değildir.

İzmir krallar ve düklerle dolu idi. Hepsi bu lâkaplarını te'kid eden mektuplar almışlardı. Ve ümidlerini terk etmek istemiyorlardı. Fakat bâzısı ümidlerini kestiler. Cudah hâkimi Josef Sevi gibi Josef bu hakkını 1666 Ekim'inde bir gümüş dolara sattı.

29 Kasım 1666'da Nathan'ın babası Elişa Eşkanazi

İstanbul'a geldi. Oğlunun yaydığı mezhebin sağlam bir taraftan idi. İhtidadan sonra da aynı şekilde kalmıştı. Elişa'nın gelmesi taraftarları heyecanlandırdı. Arkasından Nathan'ın gelmesini beklediler.

Elişa, İstanbul'da birkaç hafta kaldı. İzmir'deki Sabatayistler heyecanlandılar, bir sinagogta âyin tertipleyerek bunu kutladılar. Nathan'ın mektupları gelmeye başladı. Taraftarlar sevindiler.

HAHAMLAR, NATHAN'A KARŞI

Sabatayistlerin bu faaliyetleri hahamları tedbir almaya sevk etti. İleri gelen dokuz hahamın imzası ile iki mektup neşrettiler. Bu mektuplardan birincisi bütün hahamlara ve asillere hitaben kaleme alınmış bulunuyordu. Bu mektupta şöyle denilmekteydi:

> "Sözlerinin tesiri ile tanınan Rabbi Nathan Benjamin adlı âlim kişinin, Gazze'yi terk ederek İzmir ve İstanbul'a gelmek üzere yola çıktığını haber aldık. Bu garip bir şeydir. Çünkü bunu yapmakla o kendini ateşi atmaktadır. Bu sebeple ona mâni olmanız ve başına gelecekleri önlemeniz için, bu mektubu zâtınıza yazmaktayız. Onun gelmesiyle karışıklıkların tekrar bağlıyacağını biliyoruz. Allah korusun, bu sebeple ibadullah kırılabilir ve onların ilki de kendisi olur. Eğer söz dinlemezse, her imkânı kullanarak onu geri çevirmelisiniz. İsrail halkının ve onun hayatı buna bağlıdır."

Bu mektupta Nathan hakkında kullanılan nâzik dil dikkate şayandır. Halbuki aynı hahamlar, daha önce Sabatay'ı kâfir ilân etmişlerdi. Anlaşıldığına göre bu sefer bütün Yahudilerin hayatından endişe etmekte idiler:

İkinci mektupta ise halka hitap edilmekte idi. Bütün sinagoglarda okunan bu mektupta, Sabatay hâdisesi anlatıldıktan ve o tehlikenin Allah'ın yardımı ve ecdadın himmetleri ile atlatıldığı söylendikten sonra, şöyle denilmekte idi:

> "Sizler ise hâlâ karışık işler yapmaktasınız. Kendinize gelin, atalarınızın yoluna girin. Sultan Mehmed'i takdis edin, çünkü onun zamanında İsrail için hayırlı şeyler oldu... Nathan'dan çekinin, onun adını anmayın. Bizi dinlemezseniz, âsileri cezalandırmak bizim vazifemizdir."

DÖNMELER GİZLENİYOR

Yahudi cemaatinin aldığı sıkı tedbirler tesirini gösterdi. Sabatayistler açık faaliyet göstermekten çekinmeye başladılar. Hareket yer altına kaydı, zahirdeki ibadetler gizlendi. Mesihliğin ilânından önceki gizlilik geri geldi. Hahamlar bu gizli faaliyetleri haber alıyor, fakat hâdise çıkmasını istemediklerinden, kendi kendine yok olacağını umuyorlardı. Esasen hahamlar kendisinden çok çekindikleri Nathan'ın dışında, başka ileri gelen bir Sabatayist aleyhinde harekete geçmediler. Hahamlar,

Yahudilik içinde yeni bir mezhep zuhurundan ziyade, Sabatayistler vesilesiyle bütün Yahudilerin Müslüman edilmesinden endişe etmekte idiler.

Hahamlar ile zengin ve nüfuzlu Yahudilerin, Sabatay hareketinden korkmalarının bir sebebi de onların yüzünden çıkacak olan bir karışıklıkta hükümetin bütün Yahudiler aleyhinde harekete geçmesi halinde kendi durumlarının tehlikeye düşmesi ihtimali idi.

BİR DÖNME İLÂHİSİ

Sabatayistler, bu tehditler karşısında kendilerini sakladılar. Gizli bir haberleşme sistemi kurdular. Mektuplaşarak haberler yaydılar. İlâhiler söyleyerek istikbaldeki zaferlerini terennüm ettiler. Çoğu melânkolik olan bu ilâhilerden biri şöyledir:

Benim sevdiceğim ayrıldı gitti,
Sevgili Sevi'yi Tanrı seçmişti,
Gerçi çok ezildi ızdırap çekti,
Ama kalbim onun, şimdi ve ebed.
Sâdık bendesiyim kuluyum her an,
Ve onu ariyan ve ona tapan,
Ve her an daima ona inanan...
Ey Sabatay günahlarımı affet.
Gözlerimi tevcih ederek sana,
Rabbim senden duam, kurtuluş ona.

NATHAN DOLAŞIYOR

Nathan 1667'de gerçekten Edirne'ye gelmek istedi. Fakat kendisine karşı uyandırılan muhalefet veya başka bir sebeple plânını değiştirdi. Anadolu'da seyahate başladı. Yanında, ailesi ve kayınpederi dâhil otuz altı arkadaşı vardı. Bu şekilde iki ay dolaştılar. Büyük Yahudi cemaatlerine uğramadılar.

Nathan 1667 Ocak ayı sonlarında Bursa'ya geldi, heyecanla karşılandı. Geliş haberi İzmir'de de heyecan uyandırdı. Bursa ve İzmir Sabatayistleri inançlarını muhafaza ediyorlardı. Bursa'da Nathan ilâhilerle ve *"Çok yaşa Sabatay Sevi!"* haykırışlarıyla karşılandı.

Fakat Bursa Yahudileri İstanbul'daki Hahambaşı'ya Nathan'ı şikâyet ettiler ve ona mâni olmasını istediler. Hahambaşı Bursa hahamlarına emretti, Nathan'ı aforoz ettiler. Hiçbir Yahudi onunla konuşamadı, çünkü onunla konuşanlardan da uzak durulacaktı. Nathan'a ekmek ve su bile vermediler. Onu Türklere teslim etmekle tehdit ederek susmasını söylediler.

Nathan Bursa'dan kaçmaya mecbur oldu. Yanında kalan altı kişi ile İzmir tarafına doğru hareket etti. Oraya kadar yanında bulunmuş olan İsrail'in on iki kabilesinin temsilcileri de Edirne'ye gittiler.

Nathan bu sıralarda Sabatayist teori üzerinde düşünmekte idi. Sabatayistler ise, inancı uğrunda öleceği yerde, Müslüman olan bir mesih yüzünden güç durumda idiler. Bunun izahı her zaman bir mesele olmakta idi.

Nathan, Mesih'in din değiştirmesinin mukadder olduğuna ve öleceğine dair Tevrat'ta bir kayıt bulunmadığına dikkati çekiyordu.

Sabatay Sevi Edirne'de yaşıyor, bazen misafir kabul ediyor ve nadiren vazifesinden bahsediyordu. Artık taraftarları da Sabatay'ın ruhunun veya cesedinin cennete çıkmamış olduğunu görmekte idiler.

MUCİZELER ÇIKMIYOR

Nathan tecelli edecek mucizelere dair bâzı kehânetlerde bulunmuştu. Bunlar tahakkuk etmeyince, söylediği tarihleri geri attı. Fakat "Ne *olursa olsun, Sabatay'ın Mesihliğinde şüphe yoktur"* diyordu.

Nathan bu sırada etrafta yazdığı mektuplarla Sabatayizm'in teorisini kurmakta idi.

Nathan 3 Mart 1667'de İzmir yakınlarında Pınarbaşı'na vardı. Burada İtalya'dan gelen heyetlerle konuştu. Artık inanmayanlarla görüşmek istemiyor, yalnız inananlarla meşgul oluyordu.

Nathan kehânetlerine son vâde olarak Eylül ayını göstermişti. Dediklerinin çıkmaması hâlinde bu sefer idamına rıza gösteriyordu. Mayıs başlarında İzmir'den ayrıldı. Fakat hareket o gittikten sonra da devam etti. Ancak Eylül geçip de bir şey olmayınca inananlar azaldı. Nathan ise bir müddet İpsala'da durdu. Bu bölgede, inananlar hâlâ kuvvetli ve çoğunlukta idiler.

Sabatay bu sırada kendini Türklerle birlik göstermek istediğinden, vaktinin büyük kısmını camide geçiriyordu. Gerçekte ise kendini kabbalistik tefekküre ve Tevrat'a vermişti.

Diğer Yahudilerin ona yaklaşmaları bile, hahamlarca yasaklanmıştı. Türklerin, Sabatay'ın ziyaret olunmasını yasak edip etmediklerine dair bir malûmat yoktur. Fakat Sabatay'ın, Vânî Efendi'nin, hatta bazı kaynaklara göre bizzat Sultan'ın teveccühünü kazandığı anlaşılmaktadır. Sabatayist kaynaklardan biri ise, işi her zamanki gibi çığırından çıkararak, Vânî Efendi'nin de Sabatayist olduğunu yazmaktadır. Vânî Efendi'nin Sabatay'dan Yahudi âdetlerini öğrenmek istediği tahmin olunabilir.

Sabatay, taraftarlarından bazılarıyla görüşüyor, fakat onlardan Müslüman olmalarını istemiyordu. Ona göre, zorlanmayanlar Müslüman olmamalıydılar.

Tarafsız kaynaklar da Sabatay'ın iki taraflı oynadığını haber vermektedirler. Bu kaynaklarda onun taraftarlarıyla yaptığı toplantılardaki konuşmalarından nakiller yapılmaktadır. Bunlara göre Sabatay şöyle demekte imiş: *"Musa Firavunların sarayında bir Mısırlı gibi yaşamıştı. Sabatay da kendi halkını kurtarmak için Müslüman olmalı ve bir Türk gibi yaşamalıydı. Güneş tekrar doğabilmek için batmalıdır..."*

Yahudiler Sabatay'ın ne yaptığını biliyorlardı. Türk-

lerin de olan bitenden haberleri vardı; fakat Sabatay'ın onlara *"Yahudileri Müslüman etmeye çalışıyorum"* demiş olması ihtimali büyüktür.

SABATAY VE NATHAN

Nathan İpsala'da bulunurken, Edirneli hahamlar gelip kendisiyle konuştular. Fakat onun fikirlerini zayıflamış buldular. Nathan şöyle diyordu:

"Ben peygamber değilim, mucize de gösteremem, benim vazifem Sabatay'ın Mesihliğini ilân etmektir. Bu da bir yıl ve birkaç ay sonra meydana çıkacaktır."

Hahamlar, Nathan'dan Edirne'ye yaklaşmamasını, Sabatay ile görüşmemesini ve bu kehânetini yazıp imzalamasını istediler. Nathan onlara *"Pentakos bayramını bekleyin"* dedi ve kehanetini yazarak şahitler huzurunda imzaladı.

Fakat Edirne'ye doğru yola çıktı, Trakya'da dolaşarak taraftar toplamaya başladı.

Bu dolaşma sırasında garip bir hadise cereyan etti:

Nathan *"Yedi Temmuz Orucu"*nu kaldırdığını ve o günü bayram ilân ettiğini bildirdi. Bunun için yapılan toplantılara katıldı. Hahamlar ise Sabatay'a haber göndererek buna mâni olmasını istediler. Sabatay da Joseph Karillo'yu Nathan'a göndererek oruç tutulmasını istedi.

Böylece Mesih ile peygamberi tenakuza düşmüş oluyorlardı.

Nathan'ın faaliyetleri, temas ettiği kimseler ve Sabatay'la görüşmeleri hakkında fazla bir bilgi yoktur. Yalnız Sabatay'ı Edirne'de ziyaret ettiği ve onun tarafından kabbalistik bir vazife ile Roma'ya gönderildiği bilinmektedir.

Edirne hahamları ise, Sabatay'ın ihtidasından sonraki faaliyetleri ve sözünde durmadığı için Nathan'ı aforoz ettiler.

Nathan, Edirne'den Roma'ya doğru hareket etti. İlk durağı Selanik oldu. Burada taraftarlar buldu ise de hahamlar onu şehri terk etmeye zorladılar.

Nathan, Selanik ile Adriyatik kıyılarındaki Yahudileri ziyaret ederek vakit geçirdi. Yolunun kendisine ilâhî olarak gösterildiğini söylemekteydi. Nathan'ın bu seyahati mukaddes telâkki edildi.

İKİYÜZLÜ HAREKETLER

1667 Eylül'ü geldi. Nathan'ın kehânetleri çıkmadı. Bunun üzerine sözlerini te'vile başladı. Ona göre, kendisine melekler vasıtasıyla bildirilen vahiyler değişebilirdi. Bu söylediği de bir "kehânet denemesi"ydi.

Bütün bunların arasında esas olan şu tesbittir ki, herkes Sabatay'ın ihtidasını haklı gösterecek bir takım tefsirler bulmaya çalışmakta idi.

Nathan seyahatine devam ederek 1668 başında Kor-

fu'ya vardı. Venedik'teki hahamların kendisini tasvip etmeyeceğini bildiğinden, o da Sabatay gibi iki yüzlü bir siyaset takip etmeye karar verdi. İnanmayanların yanında, aldatılmış ve hayal kırıklığına uğramış gibi davranıyor, ancak güvendiği kimselerin yanında konuşuyordu.

Bu iki yüzlü hareket tarzı, sonraları Sabatayist hareketin alâmet-i farikası olmuştur.

ELE GEÇEN MEKTUP

Bu arada bir başkası da iki yüzlü davranmayı başardı ve bir Sabatayist gibi görünerek, Nathan'ın bir mektubunu ele geçirdi ve ifşa etti. Bu, Zanta'daki bir taraftara yazılmış bulunan ve gizli kalması gereken bir mektup idi.

Bu mektup, taraftarlarının, Sabatay'ın ihtidasını nasıl tefsir ettiklerini göstermesi ve onu mazur göstermek için nasıl te'viller yaptıklarını belirtmesi bakımından mühimdir.

Mektuptan bir parça:

> "Bil ki Sabatay'dan başka İsrail'in kurtarıcısı yoktur. Başına sarık geçirdiyse de onun mukaddesliği şirk ile ihlâl olmadı. Bu, Tanrı'nın sırlarından biridir ve Tevrat'ın sırlarına vâkıf olmayanlar, bunu garip bulup şaşıracaklardır..."

Nathan Korfu'da sinagogta va'z etti. Sabatay'ın kurtarıcıları olacağını tekrarladı. 1668 Nisan'ı başında Venedik'e gitmek üzere buradan ayrıldı.

AVRUPA VE MISIR'DAKİ DÖNMELER

Mesih'in ihtidası haberi Avrupa ülkelerindeki Sabatayistler ulaştığı zaman, bunlar da öncekilerden farklı hareket etmediler. Hahamların ne düşündüğü ise malum değildi. Çünkü bir haham Sabatayist olduğu halde yine hahamlıkta devam ederek kendisini saklayabilirdi.

İslâm ülkelerindeki Sabatayist hahamlar, inançlarını muhafaza etmeye devam ettiler. Kendilerini gizleyerek bir bekleme devresine girdiler. Bu mevzuda aforoz hadiselerine pek rastlanmadı.

Sadece Mısır'da hadise başka bir veche gösterdi. Mısır hahamları etrafa mektuplar yazdılar. *"Hâin asıl yüzünü gösterdi. Biz, İzmir, İstanbul ve Edirne hahamlarının cesaret edemedikleri şeyi yapıyoruz..."* diyerek, Sabatayistlerin aleyhinde faaliyette bulundular. Nathan, Mattathias Bloch Eşkenazi ve Jacop Palache'ı tehlikeli ilân ettiler. Taraftar olanları da afarozla tehdit ederek susturdular.

MUSUL DÖNMELERİ

Sabatayist peygamber Eşkenazi, Mısır'dan ayrıldı, doğuya gitti. Bir sene sonra kendisini Musul'da gördüler. Burada, Sabatayist inancını gizlemek şöyle dursun,

bir Peygamber ve Tanrı adamı olarak vazifesine devam etmekte idi.

1669'da bir haham, Musul'daki Sabatayistler için şöyle yazmakta idi:

> "Buradaki Sabatayistler gayet serbest ve nüfuzludurlar. Sabatay'ın İsrailoğullarını ölümden kurtardığına inanıyorlar."

Eşkenazi 1668'de Musul'dan Mısır'a gitti ve oradaki Yahudilere Sabatay'ın propagandasını yaptı. Bunun üzerine büyük karışıklıklar çıktı ve kendisi de bu arada öldürüldü.

HOLLANDA VE ALMANYA'DA DÖNMELER

Sabatay'ın ihtidası haberi Avrupa'ya 1666 Kasım'ında ulaşınca, habere Yahudiler de Hristiyanlar da inanmadılar. Az sonra da Mesih'in ihtidasını teyid eden mektup ve onunla beraber Nathan'ın *"devam edin"* mektubu geldi. Bunun üzerine taraftarları meseleyi derhal te'vil yolunu tuttular: *"Sabatay hâlen İsrail'in kralıdır. Onun bu hâli İsrail'i yok olmaktan kurtarmak içindir."* Hatta Amsterdam'daki Sabatayistler, Hristiyanları bile Sabatayist yapmaya çalışmakta devam ettiler.

1662'de Hollanda ve kuzey - doğu Almanya Yahudilerinin, *"Sabatay gerçek Mesihtir"* diye inandıklarına dair bazı kaynaklarda kayıtlar vardır.

İtalya'ya haberin ulaşması "Girit Meselesi"nden dolayı gecikti. 1667 Şubat'ında duyulduğu zaman çoğu bunu bir dedikodu saydı. Sonra bir takım Sabatayist guruplar, "inanan deliler" ortaya çıktılar. Bunlar çeşitli haber, te'vil ve tefsirler ortaya atarak, Sabatay'a olan inancı korumaya çalışıyorlardı:

> Sultan, Sabatay Sevi'yi sarılıp öptüğü ve başına bir taç koyduğu için bu gibi haberler çıkmıştır.
>
> Sabatay, Sultan'ın memleketi nasıl idare ettiğini öğrenmek için bu kılığa girdi.
>
> Haber tamamen yalandır.
>
> Sultan, Sabatay'ı ordusuna kumandan yaptı. Sabatay şimdi iki yüz bin kişilik bir ordu ile Polonya şehitlerinin intikamını almak için gelmektedir.

Leghorn'daki Sabatayistler, muntazam olarak evlerde toplanmakta idiler. Türkiye'deki kardeşleri ile de temas halinde bulunuyorlardı.

Önce Venedik hahamları sonra da İstanbul hahamları, *"Bu utanç verici hadisenin unutulması ve elde bulunan evrakın yok edilmesi için"* her tarafa mektuplar yazdılar. Bu teşebbüs başarılı oldu ve Rusya, Polonya, Hollanda, Türkiye ve Filistin'de bulunan vesikaların çoğu yok edildi. Ancak Sabatayistler devamda ısrar ediyorlardı.

NATHAN, VENEDİK VE ROMA'DA

Nathan 1668 Mart'ında Venedik'e vardı. Yahudi cemaati, onun leh ve aleyhinde, ikiye ayrıldılar. Kendisini ziyaret ederek imtihan edici sualler sordular; mucize göstermesini istediler; itirafname imzalasın diye onu zorladılar. Sinagoglarda Nathan aleyhinde vaazlar verildi. Cemaat arasındaki bu anlaşmazlıklar, Yahudileri Hristiyanlar karşısında zayıf düşürüyordu. Fakat hahamlar Venedik'te Nathan'ı aforoz edemedikleri ve sert davranamadıkları için, daha serbest olacakları Leghorn'a göndermeye çalıştılar. O ise Venedik'ten ayrılarak Roma'ya gitmeyi tercih etti.

Nathan Roma'ya elbise değiştirerek ve kendini gizleyerek girdi. Yanındakiler, soranlara, onun başka birisi olduğunu söylüyorlardı. Nathan burada dua etti ve Roma'nın etrafını gezip dolaştı. Gizlenmesinin, Papa'nın adamlarından korunmak için olduğu ve şehrin etrafını dolaşmasının da burasının tahribi için sembolik bir hareket olarak yapıldığı sonradan söylenmiştir.

DÖNMELERİN MERKEZİ SELANİK

Nathan bundan sonra Türkiye'ye döndü. Fakat kendisini gizledi. Kaybolduğuna, başıboş dolaştığına hatta korsanların eline düştüğüne dair rivayetler çıktı.

Halbuki o, önce Ankona'ya, oradan da Selanik'e gitti. Selanik'te altı ay kalarak Sabataycılığı yaydı. Birçok haham Sabatayist oldu. Nathan'ın takipçileri basit avam

değildi, aralarında âlimler de bulunuyordu. Selanik'te Solomon Florentin ve Josef Filosof buradaki hareketin ileri gelenleri idiler.

Bunlar, sonraki Dönme hareketini ve mezhebini kuran ve idare eden kimselerdir.

Nathan 1669'da Selanik'ten Edirne'ye hareket etti. Yaz başlarında Edirne'ye vardı. Burada Sabatay Sevi ile devamlı olarak buluştular ve bu hal Sabatay'ın ölümüne kadar böyle devam etti.

Sabatay, İstanbul, Edirne ve Selanik Yahudi cemaatlerini ziyaret etmekte idi. Hatta Selanik'e Nathan ile beraber gittiler. Dönmelerin yazdığı kitaplarda, Sabatay'ın Selanik'te bir müddet oturduğu ve burada vaazlar verdiği kayıtlıdır. Ayrıca sonradan kızıyla evlendiği Josef Filosof ile olan dostluğundan da bahsedilmektedir.

Nathan, Edirne'den sonra Kastorya'ya gitti. Sabatay ile olan temasları da devam ediyordu. Burada zengin Yahudi tacirleri topluluğu vardı. Nathan bunlar arasında takipçiler buldu. Hatta Jakop Kohen adlı bir Yahudi, Mesih'i taklid etmek için ihtida bile etti.

Bütün bu faaliyetlerin Sabatay Sevi'nin talimatı ve tasvibi ile yapıldığını tahmin etmek pek tabiî bir netice olacaktır. Esasen Sabatay da Edirne'de kaldığı zaman içinde Trakya, Makedonya ve Bulgaristan Yahudi cemaatlerini ziyaret etmiş ve her gittiği yerde takipçiler bulmuştur.

Sabatayist harekette "peygamberler" de görüldüğü

gibi mühim rol oynamışlardır. Bunlardan birisi de Sabatay Rafael'dir. 1662'de İstanbul'da hahamlık tahsil etmiş olan Rafael de Filistin'e gitmiş, pek çok yer dolaşmıştır.

ACIKLI HÂDİSE

Sabatay Sevi hareketi, Yahudi tarihinin, bütün ümidlerin bağlandığı bir dinî hareket olmak bakımından, en acıklı hadisesidir.

Bütün Yahudiler bir sene heyecanla kurtuluşu beklediler. İnananlar, kurtuluşu elle tutulacak kadar yakın görüyorlardı. Böyle bir anda Sabatay Sevi'nin ihtidası haberi bomba gibi patladı. İnanmayanlar bile şaşırdılar. Böyle *"dönme bir Mesih"i* kabule hiçbir zihin hazır değildi. Şaşkınlık senelerce devam etti.

İhtidadan sonra zahirde bir değişiklik olmadı. İnançlar ve krallıklar terk edilmedi. Fakat içte ve derinlerde bir kırıklık ilerleyip genişledi. Dış ve iç dünyalar zıtlaştı. Dışta dönme bir Mesih gerçeği ve içte dönmemiş samimi bir Mesih inancı gelişti. Bu zıtlığı bir doktrin hâlinde uzlaştırarak kendilerini tatmine çalıştılar.

Sabatayist doktrini, ihtidadan sonra Nathan tesis etti. Böylece başarısızlığı zafer ile izah eden bir doktrin kurulmuş oluyordu.

Sabatay Sevi, ihtidasının ertesi günlerinde zihnen ve ruhen şaşkın bir halde idi. Zamanla kendisini topladı ve Mesih olarak kendi davetinden yeniden emin olmaya başladı.

Nathan'la münasebetlerini devam ettirdi. Eski taraftarları da zaman zaman kendisini ziyaret ediyorlardı. Bunlardan bir kısmı Sabatay gibi ihtida ettiler, bazısı ise etmedi. Sabatay'ı takiben ilk Müslüman olanın kim olduğunu bilmiyoruz.

Nathan, Edirne'ye geldiğinde, on iki kabilenin temsilcilerini ve kendi gurubundan bazı kimseleri buldu. Eski arkadaşlar çağırılmışlardı.

Coenen, Nathan'ı İzmir'de, Sabatay Sevi'nin kardeşi Elijah Sevi'nin evinde ziyaret ettiği zaman, onun Edirne'ye gitmek üzere olduğunu öğrenmişti. Elijah ve oğlu da 1667 yazında Edirne'ye gittiler. Fakat onların ihtidaları daha sonradır.

Sabatay'ın etrafında toplanan bu ihtida edenler gurubu, daha sonraki muhtediler gurupunun çekirdeğini teşkil etmişlerdir. Bu gurup, Sabatay nereye giderse beraber giderler, her yerde hristiyanların dikkatini ve Yahudilerin kin ve nefretini üzerlerine çekerlerdi.

Elijah Sevi, basit tacirlikten, böylece yüksek hikmet mertebesine yükselmişti. Fakat Sabatay'ın ölümünden sonra Edirne'den kaçarak İzmir'e ve eski dinine döndü. Yahudi cemaatinin saygıdeğer bir ferdi olarak orada öl-

dü. Sabatay Sevi'nin kardeşinin bu dönüşü, Türk idarecilerinin dikkatini çekmedi.

Sabatay'ın diğer iki kardeşi de sonradan Dönme hareketine iştirak etmediler. Daha sonraları da Sabatay ailesinin bu hareketle alâkasını gösterecek bir bilgiye sahip değiliz.

HEM MÜSLÜMAN HEM YAHUDİ!

Sabatay'ın iki yüzlü siyaseti, hem Sabatayistler hem de öteki kaynaklar tarafından açıklanmıştır. Sabatayistler tabiî olarak bu hâli kendilerine göre tefsir ediyor ve *"Bu sadece bir hiledir"* diyorlardı.

Zaman geçtikçe, Sabatayist doktrini kuranlar, Sabatay'ın bir Müslüman gibi yaşadığını iddia etmekten vaz geçtiler. Yine Dönme kaynaklar, hatta Sabatay'ın hem Müslümanlığı hem de Yahudiliği beraber yürüttüğünü yazarlar. Bu kaynaklara göre o, bazan Müslüman bazan Yahudi gibi hareket ediyordu. Namaz kılıyor, fakat bir haham gibi de davranıyordu. Hristiyan kaynaklar da bu bilgiyi tasdik etmektedirler.

Bu yüzden, Sabatay'ın bir elinde Kur'an, bir elinde de Kanun Demeti (Musa şeriati) ile oturduğu şeklinde rivayetler vardır. İhtidasından az sonra yazılan mektuplarda Sabatay'ın Yahudi bayramlarını da kutladığı söylenmekte idi.

De la Croix şöyle demektedir:

Sabatay, etrafında büyük bir gurup Dönme Yahudiler olduğu halde, defalarca sinagoglara gitti ve burada Yahudileri İslâm'a davet etti. Bunda öyle muvaffak oldu ki, Türklerin sayısının arttığını gözlerimle gördüm.

Sabatay'ın Dönmeliği teşvik eden vaazlarını, Floransa elçisi Santi Bani de 1671 Şubatında yazdığı bir raporda belirtmektedir.

Rycaut, Sabatay'ın bu yıllardaki hareketlerini şöyle anlatmaktadır:

Bu şekilde Sabatay, Türk sarayında, Musa'nın Mısır sarayında yaşadığı gibi bir hayat sürdü. Belki de onu taklit etti. Taraftarlarına şöyle diyordu: Biz ancak kendimizi gizlersek ve siz de bizim gibi yaparak, Muhammedi inanca sıkıca sarılmış gibi görünürseniz, size vaad ettiğim şeyleri yapabilir; sizi ecdadınızın mukaddes toprağı olan Filistin'e götürebilirim.

Bunun üzerine Babil, Kudüs ve diğer uzak yerlerden bile Yahudiler gelerek memnuniyetle Müslüman oldular. Sabatay bu suretle Türklerin itimadını kazanarak, kardeşlerini ziyaret iznini aldı. Sabatay bu ziyaretlerinde yeni doğan çocukları sekizinci günde sünnet ediyor ve kendisinin Mesih olduğunu tekrarlıyordu. Bu şekilde hareket ederek, Türklerin gazabını çekmedi ve hem kendini korudu hem de Yahudilerin afarozundan kurtulmaya muvaffak oldu, hem de iki tarafı da aldatarak kendi inançlarını yayma imkânını buldu.

Rycaut'nun bu rivayeti, Dönmelerin o devirdeki hayatını gösteren, çok canlı bir tasvirdir. Sabatay'ın, dinleyenleri ihtidaya çağıran va'azları da kendi Mesihliğini inkârı kadar yalan ve aldatıcıydı. Rycaut'nun bu tasviri, umumiyetle bütün Dönmeler için geçerlidir. Türklerden ve Yahudilerden gelen baskı neticesinde Dönme hareketi yeraltına geçmek zorunda kalmıştır.

Bu konudaki şehadetler ve rivayetler, Sabatay'ın ömrünün son yıllarına ait iseler de, kendisinin her zaman böyle hareket ettiğini tahmin edebiliriz.

Leyb bin Üzer, ihtida eden öteki Yahudilerin de başkalarını hidâyete teşvik ettiklerini rivayet etmektedir. Fakat buna inanmak mümkün değildir. Çünkü biz sadece Sabatay'ın hidâyete davet ettiğini biliyoruz ve taraftarlarının da böyle yaptıklarına dair elimizde hiçbir delil yoktur.

Hatta ihtidanın ilk yıllarında bile, bazı Sabatayistlerin Yahudiliğe geri döndüklerini görmekteyiz. Sasportas, 1669'da yazdığı bir mektupta şöyle demektedir:

> Sabatay ile beraber ihtida eden bazı Yahudiler, İstanbul'da kibar hanımlarla evlenmişlerdi. Bunlar geri dönünce karılarını terk ederek, Polonya sınırındaki Walachia'ya kaçtılar.

1667'de Sabatay'ın bir oğlu oldu. Nathan, hamilelik sırasında sünnetli bir oğlan doğacağını bildirmişti. Oğlan doğdu, fakat sünnetli değildi. Çocuğa Mordehay Sevi adını verdiler. Sabatayist kaynaklara göre çocuk sekizinci günde Türklerin huzurunda sünnet edildi.

Kaynakların kaydına göre, Sabatay'ın taraftarları, onu yalnız ziyaret etmekle kalmıyor,yanında kalarak telkinlerini de dinliyorlardı.

İhtidadan bir buçuk yıl sonra, 1668 Pesah bayramı sırasında büyük bir aydınlatma hareketi doğdu. Sabatay'ın yazmaya kabiliyeti yoktu. O ilhamlarını söylüyor, etrafındakiler yazıyorlardı. İşte 1668 yazında bu şekilde yazılmış iki kitap ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri kaybolmuştur.

Rosanes, kaybolan bu kitabı 1915 yılında Selanik'te gördüğünü yazmakta ve hakkında bilgi vermektedir. Otuz sayfa ve iki bölümden ibaret olan bu kitap bir *"vahiy"* kitabı imiş. Kitaptan şu satırlar nakl edilmiştir:

> 1668'te Efendimiz Amirah, masasında oturup, Pesah gecesinin ayinini geçirmekte iken, yirmi dört bin tane melek önüne gelip, ona dediler ki: Sen bizim efendimizsin, sen bizim kralımızsın, sen bizim kurtarıcımızsın.

Diğeri ise *"İtikat Kitabı"* olup Dönmeler arasında çok yaygındır. Beş bölümdür. Sabatay'ın 1668 Pesah'ında

Tanrı'yla olan müşahedesini ve Tevrat'ın bazı bölümlerinin şerhini muhtevidir.

İtikat Kitabından bir parça aşağıya alınmıştır:

> Tam 1668 Pesah'ında Efendimiz hitap etti ve ona İsrail'i kurtarmasını söyledi. Fakat kurtarıcımız Tanrı'ya şart koşarak, onlara ıztırap çektirme, dedi. Tanrı, peki dedi, sen çocuklarını benden fazla düşünüyorsun. Fakat buğday hasat eden bile bazı taneleri kaybeder. Sen topladıktan sonra birkaç tanesi kaybolsun zararı yok, dedi. Efendimiz bir buğday tanesini yere dikti, suladı, kutsal nefesiyle üfledi, birçok meyve verdi. Meyvenin birini Tanrı'ya verdi. Tanrı onu kokladı ve Cennet kokusu gibi dedi. Efendimiz ona bir buğday böyle meyve verirse, insan ruhunu nasıl ziyan ederim, dedi.

İtikat Kitabında, hiçbir buğday tanesinin kaybedilmeyeceği üzerinde çok durulur. Buğday tanesi insan ruhudur. Hatta kendisine karşı olan Yahudileri bile kurtaracağını söyler.

Nathan'ın birçok kitabı vardır.

"KİBARLAR"

Sabatayist kaynaklar, Sabatay'a *"kibar"* kimselerin de inandığını rivayet ederler. Bu kelime ile Türklerin kastedildiği tahmin olunuyor. Bazı yazarlar da buna işaret

ederler. Fakat bu iddiayı tasdik edici bir delil yoktur.

İtikat Kitabı'nda nakledilen, Tanrı'yla beşinci görüşmesinde Sabatay, Kudüs'te Tanrı'nın tahtı üzerinde oturuyor ve Tevrat'ın güç yerlerini izah ediyor... Bu harekete karşı gelenler sonunda pişman olacaklar, yetmiş millet onun krallığını kabul edecek. Ve o İsrail'e ve diğer milletlere Tevrat'ı açıklayacak.

Demek ki Mesihlik vazifesi, diğer milletlere ve "kibarlara" da pay vermektedir.

Rivayetlere göre Sabatay, imzasına *"Türko"* kelimesini de koyuyordu. Bu kelimenin okunuşu, İbranice'de *"Tanrının Dağı"nı* ifade ediyordu. Sabatay kelime oyunları ile, Tanrılık iddia ediyor gibi görünmektedir.

İsrael Hazzan'ın şehadeti ise şöyledir:

Biz sabah ve akşam: O ve başkası değil, o bizim Tanrımız, diyoruz.

Bu inancı ifşa eden bir klâsik dua daha:

İşit ey İsrail, bizim Tanrımız, efendimiz bir tane.

Bu dualar sonra Dönmelerin dua kitabına da girdi.

Sabatay, Yahudilikte olmayan yeni bayramlar icad etti.

Sabatay kendisine tanınan hürriyetten istifade etti. Türkler ve Yahudilerle temaslarda bulundu. Defalarca İstanbul'a gitti. Burada, İbrahim Yakinî başkanlığındaki kalabalık Dönme gurubuyla toplantılar yaptı.

BEKTAŞİLER

Bu seyahatleri sırasında, durumları kendi durumlarına benzeyen bir Müslüman grubuyla temas etti. Sabatayistler dışarıdan Müslüman, içeriden gizli Yahudi idiler. Bunların iki yüzlü siyasetleri Bektaşilerinkine benziyordu. Bektaşilerin de Müslümanlıkları su götürürdü. Yüz yıl sonra yazılmış Dönme kitaplarında, Sabatay'ın, İstanbul'da bir "derviş ve şâir" ile dost olduğunu ve onun İstanbul'daki tekkesinde misafir kaldığını yazmaktadırlar. Bu şair derviş 1694'te ölen Mehmed Niyazi idi.

Dönmelerin Edirne gurubu, Nathan'ın sık sık yaptığı ziyaretlerle kuvvetlenmişti. Bunlar Mesihliğin yeniden ilân olunması için hazırlandılar. İlânın 1673 veya 1674'te yapılması düşünülüyordu. Bu sefer "kibarlar" arasına ekilen tohumlar da toplanacaktı.

Edirne'deki Sabatayistler, Mesihe olan inançlarını kaybetmemişlerdi. Bunun neticelerinin yakında alınacağı kanaatinde idiler. Bunlar Moses Kohen'in ve sonra da henüz ihtida etmemiş olan Joseph Karillo'nun evinde toplandılar.

SABATAY'IN BÎR MEKTUBU

Bu sırada Türk otoritelerinin ne durumda olduğunu bildiren bir vesika yoktur. Sadece Sabatay'ın bir mektubu, bu hususu aydınlatmaktadır.

Mektuptan parçalar:

Benim kardeşlerim, çocuklarım, dostlarım, biliniz ki, benim nesillerce bildiğim ve kendisi için elimden geleni yaptığım Tanrı arzu etti ki, ben bütün benliğimle İslâm dinine gireyim, İsmail'in dini... Onun izin verdiğine izin vereyim ve Musa'nın Tevrat'ını da kıyamete kadar iptal edeyim.

Uzun zamandan beri İsrail gerçek bir Tanrı'dan mahrum. Madem ki onların gerçek bir Tanrıları yok, Tevrat da Tevrat değildir. Hak din İslâm'dır.

Kardeşlerim benim için: "O geçici bir cezbe ile Müslümanlığı kabul etti, bu yakında geçecek ve o yine yaptıklarına pişman olacaktır" diyorlar. Durum böyle değildir. Ben bunu kendi arzum ve inancımla —ki bu inancı kimse değiştiremez- yaptım. Bu konuşan inancın ve gerçeğin efendisidir.

Bu mektubun imza yerinde *"Türk ve Müslüman"* manasında *"Turco ve Meşurman"* yazmaktadır.

Sabatay'ın yazdıkları, basit ve kültürsüz bir adamın sözleri olarak görülmektedir. Sabatayizmin parlak sayfaları Nathan'ın eserleridir.

ÖNEMLİ BİR YAZMA BELGE

Sabatay'ın ve Edirne'deki taraftarlarının ikiyüzlülüklerini Jacop Najara'nın kitabında buluyoruz. Bu yazma nüsha Dönme arşivlerinde idi ve yakın zamanda bulundu. Najara, Gazze hahamıdır. Fas'a giderken Edirne'den

geçmiş ve burada 1671 yılında birkaç ay kalmıştır.

Najara'nın yazma kitabı enteresan bir rüya hadisesi ile başlar. Buna göre, Sabatay bir yıl iki ay ilhamdan mahrum kalmış, rüyada kendisini bir çukurda görmüş, ana babası bir ip atmışlar, dışarı çıkmış... Bu rüya hadisesi 1671'de olmuş.

Yazma nüshadan bazı bölümler aşağıya alınmıştır:

> Purim bayramından evvel Sabatay, yanında Vanî Efendi'nin dört adamı olduğu halde kendi kardeşini ziyaret etti ve hemen Müslüman olmasını istedi. Kardeşi bunun üzerine Vanî Efendi'nin evine gidip Müslüman oldu.
>
> Purim günü Sabatay, Karillo'nun evinde an'aneye göre bayramı kutladı ve ertesi günü at sırtında bazı Yahudileri ziyaret edip âyinler yaptı. Ayrıca Portekiz sinagogunda da âyin yaptı. Bu âyinler büyük ve gürültülü idi. Müslüman halk ve yeniçeriler bunu duyuyorlardı, fakat kimse ağzını açmaya cesaret edemedi. Sabatay o günün akşamı ihtida edecek adamlarını topladı. Ertesi gün bunları Saray'a götürüp başlarına sarık sardırdı. Bunlar on iki erkek ve beş kadın idi. Merasimi kafes arkasından seyreden Sultan memnun olarak ulufe dağıttı. Sabatay ise tevazu ile şöyle dedi: "Benim taraftarlarım İslâmiyet'i inanarak kabul ettiler. Ben bunların İslâmiyet'i bir menfaat için kabul ettiklerini düşünmüyorum. Böyle bir şeye müsaade edemem."

Bir hafta sonra İpsala'dan gelen bir Yahudi ikna edilerek Müslüman oldu. İpsala'daki diğer Yahudi arkadaşlarını da getirmesi istendi.

Bunu takip eden Cumartesi bayramında Sabatay cemaatini kendisi idare etti. Tevrat okumadan önce uzun bir va'azda bulundu. Yahudi yazılı metinlerindeki tenakuzlara dikkati çekti ve "Bunların izahı ancak benim Mesihliğimle mümkündür" dedi. Va'zının sonunda bir Kur'an çıkarıp, ondan parçalar okudu.

Sabatay, Sultan'ın huzurunda Yahudi âlimleri ile münazara yapılmasını istedi. İstanbul, Bursa, Sofya'ya mektuplar yazılıp hahamlar ve Yahudi ulemâsı davet edildi. Fakat hahamlardan bazılarını, Türk idareciler, vazifeleri olduğu gerekçesi ile göndermediler.

Münazara günü Sultan tahtında oturdu. Vanî Efendi ve diğer asiller etrafında idiler. Vanî Efendi hahamlara Arapça olarak "Niye geldiniz?" diye sordu. Onlar da "Sabatay bizce nüfuzlu bir adamdı. Niye Müslüman olduğunu anlayamadık. Onu dinleyeceğiz, eğer makul bulursak, biz de Müslüman oluruz" dediler.

Sultan kafes arkasına çekildi. Az sonra konuşmalar İspanyolcaya, sonra da gürültülü bir şamataya döndü. Saray vazifelileri, Sabatay'ın kardeşine: "Sultan'a saygısızlık oluyor, Sabatay'a söyle biraz gürültüsüz idare etsin" dediler, bunun üzerine Sabatay Türkçe olarak şöyle dedi: "Davacılar birkaç kuruş için bu divanda bağırıyorlar, böyle mühim bir mesele için ben niye bağırmayayım."

Sonunda Sabatay hepsine Müslüman olup olmayacaklarını sordu. İstanbul'dan Abraham Gamaliel ile Joseph Karillo'dan başka, hepsi reddettiler. Sultan, kabul etmeyenlerin kelleleri uçurulsun, dediyse de, Sabatay'ın onlara garanti verdiğini öğrenince bundan vaz geçti. Sabatay ancak iki kişi Müslümanlığı kabul ettiği için Sultan'dan özür diledi.

1671 Mart'ında Sabatay, Sara'yı boşadı. Sara o sırada dört yaşında bulunan İsmail'den ayrılmak istemedi. İslâm hukukuna göre de çocuğunu yedi yaşına kadar yanında tutabilirdi. Fakat Vanî Efendi onu ikna etti. Çocuk Edirne'ye getirildi ve büyük merasimle karşılandı. Sabatay büyük bir davet yaparak oğlunu sünnet ettirdi. Kirveliği Joseph Karillo yaptı. Sünnet düğünü akşamı Yahudi âdetine göre yeniden merasim yapıldı. Bu arada Sabatay, İpsala'daki taraftarlarını Müslüman olmaya ikna etti.

Jacop Najara'nın yazmasından yapılan nakiller burada bitti.

SABATAY'IN SÜRÜLMESİ

Sabatay çeşitli sinagogları dolaşıp Yahudileri İslâm'a davet etti. Bu davetleri tesirli oldu. Çoğu va'azlarından çıkarken, bazı Yahudilerin şapkalarını çıkarıp sarık istedikleri görülüyordu.

Sabatay Sevi, bu davetinde samimi mi idi?

Sabatayistler onun bu hareketlerini Türkleri idare etmek için yaptığını söylüyorlar. Acaba öyle mi?

Sabatay'ın ihtidasından sonra, Sabatayistler söz ve yazı ile hareketi yaymaya çalışıyorlar, Yahudiler ise hareketin muvaffak olmadığını yayarak onlara karşı tedbirler alıyorlardı. Yahudilerin, Sabatay'ı sürdürmek veya öldürtmek için rüşvet verdikleri rivayetleri de vardır.

Nihayet Sabatay, Galland'ın hatıralarında zikrettiği, "Müslümanları Yahudi yapmaya çalışması hadisesi" üzerine uzak bir yere sürüldü. Karısı ve oğlu sarayda kaldı. Sabatay'ın Edirne'deki gurubu dağılıp değişik yerlere gittiler. Nathan da bir serseri derviş gibi dolaşmaya başladı.*

Abraham Yakinî'nin mektubunda ise şöyle bir vaka zikredilmektedir:

> Sabatay İstanbul'u son ziyaretinde fevkalâde faaliyet gösterdi. Kendi taraftarlarından birinin nişanlısını da Müslüman etti. Taraftarı ise onu: "Sen nişanlımla yattın, belki de onu hâmile bıraktın" diye protesto etti. Bu bir skandal oldu. Birçok Sabatayist'in inancı sar-

(*) Yahudilerin, Sabatay Sevi'den kurtulmak için tertip ettikleri bir hile olması muhtemel bulunan bu hâdise hakkında, Antonie Galland'ın hâtıralarında bilgi verilmiştir. Yazar bu kısma, oradan nakiller yapıyor. Osmanlı nezdindeki Fransa büyükelçisinin yanında bulunan ve İstanbul'da iki sene (1672-73) kalan Galland'ın hâtıraları Türkçeye çevrilmiştir. Scholem'den yaptığımız bu özetin sonuna o tercümeden, Sabatay Sevi'yle ilgili satırları aynen alacağız.

sıldı. Sabatay ise Yakinî'ye yazdığı mektupta, kıza dokunmadığını yazdı. Buna rağmen kız hâmile kaldı ve çocuk doğdu. Bu çocuk Türklerin arasında "Sabatay'ın oğlu" diye bilinerek büyüdü.

Yine Yakinî'nin mektubunda "Sabatay'ın müridlerinden birinin nişanlısıyla evlendiği" rivayeti vardır ki, belki bu yukarıda bahsi geçen hadisenin te'vilidir.

SABATAY ÜLGÜN'DE

Leyb bin Üzer, Sabatay'ın sürülmesi hakkında şunları yazmaktadır:

Sabatay, Arnavutluk'ta Bassan'a sürüldü. Buraya daha önce hiçbir Yahudi gelmemişti. Kendisi de nereye geldiğini anlayamadı. İstanbul hahamları Sabatay'ın adını anan kimseyi afarozla tehdid ettiler. Ve hiçbir iyi Yahudinin onun için ve sürüldüğü yer hakkında araştırma yapmayacağını söylediler. Sabatayistler ise devamlı uydurma haberler yayarak herkesi şaşırttılar. Bu sebeple Türkiye'de hiçbir Yahudi, Sabatay Sevi'nin nerede ve nasıl öldüğünü bilmez.

Uzer'in bu izahatında yanlışlar vardır. Sürgünlüğünün ilk yıllarında Hristiyanlar ve Yahudiler, Sabatay'ın nerede olduğunu biliyorlardı.

1679'da De la Croix, Sabatay'ın *"Mora'da Dulcigno kalesine hapsedildiğini"* yazıyordu.

Aslında Sabatay hapishanede değildi. Siyasî bir sürgün olarak yaşıyordu. Bir müddet sonra ziyaretçilerini kabul etmesine de izin verildi.

Dulcıgno, Yugoslavya'nın Adriyatik kıyılarının en güneyindedir. Bugün Ulcinj adıyla anılmaktadır. İtalyanca Dulcigno ve Türkçe'de Ülgün diye bilinir.

Sabatayist gelenekte bu ismin hem Dulcigno hem de Ülgün şekilleri kullanıldı. Sonuncusu Alkum şekline sokularak başka mânalara getirildi. Böylece İbranicedeki melek *Alkum* ile birleştirildi.

Sabatay'ın karısı Sara'ya bir müddet sonra kocasının yanına gitmesi için izin verildi. Bu izni kardeşi Elijah Sevi'nin yüklü bir rüşvet karşılığında temin ettiği söylenmiştir.

Sabatay'ın zihnî buhranı Ülgün'de de devam etti. Düşüncelerini yine mecazlı ve telmihli mektuplarla anlatıyordu. Bu mektuplarından elimizde küçük notlar kalmıştır. Bu notlarda, temizliğe ve oruca riâyetten bahsetmekte ve kendisinin 21 Aralık 1673 tarihinde yine döneceğini ima etmektedir. Ancak bununla sürgünden dönüşü mü, yoksa tekrar Yahudiliğe dönüşü mü kastettiği anlaşılamamaktadır.

(*) Yukarıda Najara'dan yapılan nakilde, Sevi'nin, karısı Sara'yı boşadığı bildirilmişti. Yazarın o rivayeti doğru bulmadığı anlaşılıyor.

1674'te Sara öldü. Sabatay, Sofyalı Aron Major'un kızı ile olan evliliğini fiilen başlatmak istedi; fakat kız onun yanına gelmeden öldü. Sabatay ise onun ruhunun tekrar dirilip geldiğine dair rivayetlerde bulundu.

SABATAY'IN OĞLU

Sabatay'ın çocuklarından 1667'de doğan İsmail, annesi öldüğü zaman yedi yaşında idi. İsrail Hazan bu çocuğu şahsen görmüştü. Nathan'ın bu çocuk hakkındaki *"Kibarlar bu çocuk vasıtasıyla kurtulacaklar"* kehaneti dolayısıyla, Sabatayistler ona karşı özel bir ilgi ve hürmet gösteriyorlardı. *"Bizim efendimiz İsmail'in derecesi, Amirah'ın derecesi gibi olacaktır"* diyorlardı. İsmail'in, babasının vârisi ve Lord olarak tâyini, Sabatayistlerin Sabatay'a verdikleri sıfatları da gösterebilir. Sabatayistler Sabatay'a *"Sevgili"* diyorlardı. Nathan *"Onu artık efendimiz değil, sevgilimiz olarak adlandıracağız"* diye beyanat vermişti.

SELÂNİKLİ JOSEPH VE KIZI

Joseph Filosof, Selânik'in ileri gelen âlimlerinden biri idi. Sabatay ondan kızını istedi. O da razı oldu. Yahudi cemaati onu hahamlıktan attılar, aylığını da kestiler.

Filosof onlara "Ben ne yaptığımı biliyorum. Bu Tanrı'dan gelen bir şeydir. Tanrı kızımı, oğluyla beraber gönderdi" diyordu. Düğün Ülgün'de oldu. Yahudi kaynakların rivayetine göre, Sabatay, Filosof'ta Saul'ün tenasüh ettiğine inanıyordu. Ona Saul ve kızına da Michel diye hitab ediyordu.

Bu evlilik 1675'de oldu. Haber her tarafa yayıldı. Hatta kısa zaman sonra Leghorn'da da duyuldu. Dönme geleneğine göre Sabatay'ın son karısına Jochebed/Yoheved adı verildi. Onun Müslüman adı ise Ayşe idi.

Sabatay'ın ilk sürgün yılları taraflar için huzursuz bekleme zamanları oldu. Her an mühim hadiselerin zuhurunu beklediler. Dönmeler arasında mektuplarda şu ibareye sık sık rastlanıyordu:

"Bizim sevgilimize gelince, hiçbir haber yok. Haber olursa derhal sana bildireceğim."

İtalya'da Leghorn'daki Dönmeler, Moses Pinheiro'nun evinde toplanıyorlardı.

İtalya ile Balkanlardaki Dönmeler arasındaki mektuplaşmalarda da İstanbul mektuplarında görülen cemaat havası bulunmaktadır.

Amsterdam'da da durum aynı idi. Mektuplaşmalar devam ediyor, ileri gelenler dolaşarak Dönmeler arasındaki imanı canlı tutmaya çalışıyorlardı.

FAS DÖNMELERİ

Fas'da bütün hayal kırıklıklarına rağmen çok sayıda Sabatayist vardı. İtalya'daki hareketin bir asilzade tarafından idare edilmesine karşılık, Fas'taki idareci avamdan, az bilgili Joseph bin Sur adlı bekâr genç bir adamdı. Meknes'te oturuyordu. Nathan'ın yaşlı babasının ömrünün son yıllarında buraya gelerek, vefat edişi ve buraya gömülmesi, halk üzerinde çok tesirli oldu.

Joseph bin Sur, bir kutsal tarafından ziyaret edildi ve Mesih'in geleceği ona müjdelendi. Sabatay ise onu cennette görmüştü. Ona *"Nathan gerçek bir peygamberdir, sen ise Yusuf Evi'nin mesihisin"* dedi. Bu mühim bir makamdı.

Sina dağında Musa'ya verilen alfabenin, Sur'a, asıl tertibi gösterilmişti. Bu yeni sıra ile Tevrat iyi anlaşıldı, sırlar çözüldü. Sur'u ziyaret eden hahamlar çok memnun kaldılar. Ziyaretçiler, kendisi câhil olmasına karşılık, söylediği derin mânaları yazmanın bile mümkün olmadığını söylüyorlardı.

SABATAY'IN TEMASLARI

Sabatay, Arnavutluk'taki sürgün yerinde sakin ye sessiz yaşadı. İstanbul, Edirne, Sofya, Selanik ve Kastorya'daki taraftarlarıyla temaslarına devam etti. Berat kasabası bu sırada bir haberleşme merkezi olarak vazife gördü.

Primo onu birkaç defa ziyaret etti. Bir defasında Sofya'dan Üsküp'e gelmişti, orada on gün hasta yattı. O sırada Sabatay'dan kendisini davet eden bir mesaj geldi. Sabatay: "Ben şimdi tam bir aydınlanma (vecd, vahiy, cezbe) halindeyim, gel" diyordu. Primo oraya gitti.

Abraham Kardozo'nun yazdığına göre:

> Sabatay, İzmir'de bulunan kardeşi Joseph Sevi'ye yazdığı mektupta 1675 kışında da büyük ışığın kesilmediğini bildiriyordu.

Joseph Sevi ise şöyle demekte idi: "Bana dendi ki, Samuel Primo ve Nathan da Sabatay ile beraberler ve büyük bir neşe içinde Büyük Türk için bekliyorlar. İnşaallah Tanrı bize yakında kurtuluş verir."

Bu ifade inananların ruhî durumunu göstermesi bakımından mühim bir şehâdettir. Sabatay, güvenilir yardımcıları ile birlikte, Sultan'la yapacağı karşılaşma için hazırlık yapıyordu.

Neler ümit ettiğini bilmiyoruz, ama bu ümitlerin de zamanla uçup gittiği muhakkaktır.

Kendisini ziyaret eden bir müridi, onun anlattıklarını dinleyerek kaleme almış ve bu suretle Sabatayist geleneğinden *"Raza di Mehemnutha"* adı ile anılan kitap meydana gelmiştir. Adı *"İmanın Esrarı"* demek olan bu kitap, Zohar'ın bazı kısımlarının izahı için yine Zoharik terimlerle yazılmış anlaşılması güç ve tenakuzlarla dolu bir risaledir.

SABATAY KULEYE ÇIKIYOR

Sabatay Sevi 1676'da o zamana kadar görülmemiş bir şekilde vahye *mazhar* oldu. Öyle ki Türkleri bile kızdırdı.

Bir *gece* şehrin, Türk asillerinin ve vazifelilerinin bulunduğu merkezine gitti. Buradaki kuleye (belki de minareye) *gece* yarısı çıkarak, şarkı ve ilâhilerini söylemeye başladı. Fakat yine de kendisine bir şey yapmadılar.

Sabatayist edebiyat ise, onun böyle bir hadisede düşmanlarının kılıcından kurtulmuş olmasını bir mucize olarak allayıp pullayarak yüceltti.

SOFYA DÖNMELERİNE MEKTUP

Bu yeni vahiy dalgasının en yüksek noktasında Sabatay, son mektuplarını kaleme aldı. Bunlardan biri *"Sofya'daki bütün inananlara"* diye başlıyordu.

O sırada Sofya'da bulunan Joseph Kohen tarafından kopya edilmiş olan mektup şudur:

Kardeşlerim ve aziz muhiblerim, Sofya şehrinin bütün inananları,

Lord (Tanrı), tekrar Siyon'u getirdiğinde siz kurtuluşu ve Siyon'u göreceksiniz. (İşa. 52:8)

Bak ben size bir melek gönderdim. Size benim Mısır'daki zaferlerimi bildirmesi ve gördüğü şeyleri söylemesi için... (Gen. 45:13)

Ona itaat ediniz ve onu kızdırmayınız, benim adıma söylediği şeyde ona karşı gelmeyiniz. Çünkü sizin haddi aşmanızı ben affetmeyeceğim. (Ps. 67:9)

Benden başka Tanrı yok. (İşa. 44:6)

Eğer siz gerçekten onun sesine itaat eder ve söylediği her şeyi yaparsanız, o zaman ben gidip sizin hazinenizi dolduracağım. (Prov. 8:21)

Böyle söyledi: Babanın yükseklikelerine çıkarılan adam, mukaddes aslan ve geyik, Yahudilerin ve İsrailliterin Tanrısının gönderdiği: Sabatay Sevi.

Sabatay Sevi ölümünden altı ay evvel yazdığı bu mektubunda da yine Mesihliğini ilan ettiği ilk günlerdeki fikirlerini tekrarlamaktadır.

O gençliğinde de İşaya'yı zikretmiş ve demişti ki:

Bulutların üzerine yükseleceğim ve en yüksek gibi olacağım.

Fakat bu sefer o, babanın katına yükseldi.

Bu mektup da kendi ulûhiyetine telmihlerde bulunduğu diğer mektupları gibi, ilk inananlar tarafından inançlarının ana hatlarını gösteren bir vesika olarak evlerinin dolaplarında saklanmıştır.

Baruh Arezzo bu mektubun bir kopyasını elde etti ve onu Sabatayist İncil'i yazarken kullandı.

MESİHLİK İDDİASININ DEVAMI VE ÖLÜMÜ

Sabatay Sevi, bu büyük vahiy halinden birkaç ay sonra 17 Eylül 1676'da Ülgün'de öldü. Elli yaşını iki ay geçiyordu ve 16 Eylül 1666'daki ihtidasından beri tam on yıl geçmişti.

Sabatay Sevi, büyük ihtimalle kendi yazısı ile olan ve saklanan mektubunda, hem Yahudi hem Müslüman olarak görülmektedir. Bu mektubunda Sabatay, kendisine en yakın bulunan Berat'taki Yahudi cemaatindeki dostlarından, Yahudi yılbaşısı ve Atonement günü için oku-

nacak dua kitabını istemektedir. Bu mektup da her zamanki gibi *"Yuda ve İsrail'in Tanrı'sının Mesih'i Sabatay Sevi"* olarak imzalanmıştı.

Sabatay, Yahudilerle münasebet kurarken, *Mehmed* olan Müslüman adını zikretmemektedir. Kendisi gibi ihtida etmiş taraftar ve dostlarına yazdığı mektuplarda onların Müslüman isimlerini de kullanmazdı. Bu hal bütün Dönme gurubunun âdeti olmuştur. Kendi aralarında Yahudi aile adlarını kullanırlar.

Sabatay'ın yaptığı davet üzerine Joseph Karillo ile diğer bir muhtedî Sabatayist bilgin, ölümünden on iki gün önce 5 Eylül 1676'da Ülgün'e Sabatay'ın yanma gelmişlerdi.

Kardoza, 1682'de Karillo'nun yanındaki bilgini İstanbul'da görmüş ve onunla konuşmuştur. Adam şu malûmatı vermişti:

> Sabatay iki ziyaretçisini kıyıya götürdü ve onlara şöyle dedi: Herkesi kendi evine döndürün. Daha ne kadar bana sımsıkı yapışacaksınız? Belki de kıyıdaki şu kayanın altındakini görünceye kadar.

Nakledilen bu ifade çok melânkolik bir tavrı göstermektedir. Buradan Sabatay'ın başarısızlığının şuuru ile büyük bir hayal kırıklığı içinde öldüğünü anlıyoruz.

ÖLÜMÜ NASIL KARŞILANDI?

Sabatay'ın ölüm haberi İtalya'ya altı aydan fazla bir zaman geçtikten sonra ulaşabildi. Çünkü Balkanlardaki Dönmeler, Sabatay'ın ölüm haberini gizlemekte idiler. *"Sabatay ölmüş, fakat bir şey olmamıştı."* Böyle bir haber büyük sarsıntı uyandıracaktı. Olana alışmaya çalıştılar; etrafa haber vermek içlerinden gelmedi. Ölümüne de başka bir mânâ vermeye çalıştılar. Onunla ilgili her şeyin muhakkak fevkalâde olması gerekiyordu,

12 Eylül 1677'de Dönmeler arasında yazılmış bir mektuptan:

> Şimdi sana büyük haberi bildireceğim. Fakat onu gizli tut ve Allah aşkına kimseye söyleme. . . . .Onunla ilgili her şey başından sonuna kadar esrarengiz ve fevkalâdedir. Hatta efendimiz mukaddes haham Nathan -ki onun ışıkları dünyanın bir ucundan bir ucuna yayılmaktadır ve Sabatay'ın ölümü ona malum idi— şimdilik susuyor...

Baruh Arezzo bir hâdise nakl etmektedir:

> Sabatay karısını, kardeşini ve beraberinde bulunan hahamı çağırarak, onlara: "Biliniz ki ben Atonement gününde öleceğim. Beni o zaman kendim için hazırladığım deniz yakınındaki mağaraya taşıyın ve üçüncü gün kardeşim mağaraya gelsin" demiş.
>
> Ölümünden sonra dedikleri yapılıp da üçüncü gün

kardeşi mağaraya gittiği zaman, mağaranın kapısının bir deniz ejderi tarafından tutulduğunu görmüş. Canavara kendisini Sabatay'ın çağırdığını söyleyince çekilip gitmiş. Bunun üzerine kardeşi içeri girdi, fakat Sabatay efendimiz içeride yoktu ve mağaranın içerisi nur ile dolu idi.

Bu rivayet, efsanelerin başlangıcı oldu ve bundan sonra Sabatay'ın gerçekten ölmediği, tekrar geleceği ve benzeri rivayetler ortaya sürüldü...

Sabatay'ın ölümünün gizli tutulması yüzünden Leyb bin Üzer fazla bir şey öğrenemedi ve ölüm haberini şu şekilde, Haham Sevi Eskenazi'den naklen yazdı:

Sabatay Berat'ta öldü. Arzusu üzerine defin merasimi Müslümanlar tarafından yapılmadı.

NATHAN'IN TUTUMU VE SON YILLARI

Nathan bir müddet sessiz kaldı. İnananları heyecanlandıran ve onlara ateş veren zat, acı ve kırıklık içindeydi. Kastorya'yı terk etti ve vaktini Sofya'da geçirmeye başladı.

1678 —79 yıllannda Sabatay'ın ölümünün tabiat üstü esrarlı bir şey olduğu rivayeti yayılmaya başlamıştı. Bu esrarlılık hâlinin, şaşkınlıktan kurtulan Nathan tarafından icad edilmiş olması ihtimal dahilindedir. Çünkü muhalifler, artık Sabatay'ın ölümü ve Sabatayistler ile alay etmeye başlamışlardı.

İsrail Hazan, Sabatay'ın ölüm haberinin Kastorya'ya ulaştığı meş'um günü asla unutamadığını söylüyor. Muhalifler, sinagogta toplanarak, Hoşea'dan şu ibareyi okuyorlardı:

İsrail'in kralı artık tamamen kesildi.

Bu sözlere karşılık, Psalm 142 bahsindeki *"O mağarada iken..."* diye başlıyan kısımla cevap verilmeye çalışılmıştır. *"Bu ölüm esrarlı bir şeydir ve son tebliğ için dönecektir"* deniyordu.

Nathan son yıllarında kendi kurduğu bu mistik hava içine çekildi. Yahudi cemaatinin ileri gelenleri Sabatayist olan Sofya'da yaşadı.

Bir görgü şahidi Nathan için şöyle diyor:

> Onu sinagogta va'az ederken gördüm. Şöyle yemin etti: Sabatay Sevi gerçek mesihtir ve ondan başka mesih olmayacaktır.

Nathan ömrünün sonuna kadar zâhidâne bir hayat sürdü. Onun yaptığı ibadetler Selânikli müridleri tarafından aynen kaydedilmiştir.

Nathan 1679'da Sofya'da idi. Sonbaharda oradan ayrıldı. 11 Ocak 1680'de Üsküp'te öldü.

Efsaneye göre, Nathan, Kumonova'dan Üsküp'e gelince, hahamın evine gitmiş ve "Hemen mezarcıları gönderin mezar kazsınlar, çünkü öleceğim. Hizmetçim

de gelince ölsün" demiş ve ölmüş. Uşağı da gelince ölerek Nathan'ın yanına gömülmüş.

Nathan'ın mezar taşı, İkinci Dünya Harbinde tahrip oldu. Fakat daha önce Rosanes tarafından kitabesi tesbit edilmişti.

Nathan'ın mezar taşındaki kitabede, Tevrat'tan cümlelerle beraber, şu ibare de vardır: *Efendi ve haham Abraham Benjamen Nathan Eskenazi'nin ruhu cennette dinlensin.*

Kitabede tarih düşürme satırı *"Ey Siyon'un kızı..."* diye başlamaktadır.

KARANLIKTA KALAN GERÇEKLER

Sabatay Sevi'nin hayatına dair tarihî hakikatler daha o yaşarken bile kaybolarak, yerlerini efsanelere bırakmışlardı. Bütün araştırmalara rağmen tarihî gerçekler yine de karanlıkta kalmaktadır.

Sabatay, Sabatayist efsane içinde daha sonraki nesilleri tesir altına alan bir şahsiyet olarak yaşamıştır. Bu efsane, vuku bulan trajik hadiseyi anlayamayacak olan halka yaşama gücü verdi.

(Gershom Scholem'in *Sabbatai Sevi, The Mystical Messiah* adlı eserinin birinci cildinden özet tercüme şeklinde yaptığımız nakil burada bitti.)

(*) Dönmeler hakkındaki bu araştırmamı ilk şekli ile 1976 yılında *Sebil* gazetesinde yayınlarken, o sırada İngiltere'de doktora yapmakta olan İsmail E. Erünsal Bey, Scholem'in bu kitabından beni ha-

Ek

ANTOINE GALLAND'IN HÂTIRALARINDA SABATAY SEVİ*

23 Ağustos 1672: Sieur Roboly, Sieur Fontaine'le birlikte Büyükelçiyi görmeye geldi. Sabatay Sevi yahut Aziz Mehmed Efendi'nin İstanbul'a geldiğinden Ekselansı haberdar etti. Kendisi İstanbul'a gelince, oturduğu mahallenin Çorbacısından Yahudilerin gelip ziyaretleriyle kendisini rahatsız etmelerine mâni olmasını rica ederek, Çorbacı da bu ricayı kabul etmiş. Yahudiliği terk ettirerek sarık sardırdıklarından otuz Türk'ün sokaklarda refakatinde yürüdükleri görülmekte olup bunların yarısı önünden yarısı arkasından yürüyorlarmış; bu vaziyette kendisine tesadüf eden tekmil Türkler de ona

berdar ettiği gibi, bir nüsha da temin edip göndermişti: "Dönmeler"i kitap hâline getirmeye çalıştığım -fakat neşredemediğim— 1978'de, ayrıca birkaç gününü ayırarak bin sayfalık kitabı birlikte gözden geçirmek ve seçtiğim yerleri tercüme edip bana yazdırmak gibi, kendisine yakışan bir âlicenablıkta bulunmuştu. Kendisine, emeklerinin zayi olmadığını -nihayet- gösterebilmenin memnuniyeti içinde, on üç yıl sonra da olsa teşekkür edebildiğimden dolayı bahtiyarım.

(*) Antoine Galland, Fransa Büyükelçisinin yanında vazifeli olarak iki yıl (1672-73) kaldığı İstanbul'a ait hatıralarını kaleme almıştır. Eserin Türkçe'si, iki cilt halinde, 1949 ve 1973 yıllarında, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Aşağıdaki satırlar, bu baskıdan alınmıştır. .

büyük hürmet gösteriyorlarmış. Kendisi bir çok kimselere ve Galata, Üsküdar ve Balat sinagoghânelerine, ziyaretleriyle rahatsız olmayı istemediğini yazmış imiş. Aziz Mehmed Efendi'nin dualarını maiyetiyle birlikte ilk önce İbrânice, sonra Türkçe söylediği ve Türklerin bunu pek iyi bilmekle beraber ehemmiyet verip mâni olmadıkları da ilâve olundu.

12 Eylül 1672: Sabatay Sevi, hizbine mensup bâzı Müslümanlarla birlikte Yahudilerin sinagoguna girmekle, Yahudiler gibi dua etmiş. Keyfiyetten haberdar edilen Yeniçeri Ağası da yanında bulunmakta olup Yahudiliğe sokmuş olduğu birkaç Müslümanla birlikte kendisini yakalatmış, bağlatmış ve Edirne'ye göndermiştir.

15 Aralık 1672: Fransızca konuşur bir Yahudi olup son Edirne seyahatinden beri görmemiş bulunduğum Sieur Mose'yi gördüm. Kendisinden, kısa bir zaman önce bağlanmış ve ağızlan tıkanmış üç kişinin Edirne'ye getirilmiş olduklarını ve bunların Sabatay Sevi'ye isnat edilen şeyler hakkında şehâdette bulunduklarını öğrendim. Bu ithamlar hasebiyle, Sabatay Sevi o tarihten itibaren Edirne'de mahpus bulunuyormuş ve kendisini itham edenlerle karşılaştırılacakmış. Sabatay Sevi'yi Yahudi takkeli tefillalar refakatinde ve daha bir çok şeflerle birlikte olarak kadınlarla şarap içerken görmüş olduklarını, bu üç adam iddia ediyorlarmış. Biraderinin Sabatay'ın kurtulması için Padişah'a bir istida takdim ettiğini, bu istida üzerine şahitleri Edirne'ye götürmek emrinin geldiğini, Vanî Efendi'nin bu işte çok dahli olduğu-

nu, esasen Edirne'de bulunan Sabatay'ın da devletin bu işten haberdar olmasından önce ve keyfiyetin kabil [mümkün] bulunmasına rağmen hapishaneden çıkmayı istememiş olduğunu Sieur Mose söylüyor.

18 Aralık 1672: Kendisini mâruz bıraktıkları ithamla Yahudilerin Sabatay'a hakikaten bir oyun oynamış olduklarını, fakat bu oyunun muvaffak olmaması pek muhtemel bulunduğundan, bu kadar şüpheli bir işe girişmektense, dört bin kuruş yerine on bin harcıyarak onu öldürtmek icap ettiğine hükm ettiklerini Mr. Roboly'den öğrendim. Gerek Kaymakam, gerek İstanbul Efendisi bu mesele ile alâkalanmayı asla kabul etmediler ve ancak Bostancıbaşı müdahalede bulundu.

4 Ocak 1673: Duyduğumuza göre, Sabatay Sevi şahitlerinin Edirne'de dinlenilmelerinden ve bu şehir Yahudileri tarafından dört bin kuruşluk bir masrafta bulunulmasından sonra, Orta Kapı denilen ve oraya hapsedilenlerin dâima ölüme mahkûm sayıldıkları bir hapishaneye atılmış ve Türkler Ramazan ayı içinde kan dökmemeye itina ettikleri için hakkında verilecek hüküm Ramazan'dan sonraya bırakılmış. Fakat bu vaziyete rağmen Sabatay, Türk kanunu mucibince temiz ve saf olmak üzere hamama gitmek müsâdesini elde etmiş.

10 Şubat 1673: Mose adlı Yahudi, Sabatay Sevi'nin otuz günden beri Mora'ya sürülmüş bulunduğunu ve sadrazamın kendisini öldürtmesine ramak kalmış olup, bundan idam kararını âdi bir sürgüne indiren Sultanın himayesi sayesinde kurtulduğunu söyledi.

Son Araştırmalar

-II-

"GİZLİ YAHUDİ CEMAATİ: TÜRKİYE DÖNMELERİ"

Yukarıdaki sayfalarda kendisinin *Sabbatai Sevi, The Mystical Messiah* adlı eserinden nakiller yaptığımız Gershom Scholem, bu kitabının ilk cildinin 1975'te yapılan ikinci ve geniş baskısından önce; fakat 1957'de yapılmış olan İbrânice baskısından sonra, Türkiye Dönmelerini ele alan bir makale yazmıştır.

Bu bölüm, adı geçen önemli yazıdan yapacağımız, seçme iktibaslardan meydana gelecektir.

Scholem'in bu makalesini, 1960'da bir hahamın oğlu tarafından Selanik'ten İsrail'e getirilen Dönme gizli arşivine dayanarak kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Ancak bu makalesinde, kitabında işaret ettiği *"kimsenin tahayyül bile etmediği ileri gelen şahsiyetler"* den ne yazık ki bahsetmemektedir. Halbuki 1975'te çıkan kitabının önsözünde böyle bir bilgiden haber vermektedir.

Yine Scholem'in, Yahudi Ansiklopedisi'nin *(Encyclopedia Judaica)* 1971'de basılan 6. cildine yazdığı (sütun 148-152) *"Doenmeh* (Dönme)" maddesinde de bahsettiği önemli belgeleri görememekteyiz. Maddede, burada nakiller yapacağımız *"Türkiye Dönmeleri"* yazısında olduğu gibi; Mâliye Nâzırı *Cavid Bey'in* malum olan Dönmeliğini açıklamakta, ancak *Atatürk* hakkında Selanik Yahudileri tarafından Dönme olduğuna dair ileri sürülen bir iddiayı buna eklemekle yetinmektedir.

Halbuki böyle bir iddianın ya hiç bahsinin edilmemesi, edilecekse kesin belgelerinin gösterilmesi gerekirdi.

Nitekim, aşağıda bahsedeceğimiz *Dönmeler Tarihi* adlı önemli eserinde bu noktaya temas eden *Prof. Dr. Abdurrahman Küçük* maddenin bahsi geçen satırlarının tercümesini verdikten sonra, iddiayı muhakemeden geçirmektedir.

Bu ilgi çekici satırların tercümesini ve buna dair mütâlâasını, Küçük'ün eserinden aynen alıyoruz (s. 543-**44):**

> Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hükümetinde Maliye Bakanı olan Cavid Bey yanında Mustafa Kemal Atatürk'ün bile Dönme olduğu Yahudi Ansiklopedisi'nde iddia edilmiştir. Encyclopedia Judaica'da şöyle denilmektedir: "1909 Jön Türkler İnkılabından sonra

iktidara gelen ilk hükümette, aralarında Baruchiah Russo ailesinin ahfadı olan ve fırkanın liderlerinden biri olarak faaliyette bulunan Maliye Bakanı Cavid Bey'in de bulunduğu birkaç Dönme mevcuttu. Birçok Selanik Yahudisi tarafından yaygın bir şekilde ileri sürülen bir iddia da -Türk Hükümeti tarafından yalanlanmasına rağmen— Kemal Atatürk'ün Dönme asıllı olduğuydu. Bu görüş, Kemal Atatürk'ün Anadolu'daki dindar birçok muhalifi tarafından da iştiyakla benimsendi."

Kanaatimizce bu iddianın ortaya atılmasının birkaç sebebi olmalıdır: 1. Selanik nüfusunun büyük çoğunluğunu Dönmeler'in teşkil etmesi ve Selanik doğumlulara Dönme nazariyle bakılması, 2. Mustafa Kemal Atatürk'ün devam ettiği Şemsi Efendi mektebinin Dönmeler tarafından kurulmuş olması ve orada çoğunlukla dönme çocukların eğitim-öğretim görmüş olması, 3. Masonlar gibi Dönmelerin de kendilerine meşruiyet kazandırmak için meşhur olan büyük adamlara sahip çıkmak istemesi. Bu üç ihtimali değerlendirdiğimizde: Selanik'te, Dönmeler kadar olmasa da, bir Müslüman Türk kitle bulunmakta ve her Selânikli Yahudi Dönmesi demek anlamına gelmemektedir. Dönmelerin açtığı mektebe devam etmesi de onun Dönme olduğunu göstermez. Çünkü günümüzde de azınlıkların açtığı mekteplere devam eden Türk çocukları bulunmaktadır. Böyle olunca üçüncü ihtimal kalıyor ki o da: Dönmeler'in çeşitli hesaplarla Atatürk'ü kendileri-

ne mal etmeye çalışmalarıdır. Bize göre Atatürk Dönme değildir. Dönme olsa idi; Dönmelerin önde gelenlerinden Cavid Bey'in idamına müsaade eder miydi? Masonlar derneğini kapatır mıydı? Çünkü Dönmelerin büyük çoğunluğunun mason olduğu ileri sürülmektedir.

"DÖNMELER TARİHİ"

Yukarıdaki satırları ikinci baskısından aldığımız *Dönmeler Tarihi* adlı eserin *{ilaveli yeni baskı, Ankara, 1990, 580 sayfa)* yazarı Prof. Dr. Abdurrahman Küçük'tür. Ankara İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi kürsüsünde, Prof. Dr. Hikmet Tanyu Bey'in yanında *"Sabatay Sevi ve Cemaati Üzerinde Bir Araştırma"* başlıklı doktora tezini 1978'de bitirmiş ve bunu 1979'da *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi* adıyla (İstanbul, tarihsiz, 304 s.) bastırmıştı. O günlerde İstanbul'a geldiğini ve bu mesele üzerinde konuşup, birkaç ziyaret yaptığımızı hatırlıyorum.

Hâlen aynı fakültede ve kürsüde anabilim dalı başkanı olan Abdurrahman Bey, eserini genişleterek 1990'da yeniden bastırdı. Kitabın ilk 248 sayfasında, Yahudilerin Müslümanlar ve Türklerle münasebetlerinin tarihçesinden sonra, Yahudilikte "Mesih ve Kabbala", Hristiyanlıkta Mesih ve İslâm'da Mehdilik inançları üzerinde durulmakta, münafık ve dönme terimleri hakkında geniş ve faydalı bilgiler verilmektedir. Eserin 249-466.

sayfalan Sabatay Sevi ve ondan sonraki Dönme hareketi ile Dönmelik inançlarına ayrılmıştır. Sondaki 467-551. sayfalar *"Son yüzyılda ve günümüzde Dönmelik?* bahsine aittir.*

SCHOLEM'İN ÖNEMLİ MAKALESİ

Abdurrahman Küçük Gershom Scholem'in Dönmelere dair uzun bir makalesini 1988'de tercüme ve neşrederek, bu konunun biraz daha aydınlanmasına ışık tutmuştu: G. Scholem, *Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönmeleri,* AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1988, no. 30, s. 217-244.

Mütercim Küçük, tercümesini yaptığı makaleyi şöyle tanıtıyor:

> Bu makale, Gershom G. Scholem'in orijinal ismi "The Messiante Idea in Judaism and Other Essays on Jewish Spirituality" olan eserinin Bernard Dupuy tarafından Fransızca'ya "Le Messianisme Juif essais sur la spiritualite du judaisme", Calmann-Levy 1974, France, şeklinde çevrisinin 219-247 sahifeleri arasında yeralan, "La Secte crypto-juive des Dunmeh de Turquie" başlıklı kısmının tercümesidir.

(*) "Dönmeler Tarihi"nin üçüncü baskısı da "Hamle" yayınevi tarafından (İstanbul 1997) çıkarıldı. Küçük hurufatla dizildiği için bu sefer 496 sayfa tutan eser, 1990 baskısının tamamen aynısıdır.

Bu bölümün ilk satırlarında bahsini ettiğimiz bu makale, doğrudan doğruya Türkiye'de yaşayan Dönmelerden bahsettiği için çok mühimdir. Scholem'e ve Küçük'e bu önemli yazıdan dolayı teşekkür borçluyuz. Makalenin, yeni bilgiler ihtiva eden dikkate değer parçalarını -ilâve ettiğimiz ara başlıklar dışında— aynen alıyoruz:

BENZERİ AZ OLAY VARDIR

Gelecek sahifelerde açıklayacağımız olaylar, bütün Yahudi dinî tarihinin en acayip ve en paradoksal hadiselerinden birini teşkil etmektedir. Söz konusu olan bu önemli grup, aşağı yukarı üç yüz yıl kadar önce, bilerek ve isteyerek Yahudiliği bırakmış veya daha doğrusu Yahudi sosyo-dini topluluğunun geleneksel dinî çevresini terketmiştir. Mensupları resmen Müslüman olmuş, fakat kalben Yahudi kalarak özel bir Yahudi türünü oluşturmuşlardır. Onlar, iki yüzlü varlıklarını devam ettirerek, Yahudiliklerini koruyan ayrı bir grup teşkil etmişlerdir. Çok derin motivasyonlarıyla, hatta kendi mistik sapıklıklarının taassup inancıyla, bu Yahudiler; iki yüz elli seneden fazla bir süre zarfında, hemen hemen bozulmadan hüviyetlerini muhafaza etmeği başarmışlardır. Onlar, inançları ve dinî pratikleri uğruna, aşılmaz gizli bir perdenin şaşırtıcı etkisiyle kuşatılmışlardır.

Çağdaş Dinler Tarihinde, bu gizli Yahudi cemaati olan Dönmeler'e benzer çok az olay vardır. Bu cemaat yüzyıllarca devam etmesine, çevresinde ve daha sonra li-

teratürde iyi bilinmiş olmasına rağmen, bilginler onun sahip olduğu inanç konusunda çok az belgeye sahip olabilmişlerdir. Bundan dolayı, Dinler Tarihi eserlerinde, bu cemaatin adından pek nadir olarak bahsedilmesi şaşırtıcı değildir. Bu durum, ilginin yokluğundan daha çok, basılmış eserlerin aşırı azlığından ve her zaman ele geçen cinsten olmayışından ileri gelmektedir.

YENİ BELGELER

Şayet yeniden bir defa daha inceleme yapıyorsam, son senelerde, özellikle 1948'den itibaren, o güne kadar cemaatin üyeleri (Dönmeler) tarafından büyük korkularla muhafaza edilmiş, gizli literatürlerinin önemli kısmının İsrail'e ulaşmış olmasından dolayı yapıyorum. O halde biz, tekstlerin ve hareketin içinde doğduğu şartların yeni bilgisiyle, bu tarih dilimini inceleyebiliriz. Bununla beraber, bu birkaç çalışmanın Dönmeler Cemaati konusunda gerçek bir araştırmanın ancak başlangıcı olabileceğini belirtmek zorundayım.

KENDİLERİNİ "SEÇİLMİŞ" SAYARLAR

Sabatay Sevi'yi sonuna kadar takip eden taraftarlarının sayısı, hayatı boyunca 200 aile civarında oldu. Bunların ekserisi Balkanlardan, fakat bir kısmı da İzmir ve Bursa'dan geliyordu.

Sabatay Sevi'ye sadık kalan "inananlar" grubu, aralarında çok bilgin kabbalist ve rabbinlerin yeraldığı, hatırı sayılır uyumlu bir cemaatı meydana getirdi.

Bunların ahfadı, daha sonra, özel bir statüye sahip olarak, en eski Dönme kolunu teşkil etti. Bunlarla Yahudilik içinde kalan "inananlar" arasındaki ilişki olduğu gibi devam ettirildi (Dönmeler kendilerine "ma'amin = mü'min", kendilerinden ayrılmış olanlarla Sabatay Sevi'nin mesihliğini inkâr eden Yahudileri "kofrim=kâfir" olarak adlandırmışlardır).

Sabatayistler, başkalarının kabul etmediği veya reddettiği daveti kabul etmiş olmalarından dolayı, bizzat kendilerini seçilmiş aristokratik bir grup olarak saymışlardı.

ON SEKİZ EMİR

Sabatayistlere ait aşikâr değişikliklerle 18 Emir, her şeyden önce, Yahudiliğin On Emri'ni tekrar etmektedir. Zina yasağı, burada, iki anlama gelebilecek özel bir tarzda formüle edilmiştir. Bu yasak, daha ziyade, bir sakınma öğüdüdür. Göreceğimiz gibi, Sabatayistler Tora'nın seksüel yasaklarını yürürlükten kaldırılmış olarak telâkki ettiklerinden dolayı elbette bu, iki şeklin tamamen birbirine uygun gelmesi değildir. Diğer emirler, Türkler ve Yahudilerle olan münasebetlerinde, Dönmelerin (ma'aminin) iki yüzlü bir hayat tarzını belirlemektedir. Bu emirler arasında İslâm'ın temel kurallarının takip edilmesini isteyenlerin bulunmasına rağmen, onların asıl metinleri, açıkça İslâm'a karşı kin duyduklarını göstermektedir.

POLONYALI DÖNMELER

Edirne, İstanbul ve başka yerlerdeki daha az sayıdaki gruplar, bu yeni organizasyon merkezi olan Selanik'in yönetimini takip etti. Başlangıçta, Selanik'te bile, en önemli Sabatayist grup, Yahudi olarak kaldı. Fakat Dönmeler grubu, din değiştirmelerle (dönmeleriyle) ve yabancı ülkelerden gelen Sabatayist ailelerin katılmalarıyla çoğaldı. Zamanla, belki XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, onlara katılmak için Polonya'dan gelen Sabatayistler oldu ve 1915 yılında Selanik'te Lehli, yani Polonyalı ismiyle bilinen Dönme aile grupları vardı.

BEKTAŞÎ VE DÖNME MÜNASEBETİ

Hiç şüphesiz, çok erkenden, Dönmelerle Bektaşî tarikatları arasında gizli bağlar olmuştu. Bektaşî tarikatlarında rahat bir şekilde "takiyye" prensibinin uygulandığı bilinmektedir. Bu prensip, dış dünyada, İslâm'ın sapık mistisizm taraftarlarına, tamamen, Sünnî camianın dindar bir fraksiyonu gibi görünme ve işkencelerden kurtulma imkânı verdi.

Mistisizme ait sapıklık benzeri bir pozisyon ve hattâ sapıklıklar içinde bir topluluk, iki grup arasında sempatiler ortaya koymak mecburiyetindeydi. Dönmelerin lideri Baruchya Russo'nun (Müslüman ismi Osman Baba) mezarının da bulunduğu en radikal Dönme grubunun mezarlığının Selanik'te Bektaşî tekkesi yanında bulunması tesadüf değildir. Ayrıca, eğer Dönmelerin rivayetine güvenirsek, Polonya'dan onlara

katılmak için gelen birkaç Sabatayist aile yanında, Dönmelere katılan ve onların alt gruplarından birinin üyesi olan, Yahudi olmayan bir miktar aileler de vardı.

SABATAYİST MAHKEME

Hattâ din değiştirmelerinden (İslâm'ı kabul etmelerinden) sonra Dönmeler, mümkün olduğu kadar, eski örf ve âdetlerini muhafaza etmeye çalıştı. Onların bilginleri eski eserleri incelemeye devam ediyor ve ilmî tartışmalarda Talmud'a dayanıyorlardı. Dönmeler iki yüz seneyi aşkın bir süre zarfında Türk mahkemelerine baş vurmaktan kaçındılar. Aralarında Talmud bilgisi azaldığında, nesiller boyunca, 1860 yılına kadar, gizliden gizliye Selânik'in en tanınmış hahamına baş vurdular ve ondan, Talmud'dan hareketle, kendilerince çözümü zor, şüpheli işlerde karar vermesini istediler. Biz, "inanmayanlar" çevresinden olan bu Sabatayist hâkimlerden bir çoğunun ismini biliyoruz.

Türk otoritelerinin bir soruşturması —ki bunun şüphesiz Türk arşivlerinde izleri bulunuyor- bir ihbar sonucunda 1858'de (bazıları 1864 diyor) düzenlenmiş olduğundan, Dönme liderler o zaman daha ihtiyatlı olmaya başladılar ve rabbinlik otoriteleriyle olan gizli münasebetlerini kesmeye başladılar. Fakat 1915'deki onların arşivleri, Talmud'a ait hukuk kılavuzlarını ve Dönmeler tarafından onlara sorulan meseleler üzerinde rabbinlerin yazılı kararlarını ihtiva etmektedir.

Dönmeler ciddî olarak birbirinden ayrılmış üç gruba bölündü. Anlatılanlara göre, bu grupların üyeleri de kendi aralarında karma evlilik yapmıyorlardı; fakat liderler, Dönmelerin menfaatini korumak gayesiyle, bir araya gelip ortak kararlar alıyor ve bu kararların uygulanması konusunda görüşmeler yapıyorlardı. Bu görüşmeler, Türk yöneticileri Dönme cemaatlerinin esrarıyla ilgilenmeye başladıklarında, dikkatlerini başka tarafa çevirmeleri için, Türk yöneticilerinin elde edilmesi (satın alınması) söz konusu olduğunda yapılıyordu.

Bunların durumlarından endişe *etmeye* başlamış olan Selanik yöneticileri, en azından bir iki defa, soruşturma kararı almışlardı. Sürekli dürüstlük beyanlarına rağmen sürdürmekte devam ettirdikleri ikiyüzlü hayatları sebebiyle Türkler tarafından kuşku (güvensizlik) ile bakılan ve küçümsenen, Selanik Yahudileri tarafından da inançlarından döndükleri için kınanan Dönmeler, tutkunlukları oranında çoğaldı. Nihayet, gizli âyin ve törenleri, gerçek İsrail'i teşkil etmek için seçilmiş olmaktan dolayı, uzun zaman onları ortak inanç içinde tuttu.

1700 yılına doğru, en saygıdeğer, en bilgin Dönmelerden birinin oğlu ve Sabatay Sevi'nin ölümünden az bir zaman sonra doğmuş olan Baruchya Russo (Osman Baba), Sabatay Sevi'nin enkarnasyonu (cisimleşmiş şekli) olduğu ilân edildi.

Avrupa Yahudiliğinin en büyük merkezlerinde bu doktrini yaymak için Selanik'ten görevliler gitti. Bu doktrin, önemli Yahudi toplulukları arasında büyük

bir isteğin doğmasına yol açtı ve bazı yerlerde kök saldı. Polonya Sabatayistlerinin bazı temsilcileri, Baruchya ile temasa geçti ve onun reenkarnasyon teolojisini kabul etti.

DÖNMELERİN SELANİK'TEKİ DURUMU

Daha yeni dökümanlarda, özellikle Türkiye'ye onların transfer edilmelerinden bu tarafa, bu üç grup şöyle adlandırılıyor: 1. Yakubîler, 2. Konlososlar veya Karakaşlar (Baruchya'nın cemaati), 3. Kapancılar veya Papular. Bu "Papular" terimi "eskiler" (kıdemliler) anlamına gelir ve herhalde Sabatay Sevi'nin eski geleneğine yeni hiçbir şey katmadan muhafaza etmeği arzu edenleri belirtiyot.

Eski dokümanlar, daha açık ve uygun bir şekilde bu cemaatlerin her birinin sosyal durumunu gösteriyor. Jacob Querido'nun taraftarları, Selanik'te önemli mevkiler işgal ettiler. Kapancılar ve diğer dokümanlara göre, İzmirliler büyük veya küçük tüccarlar idiler; daha sonraki nesilleri Türkiye'nin doktorluk ve hukukçuluk gibi serbest mesleklerini icra ettiler. Başlangıçta, bu üç dönme cemaati saçlarını kesmekle, saç ve sakallarını traş biçimleriyle birbirlerinden ayrılmaya önem vermeleri yüzünden Selânik'in bütün berberlerini karşılıyorlardı.

Aşağı sosyal çevre Karakaşlarınkiydi. Küçük zanaatçılar, kunduracılar, çorap dokuyucular, gündelikçi işçiler, kapıcılar vs. Karakaşlardandı. Bunlar, 1870-1920 yılları arasındaki Dönmelerin durumu için ge-

çerlidir. Özgürlüklerin artması ve eski toplumun bölünmesiyle sosyal seviyeler de tabii olarak değişti. Nisbeten bölünmeleri daha çabuk olan ilk iki Dönme grubu, Jön Türk beyin takımına çok sayıda üye verdi. Karakaşların durumu da düzeldi ve ekserisi yavaş yavaş tüccar, özellikle İstanbul'da tekstil tüccarları oldular.

GİZLİ SİNAGOGLAR

Değişik grupların gizli sinagogları, Dönme mahallelerinin merkezinde kurulmuş evlerin içinde ve tamamen dışarıdan görülmez bir şekilde yeralmıştı. Bu sinagoglar veya daha doğrusu toplantı yerleri, sinagoglarda bulunan Tora Sandığı (Ahid Sandığı) ve sıra gibi şeylerden hiçbirini ihtiva etmiyordu. Dönmeler, ikâmetgâhlarına yakın camilerde İslâm tarafından emredilen ibâdetlere katılıyorlardı -özellikle ilk iki grup bu İslâmî ibadetlere riayette daha titizlik gösteriyorlardı- fakat kendi inançlarına gerçekten uygun düşen âyin ve törenler sinagoglardaki idi. Ayinlerin ve dini kuralların idaresi "Hocalara" veya İspanyol Yahudileri (sep-harade) âyin usûlünde rabbinleri belirtmek için kullanılagelen bir terim olan "Hakhamim"lere bırakılmıştı.

Dönmeler Selanik'te yoğunlaştırılmış olarak bulundukları sürece (1900'lere doğru, Türkiye'nin değişik şehirlerine dağılmış Dönmeler, 10.000 civarındaydı) dışarıyla olan münasebetlerinde sadece Türkçe'yi kullandılar; fakat yaklaşık olarak 1870'lerden başlayarak çoğunluğu evlerinde de Türkçe'yi kullanmaya başladı. Günlük dil olarak, kendi aralarında, İspanyol Ya-

hudicesini kullandıkları ve önceki yüzyılda eserlerini bu dilde yazdıkları bilinmektedir. Dönmeler uzun zaman İbrânice bilgisini muhafaza ettiler. Onların Selânik'in Yahudi öğretmenlerini evlerine çağırma alışkanlıkları olduğuna göre bu pek şaşırtıcı olmasa gerektir. Fakat bu İbrânice bilgisi zamanla azalmıştır. XIX. ve XX. Yüzyıla kadar, bozulmuş özel işlek bir üslûpta İbranî yazısını muhafaza etmişlerdir.

KESİN GİZLİLİK

Dönmeler, pratiklerinin ve inançlarının kesin tabiatı konusunda mutlak sessizliği koruyorlardı. Böylece onlar, bir ölçüde, Selânik Yahudileri arasında haklarında yayılmış olan kasıtlı söylenti ve hikayelere yardım etmiş oluyorlardı. 1935 yılından önce dua kitaplarından hiçbir yazılı metin sızmadı. Bu kitaplardan biri, Selânik'ten gelip İzmir'e yerleşen ve Dönme geçmişiyle ilgisini kesmeye karar vermiş bir aile tarafından Kudüs İbranî Üniversitesi Kütüphanesi'ne, bu tarihte, teslim edildi. Ben bu metni 1942 yılında yayınladım. Bu metinde yer alan duaların temel seksiyonlardan gelen ve İspanyol Yahudilerine ait olan "sidur" ve "mahzor"dan yayılan resmî (authentiques) Yahudi duaları olduğunu görmek bizim için sürpriz oldu.

Bununla beraber, Dönmeler Sabatay Sevi'nin mesihliğine imanlarını açıklamanın bütün muhtemel sebeplerini kavramak amacıyla önemli değişiklikler yapmışlardı. Sabah dualarının sonunda okunan, geleneksel ortodoks Yahudi kredosu (amentüsü) olan Maimo-

nide'nin (İbni Meymun) 13 Maddesi yerine, burada, çok anlamlı Sabatayistlerin kredosu konuldu.

An'anevî dualar veya Mezmurlar'ın ilâhî emirlerden bahsettiklerinin her defasında, her yerinde, bu kelimeyi dualarında Dönmeler, kendi "İnançları"ndaki kelimeyle değiştirdi. Bu Sabatayistler için, inancın mistik değeri, kabul de edilmeyen geçerli de olmayan dinî emirlerin yapılmasının yerini tutuyordu.

Dinî düşüncelerden manevî düşüncelere bu dönüşüm, yine de bu Yahudileri, dualarından millî özellikleri kaldırmaya götürmedi. Okuyucuya bu dualardan hiçbir şey, bu Dönmelerin aynı zamanda Müslüman olabileceğini düşünme imkanı vermiyor. Bu kredonun (amentü) bir tercümesini vermek ilgi çekici olabilir:

DÖNME AMENTÜSÜ

Kesin imanla, hakîkat Tanrısının gerçek olduğuna, (sephira) "tipheret"te bulunan İsrail'in Tanrısına ve "İsrail'in medâr-ı iftiharı, övüncü'ne inanırım. Bu sadece bir olan imanın üç düğümüdür.

Kesin bir imanla, Sabatay Sevi'nin hakîkî Kral Mesih olduğuna inanırım.

Kesin imanla, efendimiz Musa tarafından bize verilen Tora'nın aslına uygun Tora olduğuna inanırım. Şöyle yazıldığı gibi: "İşte Musa'nın İsrailoğullarına sunduğu Tora, işte Musa aracılığıyla Tanrı'nın onlara verdiği kurallar ve gelenekler". O, iradesiyle kendisine bağlananlar için Hayat Ağacı'dır ve onun taraftarları mutlu olacaktır... [Bir çok Tanah (Eski Ahid) cümlesi,

burada Tora'nın övülmesine örnek gösterilmiştir.]

Kesin imanla, bu Tora'nın değiştirilmediğine ve başka Tora olmayacağına inanırım. Yalnız dinî emirler yürürlükten kaldırıldı, fakat Tora ebediyen ve sonsuza kadar olduğu gibi kalacaktır.

Kesin imanla, Sabatay Sevi'nin hakîkî Mesih olduğuna ve dünyanın dört bir yanına dağılmış İsrail'in sürgünlerini toplayacağına inanırım.

Kesin imanla, ölülerin dirileceğine; ölülerin yaşayacağına ve toprağın tozundan kalkacaklarına inanırım.

Kesin imanla, Hakîkat Tanrısı'nın, İsrail'in Tanrısı'nın Süleyman Mabedi'ni gökten yere, bize kadar, indireceğine inanırım. Şöyle denildiği gibi: "Eğer Tanrı evi yapmayacaksa, onu yapmak isteyenler boşuna çalışırlar." Yakın zamanımızda gözlerimiz görsün, kalbimiz neşelensin ve ruhumuz sevinçle coşsun. Amin.

Kesin imanla, Hakîkat Tanrısı'nın, İsrail'in Tanrısı'nın bizzat kendisini, "tevel" (diye adlandırılan) bu dünyada göstereceğine inanırım. Şöyle denildiği gibi: "Sion'a döndüklerinde onlar gözleriyle Tanrı'yı görecekler." Yine şöyle denilmişti: "Tanrı'nın zaferi kendini gösterecek ve her can bu zaferi görecek." Çünkü bu bizzat Tanrı'nın ağzıyla ilân edilmiştir.

Yalnız üçü bir olan imanın üç düğümünde, "İsrail'in zaferini" bırakmayacak olan Hakîkat Tanrısı, İsrail Tanrısı, Âdil Mesihini, kurtarıcımız Sabatay Sevi'yi yakında ve günümüzde bize göndermek hoşuna gitsin. Amin.

JÖN TÜRKLER VE DÖNMELER

1875'lerden itibaren dağılma alâmetleri kendini göstermeye başladı. Bu sırada, Dönme gençlik, baş kaldırdı ve Türk Milleti ile sıkı ilişkilere girmeyi, o çağda Fransız kültürüne bütün girişlerden önce belirtilmesi gereken şey olarak Avrupaî eğitimden istifade edebilmeyi istedi. Dönmeler, menşei Selânik'te bulunan Jön Türk Hareketi'nin teşkilâtı olan İttihad Terakki Komitesi'nin başlangıç döneminde önemli rol oynadı. Bu hareketin mensupları arasında, özellikle Dönme cemaati olan Yakubîler ve İzmirliler'den bağımsız meşhur düşünürler vardı. Bunlar, eski fanatik inançlarının yıkılmasından sonra, dinî vakıa karşısında "açık" ve menfî bir durumu benimsemekte başarılı olmuşlardı. Fakat, vatanperverliklerini ve Türk milliyetçiliklerini ütopik Yahudi mesihcilikleriyle birleştiren dindar Sabatayistler de vardı.

İlk Jön Türk Hükümeti'nin üç bakanından ve Jön Türk Partisi'nin önemli liderlerinden biri olan Cavit Bey'in Dönme olduğu, Karakaş Cemaatinin içinde büyük bir rol oynamış bulunduğu bunun delilidir. Cavit Bey, Osman Baba diye adlandırılan, cisimleşmiş Tanrı olarak kabul edilen Baruchya Russo'nun direkt soyundan gelen Russo ailesinin önemli bir grubu sayılan Karakaşlar'a mensuptu.

KADIN DEĞİŞME ÂYİNİ

Başlangıçtan itibaren hasımları olan Yahudiler, Dönmeleri, gizli toplantılarında, âyinlerinde ve törenlerinde zina ve serbest aşk yapmakla suçlamaktan geri

kalmıyorlardı. Bu çeşit suçlamalar, dinî polemiklerde özellikle gnostik ve mistik cemaatlere doğru yönelmiş olanlarda alışkanlık haline gelmiş bulunmasına rağmen, mevcut durumda bu suçlamanın bir hakikati yansıttığını düşündürecek bir takım sebepler vardır. Dönemin dökümanları bu konuda bize sayısız deliller ve güç vermektedir.

Husûsî olarak kendilerinin anlattıklarına göre, Dönmeler bizzat kendileri dinî hayatlarının yüksek anları kabul ettikleri bazı bayramlarda, evlerinde zevk ve eğlence içinde geçen âyinlerin yaşadığını belirtiyorlar. 1910 yılında iki Dönme genci, benzeri zevk ve eğlence içinde geçen ayinlerin hâlâ yaşadığını kendileri ile beraber eğitim gören Yahudi arkadaşlarına açıklıyorlar. 1942'de İsrail'den gelmiş saygıdeğer bir misafir ile konuşmasında İzmir'e yerleştirilmiş bir doktor, Selânik'te dedesinin kadın değişme âyinine katılmış olduğunu söylüyor. 1800'lerde İzmir lideri Derviş Efendi yalnız büyük bir kabbalist değil, aynı zamanda açıkça kadın değişmenin mistik doktrinini ve zina âyinini savunmuş olmalıdır. Neşretmiş bulunduğumuz manustritler, bize, Derviş Efendi ile ilgili olarak söylenenleri doğrulamak imkanı vermektedir. Çünkü aynı dönemde cemaatin iki farklı üyesinin söz konusu olması az ihtimaldir.

Bu, mesîhî dönemlerde, dindar Yahudilerin ahlâkî kurallarına aykırı düşen seksî anarşinin ve hoş olmayan bir şekilde biraraya gelmenin bu teorisini Dönmelerin "eski kitaplara" dayandırmaya çalıştıklarını bize açıklamaktadır. Baruchya ve haleflerinin Tora'da yer alan mahremler arasındaki zina yapma yasaklarının kaldırıldığını açıkladıkları bilinmektedir. Bunun için onlar

"Atzilut Tora'sı"nın hükümlerine başvuruyorlardı. Bu Tora'da tabiatın bütün yasaklamaları onlar için müsbet durum ifade ediyordu.

Gördüğümüz gibi. Dönmelerin ahlâk dışı teorileri, yalnız bir grubun özelliği değildi. Şahsen Toba, durmadan yalnız onları haklı göstermeye çalıştı; fakat kendi kafasından bir şey ilâve etmedi. 21 Adar bayramı, "mum söndü" bayramı, 1750 yılına doğru Baruchya'nın taraftarlarınca Sabatayistlerin bayramları listesinde yeraldı. Bununla beraber, bu tarih, Edirne'den gelen Dönme cemaatin en eski takvimleri içinde belirtilmedi. Fakat böyle olmakla beraber, bu bayram, o sırada, bütün Dönme cemaatleri tarafından aynı şekilde kutlanmış olmalıdır.

GAZZELİ NATHAN

Sabatayizmin ilk önemli ilâhiyatçısı peygamber Gazze'li Nathandır ve Balkan Yarımadasında 1680 yılında ölünceye kadar fikirlerini propaganda etmiştir. O, büyük dinden dönmeden (apostasie) on üç yıl sonra, Üsküp'te ölmüştür. Onun yazdıkları kadar hatıraları da Dönmeler arasında çok büyük şöhrete ulaşmıştır. Bunda bizi şaşırtacak bir şey yoktur. Çünkü o, Yahudi olarak kalmış olmasına rağmen, bu harekete gönül vermiş olanların içinde bulundukları durumdan tedirgin olmamaları için mistik Dönmeliği savunmuştur.

GÜNÜMÜZDE VE İSRAİL'DE DÖNMELER

Bu inanç, eski Türkiye'nin bütün dönemlerinde varlığını sürdürebilmiştir. Fakat onun bozulması, parça-

lanması yeni Türkiye ile başlamıştır. Modern hayatın şartları Dönmelerin çoğunu asimile olmaya sevketmiş; o zamandan sonra cemaat varlığını uzun zaman devam ettirmeye muktedir olamamıştır. Dönmeleri Yahudi cemaatine katılmaya ikna etmek için teşebbüsler yapılmıştır. Bazı Dönmeler Yahudi mazilerine bağlılığı ve ilgiyi muhafaza etmiş olmalarına rağmen, Sabatay Sevi'ye inançlarının yok olmasından sonra bile, denemeler sonuçsuz kalmıştır.

Bununla beraber, inanan Dönmelerin günümüze kadar varlıklarını sürdürdükleri doğrulanmıştır. 1960 yılının ilkbaharında, bana bilgi veren Türklerle ilgili meselelerin bir uzmanı, temas halinde bulunduğu Karakaşlar grubunun "Hoca" lakabıyla bilinen dinî liderleriyle konuşmaya muvaffak olmuştur. Bu uzman, Karakaşların dinî şeflerinden, Dönmelerin aktüel durumlarını ilgilendiren önemli bilgiler almıştır. Dönmelerin bu lideri, İsrail'de araştırmalar yapmakta olan ve Sabatayist hareketi Yahudi Tarihinin ve Dinler Tarihi'nin en önemli olaylarından biri olarak gören bir Dönme grubun varolduğundan bahsedildiğini duymuştur. Sabatay Sevi'nin gizli taraftarlarından İsrail'de de bulunduğunda hiç şüphe yoktur! Zaten bizim dikkatimizi çeken de sadece bu durumdur, bu espridir.

(Gershom Scholem'in, Abdurrahman Küçük tarafından tercüme edilmiş olan makalesinden yaptığımız seçmeler burada bitti.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Basında Dönmelik

- I -

KARAKAŞZÂDE RÜŞDÜ'NÜN DİLEKÇESİ İLE BAŞLAYAN AÇIKLAMALAR

Dönmelik meselesinin o zamana kadar görülmemiş şekilde ortaya çıkması ve alenen münakaşa edilir hale gelmesi 1924 yılı Ocak ayı başında vuku buldu.

Dönmelerin Karakaşlar koluna mensup olduğunu söyleyen Rüşdü'nün TBMM'ne ve Cumhurbaşkanı'na verdiği iki dilekçe ile mesele birden alevlendi.

CUMHURBAŞKANI'NA DİLEKÇE

Karakaşzâde'nin TBMM'ne verdiği dilekçeyi bahsin başında "Giriş" bölümünde hülâsa etmiştik. Reisicumhurluk makamına takdim olunan ve 29 Aralık 1923 tarihi ile *"Ankara'da Safa Otelinde, Mehmed Karakaşzâde Rüşdü bendeleri"* imzasını taşıyan kısa dilekçeyi de buraya alıyoruz:

Sevgili Reisicumhurumuz

Gazi Paşa hazretlerine,

An-asıl Selânik'in Dönme tâbir edilen Mehmed Karakaşzâdeler'den Rüşdü bendenizim. Asırlardan beri şu mübarek vatanın nân ü nimetiyle Türkler sayesinde perverde olan bir çok muhtelif ırklar gibi bizler de hayat ve mevcudiyetimizi muhafaza edegelmişiz.

Eski hükümetlerin mefkûresiz, maksadsız tarz-ı idareleri, değil gayrı-Türk anâsırı, esas ve mesned olan Türk milletinin dahi mukadderâtıyla iştigâl eylemediği ma'atteessüf malûm-i devletleridir. Mâzînin seyyiâtı târihe karışmıştır. Bugün sâye-i devletinizde yeni bir güneş, yeni bir mefkure tulû' etmiştir.

Artık yegâne mevzuubahs olan mesele Türk ve Türk vatanıdır. Bunun müstakbel hududunu çizmekte olan zât-ı devletleri, şüphesizdir ki, Türklük gayesini esas ittihaz ettiniz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti ve hudud-i millî gibi mevzuat, müstakbel fikirlerinizin mâhiyetini göstermektedir.

Elbette ki, bu hudud dâhilinde yaşayacak olan insanların müşterek bir vicdan-ı millîsi bulunmasını umde kabul ettiniz. Bu esâsâtın tesbit edildiği şu sırada, biz Dönmelerin dahi nazar-ı siyâsetinizden uzak kalmayacağı kanaatındayım.. Dönmelerin ne irken ve ne dinen Türklerle maddî ve manevî iştirakimiz yoktur. Bunun maddî ciheti cümlece malum ve müsellem ise de, manevî ciheti yalnız bendeniz gibi kabile ara-

sında yetişmiş insanların bileceği ve isbat edeceği bir keyfiyettir.

Artık gizli i'tilâf ve gizli muâhedât-ı siyâsiyyenin kalkmakta olduğu şu asırda büyük bir kemiyet teşkil etmeyen Dönmeliğin dahi dış ve iç yüzlerinin meydân-ı aleniyyete konulacağı bir zamanda bulunuyoruz.

Dönmelik eskisi gibi hudûd-i millî dâhilinde mütekâsif ve müşekkel bir halde kalacak olursa, bunun gerek Türk'ün mefkuresi ve gerek Dönmelerin yetişmiş mütekâmil münevverleri üzerinde sûitesirden âzâde kalmayacağı cihetle bu mes'elenin salim bir surette kat'iyyen halli ve zaman-ı riyaset-i devletinizde yazdığınız büyük Türk tarihine bir fasl-ı mahsus ilâvesi suretiyle hâl-i hâzırda ma'atteessüf mevcud ayrılık ve gayrılığın imhasına doğru işâret-i devletlerinin lutf ü inayet buyurulması ve bu babta münâsib görüldüğü takdirde daha mufassal arz-ı malûmat zımnında huzûr-i devletinize lütfen kabulümü niyaz ve istirham eylerim, efendim hazretleri.

Karakaş Rüşdü'nün dilekçeleri basında büyük alâka uyandırmıştı. Başta Vakit gazetesi olmak üzere birkaç gazete, meseleye tarafsız ve gazetecilik merakı ile yaklaşıp alâka uyandırıcı yayın yapmaya, Rüşdü Karakaş'ı konuşturmaya çalışıyorlardı. Esasen o da konuşmaya hevesli idi.

Buna karşılık, dilekçeler basında çıkar çıkmaz, Dönmeler tarafından yayınlanan ve başında Ahmed Emin Yalman'ın bulunduğu *Vatan* gazetesi, hâdiseyi küçültmeye, önemini azaltmaya çalıştı. Önce, 4 Ocak nüshasında, Rüşdü Karakaş'ın, yakınları ile geçinemediği, sinir hastası olduğu, karısından ayrıldığı ve bu sebeplerle hiddete kapılarak bu işe kalkıştığını yazdı.

Fakat meseleyi tamamen inkâr da edemediğinden hafifleterek, kendi istediği şekilde anlatmaya çalıştı. İşte 4 Ocak tarihli Vatan'ın yazısından bir bölüm:

> İki buçuk asır evvel Sultan Murad-ı Râbi' zamanında kitle hâlinde Müslüman olan birkaç bin kişilik bir zümre Selânik'te yerleşmiştir. Bu zümre bir müddet tecerrüd hâlinde kalmış ve içinde içtimaiyat ilmi nokta-i nazarından çok şayan-ı dikkat içtimaî teşekküller husule gelmiştir. Avustralya'da, Tasmanya'da yaşayan iptidaî kabilelerde tesadüf edilebilecek gülünç hurâfât vücud bulmuş ve iki üç bin kişi birçok küçük küçük izdivaç gruplarına ayrılmıştır.
>
> Bu gruplar uzun müddet ne birbirleriyle, ne de umûmî Türk kitleleriyle izdivaç tarikiyle münâsebette bulunmamışlardır. Maamafih Türk ve Müslüman

(*) Murâd-ı Râbi' (Dördüncü Murad) değil Dördüncü Mehmed olacak.

terbiyesi almışlar ve kendilerini daima samimi bir Türk ve Müslüman vaziyetinde görmüşlerdir. Kimi tüccar olmuş, kimi memuriyet hayatına intisap etmiştir. Aralarından daha asırlarca evvel tersane nâzırı, sürre emini gibi yüksek mevkilere çıkanlar ve memlekete fedakârâne hizmetler edenler çok olmuştur.

Bükreş'te *Bakston biraderlere* suikast icra eden ve bu tarzda bir vatanî cür'etkârlık göstermek hususunda yegâne olan *Nevres Bey,* bu kadim zümrelere mensup bir Selâniklidir. Nevres Bey bilâhare İzmir'de karaya çıkan Yunanlılara ateş ederek, akrabasından kolordu Sıhhiye Reisi Selânikli *Şükrü Bey'le* beraber ilk hamlede şehid olanlardandır.

İlim ve irfanın artması, daha iki nesil evvel bu gülünç ve iptidaî zümre hudutlarını yıkmaya başlamıştır. Gittikçe mütezâyid bir mikyasta mütekâbil izdivaçlar vuku bulmuş ve bu zümreleri vâsi Türklük kitlesinden ayıran yegâne set böylece yıkılmıştır.

Bugün ortada ancak şahsî surette, her nevi hareketlerinden mes'ul bir çok fertler vardır. Bütün vatandaşlar arasında olduğu gibi bu fertlerin de iyisi, fenası, çok hamiyetlisi, az hamiyetlisi, ihtimâl ki, vatana hâin olanları vardır. Mürâîsi mevcutsa, hareketi sabit olunca teşhir edilir, vatana hâin olan varsa cezasını görür.

Bir şahsî intikam sâikiyle memleket içinde yeni nifak ve sûitefehhümler uyandırmaya çalışmak, herhalde mezmum bir harekettir. Amerikalılar bir adamı kendilerine

benzetmek için masraflı vesâitle dünyanın her tarafına sokuluyorlar, misyoner gönderiliyorlar, uğraşıyorlar.

İki buçuk asır evvel İslâmiyet'i kabul eden ve pek çokları hakiki bir Türk olduklarının fiilen isbat eden bir nüfus kitlesini Türklüğün camiasından hâriç göstermeye çalışmak, memleket nokta-i nazarından çirkin ve delice bir nifak-cûluktur.

Bugün madem ki Millet Meclisi bu kadim meseleye tesadüfen vaz'-ı yed etmiştir, bir anket heyeti vasıtasıyla bunun mâhiyetini ve hâl-i hâzırını araştırması ve memlekette vakit vakit suitefehhüm ihdası için kullanılan bir vasıtayı esaslı bir surette tasfiye etmesi cidden pek muvafık ve şayân-ı temennidir.

4 Ocak sayısında çıkan bu yazısıyla Karakaş Rüşdü'yü *"hasta ve ne yaptığını bilmez"* bir adam gibi takdim eden Vatan gazetesi, onu bu davranışıyla "çirkin ve delice bir ayrılık tahrikçiliği" yapmakla suçluyordu. Bu satırlar, Karakaş'ın şahsına hakaret olduğu kadar, "İstiklâl Mahkemeleri "nin sudan sebeplerle "sapır sapır" adam astığı bir sırada çok da tehlikeli idi.

SELÂNİK'TEN GELENLER

Karakaşzâde'nin Vatan'ın bu ithamına verdiği cevaba geçmeden, 4 Ocak tarihli aynı gazetede, *"Mübadele İşleri"* için devamlı olarak açılmış olan sütunda rastladığımız şu kısa fakat önemli haberi de buraya almak istiyoruz:

İskân vekâleti Atina'daki heyetimize keşide eylediği bir telgrafta, Selânik'ten her hafta altı bin kişi naklini tasvip eylediğini bildirmiştir.

KARAKAŞZÂDE'NİN CEVABI

Rüşdü, Vatan'ın yazısına 7 Ocak'ta Vakit'te çıkan bir cevapla karşılık verdi.

"Efendiler,

"Üç asırdan beri saf ve muhterem Türk milletinin cenâh-ı merhamet ve atıfetine sığınarak "Dönme" namiyle mevcudiyetimizi idame etmekte pek mutaassıp davranıp tarz-ı muaşeret ve harekâtımızla zahir ve bâtınımızın ayrı gayrı olduğunu kâbil-i ifşa olmayacak derecelerde Türklere tanıttık..."

diye başlayan bu yazıyı, "Giriş" bölümünün başına almıştık. Rüşdü'nün bu yazı ile Vatan'ın 4 Ocak tarihli yazısına cevap verdiği anlaşılıyordu.

VATAN'IN SUÇLAMALARI

Ancak Vatan gazetesi bununla yetinmemişti. 5 Ocak günkü nüshasında *"Mektup meselesine dair yeni malûmat"* başlığıyla ikinci sayfasına koyduğu yazıda Karakaş Rüşdü'yü aynı iddialarla ve aile geçimsizliklerinin teferruatına girerek kötülemekteydi. Güya bu yazıyı Rüşdü'yü tanıyan bir okuyucu göndermişti. Mektup sahibi, Rüşdü' nün bir akıl hastalığı geçirdiğini yazacak kadar ileri gitmekte idi.

Vatan'ın bu hakaretleri, Karakaş Rüşdü'yü sindireceği yerde kızdırmıştı. 10 Ocak 1924 tarihli Vakit'te sert bir cevap verdi. Bunda, Selânik'te yapılan müracaatla, kendi müracaatının ilgisi olmadığını açıkladıktan sonra, şahsı hakkında ileri sürülen iddiaları tek tek ele alıp reddediyordu. Bu cevabı, "tarihî bir vesika" sayan gazete aynen basmıştı. Daha sonra kendisiyle yapılan mülakatlarda, zümrenin pek çok sırrını açıklayacak olan Karakaş Rüşdü'nün bu mühim cevabını aynen alıyoruz:

KARAKAŞZÂDE'NİN İKİNCİ CEVABI

Efendiler,

Yanlış düşünüyorsunuz. Tesadüfen Selânik'te Mustafa Arif isminde bir Dönmenin, Gonatas'a müracaatla, Dönmelerin mübadeleye tâbi tutulmamasını rica etmesinden bahisle, güya benim de Ankara'da bir antant neticesi aynı fikrin tervici maksadıyla çalıştığımı ileriye sürüyorsunuz. Hayır efendiler, yanlış düşünüyorsunuz. Dönmelerin mübadele edilmemesi için istirhama, ricaya, propagandaya, ihtiyaç yoktur. Gelmek istemeyeni hükümet elinden tutup cebren çekip alacak değildir! Bu gayet basit meseleye çocukların bile aklı erer.

Bazı gazetelerin ve bilhassa (....) gazetesinin 4 Kânûnisânî 340 tarihli nüshasında deniliyor ki: "Rüşdü Karakaş, âsab hastalığına mübtelâ imiş, kadın meselesinden hiddetli imiş, o sebeple bu Dönmelik meselesini kurcalıyormuş..." diyerek, meseleyi ehemmiyetsiz telâkki ettirerek örtbas etmeye ve işi mugalâtaya dökerek meselenin Millet Meclisi'nde ve matbuatta müna-

kaşaya bile değeri olmayacak derecede ehemmiyetsiz gösterilmeye çalışılması, hep İstanbul'daki Dönmelerin matbuat üzerindeki yaptıkları manevralardandır.

Yine orada yazıldığı gibi: Dönmelerde mukaddema Avustralya ve Tasmanya iptidaî kabilelerindeki gülünç hurâfât vücud bulmuş iken, fî-zamâninâ bu hurâfâtı atmışlar ve Türk Müslüman terbiyesi almışlar ve kendilerini dâima samimi Türk ve Müslüman vaziyetinde görmüşler, tüccar ve memur olmuşlar, tersane nâzın, sürre emini gibi yüksek makamlara geçmişler, aralarında, Bükreş'te Bakston biraderlere suikast icra eden Nevres Bey ve akrabasından İzmir'de Yunanlılar tarafından şehid edilen Dr. Şükrü Bey gibi şehidler varmış! Gittikçe mütezâyid mütekâbil izdivaçlar başlamış imiş! Bunlar arasında çeşit ahlâklı insanlar varmış (her millette olduğu gibi), şahsî intikam hissiyle millet içinde nifak ve sûitefehhümler uyandırmaya çalışmak her halde mezmum bir hareketmiş. Amerikalılar bir adamı kendilerine benzetmek için masraflı vesâitle misyonerlik yapıyorlarmış, Dönmeleri Türklük camiasından hâriç göstermek, delice bir nifak-cûluk imiş.

Maamafih yine bunlar söylenildikten sonra Millet Meclisi'nin bir anket heyetiyle bu meselenin kat'iyyen halli şâyan-ı temenni görülüyor.

Bu gazetenin mütâlâatını birer birer tahlil edelim:

1. Kadın meselesinden dolayı asap hastası değilim, bünyem ve cümle-i asabiyem her Dönme gibidir. Beynel-akrabâ [akraba arası] izdivaç etmeyen Türkler ve sair milletlerin âsâbı gibi maatteessüf tâmmü'l-kuvve [sağlıklı] değildir. Her halde kendimi bilir, yaptığım

işlerin mâhiyetini idrâk eder, vakit vakit nüks eden gizli bir karhanın kat'iyyen tedavisini arzu eder samimi bir ruha mâlikim.

2. Tasmanya ve Avustralya'daki akvâm-ı iptidâiyyeye lâyık görülen hurâfât Dönmelerde vardır. Bugün ilm ü fen sayesinde şüphesiz birçok gençler bu hurâfâtı silkip atmış iseler de nısfina yakın bir ekseriyet gizli an'anât ve hurâfâta merbuttur. Bunu her vakit ispat ederim ve edeceğim.

3. Dönmelerden tersane nâzırı, sürre emini olmuş ve erkân ve müdirândan dahi olmuşlardır. Fi-zamânina mühim memuriyetlerde bulunanlar da vardır. Fakat unutmayalım ki, Osmanlı Hükümeti denilen sefine-i Nuh veya Bâbil Kulesi zamanında nice Aleksandır, Pavli, Aristidi Paşalar, Norandunkyan, Oskanlar, mebus Kozmidiler, Boşolar ve daha nice nice vükelâ, vüzerâ ve rüesâ, sulh murahhasları, bilmem neler vardı. Netice ne oldu, hepsi aleyhimizde çalışmadılar mı? Dün bize mebus olanlar bugün Yunan'da mebus ve siyâsî fırka rüesâsı değil mi? Bu misâllerle Dönmeler tebrie mi edilmek isteniyor? Bükreş'te Bakston biraderlere suikast icra eden Nevres'in harekâtı, Dönmelerin kahramanlığına ve vatanperverliğine mi delâlet eder? İzmir'de şehid edilen binlerce asker ve sivil Türkler arasında bir Dönme doktorun bulunması Dönmeler için millî bir meziyet midir? Rumlar ve Ermeniler arasında müstesna olarak Türklüğe hizmet etmiş bir takım adamlar yok mudur?

4. Dönmeler içinde bazıları Türklerden kız almışlar, veyahut Türklere bir iki kız vermişler. Bununla,

artık tesâlüb başlamıştır mı denilmek isteniliyor? Pek sâfiyâne misâller. Evet Yahudilerden, Ermenilerden, Rumlardan Türkler'e karışan kızlar hiç şüphesiz Dönmelerin kızlarından yüzlerce, binlerce daha fazladır. Fakat ancak onlar karışıp kaybolmuşlardır. Temessül etmişlerdir. Geride kalan Yahudiler, Ermeniler, Rumlar vesaire yine kitle-i aslîlerini muhafaza etmişlerdir ve bu milletlere dün olduğu gibi bugün de "sen Yahudisin, Rumsun" diye kimse târizatta bulunmaz. Çünkü onlar gizli milliyet ve gizli din taşımazlar. Maddiyât ve maneviyatları, dünyaca malum ve musaddaktır.

5. Şahsî intikam hissiyle memleket içinde yeni nifak ve sûitefehhüm uyandırmıyorum. Bilâkis nifak ve sûitefehhümü kaldırmaya çalışıyorum. Bununla da memlekete büyük bir hizmet ediyorum. Çünkü alelade ticâret ve seyahatte bile şerik ve refik olacak adamın itimad ve emniyet-i tama mazhar olması lâzımdır. Nerede kaldı ki, bir hudud dâhilinde, bir hükümet idaresi altında ilâ yevmi'l-kıyâme teşrik-i mukadderat edeceklerden itimad ve emniyet-i tâmme aranılmasın!

Dönmeler gizli ruh ve gaye taşıdıkça, maddeten tesâlüb etmedikçe, Dönme nâmını muhafaza ettikçe, hiçbir vakit emniyet bahş edemezler. Tereddüt ve iştibah zail olamaz. Artık işi mugalâta ve şahsiyata götürmekle ortalığı iğfale kalkışmamalı, bilâkis cesâret-i medeniye ve insaniye göstererek hakikate koşmalıdır. Bu büyük ruhu da herkesten evvel bu hakikatleri idrâk etmiş ve bilfiil tarîk-i hakka sülük etmiş olanlardan bekliyoruz. Hiç şüphesiz iki buçuk asır evvel câhil bir tavukçunun oğlu olan câhil bir Sabatay Sevi'nin

gittiği yanlış ve sahte yolların nasıl çıkmazlara ve arızalara vardığını herkesten daha iyi anlamışlardır. Bu sebeple Dönmelere çıkar yolu, hakikat yolunu, saadet ve selâmet yolunu göstermek bir vazifedir. Bu inkılâbı hakikîyi münevverlerden bekleriz. Gaflet ve zulmette kalmış bu insanlara yazıktır. Dinde ve dünyada hürriyetin mefkûdiyeti cehennem azabından beterdir.

İki buçuk asırdan beri bir derûnî azab bu kabilenin asabını berbat etmiştir. Siz de bugün Dönmelerin ileri gelenleri arasında bir anket hey'eti teşkil ediniz. Herşeyi açık görüşünüz ve karar veriniz. Maddiyâtınız ne olmalıdır, maneviyâtınız ne olmalıdır? Bunu resmen söylemek ve kabul etmekle idama mahkûm olacak değilsiniz, edyân serbesttir. Ebdân da serbesttir. Çok me'mûl ederim ki, asla ve mâzîye rücu kabul edilmeyecektir. O halde hakikî Türk ve Müslümanlığa karışmak için ne lazımsa bilfiil icra etmek zamanıdır. Şimdilik bu kadar kâfidir.

ÇIKAR BİRLİĞİ

O günlerde İçişleri Bakanı Ferid (Tek) ile bir mülakat yapan Akşam gazetesi muhabiri, çeşitli sualler arasında *"Karakaş Rüşdü Bey, Dönmeler hakkında bir istida vermiş doğru mu?"* diye sorunca; Bakan "Rüşdü Karakaş'ın kendisi ile görüştüğünü" söyleyerek, onun dediklerini özetlemekte ve "Şüphesiz hükümet de meseleyi tetkik edecektir" diye cevap vermekteydi.

Bakan'ın, *"Halbuki birtakım münevver olanları vardır*

ki, onlar da belki bu din inancı ile alâkaları olmadığı halde, birbirine yardım etmek ve iktisâden desteklemek gayesiyle bu mezhebin devamını istemektedirler" sözlerine, cevabında yer vermesi dikkat çekicidir. Ancak beklendiği gibi hükümetin bu meseleyle ilgilendiği görülmemektedir.

MİZAH BASININDA DÖNMELER

Mizah dergileri de kendilerine bol malzeme verecek olan bu olayı kaçırmadılar. Akbaba dergisi 7 Ocak 1924 tarihli sayısında, birinci sayfasında "Lâklâkiyât" sütununda *"Selânikliler Meselesi"* ve üçüncü sayfasında *"Selânikliler Hakkında Bir Mülakat"* yazılarıyla "dedikodu"ya katıldı. Ancak birinci sayfada bir de karikatür vardı.

"Akbaba" imzasını taşıyan ilk yazı meseleyi ciddî olarak ele alıyordu:

> Arasıra Selânik'in karınca gibi çalışkan, tilki gibi kurnaz bir zümresi aleyhinde hurâfâta benzeyen garip îsnadlar meydana çıkar. Bu neşriyatın hiss-i hasetle yahut cerr-i menfaat kasdıyla yapıldığı bellidir.
>
> Çünkü Selânikli vatandaşlarımız, bu memleketin en zeki, en zengin, en işgüzar unsurudur. Aralarındaki tesânüd, başkalarını kıskandıracak derecededir. Bu zümreye mensup birçok muteber tüccarlar, zenginler bulunması bu neşriyatın hedefini izah eder.

Son söylenenleri kısaca özetleyen dergi, yazıyı şu manidar cümlelerle bitiriyordu.

Fakat Selânikli vatandaşlarımız hesaplı adamlardır. Bir pire için yorgan yakmak kabilinden böyle zararlı işlere teşebbüs etmezler. Dünya harap olursa ticarethanelerinin sağlam kalmayacağını, alış verişlerine kesat geleceğini bilirler.

Rüşdü Karakaş Bey'in gözlerini ne kadar intikam ateşi bürürse bürüsün, ırkî zekâsıyla dünya işlerini hissî meselelerden ayıramayacağını kim isbat edebilir? Olabilir ki bu isnadlar hemşehrilerinin Selanik'teki çiftliklerini, ticarethanelerini kurtaracak ticarî bir kahramanlık, bir bektaşî küfrüdür.

Karakaş Rüşdü Bey'in ta'n ü hücumunun da Selâniklilere değil, mübadeleden kurtarmak için Selanik'teki çiftlik ve ticarethanelere karşı olmadığı ne malûmdur?!

DÖNME TÜRKÇESİ

Derginin üçüncü sayfasında "Kanber" imzasıyla çıkan hayalî "mülakat" ise mizah tarafıyla birlikte "Dönme Türkçesi"ni tesbit bakımından ve lisan tarihi noktasından da bir değer taşımaktadır. Yazıyı aynen alıyoruz:

Hiç lüzumsuz yere ortaya atılan bir dedikoduya biz karışmak istemezdik. Fakat bütün yevmî rüfekâmız bu meseleden bahs ettiklerinden dolayı biz de atlatılmış mevkiinde kalmamak için bahs etmeye mecbur olduk ve muharrirlerimizden birini dün Pamukçu Hıfzı Bey'in bonmarşesine gönderip bir mülakat yaptırdık. Mezkûr mülakatı aynen derc ediyoruz:

Kapıdan girer girmez üç dört kişi birden karşılayıp "Buyursunlar beyim buyurun efendim?" diye beni karşıladılar. Şaşırdım ve yanlışlıkla müdürü soracağıma veznedarı sordum:

"- Veznedar nerede efendim?"

Turuncu ve kıvırcık saçlı, limon gözlü bir genç cevap verdi:

"- Vezneye uğrarsınız, çıkarken... Alanız ne lâzım ise zatınıza... Beğeniniz her hangi çeşit iktiza ise... Sonra versinler size, üzerinde fiatlar yazılmıştır bir pusulacık, götürürsünüz onu vezneye, yaparsınız tediyâtınızı, alır mallan gidersiniz, sağlıcağılan..."

"- Azizim, onu ben de biliyorum, lehülhamd şehir uşağıyız."

"- Ya nedir maksadınız ki sorarzınız veznedarı?"

"- Veznedar beyle husûsî görüşeceğim."

"- A be kardaşım, görüşemez bu zamanda sizinle ki veznedar bey... Niçin ya, şimdi alış veriş zamanıdır. Yokdur müsâdesi onun, başını kaşısın şimdi..."

"- Ben, gayet mühim bir mesele görüşeceğim!"

"- Olsun ne kadar mühim sizin işiniz, onun kendi işi çok daha mühimdir bu sırada... Zira, neden yâ, para işidir bu... Bulaşırsa sizin ile herhangi lâkırdıya zihni dolanır şaşırır hesabı...

Baktım ki olmayacak, usulca gencin kulağına eğildim:

"- Ben, dedim, gazeteciyim. Selâniklilere âit mesele hakkında görüşeceğim."

Bir iki saniye kadar durdu, düşündü, sonra dedi ki:

"- Var yukarıda başka adam, versin size cevap... Mağazanın şefi odur, Ayfızı (Hıfzı olacak) Pamukçu Bey, isterseniz teşrif ettireyim sizi oraya görüşünüz!"

Peki dedik, gençle beraber Hıfzı Pamukçu Bey'in yanına çıktık.

Mumaileyh bir manken kadar ciddi, fakat bir makine kadar müteharrik ve faaldi. Sağ eliyle deftere bir şeyler yazıyor, sol eliyle cıgara içiyor, ağzıyla karşısındakine bir şeyler anlatıyor, gözleriyle sokaktan geçenleri süzüyor, ayağıyla yere düşen bir kurşunkalemini kendine doğru çekiyordu. Beni görünce bir ticâret işi için gelmiş tüccar yamağı zannederek sordu:

"- Dünkü konşimentolar için mi geldiniz?"

Rehberim olan genç meseleyi anlattı ve Hıfzı Bey hemen yanındaki sandalyeyi gösterdi.

"- Merhabalar efendim?"

Merhabalar deyince acaba benimle beraber başka bir gelen mi var? Diye etrafıma baktım. Fakat kimse yok, ihtimal dedim, yarın öbür gün daha ziyâde meşgul bir zamanda yine gelirsem, beyhude vakit israf etmemek için o günlerin merhabasını da şimdiden söyleyerek iktisâda riâyet ediyor. Ben, yalnız bir merhaba ile mukabele edip söze başladım.

"- Afv edersiniz efendim, bu Selânikliler hakkında dedikodulara ne dersiniz?"

"- Yok diyecek bir şeyimiz.. Garazkârlar istediklerini deyivermekte serbesttir, bizim yoktur kimse ile bir garazımız, ivazımız..."

"- Sizin için hiçbir kavim ile samimi münâsebette bulunmaz diyorlar doğru mu?"

"- Belki evâil-i zamanda ööle idi, haçan zamanlar değişti, hep insanlar anladılar ki, eski kafalarla güdülmez bu hayat denilen deve... Değiştirdiler o kafaları şimdi... Ne ise bir İstanbullu, bir Angaralı ya bir Üsküplü, Selânikli de odur."

"- Belki yalandır ama deniliyor ki efendim, sözde siz, Türklerle kız alıp vermezmişsiniz! Sebebi?"

"- Yalanın büyüğü bu lâf... Hani ya, kim bizden kızcağızlarımızı istedi de vermedik veya herhangi bir Türk bize kız verdi de almadık?"

"- Demek bundan sonra can ciğer kuzu sarmasıyız öyle mi efendim?"

"- Ciğer de yeriz, kuzu sarması da, hele gelsin bahar vakti!.."

"- Tabiî yeriz, fakat benim demek istediğim o değildi. Zerde pilav da yer miyiz demek istiyordum!"

"- Sabırlı olun, hele ucuzlasın bir azıcık şeker, onları da yeriz!"

"- Teşekkür ederim efendim... Müsaadenizle beyım!

"- Haydi selâmet ilen..."

Ben çıkarken kapıda duran birine seslendi:

"- Bak be evlâdım, beyefendiye belki iktizâ ise kışlık fanile filân. Gösteriniz aşağıda dâiredeki çeşitlerimizi!.."

Akşam gazetesinin 7 Ocak tarihli nüshasına *"Selânikli erbâb-ı ticâret ve şovenizm"* başlıklı yazıyı veren "Köprülülü Şerif ise meseleye iktisâdî bakımdan yaklaşmakta, memlekette ticâretin yürümesi, sermâyenin dışarı kaçmaması için huzur bulunması gerektiğini yazmaktadır.

Yazısında bir vesile ile kendisinin Türk olduğunu belirten yazarın, -eğer kendisini gizleyen bir Dönme değilse— bir Dönme kadar dinden uzak, o günlerin istediği maddeci aydın tiplerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak 1908'de Meşrutiyetin ilânında ve daha önce yapılan faaliyetlerde Dönmelerin oynadıkları rolün tesbiti bakımından, kendi müşahedesine dayanan satırları önemlidir. Yine Müslüman kadınlara *"örtüyü terk etme"* yolunda Dönme kadınlarının nasıl öncülük ettiğini, iftiharla anlatmasının da tarihî bir değeri vardır.

Önemi dolayısıyla yazının sadece bu kısımlarını alıyoruz. Yazar Dönmelerin Türklüğe katılmak istemelerinin samimi bir duygu ile olduğunu isbat etmek için, geçmişteki "hizmetlerini" sayarken şöyle diyor:

> Ben bu noktaya âid bir iki müşahedemi kayd edeceğim: Bundan otuzbeş sene evvel [1889], henüz mekteb şakirdi iken, yol uğrağım olan Selânik'te bir iki âteşîn genç beni bir mahfele götürdü. Binanın kapısında "Müsâmere-i Şübbân" [gençlik kulübü, sohbet ve eğlence derneği] levhası asılı idi. Genişçe bir salonun mahrem dolaplarından önüme Fransa'nın ve İsviç-

re'nin en âzâde-zebân [hür lisanlı, açık açık yazan] matbuatı döküldüğü zaman ben adetâ korkmuş idim: Casuslar görür, jurnal eder ve Trablusgarb'a nefy ederler diye... Bu mahfel Selânikli zümrenin masrafıyla ve medeni cesaretiyle o vaktin gençliğine işte ancak fikr-i hürriyet aşılıyordu ve diyebilirim ki, 324 [1908] inkılâbının birinci mehd-i hürriyeti [hürriyetin beşiği, doğduğu yer] Selânik'in bu "Müsâmere-i Şübbân" mahfeli olmuştur.

Üsküp'te birinci ilm ü irfan müessesesi olan "Mekteb-i Edeb"i medenî bir şekilde meydana getirip Kosova gençliğine ilk terakki ve teceddüt ruhunu zerk edenler Selânik Dönmelerinin azimkar ve münevver gençleri idi. Mekteb-i Edeb, tahminime göre, 303 [1887] senesinde açılmıştı.

Türk aileleri içinde hanımların hakk-ı hürriyeti, belki birinci defa, Selânikli genç kızların "Beş Çınar" mesiresindeki serbest ve nîm-perdedâr cevelânlarından [yarı örtülü dolaşmalarından] doğmuş gibidir. Yalnız bu hizmet "Dönme" diye tezyif etmek istenilen zümre-i ictimâiyenin Türklük camiasında samimî ve muteber bir âgûş-i uhuvvet [kardeş kucağı] bulmasına kâfi sayılmak lâzımdır. Sonra 324 inkılâbına âmil olmuş, memleketin resmî ve husûsî birçok müesseselerinde temayüz etmiş, ilm ü irfanına mühim hizmetler ve himmetler sarf eylemiş ve eylemekte bulunmuş ve Türk ordusunda kan akıtmış birçok zeki, gayur, hamiyetli ve münevver zatların bu zümreye mensup olduğunu da itiraf eylemek ancak bir insaf ve civanmertlik hassasıdır.

MÜBADELEDE ESAS NEYDİ?

Dönmelerin, İslâmiyet'e inanmadıkları ve ayrı bir inanç taşıdıkları için Müslüman sayılamayacakları; sadece kendi aralarında evlendikleri için ırk olarak Yahudiliklerini de aynen korudukları ortaya çıkınca, mübadele anlaşması sınırları içine girmeyecekleri tabiî olarak ileri sürülebiliyordu.

Yunanistan'la yapılmış olan "mübadele mukavelesine göre Anadolu'daki Rumlarla, Yunanistan'daki Müslümanlar değiştirilecekti.

Meselenin yeniden konuşulur olması üzerine *Vakit* gazetesi, bu mukavelenin birinci maddesini 7 Ocak sayısında yayınlayarak, değiştirmede ırk değil "din"in esas alındığını belirtti. Madde şu şekildeydi:

"Madde 1-1 Mayıs 923 tarihinden itibaren Türk arazisinde mütemekkin Rum Ortodoks dininde bulunan Türk teb'ası ile Yunan arazisinde mütemekkin Müslüman dininde Yunan teb'asının mecburî mübadelesi icra edilecektir. Bu eşhasten hiç birisi mezkûr hükümetlerin müsâadesi olmadıkça ne Türkiye'de ve ne de Yunanistan'da tekrar ihtiyâr-ı ikâmet edemeyeceklerdir."

Gazete, maddenin altına şu satırları eklemişti:

Görülüyor ki, mübadele mukavelesi tamamen din esası üzerine akd edilmiştir. Binâenaleyh Selânik'te veyahut Yunanistan'ın diğer aksamında bulunan ahâli

içinde Katolik Araplarda olduğu gibi Müslüman ismi ile mevsûm olsalar da, hakikatte mevcud ve muayyen mezâhib-i İslâmiye'den birine dâhil olmayan bir kısım halk varsa bunları tahkik etmek ve mübadeleden hâriç tutmak hükümetin hak ve vazifesidir.

ESKİ BİR TEŞEBBÜS

Bu sırada Rüşdü Karakaş'ın bu hareketinin, Dönmelere karşı ilk teşebbüsü olmadığı da ortaya çıkmıştı. An-:ak bu seferki gibi, ilk defada da "Dönme"liğin meşhur sıfatı olan "iki yüzlülük" endişesi ile, Karakaş'a itimad edilememişti.

Vakit gazetesi, 12 Ocak tarihli nüshasında bu ilk teşebbüsü, *"Rüşdü Bey'in eski teşebbüsleri"* başlığı ile şöyle duyuruyordu:

Rüşdü Karakaş Bey, bundan sekiz ay kadar evveli yine İstanbul'dan Anadolu'nun her tarafına dağılan iktisadî Dönme birliğine karşı mücâdele etmek üzere İstanbul'da mühim bir ticâret şirketi teşkiline de müracaatta bulunmuştur. Bu teşkil, Ticâret Birliği'dir.

Ticâret Birliği'nin teşekkülünü müteakip âzâ yazılan Rüşdü Bey, Birlik'in selâhiyettar bir rüknüne sûreti hafiyyede müracaat ederek Türk unsurlarının vatanımızın iktisadiyâtına hâkim olabilmesi için gizli bir teşkilât yaparak Dönmeler aleyhinde çalışılmasını ve buna kendisinin tamamen iştirak edeceğini söylemiştir.

O zaman Rüşdü Bey'in bu teklifi, henüz teşekkül

etmekte olan Ticâret Birliği'nin Dönmeler aleyhinde bir fikri olup olmadığını veya o maksad ile çalışıp çalışmadığını anlamak için bir iskandil mâhiyetinde telâkki olunarak bittabi reddedilmiştir.

BİR YAHUDİ: "YAHUDİLİK, DÖNMELİKTEN NEFRET EDER."

Vakit'in yukarıdaki haberi, bu satırlarda bitmiyor ve Yahudilerin Dönmeler hakkındaki duygu ve düşüncelerini, o gün için tesbit eden mühim bir notla sona eriyordu:

Muharririmiz tüccarlardan bir Musevî vatandaşımızla da görüşmüş ve düşüncelerini sormuştur. Bu Musevî diyor ki:

"- Dönmeler, Yahudi de değildir. Onları Yahudilik kabul edemez. Farz ediniz ki Yahudiliklerini kabul ettik; fakat kim temin edebilir ki, bir müddet sonra bize: Hayır Yahudi değiliz, demeyeceklerdir?.. Yahudilik Dönmelikten nefret eder. Yahudi, Dönmenin hasmıdır; çünkü Yahudi dönmez. İspanya'da kesildi, fakat dininden dönmedi. Rusya'da Çar kesti, Bolşevikler kesti, yine dininden dönmedi, dönmez. Biz Yahudilere herkes: Parayı çok sever, derler. Ama onlar taparlar. İbâdetleri de, ne sizinkine ve ne de Musevi ibâdetine benzer. Size Türk ve Müslüman, bize de eğer husûsîleşmek kabil olursa Yahudi görünürler. Hakikatte her ikisinden de uzaktırlar. Başka, pek başka bir kabile ve her halde garip bir ailedirler."

Basında Dönmelik

- II -

Bir Dönmenin Kaleminden Dönmelik Tarihçesi

"TARİHİN ESRARENGİZ BİR SAHÎFESİ"

Vatan gazetesinin 10 Ocak 1924 günkü sayısında, birinci sayfasının alt köşesinde çerçeveli olarak verilen bir ilân hâdisenin akışını değiştirdi. İlân: *"Yeni bir tefrikamız / Selânik'teki kabile teşkilâtının içyüzü / Bundan iki yüz ellisekiz sene evvel Selânik'te teşekkül eden içtimaî zümrelere ait tarihî malûmat"* başlıklarını taşıyordu. İlânın bu satırlardan sonra giren metninin tamamını, önemi sebebiyle aşağıya alıyoruz:

> Bundan iki buçuk asır evvel Selânik'te teşekkül eden ve son asır zarfında tedricî surette yıkılan bir takım kabile teşkilâtı vardır ki, içtimaiyat ilmi ve tarih nokta-i nazarından son derece şâyân-ı dikkattir. Çünkü bir şehir hayatının ortasında en iptidaî tarzda bir kabile hayatı teşekkül etmiş, uzun müddet gizli bir

mâhiyette yaşamış, sonra ilm ü irfanla karşılaşmış, bir bardak su içinde fırtına kabilinden mücadelelerle tedricî surette inhilâle uğramıştır. Karakaş Rüşdü Bey isminde bir zatın Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği bir mektup neticesinde bu tarihî mesele gazete sütunlarında günün meselesi halini almıştır.

Avrupa'da okumuş bir genç dün matbaamıza müracaat ederek, bu bahse dair bir Avrupa darülfünununda tarihî bir tez hazırlamaya başladığını, ahvâl-i sıhhiyesinin müsâadesizliğine mebnî tahsilini ve tezini ikmâl edemediğini söylemiş ve notlarının gazetemizde neşrini teklif etmiştir.

Daima uzaktan esrarengiz bir perde altında görünen bu meseleye ait malûmat ve tafsilâtın kâri'lerimizi alâkadar edeceğini düşündük. Bu cihetle yarından itibaren bu gencin notlarını tefrika halinde neşr etmeye başlıyoruz.

BU GENÇ DÖNME KİMDİ?

"'Tarihin Esrarengiz Bir Sahîfesi" başlığı altında 11 Ocak'ta başlayacak olan yazının yazarının adı saklanıyordu. Halbuki ikinci paragraftaki şartlan taşıyan, üstelik "Dönmelik" üzerine tez yapan bir gencin Dönme zümresi ve Vatan gazetesi mensupları tarafından çok önceden tanınmıyor olması mümkün değildi.

Osman Ergin Bey, *Türk Maarif Târihi* adlı büyük eserinde, açtıkları mektepler sebebiyle Dönme zümre-

sinden muhtelif yerlerde bahsetmektedir. Bu vesile ile Sabatay Sevi'den başlayarak Dönmeler hakkında kısaca bilgi veren Osman Ergin merhum, Dönmelere dair yazılanlardan bahsederken bu tefrikayı da zikrederek, o yazıların Ahmed Emin'in kaleminden çıktığını kaydetmekte ve şöyle demektedir:

> Muharrir Ahmed Emin'in Amerika Darülfünununda tez olarak yazmış ve okumuş ve Türkçe'sini Vatan gazetesiyle neşretmiş bulunduğu yazı, tarihî ve içtimaî bir etüd idi. (c. 2, s. 806, İstanbul 1977)

Maarif ve basın yayın hayâtını çok iyi ve yakından bilen Osman Ergin'in bu şehâdetini doğrulayan pek çok işaret bulunmaktadır.

SELÂNİKLİ VE DÖNME GİZLİLİĞİ

Yazılarında ve bu tefrikada, kendisi yazmış veya yayınlamış bulunsun, meselenin açıklığa çıkması tarafdarı olduğunu bildiren Ahmed Emin'in adını (veya yazıyı verenin adını) gizlemesi, bu meselenin bugüne kadar devam eden acıklı tarafıdır. Dönmeler, hem "artık saklanacak bir şey olmadığını" söyler, hem de "Selânikli" ailelere mensup olduklarını bile saklarlar.

Ahmed Emin Yalman (1888-1972) da, 1924'te yayınladığı kendi araştırmasını "meçhul" bir gence izafe ettiği gibi, ömrünün son yıllarında yazıp yayınladığı

dört ciltlik ve 1500 sayfalık hâtıralarında da "Dönmelik" bahsini hiç açmamıştır. Kitabında, basın hayatının 1924 yılı olaylarını yazarken Karakaşzâde hâdisesinden tek kelime ile bahsetmeyişi de dikkat çekicidir.

Aynı tutumu öteki Selâniklilerde de görmekteyiz. Kendi Dönme dedelerinin millet üzerinde bıraktığı kötü intiba dolayısıyla bu gizlenme ihtiyacını duymaları belki anlaşılabilir. Fakat yeni nesil Dönmelerin de, yine milletin iman ve duygularına aykırı yollarda bulunup, aykırı insanları desteklemeleri; bu davranışlarının şuurlu bir pişmanlık değil, sadece gizlenerek aynı yola devam etme gayreti olduğunu göstermektedir.

Bunlardan *İsmail Cemin.* "İpekçi" olan soyadını kullanmaması ve yine bir "İpekçi" olan ve Ahmed Emin Yalman'ın iç ve dış basındaki yerini dolduran *Abdi İpekçi'nin* tutumları bunun açık örneğidir. Abdi İpekçi'nin *"Selânikli olmaktan utandığı ve soyadını değiştirmeyi bile düşündüğü"* (Milliyet, 3 Şubat 1986) bilinmektedir.

KATİL OLMAKTAN KÖTÜ!

Dönmelere "Selânik asıllı" oluşlarını gizleme ihtiyacını şiddetle hissettiren "nefret-i umûmiyye", ahlâkları ve dine karşı tavırları hoş görülmeyen bâzı kimselere, halkın, "Mason" veya "Farmason" demesi gibi, "Selânikli" veya "Dönme" denilmesine de sebep olmaktadır.

Meselâ 1919'da bir münakaşa vesilesiyle kendisine "Selânikli" denilmesini hakaret sayan Prof. Ahmed Selâ-

haddin (Haldun Taner'in babası) bu yanlışı, gazeteye bir mektup göndererek tashih etmektedir. *(Lozan'ın Bir Öncüsü,* s. *66,* 1976, TTK)

Yine yıllar sonra, bir kadın hastasını öldürdüğü iddia edilen diş tabibi Füreyd Dosdoğru, kendisine "Dönme" denilmesine, neredeyse "katil" denilmesinden fazla üzülmüş gibi, gazetecilere şu sözleri söylemiştir (Hürriyet, 30 Kasım 1980):

> En çok bana ne ağır geldi bilir misiniz? Önce, Dönme dediler. Benim babam Siret Dosdoğru, Sina Cephesi'nde harita subayı idi. Ben, nasıl Dönme olurum. Sonra her *gece* Yasin okuduğumu görünce vazgeçtiler. İngiliz asıllı dediler. Benim amcam, Seçi Kaptan, Nusret mayın gemisi ile İngiliz gemilerine Çanakkale Boğazı'nın dibini gösterdi. Ben nasıl İngiliz asıllı olurum?

"ÖNEMLİ DEĞİL" Mİ?

Vatan gazetesinin, 10 Ocak tarihli sayısında çıkacağını haber verdiği yazı dizisi, ertesi günü başladı. 11-22 Ocak günlerinde (ayın 18'i hariç) on bir yazı hâlinde çıktı. *"Târihin Esrarengiz Bir Sahifesi"* başlığını taşıyordu. Yazar adı yerine *"Muharriri: Bir Târih Müdekkiki"* notu konulmuştu.

Kaynak göstermeyen, fakat ciddî bilgiler veren bu uzun yazı dizisinin (yeni harflerle daktilo edilince otuz

sayfa tuttu), işi içeriden bilen birisi tarafından yazılmış olduğu anlaşılıyordu. Yazar, belki de Scholem'in şimdi Kudüs'te Ben Zvi Enstitüsünde bulunduğunu haber verdiği gizli Dönme arşivini görmüştü.

Yazı ustaca kaleme alınmıştı. Esasen açığa çıkmış olan *"kabile teşkilâtı"* hakkında etraflı bilgi veriliyor; fakat bütün bunların artık dağıldığı veya ancak yaşlı ve mutaassıp küçük bir zümre arasında devam ettiği telkin edilmeye çalışılıyordu. Netice olarak, *"Üzerinde durmaya, endişe edilmeye ve araştırılmaya değer bir şey kalmamış'* oluyordu.

"DÖNMELİK YAŞIYOR!"

Dönmelerin veya onlara yakın kalemlerin devamlı olarak herkesi inandırmaya çalıştıkları *"Bu mesele artık tarihe karışmış, kaybolup gitmiştir"* telkinine, İbrahim Alâaddin Gövsa cevap vermiş ve bunun doğru olmadığını yazmıştı.

Abraham Galanti'nin *Sabatay Sevi Hakkında Yeni Belgeler* adıyla Fransızca yazıp 1935'te İstanbul'da yayınladığı eserden istifâde ederek Sabatay Sevi hakkında bir yazı dizisi hazırlayan ve bir kitap çıkaran Gövsa, eserine Dönmelere dair kendi hâtıralarını da koymuştu. Bu husta şöyle yazıyordu *{Sabatay Sevi,* s. 6, 1939):

> Ben "Sabatay Sevi" an'anesinin bugün tarihe karışmış bir hurafeden ibaret olmadığını yakından bilenlerdenim. "Vatan" gazetesi "Tarihin Esrarengiz Bir Sahî-

fesi" ünvanı ile yazdığı makalelerde, zümrenin başlıca efradı arasında yardımlaşmaya dayanan bir teşkilâttan başka bir ayrılık nişanesi kalmadığını ve eski an'ane ve hurafelerin artık tarihe karıştığını ileri sürdüğü sıralarda, ben Bakırköy'de bu zümre tarafından kurulmuş yatılı bir kız lisesinin müdürü idim ve bir buçuk sene aralarında yaşamak suretiyle Sabatay Sevi'den kalan an'ane ve âdetlerin onların hayatında hâlâ ne kadar hâkim olduğunu bizzat gördüm. Bilhassa yedi sekiz yaşlarında Sabatayist çocukların defterleri arasında aileleri tarafından kendilerine ezberletilen yarı İbranî, yarı İspanyolca duaların suretlerini buldum.

Henüz onbeş sene evvel:

"Beşamı borahya ilen Sabatay Sevi, es Sabatay Sevi etnodolos mondos."

Yani *"dünyanın yarısı hükmünde olan Sabatay Sevi'nin mübarek adıyla"* diye besmele çeken ve duasına böyle başlayan çocukların, bugün ancak gençlik çağlarında bulunduğunu bilirken Sabatay Sevi an'anesine tarihe karışmış bir hurafe nazarıyla bakmamakta elbette mazur görülürüm.

Sabatay'ın halifelerinden sayılan ve vaktiyle tanrılık mertebesine kadar çıkarılan *"Osman* Ağa'nın "ağa" lâkabının kaldırılmasından sonra "Osman Oğan" suretinde söylenip yazılmaya başlaması da zümreye mensup olanlardan bir kısmının pek yeni bir buluşudur ve an'anenin ne kadar canlı olduğuna pek yeni bir delildir.

Bilhassa nesil itibariyle Sabatay zümresine mensup olanlar arasında memleketin iş ve fikir hayatında yer tutmuş zeki ve değerli insanlar mevcuttur ve onların içinde

bu satırları yazanın şahsî dostları ve arkadaşları da vardır. Şüphe yok ki, onların bir kısmı "Sabatay Sevi"den kalan âdet ve an'aneleri artık birer hurafe saymakta samimidirler. Hattâ aralarında umumî camiaya ırk itibariyle dahi karışmaya başlamış ve yalnız kendi aileleri arasında evlenmek âdetini kırmış olanlar da var. Fakat mahdut bir zümre içinde olsa bile Sabatay Sevi hatırasının hâlâ dipdiri yaşadığında asla tereddüt edilemez.

Kuzu eti her sene ancak ona mahsus âyinden sonra yenebilir. Bunun aksini, yani vaktinden evvel kuzu eti yemek günahını işleyenler o sene zarfında ölüm korkusu çekerler.

Makrıköyü'nde (Bakırköy) Sabatayistler'e ait olan yatılı mektepte müdür iken, ilkbaharda, bir Sabatayist olan aşçıya kuzu eti pişirmesi hususundaki emrimi bir türlü dinletememiş, aşçının itaatsizliğine ait şikâyeti mektebin idare heyetine kabul ettirememiş ve kendilerince muayyen zaman gelmeden önce mektepte kuzu eti verdirmeye muvaffak olamamıştım.

BÎR DÖNMENİN KALEMİNDEN DÖNMELİK TARİHİ

Ahmed Emin'in yazısı, bir Dönmenin kaleminden çıkması dolayısıyla önemlidir. Bu uzun yazının ilk yedi bölümünden, kitabımızda şimdiye kadar bahsi geçmemiş ve nakledilmeye değer bulduğumuz parçalan seçerek alacağız. Son dört bölüm ise aynen verilecektir. Aşağıya ilk alınan paragraf, yazının da başıdır. Ondan sonra sıra ile, çeşitli yerlerden parçalar alınacaktır. Ara başlıklar tarafımızdan konulmuştur:

"TÂRÎHİN ESRARENGİZ BİR SAHÎFESİ" YAZISINDAN SEÇMELER

Bu satırları yazan adamın maksadı, ne Selânik'de asırlarca evvel vücûda gelen *pek garip* içtimaî teşekkülleri müdâfaa ve himaye etmek, ne de bunlara karşı şahsî bir maksatla hücumda bulunmaktır. Yegâne gaye, bir tarihî hakikati en çıplak bir şekilde ortaya koymak ve *bu gülünç vaziyetin* kati surette tasfiye edilmesini ve ortadan kalkmasını temin etmektir. Asırlardan beri Selânik'in bir köşesinde, bir bardak su içinde birtakım *müheyyiç esrarengiz tarihî ameliyeler* cereyan etmiştir. Bugün bunlardan baki kalan şey, birtakım müphem enkazdır. Bu enkaz da bertaraf olmalı, esrar perdesi kalkmalı, meydana vazıh *temiz* bir vaziyet çıkmalıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun renk renk mozayiklerle dolu bünyesi içinde, onyedinci asırda Selânik'te teşekkül eden birtakım *esrarengiz zümrelerin* şayân-ı dikkat bir mevkii vardır. Bu zümrelerin mensupları miktarca çok değildir. Fakat o tarzda bir hususiyet göstermişlerdir ki, kendine iltihak eden fertleri bir nesil içinde benimseyen ve kendine Türk ve Müslüman diyen bir adamın, menşeini aramaya lüzum görmeyen hey'et-i içtimâiye, bunların kendi kendilerini ayırdıklarını, herkesten gizli bir mevcudiyetleri olduğunu sezmiş ve bundan dolayı *hafif bir infial* göstermiştir. İnsafla düşünmeli: Başka hiçbir memlekette bu tarzda içtimaî bir iftirak temayülüne karşı hey'et-i ictimaiy-

ye hafif bir infial göstermekle kalmazdı. Vazıh bir vaziyet hususlünde mutlaka ısrar ederdi. Herhangi bir kitleyi ya tamamiyle temsil eder, yahut *yabancı* addederdi.

Bugün hey'et-i ictimâiyenin tazyikine lüzum olmadan, zaman ve ilm ü irfan vazifelerini yapmıştır. Selânik'te mevcut üç zümreden ikisi teşkilât itibariyle inkıraz bulmuştur. *Biri içinde, hâlâ enkaz hâlinde hurâfât ve hususiyetler vardır.* Bu mesele kati surette tasfiye edilmelidir. Meselenin hükümete taallûku olamaz. Çünkü sırf içtimaî bir mesele mahiyetindedir. İçtimaî meseleleri halleden içtimaî tazyik efkâr-ı umûmiyeden gelir. Türk efkâr-ı umûmiyesi, müphemiyeti tamamiyle ortadan kaldırmalıdır. Hakikî Türk ve Müslüman olanlar umum nazarında tefrik edilmeli ve yalnız olmayanlara aid *bir içtimaî lekeyi ve damgayı* sırtlarında taşımak mecburiyetinden kurtulmalıdırlar. Bu gibi adamlar varsa: *"Bizim bir mezhep veya tarikat sıfatıyla birtakım hususiyetlerimiz var. Bu gibi hususiyetler, şundan şundan ibarettir. Biz kendimizi ayrı göreceğiz ve ayrı kalacağız"* diyerek mertçe ortaya çıkmalıdırlar. Türkiye Cumhuriyeti'nde hürriyet-i vicdan var. Kimse bu tarzda bir zümreyi ayrı bir vaziyette bulunduğundan dolayı takibata duçar etmez. Fakat Türk camiası hakiki mâhiyeti anlar ve ona göre hareket eder.

İzmir'de uzun mücâdelelerden sonra Sevi'nin taraftarları ekseriyet ve galebe temin etmişti. 1666 senesi ve muntazar Mesih'in zuhuru zamanı yaklaşmıştı. İzmir Musevileri bu hâdisenin İzmir'de vukuunu istemişler, Sevi'yi bilhassa bu maksadla çağırmışlardı. Muhalifleri susturmak için Yeniçeri dayılarını itmâ' ve kendi taraflarına celp etmişlerdi. Sevi'nin kâtib-i husûsîsi *Samuel Primo* da her tarafta muntazam propaganda yapıyor, taraftarları tezyide çalışıyordu.

1665 senesinin sonuna doğru Sevi'nin taraftarları alaylar teşkil ederek ve önlerine çalgılar katarak sokaklarda gezdiler ve beklenen Mesih'in Sabatay Sevi olduğunu ilân ettiler. Bu hâdise *İzmir'de* pek şiddetli münazaalar tevlîd etti.

Aydos'taki ikametinin pek mühim bir ciheti vardı. Çünkü 1666 senesi gelmişti. Eski kitapların rivayetine göre, Mesih bu sene içinde zuhur edecekti. Dünyanın her tarafında heyecanlı bir merak vardı. *Danimarka'dan, Hollanda'dan, Almanya'dan* birçok adamlar işlerini güçlerini terkederek husûsî gemilerle Aydos kalesine gidiyorlardı. Kale muhafızları, gelen ziyaretçilerden kendi hesaplarına bir vergi alıyorlardı. Tehalükün derecesini görünce, gittikçe bunun nisbetini tezyîd ettiler ve az zamanda çok para sahibi oldular.

Sevi, prens gibi yaşıyordu. Misafirlerini kabul edip konuşuyor, onlarla mübâheselere girişiyor, birçok ümidler veriyordu.

Bu mesele, beynelmilel ticâret hayatını âdeta te-

vakkufa uğratmıştı. O zamanki muhabere vasıtalarıyla uzaklara mübalağalı bir surette akseden haberler, Musevîlik âlemini çılgınca bir intizar içinde bulunduruyordu. *"Madem ki Mesih gelecek, sonra kıyamet kopacak. Çalışmaya ne lüzum var!"* fikriyle, kimse iş ve gücüyle meşgul olmuyordu.

Seyahat parası olan herkes için Aydos mecburî bir ziyaretgâh olmuştu. Bu yüzden birçok kimseler yollarda felâket ve sefaletlere uğruyorlardı. Hatta bazı Avrupa devletleri bu hâdise yüzünden memleketlerine âid bazı ahvâlin intizâmını kaybettiğini ve teb'alarının meşakkat çektiğini ileri sürerek *Babıâli* nezdinde teşebbüslerde bulundular. Bu *gülünç* hâdiseye bir an evvel nihayet vermesini rica ettiler.

Sevi İslâmiyet'i kabul edip Mehmed Aziz Efendi ismini alınca Mesihlik hareketi kendi kendine söndü. Sevi bu hareketi ile hiçbir fevkalâdeliği olmadığını, o zamana kadar cerbezesi, zekâsı sayesinde şarlatanca bir şöhret kazandığını ve nasılsa eline geçen nüfuz ve kudretin zevkini idâmeden başka bir emel beslemediğini itiraf etmiş oluyordu.

SABATAY NEDEN ORTAYA ÇIKTI?

Filhakika işin içinde tarihin küçük bir azizliğinden başka bir şey yoktu. Bir müneccim nasılsa 1648 veya 1666'da bir Mesih zuhur edeceğini hesap etmişti. Bu devirde yaşayan *zeki, hayalperest sar'alı* bir adam bu tefe'ülü kendi üzerine almaya meyl etmiş, birkaç menfaatperest adam bundan kendi hesaplarına istifâde arzu-

suna düşmüştü. İşin içine *Sara* isminde şöhret harisi, fettan bir kız da karışmıştı. Bütün bu haller ve tesadüfler, binlerce taraftarın müdâhanelerine ve bir çok düşmanların tecâvüzlerine inzimam edince Sevi, "Mesihim!" diyerek yalnız başkalarını değil, kendi kendini de aldatmaya başlamıştı.

Fakat mesele yalnız iğfâl-i nefsten de ibaret değildi. Sevi'nin başkalarını iğfal için bir çok hilelere müracaat ettiği ve her fırsattan istifâde ederek mucizeler göstermeye kalkıştığı muhakkaktır. Bunların en eğlencelisi "ihyâ-yı emvât mucizesi"dir.

SABATAY'IN ÖLÜYÜ DİRİLTMESİ

Livorno'dan *İzmir'e Jozef Penbaz* isminde bir İtalyan Musevîsi gelmişti. İzmir tüccarlarından birçok alacakları vardı. Maksadı bunları tahsil etmekti. İzmir'de ahâli-i müslime ile konuştuğu sırada Sevi aleyhine şiddetli hissiyat hüküm sürdüğünü ve ciddî bir teşebbüs hazırlandığını haber aldı. "Benden memnun olurlar ve alacağımı verirler" diye bu haberi derhal Sevi taraftarlarına bildirdi.

Bunlar memnuniyet gösterecek ve borç ödeyecek yerde hemen Sevi'ye koştular. Sevi bunu bir eser-i tezvir addetti ve Penhaz'ın derhâl bulunması ve iyice dövülmesi hakkında emirler verdi. Bu emir üzerine halk toplu bir halde ve nümâyişkârâne bir tarzda Penhaz'ın evine doğru yollandılar.

Yahudi, halkın ne vaziyette gelmekte olduğunu penceresinden gördü ve tehlikeyi derhal anladı. Kaç-

mak ihtimali yoktu. Pür hiddet bağıra çağıra gelen çılgın insanları ikna, iskât veya maddeten kendilerine mukavemet de mümkün değildi.

Derhâl hile ve hud'a tarîkine tevessül etmeye karar verdi. Boylu boyunca bir cism-i câmid gibi yüzükoyun yere uzandı. Korkusundan nefes bile almaya cesaret edemeyerek hareketsizce durdu. Her şeyi tâlie bıraktı.

MÛCİZE!

Sabatay Sevi'nin emr-i te'dîbini infaza memur olan güruh, büyük bir velvele ile eve doldular. Fakat Penhaz'ın bîhiss ü hareket duran vücûdunu görür görmez lâl ü ebkem kaldılar. *"Mucize, mucize!"* diye bağırmaya başladılar. Hemen aralarında istişare ederek Cenâb-ı Hakk'ın bu küfürbaz müfsidi bizzat öldürdüğüne karar verdiler.

Hemen içlerinden birkaçı, mucizenin nevi ve şeklini Sevi'ye ihbara gönderildi. Kurnaz adam İtalyan Yahudisinin hilesini hemen anladı. Kurnazca davranarak bu hileyi yaman bir ihyâ-yı emvât mucizesi şekline sokmayı muvafık gördü ve hemen Penhaz'ın evine gitti. Penhaz'ın rolü pek parlak bir "mucize" göstermeye muvafıktı. Sevi ölüyü afvetmeye ve diriltmeye karar verdiğini hazır bulunanlara müheyyiç bir edâ ile bildirdi. Bunlar ebkem bir halde ta'zim vaziyeti aldılar.

Sevi, Penhaz'ın yanına yaklaştı. Bir iki dua okur gibi yaptı. Sahte ölü, çok naz etmeyerek dirildi. İki hilekâr kısa bir nazar teâtî etmek suretiyle menfaat-i mütekâbile üzerine bir itilâf akd ettiler. Penhaz ayağa

kalktı. Bülend-âvâz ile Mesih'in kendisine hayat verdiğini ve ona imanı olduğunu ilân etti. Penhaz birkaç dakika ölü görünmekle yalnız dayak altında ölmekten kurtulmuş olmadı. Sevi'nin emriyle Yahudinin bütün alacakları tahsil edilip kendisine verildi. Buna mukabil sahte Mesih de taraftarları nezdinde "muhyî-i emvât" sıfatını kazandı.

SABATAY'IN PROPAGANDASI

Sevi'nin bu gibi hileleri pek çoktur. "Bugünkü manâsıyla propaganda ne demek olduğunu da bu adam keşf etmiştir" denilse yeri vardır. Hilelerini safdillere yutturmak için bin türlü mübalağalı işââtta bulunur, düşmanlarının maksadını iptidadan tahmin ederek, yalan haberler neşri suretiyle önüne geçerdi. Hayatının her safhasında paradan da pek çok istifâde etmiştir.

Kolayca yüzlerce, binlerce safdil toplayabilirdi.

Sevi'nin diğer emsali gibi üç asır evvel tarihe gömülmemesinin ve isminin şimdi gazete sütunlarında günün meselesi halini almasının sebebini birtakım garip tesadüflerde aramak icab eder.

YAHUDİLERİN "UMUD"U OLMUŞTU

Sevi'nin İslâmiyet'i kabul etmesi, dünyanın her tarafındaki taraftarları arasında bir saika tesirini gösterdi. Bu tesirin derecesini anlatmak için Sevi'ye *yüz binlerce insanın* ne nazarla baktığını hatıra getirmek lâzımdır.

Musevîlik âlemi kendisini bir müncî addediyor, bir tarafa gideceği duyulduğu zaman, halk yemeyi, içmeyi, işini gücünü bırakarak, oruç tutarak yolunu bekliyordu. Kendisine *"hükümdar"* nâmını verenler, *"Sultan Sevi"* diyenler, önünde secdeye kapananlar çoktu. *Londra'dan, Livorno'dan, Amsterdam*'dan, *İstokholm*'dan, *Polonya'dan, Almanya, Macaristan, İspanya* ve *İtalya'nın* birçok şehirlerinden o zamanki seyahat müşkilâtına rağmen binlerce ziyaretçi akıp geliyordu.

O zamana kadar kendilerini esir vaziyetinde gören Musevîler, Allah'ın kendilerine bir mesih gönderdiğini ve artık kahr ü sefaletin bittiğini düşünerek *cüretkâr ve küstah* bir vaziyet almaya başlamışlardı. Avrupa'nın bir çok yerlerinde *hristiyanlara karşı tecâvüze geçen, Sevi taraftarı kitlelere bile tesadüf ediliyordu. Prens Fon Etrihştayn* nümayişleri men ve Musevî şu'besini sükûn ve itidale davet etmek için bir beyanname neşr etmeye mecbur kalmıştı. Memleketimiz içindeki heyecan da adetâ bir ihtilâl hareketi mâhiyetini alıyordu. O zaman zuhur eden bir kuyruklu yıldız ve diğer her hâdise, Sevi lehine tefsir ediliyordu.

Eğer Sevi şahsen hüsn-i niyetle hareket etseydi, mesele bir nesil içinde kapanacak, Müslüman olan aileler asırlarca evvel, geride hiçbir iz bırakmaksızın, Türk ve Müslüman camiası içinde gaip olacaklardı.

SABATAY'IN HIRSI VE ÜLGÜN'E SÜRÜLMESİ

Vukuatın bu tabiî seyri takip etmemesine sebep, Sevi'deki nüfuz hırsıdır. Dünyanın her tarafında Mesih

sıfatıyla muamele görmesi dolayısıyla şöhret ve azamet başına vurmuştu. Kapıcıbaşılık pâyesiyle saraya mensup olması ve orada çok teveccüh görmesi hırsını tatmin edemiyordu. Aradan bir müddet geçtikten sonra keramet sahibi bir Mesih sıfatıyla yeniden bir rol oynamak hevesine düştü. Bazı eski taraftarlarını bir araya toplayarak gizli ictimâlar akd etmeye başladı. Mesele saraya aksetti. Mehmed Efendi'yi çağırarak:

"- Bu ne haldir? Sen hâlâ uslanmadın mı?" diye sordular.

O da malum olan kuvve-i iknâiyyesiyle:

"- Aman efendim, bir takım akrabam ve dostlarım gibi bunları da din-i celîl-i İslâm'a celb ve davet etmeye çalışıyorum" dedi.

Bu sözlerle bir müddet takibattan kurtuldu.

Fakat bu hâdiseden sonra da İstanbul'dan başka Edirne ve İzmir'de de Mesihlik davasıyla iştigâl ettiği haber alınınca Adriyatik sahilinde kâin *Ülgün'e nefy* edilmesine irâde çıktı ve Mehmed Efendi birkaç baltacıya terfîkan Ülgün'e gönderildi.

DÖNMELERİN SELÂNİK'TE TOPLANMASI

İstanbul, İzmir ve Edirne'de Müslüman olan tek tük aileler az zaman zarfında bu mesele ile olan irtibatı kaybettiler. Türk ve Müslüman camiası tarafından bel' olundular, Selânik'teki taraftarlar miktarca daha fazla idi. İstanbul, İzmir ve Edirne'de bulunan bir kısım taraftarlar, sabık Mesih'in emriyle *Selânik'te* toplanmıştı. Bunların hepsi iki yüz âilelik bir kitle teşkil

ediyorlardı. Bunlar şaşkın ve biçâre bir vaziyette kalmışlardı. Müslüman olduklarından dolayı Museviler tarafından türlü türlü tecâvüz ve hakaretlere uğruyorlardı. *Müslüman ahâli-i asliyye evvelâ hoş yüz gösterirken Mesihlik dâvasının canlanması üzerine şüpheye düşmüşler ve bu iki yüz ailenin gizli surette irtidat ettiğine hükmetmişlerdi.*

Sevi dünya yüzünden gittikten sonra iki yüz âilelik grup büsbütün şaşkın bir vaziyete düştü. Grubu bir arada tutan kuvvet dahilî tesânüdden ziyâde hârici tazyikti. Selânik'in her unsura mensup ahâlisi bu küçük kitleye husûmet hususunda ittifak etmişlerdi. Muhitten gelen husûmet, şaşkın fertleri az çok birbirine yaklaştırarak hârice karşı yekpare bir halde tutuyordu. Etraftaki âlemle kitle hâlinde içtimaî münâsebetlere girişmeye imkân müsâid değildi. Bunun neticesi olarak *grup dâhilinde izdivaç* bir an'ane hâlini aldı ki, on yedinci asır hurafelerinin bugüne kadar devam edebilmesine başlıca sebep budur. Yalnız dâhilde izdivaç eden (antropoloji itibariyle: endogamik) ibtidâî kabileler arasında ne gibi bir hayat mevcudsa Selânik'teki kabileler arasında da öyle bir hayat inkişâf etmiştir.

SON YAZILARIN TAMAMI

Ahmed Emin Yalman'ın yazdığı ve 11-22 Ocak 1924 tarihlerinde Vatan gazetesinde tefrika ettiği *"Târihin Esrarengiz Bir Sahîfesi"* dizisinin, yedinci yazısının ortasına kadar olan ilk kısmından aldığımız parçaları yukarıya koyduk. Kalan dört yazıda, iki yüz aile olarak

kalan Dönmelerin nasıl teşkilâtlanıp kapalı bir zümre hâlini aldıkları, sonra tekrar tekrar bölünerek, kendi içlerinde de birbirine düşman olacak derecede ayrılıklara düştükleri anlatılıyor.

Bu yazıları kaleme alan ve Sabatayist bir ailenin çocuğu olan Ahmed Emin'in, yazdığı gibi, Sabatayist inanç ve âdetlere muhalif olması mümkündür. Fakat içinde yaşadığı Dönmeleri sevdiği ve onları incitmek istemediği, hatta elinden geldiği kadar koruduğu da muhakkaktır.

Bu sebeple, son bölümlerde haber verilen hâdise ve hiziplerin, pek çok eksiği gizlisi bulunsa ve hafifletilmeye çalışılmış olsa da, doğru ve vâki olduğunda hiç şüphe yoktur.

Böylece elimize —Karakaşzâde'nin beyanlarıyla birlikte- ilk defa Dönmelerin de "iftiradır" diyemeyeceği bir metin geçmiş olmaktadır. Rüşdü Karakaş'ın, meselenin *"bâtıl ve çirkin"* tarafları hakkında yaptığı açıklamaları ilerideki sayfalarda onun ağzından tesbit edeceğiz. Ancak Ahmed Emin'in dikkatli kaleminden, *"Ankara"* bahsini yazarken kaçırdığı, *"kabileyi çirkin yollara sevketmişti"* ifâdesi ve bâtıl inanç ve hurafelere dair verdiği "asgarî" bilgiler, Karakaşzâde'nin, gerçekten inanılması zor olan ifşaatını da tasdik etmektedir.

İşaret ettiğimiz hususlar dolayısı ile, *"Târihin Esrarengiz Bir Sahîfesi"* başlıklı yazı dizisinin son dört bölümünü, aşağıya aynen alıyoruz:

İki yüz ailenin bir başa ihtiyacı vardı. Mehmed Aziz Efendi'nin kayınbiraderi *Abdullah Yakup'un* bu hususta rakibi yoktu. Yakup, ekseriyetin teveccühünü hâizdi. Ülgün'den de Sevi'nin vefatından evvel yazdığı bir mektupla avdet etmişti. Bu mektupta Yakup'a inkıyad olunması ve ahvâle intizâr edilmesi tavsiye olunuyordu.

Yakup bu mektuba istinaden, kabilenin riyasetini eline aldı. Sabatay Sevi'nin yerine kâim olduğunu, onun iddia ettiği hakâyıkın yakında tezahür edeceğini, bunu bekleyenlerin pek âlî merâtip kazanacaklarını, Musevilerin inkıyâd ettiği altı yüz on üç emre ittibâ mecburiyeti olmadığını, dîn-i İslâm üzerine hareket edileceğini, fakat birtakım tarihî hâtıralara müstenid *eyyam-ı mahsûsa* te'sis olunacağını, kabile efradına ilân etti. Yakup bu hareketiyle Sevi'nin âlemşümul ve tecâvüzkâr mesihlik hareketinin bir damla hâlindeki enkazını bir nevi *hafî cemiyet* hâline koymuş oluyordu. Fakat bu cemiyetin vaziyeti sabit değildi. Tesadüfî suretle bir araya gelmiş bir kitle içinde yeni bir hayat kurmak lâzım geliyordu. Yakup zekî bir adamdı. Bu işe dört elle sarıldı ve bir nizam kurmaya çalıştı. Fakat her insan topluluğu içinden olduğu gibi derhal şahsî rekabetler baş gösterdi. Cemaat daha teessüs eder etmez bir bardak suda fırtına kabilinden nüfuz mücâdeleleri uyandı.

Yakup'un rakipleri arasında *Mustafa Çelebi* isminde biri vardı ki, hâkimiyeti kendine celp için el altından pek çok çalışıyor ve taraftar peyda ediyordu. Kabile efradından ikisi arasında zuhur eden küçük bir kavga, iki siyâsî kuvvetin boy ölçmelerine vesile teşkil etti:

Bir adam diğerinden bir sahtiyan satın almış, sonra beğenmeyerek iade etmeye kalkmıştı. Diğeri malını geri almaya razı olmadı. Mesele i'zâm edildi. Her iki tarafın etrafında lehdarlar, aleyhdarlar toplanmaya başladı. İhtilâfın hail ü faslı için Yakup'a müracaat edildi. O da şu hükmü verdi: "Madem ki mal satılırken muhayyer olmak şartı mevcut değildi ve malda hıyâr-ı ayb yoktur, iadesi lâzım gelmez."

Müddeî bu hükme razı olmadı. Mustafa Çelebi ile Abdullah Çelebi isminde bir diğeri, müddeî ve taraftarlarını tahrik ettiler. Yakup'a karşı isyan çıkarılması, hilâfgirler arasında hafiyyen kararlaştırıldı.

Bir gece Yakup'un çıkmaz bir sokak içinde kâin hanesinde, bütün cemaat umûmî bir içtimâ akdetti. Sahtiyan ihtilâfı konuşuldu. Bu esnada Yakup ile Mustafa arasında şiddetli bir münazara zuhur etti.

Mustafa Çelebi kalktı:

"- Beni sevenler benimle beraber gelirler."

Diyerek çıktı.

ARAYA GİREN DÜŞMANLIK

Ekseriyeti teşkil eden taraftarları beraberce çıktılar. Arada kat'î bir iftirak baş gösterdi. İki taraf biribirine karşı her suretle husûmet gösteriyor, *hakaretler, tecâvüzler,* tevâlî ediyordu. İki kardeşin biri bir tarafta, diğeri öte tarafta kalacak kadar adavet vardı. Te'lif-i beyne çalışanlar oldu. Fakat en esaslı meselelerde pek büyük telâkki farkları vardı. Hiçbir itilâf imkânı bulunmadı. Bu suretle zaten iki yüz aileden ibaret olan bu küçük cemiyet 1102 [1690] tarih-i hicrîsinde yani iki yüz kırk sene evvel *iki düşman kabileye* inkısâm etti.

Kabile içinde husule gelen iftirak, pek garip neticeler vermiştir? Her iki kısım 1102 tarihinden itibaren yalnız başına birer izdivaç gurupu teşkil etmekle kalmamıştır. İki asır müddet biribirleriyle selâmlaşmaktan, konuşmaktan imtina etmişler, her fırsatta birbirlerine karşı hakaretlerde bulunmuş ve yekdiğerini tezyifkâr isimlerle yâd etmişlerdir.

YAKUBÎLER

Yakup'la beraber ayrılanlar *kırk üç aileden* ibaretti. Bunlar nisbeten kabilenin okumuş kısmını teşkil ediyordu. Yakup'un emirlerine kapalı gözle itaat ediyorlar, onun arzusu mucibince dünya yüzünde bir zâhid hayatı geçiriyorlardı. Yakup'un Selânik'te *Yılan Mermeri* civarında, bir çıkmaz sokak içindeki vâsi evine *Saâdethâne* itlâk ediliyordu. Burası kabilenin merkez-i idaresi idi.

Yakup'un kurduğu esas, şerîat-i İslâmiyeye büyük bir zühd ü taassupla riâyet etmekti. Kabile efradından her biri kendine *Mü'min* namını veriyor, namazını, orucunu, haccını, zekâtını ihmâl etmiyordu. Bu dindarlık gösteriş değildi, hakikaten samimî idi. Ne çare ki kabile içtimaî nokta-i nazardan kendini bütün cihandan ayrı tutuyordu.

YAKUP'UN ÖLÜMÜ

1102 tarihinde, yani derhal iftirâkı müteakip, Yakup hacca niyet etti. Ahkâm-ı İslâmiyeye temâmî-i riâyet hususunda kabilesine ilk misâli göstermek istiyordu. Refakatine *Mustafa Efendi* isminde birini aldı ve yola çıktı. Fakat Mekke'den Medine'ye giderken kazaen bir deve altında kalarak vefat etti. Bunun üzerine Mustafa Efendi, Hacı Efendi nâmıyla avdet etti ve Yakup'un ölmemiş fakat Kıble canibine azîmet etmiş olduğunu kabileye bildirdi.

Yakup o kadar seviliyordu ki, bu suretle vefatından dolayı *deveye kin* bağlandı ve Hacı Efendi'nin ifadesi veçhile günün birinde avdet etmesi için uzun müddet beklendi.

HACI MUSTAFA'NIN REİSLİĞİ

Yakup'un oğlu yoktu. Yalnız *Ayşe* isminde bir kızı vardı ki, kendisine sadece *Hanım* diye hitap edilirdi. Damat lakabıyla yâd edilen *Hüseyin Efendi* isminde biriyle izdivaç etmişti. Ortada erkek evlât bulunmadığı

için kabile reisliğinin irsî bir surette devam etmesine imkân yoktu. Hacdan avdet eden *Hacı Mustafa Efendi* reis intihap edildi. Bu zat hükümet konağı karşısında, Sabri Paşa caddesinin köşesinde bir evde oturuyor ve Yakup'un müphem bıraktığı noktaları ikmâl ile şerî-at-ı İslâmiye dâiresinde sâlihâne ve âbidâne bir hayat geçirilmesine icrâ-yı tesir ediyordu. *Riyaseti zamanında medrese tahsiline ehemmiyet verilmiş ve kabile içinde birçok ulemâ-yı İslâmiye ve tasavvuf vadisinde şiir söyleyen üdebâ yetişmeye başlamıştır.*

O zamana kadar iki kısmın birleşmesi ümidi vardı. Fakat Mustafa Efendi hacdan geldiği zaman Yakup'un katî birtakım vasiyetlerini getirdi. Yakup, kendisine hakaret eden Mustafa ve Abdullah Çelebilerle mensuplarına artık katiyyen yüz verilmemesini tavsiye eyliyordu. Bu cihetle itilâf kapısı kapandı.

ZÎŞAN'LAR VE DEVLETLİLER

Hacı Efendi'den sonra *Mehmed Ağa* ve *İshak Ağa* isminde iki reis geldi. Bunlar *Zîşan* nâmıyla yâd edilir ve Yakup'un vekili addolunurdu. Böyle bir tarikat açılmasına, Sevi sebep olduğu halde o ihmâl edilmişti. Asıl müessis, Yakup addediliyordu. İshak Ağa'dan sonra daha *on beş reis* gelmiştir ki bunlara yalnızca *Devletli* unvanı verilirdi. On ikincisine kadar kabile camit ve sabit bir halde kalmış, ondan sonra gittikçe seri bir inhilal, nihayet inkıraz baş göstermiştir.

Yakubîler'in reisi, küçücük mikyasta bir *müstebit hükümdar* mâhiyetinde idi. Başlıca vazifesi hâl-i hâzı-

rın olduğu gibi muhafaza edilmesine ve telebbüs, itiyat, telâkkilerin sarsılmamasına ihtimam etmekti. Bir seyahate çıkacak adam ondan izin alırdı. Çocuğunu sünnet edecek, evlendirecek, meslek intihab edecek, cerrahî bir ameliye yaptıracak adam mutlaka ona danışırdı.

Tasadduk nâmı altında herkesten iane toplar, muhtaç olanlara maaş verir, hastalık ve felâket hâlinde hastabakıcı göndermek gibi suretlerle muavenet ederdi. Tasaddukun bir mecburî şekli, bir de kaza ve belâyı def etmeye ve bir meserretin şükranını ödemeye mahsus fevkalâde nevi vardı. Bunlar ya doğrudan doğruya reise veya *Kese Sahibi* denilen bir iki erkek ve kadına verilirdi.

Sünnet, izdivaç ve vefatta ahkâm-ı İslâmiye tatbik edilmekle beraber, reis *kabile âdeti üzerine bir duâ* da okurdu. Teaddüd-i zevcât ve talâk hususundaki cevazlar suret-i kat'iyyede ilga edilmişti. Fakat buna mukabil kadınların hakk-ı veraseti tanınmıyordu. Tesettür hususunda son derece taassup vardı. Kadınlar evlât, baba ve kardeş haricinde hiçbir erkeğe görünemezdi. Zevcin biraderinden, kardeş çocuklarından bile tesettür mecburî idi.

YÂKUBÎLERÎN İDARESİ

Reisin asıl vazifesi teceddüde mani olmaktı. Tarz-ı telebbüsten, itiyat ve telâkkilerden kıl kadar inhirafa mesâğ yoktu. Erkekler için saçlarını tıraş etmek, kadınlar için saçları ince örgülere ayırmak mecburî idi.

Bu mecburiyete en ufak bir riayetsizlik gösteren veya elbisesinde, tarz-ı hayatında eskiden beri müesses kaidelerden ayrılan adam takibata uğrardı. Takibat, erkek velilerin bir *mübaşir* vasıtasıyla Reis'in, kadınların, *Kılavuzcu Kadın* isminde bir kadın vasıtasıyla Reisin Zevcesi'nin nezdine çağırılmak suretiyle vâki olurdu.

Reis, ifâ-yı vazife halinde mutlaka beyaz bir sarık sararak oturur, bir hâkim tavrıyla meseleyi tahkik eder, ihtar ve nasihatlerde bulunurdu. Tekerrür ettiği takdirde bizzat kabahatli çağırılarak tekdir edilirdi. Emir hâricine çıkanlar derece derece ihraç cezalarına uğrardı. Bütün ceza sistemi boykot üzerine müesses-ti. Kabahatliden veya bütün efrâd-ı ailesinden muayyen bir müddet zarfında selâmı kesmek veya hiçbir nevi temasta bulunmamak şekilleri vardı. İçki, zina (hatta câriye istifrâşı) gibi hareketler katiyyen afv edilmez ve pek uzun müddet için *ihraç cezasını* davet ederdi.

İhraç cezasının müthiş tesiri vardı. Kabile dâhilinde demir gibi bir inzibat idâme etmeye kâfi geliyordu. İnzibat o derece idi ki, mühimce emr ü nehiylerin hâricine çıkmayı kimse hatıra bile getirmezdi. Kabile hayatı her hususta tehakküm esasına müstenid olmakla beraber, Reis, ihraç gibi mühim kararlar verirken muayyen bir zümreye mensup ihtiyarlardan mecliste hazır bulunanların istişârî surette reyini sorardı.

ZENGİN VE FAKİR AYRILIĞI

Kırk üç âilelik yüz küsur ferdin teşkil ettiği hafi bir tarikat içinde muawec birtakım içtimaî sınıf teşkilâtı husule gelmesi pek gariptir. Yakubî cemaatı evvelâ ağniyâ ve zuafâ diye iki kısma ayrılmıştı. İçtimaî adem-i müsavat üzerine müesses olan bu taksim bile iki asır müddet devam edebilmiş ve adetâ tehaccür etmiş küçücük cemaat içinde mücâdeleler uyandırmıştır. İki sınıf arasında izdivaç olmadığı gibi kabilenin ayrıldığı diğer on'u mütecaviz nesil arasında bile küfüviyet farkları gözetilir, adetâ bir nevi aristokratlık mevcut bulunurdu.

DEVLET MEMURLUĞU

Kabile efradı ticârete hiç bir istidat göstermediler. Büyük bir ekseriyeti hükümet memuriyetlerine heves etti. Memuriyet hayatı temsilin sıkı ve tam olmasını mucip oldu. Devlet hizmetinde büyük bir istidat gösterenler, *tersane eminliği, sürre eminliği,* saray ve şehir kethüdalığı gibi mevkilere çıkanlar çok oldu.

DÖNME SIRRI

Zaten kabilenin gizli hayatı izdivaç eden adamlara mahsus bir nevi Masonluk esrarı mâhiyetinde idi. Çocukların terbiyesine hiçbir tesiri yoktu. Tamamiyle Türk ve Müslüman terbiyesi görerek büyüyen bir çocuk, etrafında bir esrar perdesi görüp veya mektepteki arkadaşlarından bir şeyler işitip evinde sualler sor-

maya başladığı zaman katî surette nefiy cevapları alırdı.

"- Sizin bir reisiniz varmış, gizli âdetleriniz varmış."

Gibi sözler söyleyen bir çocuk tekdir edilir:

"- Reis ne demektir? Reis deyince mahkeme reisi, belediye reisi anlaşılır. Onlardan başka reis diye bir şey bilmiyoruz. Gizli âdet filân da yoktur."

Tarzında bir cevaba mâruz kalırdı.

izdivaç eden adam, *hafî tarikatın esrarını* öğrenir, kabilenin uzvu hâline girerdi. Bu suretle ayrılık gayrılık hissi sonradan iktisap edilmiş ârizî bir mâhiyette kalırdı.

DÖNMELERE BASKIN

Geçen asrın son nısfında zuhur eden bir hâdise, bu esrar perdesinin yırtılmasına sebep oldu. Kabile efradından *Kanbur* isminde bir adam Selânik eşrafından Abdullah Bey isminde bir zâta müracaat ederek gizlenen esrarın ne gibi şeyler olduğunu ve Yakup'un saadethâne denilen evinin yerini anlattı. Bu ev, Yakup hafîdeleri tarafından kabileye terkedilmişti. Bir köşesinde Sevi'nin ve Yakup'un kullandığı bazı eşya kıymetli bir hâtıra diye muhafaza olunuyordu.

O zaman Selânik'te Alî Paşa'nın yetiştirmelerinden *zaptiye nâzırı Hüsnü Paşa* vali bulunuyordu. Abdullah Bey kendisine müracaat ederek Kanbur vasıtasıyla ele geçen malûmatı bildirdi. Ve esrarın meydana çıkarıl-

masını ve bu gizli hususiyetin ref'ini istedi. Hüsnü Paşa bu müracaatı mâkul bularak evi bastırdı. Yadigâr olan eşya daha evvel kaldırılmıştı. Hüsnü Paşa burada bir şey bulamayınca orada bekçi sıfatıyla ikamet eden Nimetullah kadın isminde bir dul kadını hapis ve tazyik ederek esrarı öğrenmeye çalışmış ise de hiçbir şey söyletememiştir. Bu hâdise kabileyi dağıtacak yerde bilâkis tesânüdünü muvakkat bir zaman için takviye etmiştir.

YAKUBÎLER VE MİDHAT PAŞA

Sonraları Hamdi Bey Takımı diye yâdedilen Yakubî kabilesinin inhilâline Midhat Paşa yol açmıştır. Midhat Paşa 1873'de Selanik'e vali olduğu zaman memurlar arasından başı ustura ile tıraşlı birtakım kimseler olduğunu hayretle görmüş ve bunların, hafi tarikatlerinin tazyiki ile bu garip harekette bulunduğunu tahkik etmiştir. Bunun üzerine başını tıraş edenlerin memur olamayacaklarını ilân etmiştir.

İlk defa olarak haricî bir tesir, kabilenin dahilî bir nizam ve intizamıyla tearuz etmiştir. Zaten memurlar

(*) Selânik valisi Hüsnü Paşa'nın bu baskınına dair, 1879'da kaleme alınmış olan bir risalede etraflı bilgi bulunmaktadır. Ahmed Safi Bey'in *"Sefinetü's-Sâfi"* adlı el yazısı ile 3350 sayfalık büyük eserinin beşinci cildinde bulunan ve yazarın bizzat Selânik'te yaptığı araştırmalara dayanan *"Dönmeler Âdeti"* adlı bu risale tarafımızdan hazırlanarak, Zvi Geyik yayınevi tarafından bastırılmıştır. Risalenin sadeleştirilmiş metni bu kitabımıza da alınacaktır.

başlarındaki ayrılık damgasından utandıkları için bu emre itaat ederek saç büyütmeyi canlarına minnet bilmişlerdir. Mithat Paşa bu suretle kabilenin tehaccür etmiş mevcudiyeti üzerine gayet âkılâne bir darbe vurmuştur.

GONCA-İ EDEB

Hamdi Bey Takımı'nın esas hususiyetinin yenilik düşmanlığı olduğunu söylemiştik. 1873 senesindeki kıyafet bir asır evvelki kıyafetti. Meselâ *ökçeli ayakkabı* giymek şiddetle men ediliyordu. Mürteci' zorbalar, Reis'i ziyarete gelen adamların çıkardığı ayakkabılarını muntazam teftiş eder, ökçeli ayakkabıya tesadüf ederse satırla kırardı. Bu kara cehalet muhiti içinde, Midhat Paşa'nın emrinin infaz edilmesi ilk defa olarak gözleri açtı. Diğer bir çok şeyler gülünç bulunmaya başlandı.

1873 ile 1883 arasında yetişen yeni neslin okumuşları bu tarzda bir küçük zümreye hiç haberleri ve rızaları olmadan mensup olarak doğduklarından dolayı bir hicab ve isyan hissi duymaya başladılar. Reis'in bütün

(*) Bu rivayette bir tutarsızlık vardır: O devirde, başı açık bulunmak büyük ayıp sayıldığından, toplum içinde herkes başına bir serpuş giymekteydi. Fes veya sarık altında saç tıraşının önemi olamaz. Ayrıca o devirde başı usturaya vurdurmak nâdir bir şey değildi. Bir Osmanlı valisinin saç tıraşı ile uğraşacağı da düşünülemez. Ancak bir ihtimal vârid olabilir ki, o da, Vali Paşa'nın, kılık kıyafet takıntılı "batıcılık" hastalığının ilk alâmetlerini göstermiş olmasıdır.

emir ve arzularına isyanlar başladı. İhraç cezaları yağıyor, fakat yeni nesli zerre kadar müteessir etmiyordu. Ancak velilere olan hürmet ve muhabbetten istifade edilerek, bir müddet, bir dereceye kadar inzibat muhafaza olundu.

1300 [1883] senesine doğru *Gonca-i Edeb* isminde bir mecmua çıkaran gençler nazarında Sevi, on yedinci asırda yetişmiş, şarlatandı. Ona nisbetle gizli bir tarikate mensup kalmak ve izdivaç tarikiyle Türk camiasına karışmamak pek gülünç bir şeydi.

YÜKSEK TAHSİL

Kabile reisleri artık teceddütle pazarlığa girişmeye mecbur oluyorlardı. Meselâ 1300'den evvel ecnebi lisanı tahsiline katiyyen müsâade etmezken, buna müsamaha olunuyor, fakat İstanbul âlî mekteplerinde tahsile müsâade edilmiyordu. Sonra *Hukuk* ve *Mülkiye'yt* müsamaha, fakat diğerlerine mümanaat olunuyordu. Bir müddet sonra *Eczacıya.,* nihayet *Baytarlık'a* müsâde çıktı. Lakin *Tıbb'a* şiddetle muhalefet olunuyordu. Doktorluğa da müsâde edildikten sonra, bir müddet *Avrupa'da tahsile* muhalefet edildi. Kadınların ferace yerine *çarşaf giymesi* hususunda aynı tarzda mücâdeleler oldu.

Fakat bu emirlerin yeni nesiller üzerinde hiçbir tesiri kalmıyordu. Bu neslin bütün arzusu kabile teşkilâtından çıktıktan başka, buna mensup olarak dünyaya geldiklerini *unutmak ve unutturmaktı.* Memuren bir tarafa gittikleri zaman *Selânik'te doğduklarını* bile giz-

liyorlardı. Son kırk sene içinde kabile tedricî surette inhilâl etti. Teşkilâtı ve hususiyet damgası ortadan kalktı. Dahilî izdivaç hususundaki mezmum ve muzır âdet kırıldı. Diğer husûsî âdetlerden ayrıca bir mezarlık bulundurmak ihtiyacı da bertaraf oldu. İki asırlık garip içtimaî mevcudiyet tamamiyle *tarihe karıştı.* Bugün ancak yetmiş, sekseni geçmiş birkaç ihtiyarın kafasında maziye âid bir merbutiyet hissi bulunabilir. Fakat bunlar inkırazın tam olduğunu gördükleri için maziyi gülünç bir kabul addeden yeni nesillere maziden bahsetmeye bile cüret edemiyorlar. *Memur* sıfatıyla memleketin dört tarafına dağılan insanlar tamamiyle umûmî camianın malı olmuştur.

KARAKAŞ TAKIMI

Sonraları Karakaş Takımı diye yâd edilen ikinci kısım, Yakubîler gibi iki asır müddet tehaccür etmiş bir vaziyette kalmamıştır; birçok gürültülü inkılâblar geçirmişlerdir. İftirak hareketine riyaset eden *Mustafa Çelebi,* Sevi'nin ve Yakup'un ortaya koyduğu esaslardan daha *karışık ve girift birtakım hurafeler* icat ederek taraftarlarını kendine bend etmeye çalışmış, o asrın cehaletinden istifâde ederek muvaffak da olmuştur.

Taraftarları meyânında *Abdurrahman Efendi* isminde gayet sâde-dil ve halûk bir adam vardı ki 1094 [1683] senesinde ihtida etmişti. Bunun *Osman Efendi* ismindeki oğlu, Sevi'nin vefatından tam dokuz ay sonra tevellüt etmişti. Mustafa Çelebi ortaya bir tenasüh esası çıkarmak istediği için bu tesadüften istifâde et-

meye kalkışmıştır. Kendi mevkiini takviye etmek için daha iptidadan bu zeminde bir plân hazırlamıştı. Buna Osman Efendi'yi âlet etmesine yegâne sebep, bu basit tesadüften ibaretti.

Ortaya koyduğu iddia şundan ibaretti: Sabatay Sevi ölmemiş yalnız ruhu vücudunu değiştirmiştir. Fakat Yakup'un vücuduna tenasüh etmedi, edemezdi. Zira Yakup, Sevi ölmezden evvel de mevcuttu. Sevi öldüğü zannolunduğu gün Abdurrahman Efendi'nin sulbünden rahm-i mâdere düşmüş, *Osman Efendi şeklinde yeniden dünyaya gelmiştir.* Binâenaleyh Sevi'nin yerine geçmek hakkı Yakup'a değil, Osman Efendi'ye aittir.

YENİ MESİH: OSMAN EFENDİ

Mustafa Çelebi'nin bu sözlerine katiyen itiraz edilmeksizin inanıldı. İhtimâl ki, o zaman bile inanmayanlar vardı. Fakat inanmış gibi göründüler. Çünkü menfaatleri inanmakta idi.

Mustafa Çelebi, Osman Efendi'yi kendi plânlarına âlet diye kullanarak kabile içinde rindâne bir hayat tesis etti. Hurâfâtın miktarı bir müddet gitgide arttı.

1114 [1702] tarihinde yani iftiraktan on iki sene sonra Mustafa Çelebi, Osman Efendi'nin Sevi'nin vekili ve mümessili olduğunu ilan etti. Osman o zaman 26 yaşında idi. Uzun boylu, esmer, şişman, mavi gözlü, gabî bir adamdı. Mustafa Çelebi'nin bâziçesi olup kalmıştı. Mustafa Çelebi 1128 senesinde bir adım daha ileri giderek 40 yaşında bulunan Osman'ın tıpkı Sevi gibi *Mesih* olduğunu ilan etti.

Fakat buna bazı mûterizler zuhur etti. Akl-ı selîm erbabından *ibrahim Ağa* isminde biri bu mûterizlerin pişdarlarından idi. İbrahim Ağa, Osman'a ancak bir vekil nazariyle bakılabileceğini daha fazla bir şey isnad olunamayacağını söylüyordu.

Mesihliği evvelâ yalnız on üç kişi kabul etti, bilâhare taraftarlar tedricen arttı. Lâkin kabile arasında için için bir ihtilâf ve tefrika ateşi yanıp duruyordu.

Bu hal beş sene devam etti. Nihayet 19 Ramazan 1133 [1721] tarihinde Osman Efendi vefat edince mesele had bir şekil aldı.

İBRAHİM AĞA TAKIMI: KAPANCILAR

İbrahim Ağa taraftarları Osman'ın Mesih olmadığını iddia ediyorlardı. Buna delil olarak da bir Mesih'in ölmemesi, çürüyüp kokmaması lâzım geleceğini ileri sürüyor ve şu teklifte bulunuyorlardı.

"- Osman'ın mezarını açalım,bakalım. Eğer ceset çürümemiş ve kokmamış ise biz de sizinle beraber Mesih olduğuna itikad ederiz. Fakat kokmuş ise siz bizim fikrimize iltihak ediniz. Böylece ihtilâf bertaraf olsun."

Osman'ın Mesih olduğuna inananlar, bu teklife kail olmadılar ve mezarın açılmasına rıza göstermediler. İkinci bir iftirak hadis oldu ve sonraları *Kapatıcılar* diye tesmiye edilen İbrahim Ağa Takımı, Karakaşlar'dan ayrıldı.

Karakaşlar bu takıma karşı bir zaman Yakubîler'in gösterdiği nefret ve husûmeti ibraza başlamışlardı. İb-

rahim Ağa'nın ismini söylemeye razı olmuyor, kendisini *Papu* diye yâd ediyorlardı.

ANBARCl

Mustafa Çelebi'nin tesis ettiği hurafât bir buçuk asır kadar devam etti. Kabile efradı fakr ü cehalet içinde bulunuyor, müteneffizânın emrine münkad oluyorlardı. *Ulemâ* nâmı verilen bu müteneffizândan bir aralık *Anbarcı* nâmında biri türeyerek bütün kabileyi nüfuz ve tahakkümü altına almış, *efrâd-t kabileyi çirkin yollara* sevketmişti.

Osman Baba'nın vefatında üç erkek, dört kız evlâdı vardı. Yerine büyük oğlu *Abdurrahman Efendi* geçti. Bundan sonra sırasıyla on reis geldi.

Yarım asır evvel Mustafa Çelebi ile Anbarcı'nın hurâfâtına karşı şiddetli bir aksülamel başladı. Yeni nesil ayaklanarak bütün içtimaî münâsebetleri ahlâkî bir inzibat altına aldı.

FEVZ-İ SİBYAN VE FEVZİYE MEKTEPLERİ

Fevz-i Sıbyan, bilâhare Fevziye mektepleri açılarak yeni nesle ciddî bir terbiye verildi ve pek muktedir bir *muallim sınıfı* yetiştirildi. Bu müddet zarfında kabile efradı büyük bir istidat göstererek, küçük esnaflıktan ticârete irtikâ ettiler. *Doktor, muallim, avukat, memurdan* mürekkep yeni bir nesil yetiştirdiler. İki asırlık

(*) Bu "çirkin" yollardan birisini *"Dört Gönül Bayramı"* olduğu anlaşılıyor.

fakr ü cehaleti, beş on senelik bir intibah silip süpürdü. Bir zamanlar memleketin en mükemmel terbiye müessesesi olan Fevz-i Sıbyan ve Fevziye'nin, bu intibahın husulüne pek büyük bir tesiri olmuştur.

Bu inkılâba rağmen kabile teşkilâtının, Karakaşlar'da, diğer iki takımdan daha devamlı olmasının, in-, hilâlin daha geç başlamasının sebebini iktisadî iştirak - ı mesaîde aramak lâzım gelir. İktisadî rabıta olmasaydı diğer iki takımda olduğu gibi inhilâl hiç şüphesiz tam olacaktı.

KAPANCILAR VE TERAKKİ MEKTEBİ

Kapancılar denilen üçüncü kısmın hayatı daha basittir. Bunlar 1133 [1721] de Karakaşlar'dan ayrıldıkları zaman, Yakubîler'le ittihat ve ittifak tesisine teşebbüs ettiler. Fakat aradan 31 sene zaman geçmiş, bu müddet zarfında iki kabile başka esaslara göre inkişaf ederek, arada fevkalâde bir tebâüd husule gelmişti. Bu cihetle Yakubîler, itilâf teklifini reddettiler.

Kapancılar, kendileri için yeni hurâfât tesisine lüzum görmediler. Eski itiyad ve telâkkilerinden bir kısmını pek sathî bir şekilde muhafaza ederek pek erkenden ecnebî lisanları öğrenmek ve *garplılaşmak* yolunu tuttular. *Ticârette* daha büyük mikyasta muvaffakiyetler gösterdiler. *Terakki Mektebi* isminde güzel bir mek-

(*) Bugün Işık Lisesi ve üniversitesi ile devam eden müessesedir. İsim *"Şişli Terakki Lisesi"* şeklinde geçmektedir.

tep vücuda getirerek, pek iyi esaslar dairesinde yeni bir nesil yetiştirdiler. Ancak iktisadî râbıtalarla bir müddet birliklerini muhafaza ettikten sonra, bir içtimaî teşekkül sıfatıyla inhilâl yolunu tuttular.

GERİYE NE KALDI?

Selânik'te iki buçuk asır evvel kurulan ve gizli bir hayat geçiren üç kabilenin mevcudiyetini zaman inhilâle uğratmış, nihayet maziye gömmüştür. Bununla beraber ortada birtakım enkaz vardır ki, sarih bir tasfiyeye muhtaçtır. Geride hâlâ bir *ayrılık gayrdık* izi kalmasına sebep, bu tasfiyenin icra edilmemesinden ibarettir.

Rüşdü Karakaş Bey'in teşebbüsü ne sâikle vuku bulmuş olursa olsun, tasfiyenin vukuuna ve asırların örttüğü esrar perdesinin umûmî surette yırtılmasına ve tarihe karışmasına iyi bir vesile teşkil etmiştir.

Selânik'teki üç kabile efradı vasatî zekâ seviyesince düşkün adamlar olmadıkları halde, on yedinci asırda ortaya çıkan bir *şarlatanın,* bunların üzerinde nesillerce müessir kalmış olması ve antropoloji ilminin en basit ve iptidaî kabileler arasında tesadüf ettiği birtakım *gülünç hurâfâtın* inkişaf edebilmesi ve uzun müddet baki kalması hayretle telâkki edilebilecek tarihî bir hâdisedir.

NEDEN KAPALI ZÜMRE?

Bunun ilmî bir surette yegâne tarz-ı izahı, iki buçuk asır evvel küçük bir muhitte tavattun eden iki yüz âilelik bir kitlenin birdenbire hayata karışamayarak

muhitten *hasmâne bir tazyik* gördüğünden ve bu tazyikin adetâ mihanikî bir tesir göstererek fertleri birbirine bağladığından ibarettir. Bu fertler arasındaki durgun mücerred hayatta kolayca birtakım hurâfât tekevvün etmiştir.

On altıncı, on yedinci, on sekizinci asırlarda ortaya çıkıp Sevi'ye mümasil gürültüler çıkaran adamlar az değildir. Fakat bu yolda hurâfâtı zaman kolayca hükümden düşürebilmiş ve beş, on sene içinde geriye hiçbir nâm ü nişan kalmamıştır.

EVLENME MESELESİ

Selânik kabileleri arasındaki ayrılığın uzun müddet devam etmesine sebep, izdivaç itibariyle olan adem-i imtizaçtır. Daha yarım asır evvel kabile hurâfâtı yeni yetişenler arasında yıkıldığı halde izdivaç hududu daha fazlaca müddet baki kalmıştır. Bunun bir sebebi, eski neslin yeniler üzerindeki babalık ve analık itibariyle olan tesiridir. Diğeri de yakın vakitlere kadar memleket içinde mevcud olan tarz-ı izdivaçtır. Bu sistem izdivacın birçok mechûlât içinde vukuunu icap ediyordu. Bu cihetle birbirinin ahvâlini az çok tanıyanlar, eski izdivaç an'anesinden ayrılmamayı bir müddet daha kolay ve tehlikesiz buldular.

Fakat hayatta ve tarz-ı izdivaçta olan umûmî inkılâp, bilhassa eski sedleri gittikçe mütezâyid ve kat'î bir şekilde yıktı.

MEZARLIK AYIRMAK

Yetişmiş seksen yaşında bulunanlar üzerinde mazinin bırakmış olabileceği bâzı izler hâriç olmak üzere, bugün yalnız *Karakaş Rüşdü Bey'in* mensup olduğu zümrenin yaşlıca efradı arasında teâvüne müstenid husûsî teşkilât vardır ve husûsî bir mezarlık bulundurmak itiyadı bakî kalmıştır. Kimsenin yakından tanıdığı ve ihtiyacını takdir ettiği bir adama maddeten muavenet etmesine muhalefet edilemez. Fakat teâvün teşkilâtında bile eski zümre hududunun yok addedilmesi, muhtâcîne yardım etmek isteyenlerin bu muhtaçları umûmî Türk ve Müslüman muhiti içinde aramaları, mazinin kat'î bir surette tasfiye edilmesi nokta-i nazarından lâzımdır.

Mezarlık hususundaki âdet de gülünçtür. Bir aile, ölülerine iyi bir mezar yapmak isterse, bunu herhangi bir mezarlığın bir köşesinde vücûda getirebilir. Eski zümre teşkilâtına göre husûsî bir mezarlık idâme etmek, ayrılığı pek mânâsız surette idâme etmek demektir. Eski hurâfât o kadar gülünçtür ki, bunun en küçük izini bile silmek hususunda her aklı başında adamda adetâ taassup hisleri mevcud olmalıdır.

CEMAAT TEŞKİLATI

Selânik'te nesillerce yaşıyan *üç kabilenin hayatı,* hurâfâta müstenit bir tarikat sıfatıyla, bir hafî cemiyet sıfatıyla gülünçtür. Dâhili izdivaç usûlü sıhhat itibariyle çok muzırdır. Fakat inkıraz eden üç kabilenin geçirdiği içtimaî imtihanda bir tek nokta vardır ki, mem-

leketin umûmî hayatı için nazar-ı dikkate alınmaya lâyıktır. O da küçük mikyasta cemaat teşkilâtının husule getirdiği içtimaî fâidelerdir. Asırlarca müddet zarfında Selânik'teki üç kabile arasında pek mahdut bir nisbette cani, serseri, sefil yetişmiştir. Bu kadar düşkün bir nisbete pek az insan kitleleri arasında tesadüf edilebilir. Buna sebep, birbirlerini göz önünde tutanlar arasındaki teâvün ve içtimaî kontroldür. Zaten bugün içtimaî hareketlerin başlıca hedefi de bu nevi kontrolü vücûda getirmektir. Bilhassa İstanbul gibi büyük şehirlerde asrî bir şekil ve ruhta cemaat teşkilâtı yapılacak olursa memleketin içtimaî hayatına pek hayırlı bir salâh unsuru girmiş olur.

(*) Dönme gazeteci Ahmed Emin Yalman'ın kaleme aldığı ve 11-22 Ocak 1924 tarihlerinde Vatan gazetesinde tefrika olunan *"Târihin Esrarengiz Bir Sahîfesi"* adlı yazı dizisinden yaptığımız nakiller burada sona erdi.

Basında Dönmelik

- III -

KARAKAŞZÂDE'NİN İFŞAATI

- 1 -

1924 YILINDAKİ AÇIKLAMALARI

Dönmeler hakkında, hiç beklenmeyen bir dilekçe vererek ortalığı karıştıran Karakaşzâde Rüşdü'nün dilekçelerinden ve kendisine çatanlara cevap olarak gönderdiği yazılarından başka, onunla yapılmış birkaç mülakat da gazetelerde çıkmıştır. Bunlardan mühim olan iki tanesini, gazeteci ilâvelerinden ayıklayarak ve biraz sadeleştirerek aşağıya alacağız. Bu yazıların ilki 8 Ocak, ikincisi 17, 18, 24 Ocak 1924 târihlerinde Vakit gazetesinde çıkmıştır. Bu birinci mülakatı yapan, gazetenin muhabirlerinden Hüseyin Necati'dir.

(*) Hüseyin Necati Çiller (d. 1895, Milas), Prof. Dr. Tansu Çiller'in babasıdır. 1915 yılında Mülkiye Mektebi'ni bitirmiş, 1918'den sonra basın hayatına başlamıştır. Vakit gazetesin-

VAKİTTE ÇIKAN BİRİNCİ MÜLAKAT

Geçen gün yanımda Tanin muhabiriyle Meclis önünde dururken bir zat gelerek kendisini takdim etti.

"- *Selânik Dönmelerinden Karakaşzâde Rüşdü!*"

Tebessümle, biz de kendimizi takdim ettik. Durup dururken şu takdim şekli bana garip gelmişti.

Meğer sebepsiz değilmiş. Dönmelik meselesini halletmek üzere Ankara'da bulunuyormuş. Gerek Tanin muhabirine, gerek bana matbu birer istida verdi. Meclis'e hitap ediyordu. Hülâsasını alarak telgrafhaneye gönderdim.

Teşebbüs Ankara'da da az çok bir alâka uyandırmıştır. Çünkü Rüşdü Bey'in başka bir istida ile Reisicumhur'a da müracaat ettiğini, istidanın Başvekâlet'e havale edildiğini haber aldım.

Bugün pastacıda mebuslarımızdan Kâzım Bey ve hâriciyeden diğer bir zat ile oturuyorduk. Karakaşzâde yanımıza geldi.

Gülüyordu, memnundu:

de çalıştığı sırada mesleğinden ayrılarak, 9 Nisan 1924'te öğretmenliğe tayin ile Muğla'ya gitmiş ve ancak 1930'da İstanbul'a dönmüştür. Çiller ailesinin aslen Dönme olduğunu ileri süren Prof. Dr. Yalçın Küçük, bu ayrılışın sebebi olarak, Karakaşzâde ile yaptığı mülakatı yayınlayarak cemaatin sırlarını açıklaması olduğunu söylemektedir.: *"Çiller Ailesi Yahudi mi?"* Tekelistan, s. 137-140, 2. b, İstanbul 2001, YGS Yayınları.

"Tanin yazmamış, dedi. Fakat bu benim mefkûremdir. Her halde bir netice alacağım."

Rüşdü Bey cidden hoşsohbet bir zattır. Bize Dönmelik hakkında uzun uzun malûmat verdi. Henüz küçük iken annesinin nasıl kolundan tutarak, kendisini babasıyla *Dönmelerin ibâdet ettikleri salona* gönderdiğini, ibâdetlerinin tarzlarını anlattı:

"- Validem bana: *Kat'iyyen kuzu eti yeme, senesinde ölürsün. Dönmelerden başka bir kadınla temas edersen mutlaka cehenneme gidersin. Bu ibâdetler hakkında sakın Türkler'e bir şey söyleme. Türkler soğan gibidirler. Sen hiç acı olmayan soğan gördün mü,* derdi.

"Halbuki Selânik'te Arnavutlar vardı. Gayet nefis kuzu pişirirlerdi. Çocukluk, imrenirdim. Nihayet gidip yemeye karar verdim. Bir taraftan korkuyordum. O heyecanla yediğim kuzuyu unutamam. Zihnimde yer eden bu telkinler ile o sene hep ölümü bekledim. Ölmedim. Yine yedim. Yine ölmedim. Valideme anlattım. Bütün söylediklerinin doğru olmadığını, kuzu yemekle bir insanın ölmeyeceğini iddia ettim. Kızdı."

DÖRT GÖNÜL MESELESİ

Merak ederek sordum:

"- Niçin kuzu yemiyordunuz?"

"- Kuzu yiyorduk, fakat merasimle! Siz *Dört Gönül Meselesini* bilir misiniz?"

"- Hayır..."

Benim için şimdiye kadar meçhul olan ve çok garip gelen bu tafsilâtı meraklı buluyordum.

Rüşdü Bey anlattı:

"- Kuzu yemenin mevsimi vardır: Senede bir gün. İki arkadaş anlaşırlar. Karar verirler. Kuzu ziyafeti yaparlar; tabiî eşleri ile beraber. O akşam kuzu yenir. *("Vakit" yazı işleri buradan bir cümleyi hakaret sayarak çıkarmıştır).* Bunun sevabı çoktur. O gece ne kadar çok sevap yapılırsa, bu sevapla insan cennet yolunda o kadar fazla yol almış olur!"

Rüşdü Bey'in söylediği "cennet yolcuları" herhalde nesli kesilip ahirete gitmiş kimseler olmalıydı ve muhakkak Rüşdü Bey'in hurafeler içinde bıraktığı bir zümredendi. Ben de kendilerini yine kendi yollarında bırakarak şu Dört Gönül meselesini anlamak istedim.

"- İşte bu ya! Dedi. Kuzu başında en az dört kişi!"

"- Anladım, anladım, yani dört kişi gönüllerini birleştiriyorlar. "

"- Evet, fakat bazan dört gönlün birleşmesi kâfî gelmeyebilir. Bu takdirde birleşen gönüllerin otuza kadar çıktığı vâkidir!"

"- Hurafeler bu kadar da değildir. Selanik'te Dönmeler arasında -hâşâ- *Allah olarak tanınmış* biri vardı. Yangın oldu. Birçok aileler, mücevherlerini, kıymetli eşyalarını onun evine götürdüler. Zannediyorlardı ki ateş oraya gelemez. Halbuki pek âlâ geldi ve orasını yaktı. Bu benim elimde bir propaganda silâhı oldu. Fakat çabucak te'vil ettiler: Elbette yanacaktı. Biz o kadar günâh işledik ki, dediler.

"Bir gün bunları Dâhiliye Vekili Ferid Bey'e de an-

lattım. Hep kahkahalarla güldü. Elimi sıktı. Beni tebrik etti ve: Ben Dönmeleri zeki ve mâkul bilirdim, meğer çok ahmak insanlarmış! Dedi."

Filhakika biz de birçok gülerek Rüşdü Bey'i tebrik ettik.

MENFAATÇİ DÖNMELER

Rüşdü Bey on beş yaşından beri bu hurafelere isyan etmiş. İlk karısı da önceleri hurafelere inanır iken, kendi telkinleri ile bütün bu inanışlara ehemmiyet vermez olmuştur. Ayastefanos'ta (Yeşilköy) oturdukları müddetçe oradaki Türkler tarafından daima takdir edilmiş ve halk kendilerini diğer Dönmelerden tamamen ayrı bir nazarla görmüştür.

Rüşdü Bey'in izahatı bana kâfi gelmedi. Dönmeler arasında benim tanıdığım, memleketin tanıdığı simalar vardı.

Bazı noktaları anlamak yolunda Rüşdü Bey'e bazı sualler daha sordum. Şimdi onları geçerek yalnız aldığım cevapları yazıyorum:

"- Dönmeler dedi, üç kabiledir: Karakaşlar, Kapancılar, Hamdi Beyler.

(Buradan Rüşdü Bey'in her üç kabile ve grupları hakkındaki hükümleri, tavsifleri çıkarılmıştır.)

"- Bütün bunları birleştirerek yine üç gruba ayırabiliriz:

(*) Çıkarmalar, gazete tarafından yapılmış ve yerlerine parantez içinde bu notlar konulmuştur.

"Bir kısmı, cahildirler, tam olarak Yahudidirler, Yahudice dua ederler, muhafazakârdırlar.

"İkinci grup, aydın kimselerdir. Hurafelere pek ehemmiyet vermezler; fakat Türk unsuruna hiç karışmak istemezler. Sadece menfaatlerini düşünürler.

"Pek az kısmı Türklerle karışmışlardır. Bütün Dönmeler on beş bin kadardır ve bu *üçüncü kısım* ancak yüzü buluyor."

"Benim kızmam ikinci sınıfadır. Nesil bozulmuştur. Daima amca, teyze kızı ala ala, hep iç içe ihtilâflar neticesinde münkariz olmaktayız. Bunun sebebi menfaattir, demiştim."

BİR DÖNME, TÜRK KIZI ALIRSA

"- Gençler, tahsil görenler, belki Türk kızı alacaklardır. Fakat ihtiyar ve muhafazakâr babalarından ve analarından kalan mirası kaybetmekten korkarak yine kendilerinden alırlar. Faraza ben Selânik'te yüksek tahsil görmüş bir genç tanırdım. Bir Türk kızı severdi, aldı. *Babası reddetti.* Ticarethaneden çıkardılar. Sonra gördüm. Elinde bir ip vapurlarda *hamallık ediyor* ve hayatını kazanmaya çalışıyordu. Bu gibileri ne Türkler benimsiyorlar, ne de Dönmeler içlerine alıyorlar.

"- Aydın ve fikir adamı olanlara gelince: Onlar da sadece menfaat-perestlik ve bencillik yüzünden bu kurtuluş yolunda önderlik etmiyorlar. Daima birbirlerini tutarlar. Fakat boykotları da müdhiştir. Kanaatle-

rine rağmen bu *menfaat endişesi ve yalnız kendilerini düşünmeleri* yüzünden felâkete gidiyoruz. Bilirler ki bir mağaza sahibi iseler müşterilerin, bir müessese sahibi ise, satışların yüzde seksenini kaybedeceklerdir; bile bile susuyorlar."

ÇARE NEDİR?

"- Şimdi ben düşünüyorum ki, gelecek muhacirler ikişer üçer kamilen Anadolu'ya dağılımlıdır. Kat'iyyen herhangi bir mıntıkada toplanmalarına meydan verilmemelidir. Sonra faraza üç bin genç erkek, beş bin genç kızımız var. Bunların mutlaka kendilerinden başka ırklarla evlenmeleri mecburiyet altına alınmalıdır.*

"Kızlarımız bittabi Türkler'e varacaktır. Gençlerimiz de Türk, Alman, Fransız kızlarını -izin olduğu için- alabilirler."

Rüşdü Bey samimi bir Dönmedir. Nesline merbuttur. Onun hayrını istiyor. Mâkuldür ve bu uğurda çalışmak onun hakkıdır.

Fakat Rüşdü Bey sadece neslinin menfaati namına çalışırken bu meselenin bizi ilgilendiren noktalarına

(*) Sekiz bin genç, demektir. Bu rakam, lâfın gelişi olarak söylenmedi ise, Dönmelerin sayısının, yukarıda verdiği on beş binin çok üzerinde olduğunu gösterir... Dönmelerin "Anadolu'ya dağıtılması" konusunda, Ahmed Safi Bey'in yazdıklarına da bakınız.

bizim ehemmiyet vermemiz lâzımdır. Ben, muhtelif kimselerin fikirlerini sordum:

BİR DOKTOR: İÇİMİZE ALALIM MI?

Bir doktor:

"Bu nesil, dedi, küçük istisnalar dışında tamamı *veremlidir.* Kendileri kendilerinden şikâyetçiler, içimize almak, kanımıza karıştırmakla büyük bir kazançta bulunmuş olmayacağız."

Bir iktisatçı dahi:

"Bunlar zeki ve tecrübeli bir unsurdur. Memleketin iktisadiyatını kamilen ellerine alacaklardır" dedi.

Bir içtimaiyatçı taraftar çıktı:

"İnkılâbımızda ve tekâmülümüzde mühim rolleri ve hizmetleri görüldü. İktisadı mahzura gelince, bunlar kamilen ve samimi olarak içimize karışıp bizden olunca Ahmed, Mehmed, Cavid, Sâim arasında fark kalmayacağını" söyledi.

Meseleye Meclis alâka göstermiştir. Haber aldığımıza göre partide mevzuubahs olacaktır. Bittabi muhtelif nokta-i nazarlar çarpışacak, verilecek karar herhalde memleket için en faydalısı olacaktır.

Vakit gazetesi muhabiri Hüseyin Necati'nin Karakaşzâde Rüşdü ile yaptığı ve 8 Ocak 1924'te yayınlanan mülâkatı burada sona erdi.

VAKİTTE ÇIKAN İKİNCİ MÜLÂKAT

Şimdi aynı gazetenin muhabirlerinden İhsan Arifin yine Karakaşzâde ile yaptığı, 17, 18 ve 24 Ocak tarihli Vakitlerde çıkmış olan mülâkatını aşağıya alıyoruz:

"DÖNME, ÇIFIT!"

Rüşdü Karakaş Bey, orta boylu, tıknaz, esmer ve kumral saçlı... Üzerinde daima gördüğüm dik yakalı, beyaz bir fanila var. Kırbıyıklarının uçları kesik,başı kırk beş senenin fırtınalarla dolu kışlarından bir levha taşıyor.

Rüşdü Bey, dini, milliyeti ve tarihi meçhul olan ırkının bugünkü manzarası karşısında ızdırap duymuştur. Bayrağımız karşısında gururu kabaran, ızdıraplarımız önünde gözleri yaşaran ve zaferlerimiz karşısında kalbi kanatlanan bu insan, ırkının hayatında hakiki bir inkılâp yapmak istiyordu. Ve belki de, bu hareketinden sonra tarihlerin inkılâpçıları arasında bir çerçeve arayacaktır.

Kırk beş senelik hayatını dolduran derdini anlata anlata kısılan sesiyle tekrar başladı:

"- İhsan Bey, dedi. Beni bu Dönmeler on beş sene evvel aforoz ettiler. Hayatım, onlardan uzak, tamamen Türklerin içinde geçmiştir. Dönmelikten nefret ediyordum. Bu gayri tabiî bir haldi. Ne dini dinimize, ne ahlâkı ahlâkımıza, ne milliyeti milliyetimize uyuyordu.

"Bir gün çocuğum ağlaya ağlaya geldi: "Baba bize

Dönme, çıfıt diyorlar. Biz Türk değil miyiz:" dedi. Kalbim kan ağladı.

"Yine Mütâreke senelerinden bir gündü. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) için Beyoğlu'nda iane topluyordum. Oranın zenginlerinden bazı Yahudiler'e, Rumlar'a müracaat etmiştim. Yahudiler'den biri:

"Rüşdü Bey, sen böyle şeylere ne karışıyorsun. Sen de bizdensin, Yahudi'sin" dedi.

BEN HÂLİS DÖNMEYİM

"Bunlar benim hislerime vurulan birer hançerdi. Bu hakaretler ne zamana kadar devam edecek, diyordum. Çok şükür, Cumhuriyet ilân edildi. Zemini zamanı münasip buldum. Hayya ale s-salâh dedim, geldim."

"- Bazı gazetelerde, bakınız, sizin söylediklerinizin aksi fikirler var" dedim.

Rüşdü Karakaş Bey, iki elinin parmaklarını yumarak göğsüne vurdu:

"- Ben hâlis mûlis Dönmeyim, dedi. Ayrılık vardır. Bu toprakta Türk olacağız, başka çare yoktur. Ben Selanik'teki çiftliklerimin muhafazasına çalışmıyorum. Hayırlı bir işe giriştim. Samimiyetimden şüphe etmek, gayretullaha dokunur... Sonra benim nifak ve şikak çıkarmak istediğime zâhip oluyorlar. İsterlerse beni İstiklâl Mahkemesi'ne göndersinler. Orada bütün bunları daha iyi anlatırım."

"- İstanbul'a ne zaman gideceksiniz?"

"- Şimdi gitmem, beni rezil ederler."

EY DÖNME GENÇLERİ!

Rüşdü Karakaş Bey, bunu söylerken hazin ve müteessirdi. Bana derdini maksadını durmadan anlatmaya çalıştı ve bir hatip gibi haykırdı:

"- Ey uyuyan Dönme gençleri! Uyanınız, Dönmelerin inkılâbı yaklaşmıştır. Siz bilmiyor musunuz ki, her inkılâp o milletin içinden çıkar. Dönme inkılâbı da Dönmelerin içinden çıkacaktır. Gözlerinizi açın!"

Rüşdü Karakaş Bey, bana Yahudiler'in hurafelerinin bir kitap olacak kadar çok ve meraklı olduğundan bahsetti. Gazeteme aziz arkadaşımın gönderdiği hurafelerin ehemmiyetsizliğini söyledi.

Bunların bir kısmına daha evvel vâkıf olmuştum. Fakat bunları daha iyi olarak Bir Dönmenin ağzından dinlemek her zaman yakalanamayan mesut bir fırsat kuşuydu. Mesleğimin nöbetleri içinde ürpererek Rüşdü Bey'den rica ettim:

"- Bütün bunları bana nakl etmez misiniz?"

"- Peki, dedi. Fakat bunlar pek çoktur. Birer birer tasnif edeyim. Size parça parça anlatırım."

GENÇ SELÂNİKLİNİN TEHDİDİ

Sabahleyin sözleştiğimiz yer olan pastacıda Rüşdü Karakaş Bey'i buldum. Bana aldığı bir tehdid mektu-

bundan bahsetti. "Genç Selânikli" imzasıyla gelen bu mektubun son satırları şöyle bitiyordu:

"Rüşdü Bey, sen Dönmelerin elinde can vereceksin."

Uzun bir kahkaha zinciriyle bu Donkişot ağızlı mektubun satırlarını düğümledik ve Rüşdü Bey kelimeleri ağzının içinde yuvarlanan bir ahengle ırkının asırların perdesi arasında kalmış meçhul hurafelerini anlatmaya başladı.

Rüşdü Bey'in şivesine, kelimelerine hiçbir şey ilâve etmeden aynen naklediyorum:

İLÂHLARI Selânik'TE,
HALİFELERİ İSTANBUL'DA

Dönmelerin iki buçuk asırdan beri kendilerine mahsus dinî teşkilâtları mevcuttur. Bunlar herkesin bildiği gibi *Karakaşlar, Kapancılar, Hamdi Beyler* namlarıyla üç kısma ayrılmışlardır.

Dönmeler, ilk ortaya çıktıklarından, kırk elli sene sonra, dinlerinin kurucusu olan *Sabatay Sevi'nin* ruhunu taşıdığı iddia olunan Osman Ağa nâmında birisini -hâşâ- Allah diye ilân ettiler ve *Osman Ağa,* Dönmelerin ilâhları oldu.

Bu ilâhın zuhurundan sonra Dönmelerden altmış üç kişi sokağa fırlayarak Osman Ağa'nın evine gitmişler, önünde secde ederek, Dönmelerin bu ilk ilâhına evvelâ bîat etmişlerdir. Bu altmış üç kişi ilk Sahabeler olup, bunlara *"Baba"* nâmı verilmiştir.

Osman Ağa öldükten sonra yerine bir diğerini seç-

mişler ve bu böyle devam edip gitmiş, Osman Ağa'nın yerine geçenlere, *"Halife"* denmiştir.

"- Demek Dönmelerin de ayrı halifesi var?"

"- Var ya! Dönmelerin şimdiki halifesi İstanbul'dadır."

"- Kimdir? İsmini söyler misiniz?"

"- Orasını mazur görün. İcap ederse söylerim."

Rüşdü Bey hurafelere aynen devam ediyordu:

Sahabelerin vefatlarında yerlerine evlâd ve ahfadı kaim olur. Bunları da, gerekirse açıklayacağım.

Dönmelerde sünnet Müslümanlarınkinden başka türlüdür. Bir Dönme çocuğu iki veya üç yaşına gelince sünnet edilir. Sünnet edilmeden evvel çocuğa Halife'nin eli öptürülerek, izni alınır. Sünnet esnasında Yahudice dualar okunur.

GECE YARISI KIYILAN NİKÂH

Nişan, izdivaç akidleri, çocuklar ta analarının karnında iken vuku bulur. Meselâ iki kadın gebe değil mi: Birbirleriyle sözleşirler. Benimki kız, seninki erkek, yahut seninki kız, benimki erkek olursa, birbirlerine verelim derler. Bu suretle çocuk doğmadan nikâh kıyılır.

Çocuklar üç beş yaşlarına gelince tekrar ve fiilen nişanlanırlar. Vakti gelince yapılan nikâh, gece vakti olur. *Halife'nin izniyle gelen hahamlar Yahudice dualar okurlar.* Ve gelinin bileğine "hamâil" denilen *Osman*

Ağadan kalma mübarek bir bilezik takılarak, akid icra edilir.

Ertesi gün ise bu gizli nikâhı çaktırmamak için bir imam, birkaç davetli çağrılarak *Türk usulü* ikinci göstermelik bir nikâh yapılır.

Güvey zifaf akşamı ilk evvelâ Selânik'teki Osman Ağa'nın kabrine gider ve hahamlar vasıtasıyla dualar ettirilerek secdeye kapandırılır ve Osman Ağa'nın taşı öptürülür.

Zifaf gecesi sofrada, gelin, güveyin arasında hahamlar uzun dualar okurlar ve yemekten sonra gelin güvey yalnız bırakılır. Odalarında yalnız kalınca, güvey, kendisini bekleyen gelin karşısında huşû ve vecd içinde Osman Ağa'ya uzun ve dakikalarca süren bir visâl [kavuşma] duası okumak mecburiyetinde kalır.

KADIN ÖLÜLERİ ERKEK YIKIYOR

"- İçmez misiniz?" dedim.

Rüşdü Bey bir sigara alarak yaktı ve iri siyah gözlerinin önünden kıvrım kıvrım yükselen dumanları arasında hatıratını toplamaya çalışarak devam etti:

Cenazelerine gelince, hastanın son nefesinde hazır bulunan kadın ve erkeklerin hepsi beraber dua ederler. Dönmelerde kadın mevtaları erkek gassal yıkar.

Kabristanları Selânik ve İstanbul'da Müslümanlarınkinden ayrı bir yerdedir. Hariçte bir Dönme ölürse bu kabristanlara nakledilir.

Dönmelerin birçok duaları vardır. Sabahleyin yüzlerini yıkarlarken havlu duasını okurlar. Akşam duaları ise muayyen bir saatte mahalleler arasındaki *hususî ibadethane* edindikleri evlerde yapılır. Dönmeler, kendilerine mahsus olan bu hurafe âdetlerinden başka Yahudilerin tâbi olduğu bazı bayramları kutladıkları gibi sair Yahudi özel günlerinde de ayin yaparlar.

Arada kaç-göç olmadığından kadın erkek bir arada ibâdet ederler.

"KUZU ZİYAFETİ"

Dönmelerin meşhur bir kuzu demleri vardır. Bu vakit haricinde kuzu yemek günah addolunur. Kuzu ziyafetleri zamanı gelince, Dönmeler aralarından yirmi beş otuz kişilik kadınlı erkekli gruplar yaparlar. Bu gruplar muhtelif evlere taksim edilirler. Erkekler bu kuzu sofralarına dizilirler. Süslü kadınlar bunlara hizmet ederler. Bu mübarek ziyafetten sonra gece tes'id edilir.

(Rüşdü Bey'in kalın kaşları altında pırıldayan koyu gözlerinden ince manidar bir tebessüm şimşeği çaktı ve devam etti:)

Evet bu gece böyle kutlanır!.. Ve bu gecenin kahramanı olan kadınlar en fazla sevaba girenler oldukları gibi, *doğan çocuklar da azizler* kadar mukaddes addedilir.

Rüşdü Bey'in ilk faslı burada bitti. Elini sıkarken bana soruyordu:

"- Kuzum, bütün bunlarla Müslümanlığın ne alâkası var? Düşününüz ki, bunlar bir şey değil, daha neler neler var!"

KARAKAŞZÂDE EVLENİYOR

İkinci konuşma için buluştuğumuzda, yerime oturur oturmaz:

"- Evleniyorum!"

diye bağırdı. Yüzüne baktım.

"- Kiminle?" dedim.

Rüşdü Bey'in gözlerinin içi gülüyordu, izahat verdi:

"- Ailesiyle Varna'dan gelmiş, hâlis bir Türk kızıyla... Babası da Yeniköy'de bir bakkaliye sahibidir. İyi halli, terbiyeli bir kadıncık..."

Sözünü kestim:

"- Peki ama, dedim. Dönmelerin âdetleri mucibince, siz de izdivaç için, Dönmelerin İstanbul'daki halifesinin rızasını aldınız mı?"

"- Ne lüzum var? Dedi, hem ben Kadı'ya müracaat ettim. Türk kızı alıyorum. Türk gibi evleneceğim. Zaten Türküm. Bakalım, Kadı, İstanbul'dan başka zevcem olup olmadığını sordu. Cevabı gelir gelmez nikâhımız olacak."

"- Mübarek olsun! Dedim. Şimdi masalımıza devam edelim..."

Salonu, perdelerin arasından sızan oyalı bir ışık dolduruyordu.

YAHUDİ DUASI

Rüşdü Bey'in gözlerinin, yıpranmış iki perde gibi buruşuk kapakları indi. Tumturaklı, karışık bir *Yahudi duasını* okumaya başladı. Başı, bozuk bir saat rakkası gibi, kesilen bir süratle yavaş yavaş sallanıyordu. İçimden birden üşütücü bir ürperme duydum. Dua, mahremiyetin, engin ve uzak bir efsâne âleminin huşûnet ve tılsımıyla dolu idi. Birden kendimi loş ve soğuk yer altı mâbedlerinden birinin rutubetli ve harap duvarları dibinde, uzun, çatallı ve sararmış sakallarıyla, mavi ve çâlâk gözleri bir başka füsun ve ruhâniyetin vecdiyle küçülmüş, harmanileri geniş hahamlar önünde zannettim.

Bu hayalimin levhasını, Rüşdü Bey'in pürüzlü kahkahası böldü.

"- Bu ne?" dedim.

"- Buna, dedi, *Tıfılla duası* derler. Dönmeler felâket ve ızdırap zamanlarında bu duayı okurlar ve İlâh Osman Ağa imdadlarına yetişir."

DÖNMELER KIYAMETTE DE AYRI

Ben söylemeyi unutmuştum. Dönmeler *Rusolar, Filorintiler, Tironlar* ve *Kohenler* namlarıyla birtakım soylara taksim edilmişlerdir. Bunların içinde en mukaddes soy Rusolar ve Kohenler'dir. Bu soyların müşterek inançları vardır. Kıyamet kopunca dünyadaki bütün insanlar içinde yalnız Dönmeler soy soy toplanacaklar, Kohenler yeşil bayrak, diğerleri de kırmızı bayraklar alarak alay alay cennete gireceklerdir.

SOFRA BAŞINDAKİ AYİNLER

İlâh Osman Ağa'nın ve *on üç ashabının* özel günü vardır. Bu hususî bir bayram mâhiyetinde olup, adına *"Ayın Yirmi Yedisi Ziyafeti"* denir. Bu ziyafet, bayramların en mutantanıdır. En meşhur aşçılar, en fazla börek ve tatlılar yaparlar. O gece çiçeklerle müzeyyen ve musanna sofrabaşında börekler tatlılar yenir, Osman Ağa'nın on üç ashabının ruhuna dua edilir. Fakat bunlardan en iyisi ve mübareği Dönmeler indinde anlattığımız Kuzu Ziyafeti'dir ki, bu da ayın yirmi yedisinde yapılır.

Dönmelerin bu âyinlerinin ekserisi hep sofrabaşında olur. Bazı geceler, toplanılan hususî evlerde ortaya büyük sini tepsiler içinde meyveler konur.

Bütün Dönmeler elele vererek bu *meyve* tepsisinin etrafında dualar ederek dönerler.Ayinden sonra bütün Dönmeler dizilir, hepsi aile fertleri miktarına göre önüne mendiller sererler ve duadan sonra kudsîleşen bu meyveleri mendillere doldurarak sokaklarda gizlene gizlene, bu mendillerle meyveleri evlerine taşırlar.

GÜNAH ÇIKARMAK

Dönmelerin bir de *Ağaç Bayramları* vardır. Bu bayramda ağaçların etrafında âyin ederek ağaçların köklerine su verirler.

Senede muayyen bir gün bütün Dönmeler, şafak sökmeden çoluk çocuk, hep beraber evlerinden çıkarlar, hususî ibadethanelere giderler ve orada hahamlara birer birer sadaka verirler.

Bu sadakalar fukaranın ihtiyaçlarına hasredilir. Senede yine muayyen bir gün de *Günâh Çıkarmak* zamanı vardır. Bugün bütün Dönmeler ayaklarına sarı mestler ve üzerlerine cüppeler giyerek Osman Ağa'nın ruhu önünde eğilir ve günâhlarının afvını niyaz ederler.

Karakaşzâde Rüşdü ile muhabir İhsan Arif'in yaptığı ve Vakit gazetesinin 17, 18, 24 Ocak 1924 tarihli sayılarında çıkan mülakattan yaptığımız iktibaslar burada sona erdi.

KARAKAŞZÂDE İSTANBUL'DA

Dönmelerin "Karakaşlar" zümresine mensup olan Karakaşzâde Rüşdü'nün yukarıda bahsi geçen ve bir kısmı alınan yazılarının hepsi 1924 yılı Ocak ayı içinde İstanbul gazetelerinde çıkmıştı. Kendisi bu sırada Ankara'da bulunuyordu.

Rüşdü Karakaş bu yazı ve beyanatları ile, *Ahmed Emin Yalman'ın* Vatan'da yayınladığı ve Dönmeliğin "unutulmuş eski bir hurafe" olduğunu telkin eden yazılarına da cevap vermiş oluyordu.

Karakaş, Ocak ayının son günlerinde İstanbul'a dönünce, Vakit gazetesinin bir muhabiri kendisiyle görüştü.

28 Ocak tarihli nüshada çıkan konuşmada, Karakaşzâde, muhabirin suallerine cevap verirken şunları da söylemişti:

DÖNME HAHAMIN OĞLU

Bugünkü mesmûâtıma [duyduğuma] göre Dönmelerin münevver tabakasında lehime olarak iyi bir cereyan hâsıl olmuştur. Maamafih Selânik'ten muhacir sıfatıyla gelen bâzı mutaassıp Dönmelerin de aleyhimde olduklarını, bunların sövüp saydıklarını işittim... Hatta kendi hahamlarından birinin oğlu olan bir genç Dönmenin bazı mehâfilde, herkesin içinde: *"Rüşdü Bey bir defa Ankara'dan gelmeyecek mi? Onu bekliyen bir teşkilât var; kendisinin hakkından gelinecektir"* sözlerini sarf ettiğini öğrendim, Ankara'da iken aldığım bir tehdit mektubunun sahibi de hâlâ bu kabilden olarak atıp tutuyormuş.

İstanbul'a avdetimde hâsıl ettiğim ilk netice, neşriyatımın Dönmeler arasında muhtelif cereyanlara sebep olduğu merkezindedir. Maamafih ben bu mesele, kubbede hoş bir sadâya inkılâb edinceye kadar fikrimde sâbit-kademim ve cüz'i bir zaman zarfında, aleyhimde bulunan Dönmelerin de iyice düşünerek meseleyi mantıkla, akılla mütâlâa ederek fikrimi tensip edeceklerini ve Türklük camiasına iltihak ederek bugünkü fena vaziyetlerinden halâs olacaklarını kat'iyyen ümit etmekteyim.

GENÇ DÖNMELER

İstanbul gazetelerinden birinin bir tefrikasında: *"Dönmelerin Rüşdü Karakaş Bey'in mensup olduğu zümresinde bu teşkilât mevcutsa da Kapana ve Haindi Beyler kabilelerine ait teşkilât münkarizdir"* deniliyor.

Bu gazetenin mezkûr tefrikası bir itirafı ve bir inkârı

muhtevi demektir. Benim mensup olduğum zümredeki teşkilâtın mevcudiyeti itiraf ediliyor. Fakat Hamdi Bey ve Kapancılar kabilelerine âit teşkilât münkariz demek, bunlar Türklük camiasına iltihak etmişler mi demektir?

Benim bildiğim hâlâ Kapancı ve Hamdi Beyler kabilelerine mensup Dönmeler de aynı diğer kabile gibi *hususî itiyat ve hayatlarını* muhafaza etmektedirler. İçlerinden biri vefat edince, yine *Üsküdar'daki Dönmeler kabristanına* defn ettiriyorlar. Şâir Dönme itiyatlarını da muhafaza etmektedirler.

Bu tefrikada gerek Kapancı ve Hamdi Bey kabilelerinde ve gerek benim mensup olduğum zümrede ancak yetmişlik, seksenliklerde bu itikâdât-ı bâtılanın mevcut olduğu zikr ediliyor, halbuki hakikat bu merkezde değildir. İçlerinde hatta yirmi, yirmi beş, otuz yaşlarındaki delikanlılarında bile bu hurâfât mevcuttur. Bunun isbâtı da güç değildir.

* * *

Ahmed Emin'in yazılarında verilen bilgilere, Karakaş'ın söyledikleri de eklenince Dönmelik teşkilâtı hakkında oldukça etraflı bilgi elde edilmektedir.

Mesela Karakaş'ın bu son yazısındaki "Dönme hahamı" ve "genç Dönmeler" açıklamaları, bu cereyanın hiç de "târihe gömülmek üzere" olmadığını göstermektedir.

"EŞ DEĞİŞTİRME" GERÇEKTEN VAR MI?

Dönmeler hakkındaki yazılarda görülen, fakat akıl almaz bir iddia gibi telâkki edilen bir mesele insanı ra-

hatsız etmektedir. Karakaş Rüşdü'nün itiraf ve ithamları arasında *"Kuzu bayramı, Kuzu Ziyafeti, Dört gönül meselesi"* diye bahsi geçen şey, halk arasında "mumsöndü" yapmak diye nefretle anılan "eş değiştirme" sefaletidir.

Ahmed Emin de bu faciaya, bir ara (1800'lü yıllarda olmalı) Dönmelerin başına geçen *"Anbarcı"dan* bahsederken *"Bütün kabileyi nüfuz ve tahakkümü altına almış, efrâd-ı kabileyi çirkin yollara sevketmişti"* diyerek, işaret etmiş olmalıdır.

Dönmelerle ilgili ilk yazılarımız 1976 yılında haftalık Sebil gazetesinde yayınlandığı sırada son tefrikanın çıktığı 18 Haziran tarihli 25. sayıda *"Yesevîzâde'nin "Yahudiler mumsöndü yaparlar mı?"* başlıklı bir yazısı neşredilmişti.

Dönmeleri de Yahudi sayan Yesevîzâde, o yazısında, yakın tarihli ve Fransızca iki Yahudi kaynağından bu meseleye dair elde ettiği bilgileri vermekte idi.

Daha önce, ikinci bölümün sonuna Prof. Dr. Scholem'in, Prof. Dr, Küçük tarafından tercüme edilen yazısından aldığımız parçalarda, kendisinin, bu âdetin Dönmeler arasında bulunduğuna dair kat'î kanaati olduğunu görmüştük. Yine Gövsa'nın Galanti'den çevirdiği ve *"Sabatay Sevi"* adlı kitabına aldığı metinlerde, 1913'te Yahudiliğe dönme teşebbüsünün Musevî hahamları tarafından reddi hâdisesinde, bu âdetin, geri dönüş isteğinin reddine sebep olduğunu okumuştuk. Yesevîzâde'nin aynı istikamette olan araştırmasını da buraya alacağız.

"MUMSÖNDÜ" ÜZERİNE BİR YAZI

"Yesevîzâde" nâm-ı müsteârıyla yazan Alparslan Yasa, Yahudiler ve onların dünya hâkimiyeti yolundaki gizli faaliyetleri hakkında, insanı gerçekten hayrete düşürücü araştırma eserleri bulunan bir yazarımızdır. (bkz. *Sosyal Demokrasi, Bilderberg Group, Nasıl Bir Dünyada Yasıyoruz?)*

Kendisinin, sözünü ettiğimiz bu yazısını, bahsimize açıklık getirip tamamladığı için aşağıya aynen alıyorum:

> Çocukluğumuzdan beri, Çingenelerin yâhûd Kızılbaşların "mumsöndü" yaptıkları, yâni senenin muayyen bir gecesinde karılarını değiştirdikleri iddiasını duyar dururuz. Ne var ki, bu iddialarda bulunanlar hep bu zümrelerin dışındaki kimselerdir ve sık sık da bunu şeytanca bir şehevî zevkle söylerler. Şimdiye kadar, doğrudan doğruya bir Çingenenin yâhûd da bir Kızılbaşın ya da bunlara yakın bir kimsenin çıkıp da bu iddiayı teyid ettiklerini görmüş değiliz.
>
> Bu gibi namus mes'elelerinde Müslümanların iftiradan şiddetle imtina ettikleri malûmdur. Lâkin çirkin hareketleriyle övünen kimselerin ayıblarını yüzlerine vurmanın ve kendilerini ibret-i âlem için teşhir etmenin elzem olduğuna da inanıyoruz.
>
> Bizim, Yahudilere veya Yahudilerin fizik varlıklarına husûmetimiz yoktur; onların sâdece sapık ve istismarcı zihniyetlerine düşmanız. Yahudi mehazlarında rastlamamış olsaydık, onlara karşı —bizim nazarımızda

bu kadar menfur olan— bir ithamda bulunmaya cür'et etmez ve bu mes'eleyi ahlâk umdelerimize tamamen mugayir addederek kat'iyyen üzerinde durmazdık.

Ancak Türkiye'deki bir kısım Yahudilerin "mum söndü âyini" yaptıklarını, bizzat Yahudiler, hem de iftiharla söylüyorlar. Memleketimizde bu kadar habis insanların yaşamasına, milletçe daha uzun müddet tahammül etmeyeceğimiz muhakkaktır. Zira, bu tıynetteki insanların(!) korkunç mikroplarını bütün bir cem'iyete bulaştırmalarından korkulur. Zaten, Yahudi nüfuzu altındaki libero-kapitalist, sosyal-demokrat veya komünist neşriyat vâsıtalarının her an ne denîce cinsî sapıklık propagandaları yaptıkları, düşünen kafalara dehşet verecek derecede aşikârdır. "Cinsî güzellik müsabakası" tertib edenlerin, behimî hisleri kudurtan kıyafet telkîncisi giyim-kuşam dükkânlarının, fuhşiyât sahneleyicisi sinemaların, zina yuvalarının, v.s. v.s. gerisinde hep o mel'un surat sırıtmaktadır.

Katolik İspanyollar, zahirde Katolik, gizlide Yahudi riyakârlara "Marranos" yâni domuz adını takmışlardı. Mumsöndü âyinleri tertip eden içimizdeki Dönmelere de aslında en lâyık sıfat bu olsa gerektir!

Şimdi Yahudilerin Dönme kanadının bu menhus fiillerini bizzat Yahudi kalemlerden okuyun.

VESİKA 1:

Bu vesikanın müellifi, Moche Catane, Fransalı, koyu dindar bir ortodoks Yahudidir. Yahudilerin bütün dünyada vaziyetini anlattığı kitabında, Dönmeler hak-

kında bu mel'un fiili de "orijinal" diye tavsif ederek (bu zımnî bir tasvibden başka bir şey değildir) şu malûmatı veriyor:

"Dönmeler, husûsî bir 'Marranos' tipi olup Sabatay Sevi'nin İslâm'ı kabul etmesini müteakip Müslüman olanlardır. Selânik'in birçok mahallesinde muhtelif tarikatleri vardı. Bu şehirden, diğer Türklerle beraber 1923'te kovuldular. O zaman nüfusları 15.000 civarında idi. Zahirde gayet Müslüman görünmelerine rağmen, (gizlide) kendilerini hakiki Yahudi olarak telâkki ederler. Bizim âyinlerimizden bazılarını tatbik ettikleri gibi, bir de ayrıyeten orijinal bir âdetleri vardır: *"Kuzu Bayramı"* akşamı (Musevî takviminin 22 Adar'ı) aralarında karılarını değiştirme ki; bunu kudsiyete sahib olabilecek çocuklar doğması için yaparlar. Dönmeler, 1900 senelerinde fevkalâde bir entelektüel ve mâlî hamle yapmış olup Türk cem'iyetinin en yüksek mevkilerini işgal ediyorlardı. Hâlen memlekete (İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Konya, v.s.) dağılmış bulunmaktadırlar ve âyinlerinin sırlarını hep saklı tuttuklarından bunların ne halde oldukları pek bilinmemektedir."

(Moche Catane: "Les juifts dans le monde", ed. Albin Michel, Coll. Preesences du İndaisme, Paris, 1962, p. 116.)

VESİKA 2:

İngiltereli Yahudi Barnet Litvinoff da, bu menhus âdeti tasvipkâr bir üslûpla haber vererek Dönmelere dâir şu hususları kaydetmiştir:

"Sabatayistler, zahiren Müslüman görünmekle beraber, gizliden gizliye Yahudilikle amel ederler. Sâdece kendi aralarında evlenirler ve çocuklarının, kudsiyetleri artmış olarak sülâlelerini devam ettirmeleri için, karılarının değiştirilmesiyle neticelenen bir senevi bayram da ihtiva eden âyinler yaparlar."

Müşarünileyh, müteakiben, Yahûdîlerin, "Türklerin en garbiılaşmışından daha garblı" olduklarını ve "Atatürk'ün ihtilâl-inkılâbını desteklemiş olduklarını ehemmiyetle kaydettikten sonra, tekrar Dönmelere temasla: "içlerinden, kavmiyetçi Kemalist hareketin birçok yüksek şahsiyetini çıkardıklarını ilâve etmektedir.

> (Barnet Litvinoff: "Un peuple particulier. Regard sur le monde juif d'aujourd'hui", traduit de l'anglais par Rosine Fitzgerald, ed. Stock, Paris, 1970 [Londres 1969], pp. 260, 261, 262.)

KARAKAŞZÂDE'NİN İFŞAATI

- 2 -

1925 YILINDAKİ DÖNÜŞÜ

Dönme Karakaşzâde Rüşdü'nün 1924 Ocak ayında yaptığı bu cesurâne açıklamalar ve itiraflar bir Dönmeden umulan şeyler değildi.

Nitekim kendisi de "cemaatin şerefine sürdüğü bu lekeyi" temizlemek için, "millî" ahlâkına yakışanı yapmakta, yani tekrar dönmekte fazla gecikmedi.

YENİ ÎFŞÂÂT

Her ne sebeptense iki yıla yakın bir zaman sonra haftalık *Resimli Dünya Mecmuası,* adının *Meziyet Hanım* olduğunu bildirdiği bir Dönme kızının gazete muhabirine bizzat yaptığı itirafları 15 Eylül 1925 ve devamı sayılarda yayınlayarak, meseleyi tazeledi.

Kızın başından geçen bir cinsî sapıklık hâdisesi olduğu için, derginin bu haberi "çekici" bulduğu tahmin edilebilirdi.

Bu Dönme kızı, bir Türk subayını sevmiş, evlenmek

istemişler; ailesi vermemiş; evlenebilmek için kız, subaydan hâmile kaldığı yalanını söylemiş... İşte inanılmaz ve çirkin *"Dönmelik olayı"* da bundan sonra başlamış...

Kızlarının bir *"haricî"* tarafından *" kirletildiği" ni* öğrenen Dönme ana baba, bu lekeden kurtulmak için, kızı bir gece giydirip süsleyip, gizlice bir eve götürmüş ve kadın erkek "mumsöndü" yapan bir Dönme yığınının içine bırakmışlar. Kız o gün epeyce bir erkek tarafından *"temizlenmiş"* olmuş...

Dönme kızı, gazete muhabirine yaptığı itiraflarında daha bir sürü aile içi cinsel sapıklıklardan bahsedip bunları açıklamakta idi. Bu kız *"Karakaşlar"* zümresine mensuptu.

Arkasından, bu sefer de "*Kapancılar"*dan olduğunu bildiren bir gencin mektubu 15 Kasım'da aynı dergide çıktı. Bu Dönme genci de, kızın daha önce *"Dört Gönül Bayramı, Kuzu Ziyafeti* veya *Mumsöndü"* merasimi hakkında söylediklerini tasdik etmekteydi.

KARAKAŞZÂDE TEKRAR SAHNEDE

Bu yeni ve oldukça "açık" neşriyat karşısında "Dönmeler", bu işi ilk başlatan Rüşdü Karakaş'a "pislettiğin gibi temizle" demiş olmalılar ki, Karakaş bu sefer, iki yıl önceki lâfları eden o değilmiş gibi Dönmeleri müdafaaya geçmiştir.

26 Kasım 1925 tarihli, günlük *Son Saat* gazetesi bu yeni durumu şu yazısı ile bildiriyor ve Karakaş'ın bıraktığı mektubu yayınlıyor:

Dün akşam bu mesele münâsebetiyle geçen sene ismi birçok defalar zikr edilmiş olan Karakaşzâde Rüşdü Bey matbaamıza gelerek bahs ettiğimiz makale aleyhinde bir protestonâme getirdi. Kendi hesabımıza hurâfâtın ortadan kalktığı ve kalkması lâzım geldiği bu dakikada, vatanın bütün evlâtları arasında tam bir ahenk tesisini istediğimiz cihetle mektubu derc ediyoruz.Eğer Rüşdü Bey'in tavsiyesi mucibince *"Üç kabilenin ileri gelenleri"* de hakikati gazetemizle ilân etmek istedikleri takdirde sayfalarımız buna da açıktır.

KARAKAŞZÂDE'NİN MEKTUBU

Dönmelik hakkında Türk efkâr-ı umûmiyesini tenvir,

Muhterem Türkler!

İki sene mukaddem, adresimi taşıyan, imzam altında bir mektubu Ankara'dan *"Dönmelerin hurâfâtı ne idi ve nedir"* serlevhasıyla bir silsile-i makalât yazarak Vakit gazetesinde neşr edilmek üzere göndermiştim. Ve bu makalelerimin neticesinde Dönmelerin müctemian Türklüğe temessül etmeleri, ahlâkî, sıhhî, içtimaî, iktisadî menfaatler iktizasından bulunduğunu arîz ve amîk teşrih ediyordum, der-hâtır edersiniz zannederim. Bu neşriyatın Dönmeler arasında iyi semereler verdiği muhakkaktır.

Bu günlerde *Resimli Gazete,* Dönmelerin İbrânice duasını ve *Resimli Dünya,* Meziyet Hanım'ın makaleleriyle bir Selânikli genç Dönmenin mektubunu neşr ediyor. Hakâyık-ı ahvâle vâkıf olmayan Türk efkâr-ı

umûmiyesinin bi-hakkın hiddet ve gazapla Dönmelik aleyhine çevrilmesine sebep oluyor. O kadar ki, Resimli Dünya'nın muharriri "Efendiler kim olduğunuzu söyleyiniz" hitabıyla âteşîn bir tenkitte bulunuyor.

GAZİ PAŞA'NIN BOMBALARI

Efendiler, Dönmelikten bilfiil çıkmış ve hâlis Türklüğe karışmış bir fert sıfatıyla cevabımı dinleyiniz!

İbrânice duayı okuyan hemen hemen kimse kalmamıştır. Meziyet Hanım'ın Resimli Dünya'da yazdıklarını okurken, bin bir gece masallarını okuyorum zannettim. Genç bir Dönmenin Osman Baba heykeli hakkında yazdıkları da saçma ve gülünçtür. Hurâfat ortada kalmadı ve kalmıyor. Binlerce insan içinde üç beş kara câhil mutaassıbın mevcudiyetinden nâşi bütün Dönmelere günah isnat etmek günahtır. Dönmelerin ibadethaneleri, duaları, kitapları, hurâfatı büyük mürşit ve rehberimizin Gazi Paşa'mızın nûr ü ziya bombalarıyla berhava olmuştur. Bahusus yeni yetişen nesil Türk harsını ve terbiye mefkuresini büsbütün kabul etmiştir.

Türklerin açtığı ağûş-i şefkate seve seve koşmaktadırlar. Gazi Paşa'mızın açtığı teceddüt ve inkılâp yolunu Dönmeler ni'me'l-vesîle addederek, büyük bir ızdıraptan kurtulmuşlardır. O mukaddes hedefi gördükten sonra artık Dönme ve Türklük meselesi kapanmıştır. İkilik mevzuubahs olamaz. Adedleri, nüfusları beş on kişiye, baliğ olan Dönmeler birçok vilâyâta dağılmış, hele Resimli Dünya'nın tevehhüm etti-

ği tesanüt ve teâvün keyfiyeti inkıraza yüz tutmuştur. Asırlardan beri Dönmeler Türklerin sürurlarıyla mesrur, ızdıraplarıyla hakikî bir Türk kadar müteellim olmuşlardır.

Üç kabilenin ileri gelenleri, bilenleri, bilmeyenlere vaziyeti izah ederek müctemian Türk matbuat ve makâmât-ı lâzımesine bâlâda derc ettiğim hakikatleri kemal-i tantana ve merasimle iblâğ ve bu günden sonra cihanda bir Dönmelik meselesi mevcut olmayıp bu nâmın dahi Babilîler, Fenikeliler gibi tarihe karışmış bir ırk, bir mezhep, bir hurâfât menbaı olduğunu ilân etmelidirler. Bu zevat böyle bir içtihadı icrada bir an tekâsül ederlerse, binlerce zavallı insanın Türklerin gazabına uğraması yüzünden kendilerinin mesul olduğunu bilmelidirler.

AÇIK ALINLA DOLAŞMAK

Rüşdü Karakaş, bu açık mektubunda, iki sene önceki Ahmed Emin'in ağzıyla konuşmakta ve o zaman söylediklerinin tam aksini okuyuculara kabul ettirmek istemekteydi.

Karakaş'ın *Son Saat* muhâbiriyle yaptığı kısa bir konuşma da 27 Kasım'da çıktı. Karakaş'ın bu konuşmasından önemli birkaç cümle:

Senelerden beri bu nâmı üzerimizden atamadık. Buna da sebep, bir hakîkat-i târihiyyenin bazı kimseler tarafından gayr-i kabil-i itiraf olarak telâkki edilmesidir.

Yara derindir ve kat'î bir ameliye-i cerrâhiyye ile ilk ve son defa olmak üzere tedavi edilmelidir. Ta ki, hiç kimse artık bizi ayrı bir kitle göremesin. Bugün bir takım hurafelere tâbi bir kitle gibi gösterilen Dönmelerin, Türk'ten başka hiç bir şey olmadıklarını isbat etmenin zamanı gelmiş değil, geçmiştir bile.

Bunu, ben birkaç sene evvel ilân ettiğim zaman umûmî bir mukabeleye mâruz kalmıştım.

Halbuki, kanaatim gün geçtikçe takviyet buldu. Artık bu unvan mezara gömülmelidir. Herkes bilmelidir ki, artık Dönme yoktur. Bittabi, o zaman üç beş Selâniklinin faaliyeti de göze batmayacak, biz de diğer dindaşlarımız gibi açık alınla dolaşabileceğiz.

Binaenaleyh, felâket ve selâmetine bütün kalbimizle iştirak ettiğimiz Türk milletinden ayrı ve gayrı olmadığımız bütün cihanca malum bulunmalıdır. Biraderim *Mâcit Bey'in* nokta-i nazarına göre cemaatin bütün ileri gelenleri bir araya toplanmalı ve *Türk Ocakları* azasının da iştirak edeceği bu ictimada tarihin bu faslını suret-i katiyyede gömecek bir karar-ı kat'î ittihaz etmelidirler.

KARAKAŞZÂDE'YE CEVAPLAR

Fakat gazetenin okuyucuları, Karakaş'ın bu sözlerine itiraz ettiler. Çünkü Dönmeleri tanıyorlardı. Gönderdikleri mektuplarda: *"Binlerce ticarethaneye sahip olan Dönmelerin, neden yanlarında hiçbir Türk gencini çalıştırmadıklarını, neden kız alıp vermediklerini, nikâhlarında neden Türk hoca bulunmadığını, cenazelerini neden Türk hoca-*

larına yıkatmadıklarını, neden nadiren de olsa bir Türk'le evlenen gençlerine feci derecede kötü davrandıklarını" soruyorlardı.

DÖNME DUASI

"Selânik Dönmelerinin duası"nı yayınlayan haftalık *Resimli Gazete* ise, Dönmeliğin tarihe karışmadığını, neşrettikleri Dönme duasının, ilkokul çağında bir çocuğun defteri arasından çıktığını söyleyip, 21 Kasım nüshasında şunları yazıyordu:

> Türk'e karşı zahiren çok yakın, çok mizaçgir görünen, fakat aile hayatında olduğu gibi iktisad hayatında da Türk'ten çok müctenip bulunan bu "dildaş"ların acaba hakiki renkleri nedir? Aralarında zahiren Müslüman, hatta *koyu mutaassıp Müslüman görünenler* de bulunduğu halde kendilerine mahsus âyinleri ve halk arasında bugün az çok teşhis edilen ruhanî reislerinin olmasının, sebebi, mânâsı nedir:
>
> Eğer bu cemaat Rum, Ermeni, Musevî gibi bugün içimizde yaşayan *gayrı müslim anâsırın dördüncüsünü* teşkil etmek lâzım ise, neden bu vaziyet sarih değildir? Yok eğer bizden farklı olmadıkları hakkındaki zahirî dâva samimî ise izdivaçta ayrılık, her türlü hayatta bu inhisarcılık, âdetlerde, merasimde bu başkalık ve gizlilik ne oluyor:
>
> Hele İbranî ve Musevî lisanlarıyla karışık Tevrat ibarelerinin *küçük Dönme çocuklarına* el'an ezberlettirilmesi ne demektir.

Eğer Dönmelerin duası, tarihe, hurafeye, hülâsa eski zamana âid bir vesika olsaydı, bizce o kadar ehemmiyete şayan görülmeyebilirdi. Fakat burada mevzuubahs olan dua *iptidaî tahsil çağında bulunan bir Dönme çocuğunun defteri* arasından çıkmıştır. Ve her Dönmenin çocukluğunda bu duaları ezberlemekte olduğu da bu nevi esrarı gizlemeyen bir Dönme zat tarafından teyit edilmiştir. Şu halde hurafeden ve maziye âit bir vesikadan bahsedilmiyor demektir.

Selânik Dönmelerinin duaları kendilerine mahsus olan bir besmele ile başlamaktadır. Besmelenin metni şudur: *"Beşamı borahya ilen Sabatay Sevi, es Sabatay Sevi etno dolos mondos."*

Besmelenin ilk kelimeleri İbranî, son kelimeleri Musevî lisanları ile tertip edilmiş olup manâsı da şu imiş: "Dünyanın yarısı demek olan mübarek Sabatay Sevi'nin ismiyle."

ESRARENGİZ MERASİM, ÇİRKİN ÂDET

Bu satırlardan sonra *"Şira beşirem eşir lizblo kantardolos kantares..."* diye başlıyan ve Tevrat'tan alınmış olan bir duayı ve onun mânasını veren dergi, yazısını şöyle bitirmektedir:

Resimli Gazete bu nevi dualarla matbuatta şimdiye kadar zikir ve ifşa edilen bir takım esrarengiz merasim ve çirkin âdetlerle tekmil Selânik Dönmelerinin melûf olmalarına bir türlü ihtimal vermez. Aralarında o kadar zeki ve mütefennin zevat bulunan ve içtimaî hayat itibariyle bu derece medenî olan bir cemaatin şu

asırda gizli âdetlere ve gülünç itikatlara esir olmasına akl-ı selim kani olmaz. Ancak bu dualar ve âdetler Dönmelerin pek cüz'î bir kısmında cereyan etse dahi yine hey'et-i umumiyeyi alâkadar etmek tabiîdir. Bilhassa böyle gayri sarih vaziyetler, Türk heyet-i ictimâiyesine karşı bu ihtiyatlar ve ictinablar elbette Türklüğü düşündürür.

Şu halde tekmil şüphelere nihayet vermek üzere Dönmelerin âdetlerinde katî ve sarih bir inkılâp yapmaları zamanı artık hulul etmiştir zannediyoruz.

KARAKAŞZÂDE'YE SON CEVAP

Karakaşzâde Rüşdü ile okuyucular arasında cevaplaşmaların uzaması *Resimli Gazete'yi* iyice kızdırmış olmalı ki, 19 Aralık 1925 tarihli sayısında oldukça sert bir yazı ile bahse son verdi. Biz de -1927 Mayıs ayı sonunda bu meseleyi tekrar alevlendiren *Son Saat'in* magazin tarzı tefrikasının üzerinde durmaya artık lüzum görmeyerek- ve bu yazının hemen tamamını vererek, Karakaş'ın Dönmelere lâyık ifşaat macerasını, burada hitâma erdireceğiz:

Dönmelik İşinin Yegâne Komisyoncusu

Rüşdü Karakaş Bey'e Açık Mektup

Beşam borahya ilen Sabatay Sevi, es Sabatay Sevi etno dolos mondos, [... Dönme duası ile bir kaç satır devam ettikten sonra...]

Muhterem dildaş Rüşdü Karakaş Bey,

Son zamanlarda Türk âlemi zât-ı âlînizi Dönmelik işinin yegâne komisyoncusu olarak tanıdı. Buna sebep siz oldunuz. Geçen sene *Vakit* gazetesi vasıtasıyla Dönmeliğe ateş püsküren, cemaatin tekmil esrarını fi-sebîlillah ortaya döken, siz olmuştunuz. Şu halde Dönmelik meselesi etrafındaki suallerin size tevcih edilmesini, hatıra gelen şüphelerin size sorulmasını elbette pek tabiî telâkki eder ve bu meyanda bizi de lütfen mazur görürsünüz.

Öyle ise evvelemirde şu müşkilimizi hal buyurmanızı rica edelim:

Geçen sene Dönmelik aleyhinde neşriyatta bulunmayı bir hizmet addeden siz idiniz. Bu sene Dönmelik hakkındaki yazıları nifaka âlet telâkki eyleyen yine siz oldunuz!

Kezâlik geçen sene Dönmelerin kendilerine mahsus itikadları, İstanbul'da ifâ-yı vazife eden dinî reisleri, hususî âyinleri ibâdetleri bulunduğunu Vakit gazetesinde âleme ifşa eden siz idiniz. Bu sene bütün o hurafelerin Asurî ve Keldanî tarihi gibi uzun bir maziye karışmış, unutulmuş olduğunu söyleyen yine sizsiniz.

Hülâsa geçen sene cemaati ve ailesi arasındaki mevkiini tehlikeye koyan bir fedakâr gibi ortaya atılmıştınız. Bu sene bir *Dönme kahraman* şeklinde görünüyorsunuz. İnsaf edin Rüşdü Bey, bir sene zarfında dünya gerçi bir defa veya üç yüz altmış beş defa dönmüştür. Fakat Dönmeliğe ait fikirlerin ve hakikatlerin de bu kadar dönmesi kabil olur mu:

Şakaya veya gürültüye bağlamadan cevaba tahammülü olmayan şu sualden sonra diğer bir bahse geçiyoruz:

Biliyorsunuz ki, mektubumuzun mukaddimesindeki ibare *"Dönme besmelesi"*dir. Onu takip eden uzun Dönme duasını da mensup olduğunuz cemaat efradıyla birlikte bizzat siz ezberden bilirsiniz.

Belki diyeceksiniz ki: "Bu duâ da öteki hurafeler gibi metruktür ve maziye karışmıştır..." Fakat İbranî ve Yahudi ibarelerinden teşekkül eden Dönme duasının daha dün *mini mini bir Dönme yavrusunun* defteri arasında görülerek bir Türk muallim tarafından ele geçirilmiş olmasına ne buyurursunuz?

Resimli Gazete şahsiyattan dâima tevakkî ettiği için burada isim zikrine lüzum görmüyoruz. Maamafih bu çocuğu ve mensup olduğu aileyi öğrenmek isterseniz siz yabancı olmadığınız için, idarehaneden zât-ı âlînize malûmat verilebilir. Bilmeyiz ki, bu meselede verilecek cevabınız var mıdır?

Şimdi başka bir noktaya geçelim:

Son Saat gazetesine gönderdiğiniz mektuplarda Makrıköyü'ndeki *Osman Baba mumyasının* bir hurafe olduğunu söylüyorsunuz. Fakat geçen sene bizzat sizin ifşa ettiğiniz Dönme reis-i ruhanilerinin varlığını bu sene inkâr ediyorsunuz. Bu cidden mûcib-i merak bir noktadır. Rüşdü Bey, cemaat an'anesine teb'an sakallarını tersine tarayan ve *her gün aramızda dolaşan* birtakım dinî reislerin isimleri kulağınıza fısıldanırsa ne dersiniz acaba?

Muhterem dildaş Rüşdü Karakaş Bey,

Siz beyhude yere telâş ediyorsunuz. Türk efkâr-ı umûmiyesi *Dönmeliğin mâhiyetini* yalnız sizin ifşaatınızdan öğrenmedi ki, bugünkü nedametiniz ve müdâfaaya gayreti-

niz Türk nokta-i nazarı üzerinde müessir olabilsin!

Hatta müdâfaalarınızın ma'kûs tesir yaptığına bir delil isterseniz, şu misali dinleyiniz: Geçen gün *Son Saat* gazetesinde Dönme mağazalarında Türk müstahdeminin de bulunduğunu iddia ediyordunuz ve "İnanmak istemeyenler *Balcılar, Macit Karakaş, Şamlı Mehmed, Ertuğrul*... gibi büyük Dönme mağazalarını ziyaret etsinler!" diyordunuz.

Bu satırlarınızı okuyan iki Türk arkadaştan biri ne dedi bilir misiniz:

"- Rüşdü Bey, muhakkak bu mağazalara reklâm yapıyor. Çünkü bu işi merak edip de bir defa o mağazalara girdiniz mi, etrafınızı türlü dil dökerek yeni mallarının nefasetlerini te'min eden Dönme tezgâhtarlar çevirecekler ve siz de asıl maksadınızı unutacak ve tatlı dille beraber önünüze dökülen mallardan lâzım olan veya olmayanı almaya mecbur olacaksınız!"

Doğrusu Rüşdü Karakaş Bey, zât-ı âlînizin Dönmelik meselesine dâir geçen sene ve bu sene yaptığınız neşriyat çoğumuzda, tıpkı gazetelerin ilk sahifelerine havadis şeklinde konan reklâmların tesirini yapıyor. İtiraf edelim ki sizi Dönmelik işinin yegâne komisyoncusu sıfatıyla tanımaya başladığımız için bu ihtimâli pek de uzak görmüyoruz... Ne dersiniz? Baki "Beşamı borahya ilen Sabatay Sevi ilâhir..."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dönmeler Hakkında Yazılmış İlk Türkçe Kitaplar

- I -

"DÖNMELER ÂDETİ" ADLI YAZMA RİSALE

1879 yılında Selânik'te "askeriye başkâtipliği" vazifesinde bulunmuş olan yazar Ahmed Sâfî'nin Dönmeler üzerinde yaptığı gözlem ve araştırmalarını ihtiva eden, müellifin el yazısıyla yirmi üç sayfalık bir makaledir.

Yazar, 1926'daki vefatına kadar, bazı günlük olayları, duyduklarını, gördüklerini ve bildiklerini kendi elyazısı ile 3350 sayfa ve 18 cilt tutan ve kendisinin *"Sefinetü's-Sâfi"* (Sâfî'nin Gemisi) adını verdiği kitabında toplamıştır.

Kendisinin *"Dönmeler Adeti"* adını verdiği araştırması da bu Sefine'nin 5. cildinde, 444-466. sayfalarda bulunmaktadır.*

(*) Bu risaleyi, aynı isimle, yazarın hayatı ve eserlerine dair bir girişle

Varlığı, muhtelif kaynaklarda zikredilmekle beraber, mâhiyeti ve muhtevası hakkında fazla bilgimiz olmayan bu eser, birkaç sene önce bir makale ile tanıtılınca, içinde Dönmelere dair bu bahsin bulunduğunu da öğrenmiştik.'

Bu yazma risale, Dönmelere dair, Türkçe yazılmış, bilinen ilk yazılı belgedir.

Eserini yayınlamayı düşünmeyen yazar, tamamen bir aydın merakı ile yaptığı araştırmasını, eserine olduğu gibi kaydetmiş bulunmaktadır. Dikkatli ve ilmî bir neşrini gerçekleştirdiğimiz bu risaleden, metnin sadeleştirilmiş şeklinden önemli parçaları aşağıya alacağız. Eserin aslı yayınlanmış olduğu için ayrıca bir açıklamaya ihtiyaç duymuyoruz. Alınan kısımların sonundaki sayfa numaraları, basılmış olan metne aittir.

NEDEN YAZDIM?

1294 [1877-78] yılında Osmanlı devleti ile Rusya arasında çıkan uğursuz savaş sebebiyle, Selânik vilâyetinde bulunan ordumuza kâtiplik vazifesi ile tayin olundum. Selânik'de bulunduğum sırada, orada yaşa-

birlikte, sadeleştirilmiş şekli, yazarın elyazısı ile bütün metin ve bu metnin karşı sayfalarına yeni yazı ile konulmuş aynen çevirisi olmak üzere neşre hazırlamıştık. Daha etraflı bilgi orada mevcuttur: *Dönmeler Âdeti,* Ahmed Safi, İstanbul 2001, *99 sayfa.,* Zvi Geyik Yayınlan.

(*) Necdet Tosun, *Sefinetü's-Sâfi,* İLAM dergisi, c. 1, no. *2, s.* 177-190, İstanbul 1997.

makta olan Dönmelerin usûllerini ve âdetlerini dikkatle tedkik ettim. Bunların halleri, gerçekten yazılıp tesbit olunmaya değecek şekilde olduğundan, din kardeşlerime naçizane bir hediye olmak üzere, işbu kısa risaleyi yazdım. Üç bâb [bölüm] ve bir hatimeden [bitiş yazısı] meydana gelen risaleye "Dönmeler Âdeti" adını verdim, (s. 13-14)

DÖNME GURUPLARI VE HASTALIKLARI

Dönmelerin üç gurubu, birbirlerine kız verip almazlar. Terpuş gurubu, Karu ile Honyoz guruplarının toplantı gecelerine gitmezler, yemeklerini yemezler.

Terpuşlu gurubuna ait olup fırında pişirtilen bir tepsi börek, çörek, baklava vesaireye diğer iki guruptan birisi elini sürse Terpuşlu o tepsideki taamın hepsini sokağa döker.

Bu üç gurubun —Allah tarafından— hastalıktan kurtulduğu pek az görülür. Meselâ bir ailenin reisi ve görünüşte kocası, hastalıktan kurtulsa, karısı hasta olur. Karısı da iyileşse bu sefer çocuğu bir hastalıktan sıkıntı çeker. Hâsılı bir ailenin tamamının bir gün olsun, sağlık içinde bulundukları görülmemiş gibidir. (s. 18)

DÖNME YARDIM SANDIĞI

Bu Dönme guruplarının kendilerine ait olmak üzere mükemmel çalışan Millet Sandıkları vardır. Şöyle ki:

Bir Dönme, çocuğuna günde yirmi para harçlık verse, o çocuk, bu harçlığın on parasını muhakkak götü-

rüp o sandığın kasadarına teslim eder. Sandık memuru da çocuğun elinde bulunan sandık defterine, harçlığından on para getirip teslim ettiğini kaydeder.

Zengin Dönmelerin sandıklarına yaptığı yardımların miktarı çok yüksektir. İşlerine asla hile ve hud'a karışmadığından, bu sandık işi hakikaten çok muntazamdır.

Dönmeler istedikleri bir günde veya gecede, birkaç saat zarfında sandıklarında bulunan paranın dışında, binlerce lira daha toplayabilirler.

Her gurupta, kendi sandığının idaresi için, kendisinden bir müdür, bir kasadar ve birkaç da memur ve tahsildar vardır. (s. 18-19)

NASIL YARDIMLAŞIRLAR?

Bu Dönme gurupları, içlerinde tenbel kimse bırakmazlar. Hepsi çalışmak zorundadır. Fakir, düşkün ve ihtiyar olanlarına yardım ederler. Zaruret çektirmezler. Gerek sandıkları ve gerek zenginleri, fakirleri korur ve himaye ederler. İhtiyaçlarını temin eder ve şahıslarına da yardım ederler.

Kış gelince, yine kendilerinden olan erzak memurları, odun kömür, un vesair ihtiyaç maddelerini, her bir fakirin evine, yeteri kadar götürüp dağıtırlar.

Hükümet kapısında bir Dönmenin mahkûm veya mahpus olduğu duyulmamıştır.

Bir Dönme, bir sebepten dolayı hükümete şikâyet edilse ve o Dönme hükümetçe tutulsa bile, mensup olduğu gurup, onu mutlaka kurtarır. (s. 19-20)

GİZLİ TOPLANTILAR

Bu üç grubun kendilerine mahsus toplantı geceleri vardır. Karo ile Honyoz guruplarına mensup Dönmeler, bazı Müslüman dostlarını kendi toplantılarına götürürler. Terpuşlu gurubu ise Müslümanları toplantılarına kabul etmez.

Bunlardan her gurubun kendilerine mahsus birer dârunnedvesi [danışma ve karar meclisi evi] vardır. Bu evlerin yerleri bilinmez. Bu evlerde kendi milletlerinin iyi kötü halleri ve şâir hususları müzâkere olunur. Buralara kendilerinden başka yabancı bir kimse kabul olunmaz. (s. 20-21)

SAHTE HACILAR, HAFIZLAR, ÂLİMLER

Üç dönme gurubunun içinde hacca gidip gelmiş, "hacı" sıfatını taşıyan kimse kalmadığı zaman, yol masrafını, yukarıda anlattığımız sandıklardan ödeyerek, aralarından seçtikleri adamları, hac için Hicaz'a gönderirler.

Yine kendi aralarından seçtikleri bir çocuğa elli Osmanlı altını vererek, onu Kur'an-ı Kerim ezberlemesi için çalıştırır ve hafız ederler.

Aynı şekilde içlerinden seçtikleri zeki bir adamı İstanbul'a veya başka bir memlekete ilim tahsili için gönderir ve ona tekmîl-i nüsah ettirirler. [Medresede okunan bütün dersleri tamamlatır, mezun olmasını temin ederler.] Okuttukları bu gencin onyedi onsekiz senede yapacağı ticaretten kazanacağı parayı ve evlen-

mesi için gereken masrafı hesap ederek, her ne kadar tutarsa tutsun, bunu dahi sandıklarından çıkarıp öderler. (Şu şeytanlığa bak!) (s. 22)

İSLÂM DÎNÎNİ KABUL ETMEZLER

Bu üç Dönme gurubu, İslâm dininin icabı olarak yapılan davranış ve ibâdetleri kesin olarak münkirdirler [kabul etmez, reddederler]. Hazret-i Muhammed'in getirdiği temiz şeriatın hükümlerini tamamen inkâr ettikleri kuvvetli delillerle ve şimdiki hâlin gösterdiği üzere açıkça görülmektedir. Bunların, Kur'an âyetlerine (hâşâ) benzer bir temel kitapları vardır. Fakat bu kitabı ele geçirmek mümkün değildir. (s. 23)

DÖNME TAPINAĞINA BASKIN

Bu kitabın ele geçirilmesine fevkalâde önem veren eski zaptiye müşirlerinden Hüsnü Paşa, Selânik'de vali olarak bulunduğu sırada, hazırladığı hafiye ve casuslar vasıtasıyla Terpuşlu Dönmelerinin (somenat)ını [tapınağını] yani mabet edindikleri binayı gizlice basar, içeri girer; orada iki sandık ile Üçüncü Sultan Selim'in kendisine Şerbetdârlık etmiş olan birisine ihsan ettiği bir kılıç ve yine Dönmelerden birine eski Mısır valilerinden Mehmed Ali Paşa'nın vermiş olduğu bazı hediyelerin bulunduğu görülür.

Hüsnü Paşa, bu sandıkların açılmasını ister ve bunun için ısrar eder. Fakat Dönmeler, somenatı abluka altına alırlar. İçlerinden zengin ve tanınmış olanlardan

birkaçı ileri çıkarak, Hüsnü Paşa'ya:

"Bu sandıkların açılması için çok ısrar ediyorsunuz. Lâkin açamazsınız. Bunların açılabilmesi için mutlaka Padişah'ın irade etmesi lâzımdır. İstanbul'dan bu padişah emrini alabilirseniz, o vakit bu sandıkları açabilirsiniz" derler.

Somenatın abluka altına alındığını anlayan vali paşa, işin bir isyana sebep olacağını görür. Sandıkları kendi mühürü ile mühürler ve dışarı çıkarılmaması için gereken memurları da başına nöbetçi bıraktıktan ve iyi korunmasını tenbih ettikten sonra somenattan çıkar.

Hemen İstanbul'a Babıâli'ye [hükümete] bir telgrafçeker. Sandıkların açılmasının gerekli olduğuna dair siyasi sebepler gösterir ve izin verilmesini ister. Fakat Terpuşlu Dönmeleri, Hüsnü Paşa'dan çabuk davranarak, dağıttıkları beş altı bin lira rüşvet karşılığında Hüsnü Paşa'nın Yanya vilâyetine tâyin olunmasını temin ederler, (s. 23-24)

DÖNME MEZARLIKLARI

Dönmeler, içlerinden birisi ticaret veya başka bir sebeple gittiği şâir bir memlekette vefat etse, her ne masraf olursa olsun, onu gömüldüğü yerden, çürümüş de olsa, kemiklerini çıkarıp, getirip, Selânik'te bulunan ve sadece kendilerine ait olan mezarlığa gömerler. Bunların Üsküdar'da da bir kabristanları vardır. Fakirlerini bu mezarlığa gömerler. (s. 25)

DÖNMELER VE YAHUDİLER

Bir Dönme delikanlısı veya kızı, Yahudilerden birisini sevse ve kendisi Yahudi olabilmek için aracılar eliyle hahama pek çok para verse, haham, o delikanlının veya kızın Yahudi olmasını kabul etmediği gibi, kendisine takdim olunan parayı da reddeder. Fakat bu iş meydana çıkıp, duyulur mu? Kat'iyyen! Kimsenin haberi olmaz, bir ipucu bile alınamaz.

Bu üç Dönme gurubunun hepsi de Yahudi kavmini çok severler. Yahudiler ki, hiç bir milleti sevmez, Dönmelere karşı fevkalâde düşmanlık beslerler. (s. 25)

ABDESTSİZ NAMAZ KILAN VAZİFELİ DÖNMELER

Her üç Dönme gurubu da, kendi aralarından, ne kadar gerekiyorsa, birtakım adamları ücretle tutarlar. Ücretleri, sandıklardan ödenen bu adamların vazifesi, beş vakitte, camilere gidip, Müslüman cemaati ile birlikte namaz kılmaktır.

Sırf ehl-i İslâm'a gösteriş olsun diye namaz kılan, vazifeli bu Dönmelerin, şimdiye kadar abdest aldıkları görülmemiştir. Otuz kırk seneden beri Selânik'te yaşayan ve sözlerine itimat olunan Müslümanlardan bunu işittim.

Ben de üç dört ay kadar, bilhassa dikkat etmeme rağmen, hakikaten, abdest aldıklarını görmedim. (s. 27)

BIN YILDIR GELMEYEN ADAM

Bunların inancına göre, Hacı Aziz Efendi namında biri gelecek imiş. Güya bu Hacı Aziz Efendi, onlardan birisiymiş. Dinleri araştırıp tedkik etmek üzere gitmiş. Geri gelecek ve Dönmelere, hangi din doğru ise haber verecekmiş. Kendisi dönünceye kadar hiçbir dine girmemeleri de onun tenbihlerinden imiş. Bu herif gideli —kendi bâtıl zanlarına göre— bin seneyi geçmiş, ama hâlâ gelmemiş. (Ne kadar tuhaf ahmaklık!) (s. 28)

Sözün özü! Bu üç münafık gurup, hiç bir dine bağlı değildir. Bu dinsizler, başlarında sarıkları ve sırtlarında Müslüman kıyafetleri ile, Müslümanları aldatmakta büyük ustalık gösterirler. İşleri güçleri daima şeytanlıktır. (s. 29)

BİR DÖNME KIZININ BAŞINA GELENLER

1877 yılında Moskoflarla yapılan uğursuz savaşta, Rumeli bozgunu sırasında, Tuna boyundan Selânik'e gelen Müslüman göçmenlerden zengin bir İslâm ailesi, Dönmelerin hanelerine yakın bir evi kiralayarak yerleşirler...

Bu ailenin yakışıklı bir oğulları vardır. O civarda Terpuşlu Dönmelerinden Şeşbeşin Ali Efendi derler muteber ve zengin bir münafık oturmaktadır. Bu adamın gayet güzel ve dilber bir kız olan kerimesi, bu

(*) Işık (Feyziye) Lisesi'ne dair "50 Yıl ve Daha Önceki Mezunlar" listesinde bulunan *Hakkı Şeşbeş,* bu ailenin de Selânik'ten İstanbul'a göçtüğünü göstermektedir.

muhacir delikanlısına gönül bağlar. Birbirlerini severler.

Fakat kavuşmak imkânsız bir şey olduğu için, buna çare bulmak üzere teşebbüse geçerler. Verdikleri bir karar üzerine, delikanlı bir gece kızı, Arnavutların ve Müslümanların oturdukları bir mahallede önceden bulup, kiralayıp döşedikleri bir eve kaçırır.

Dönmeler işi anlayınca, hükümete baş vurarak şikâyette bulunurlar. Kızın kendilerine geri verilmesini şiddetle talep ederler. Delikanlıyı hapsettirirler.

Fakat Dönmelere düşmanlıklarıyla tanınmış bazı nüfuzlu Müslümanların yardımı sayesinde, hükümet kızı bulamaz. Bu Müslümanlar delikanlıyı da hapisten kurtarırlar. Fakat Selânik'te bunların korunmaları zor olur. Delikanlının hemşehrilerinden ve diğer Müslümanlardan birtakım kimseler, oturdukları evi nöbetleşe her gece beklerler.

Hâsılı iş uzar. Dönmeler pek çok para vermeye razı olurlarsa da delikanlı kızdan vazgeçmez. Bir *gece fırsat* bulup, kızla oğlan İstanbul'a kaçarlar. Gerçi Dönmeler, İstanbul'da da peşlerini bırakmaz, lâkin bir şey yapamazlar. Bundan sonra delikanlı kızı nikah eder. İstanbul'da rahat olarak yaşarlar. (s. 32-33)

(*) Selânikli Şeşbeşin Ali Efendi'nin kızı Râbi'a, bu olayın büyümesi ve Selânik valisinin meseleyi İstanbul'a bildirmesi üzerine, bir Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kararına da konu olur. Başvekâlet arşivinde bulunan bu belgeyi de aslı, çeviri yazısı ve sadeleştirilmiş metni ile *"Dönmeler Âdeti"* kitabının sonuna ekledik.

1879'da yazdığı "Dönmeler Âdeti" adlı risalesinden, yukarıya parçalar aldığımız Ahmed Safî, 1924 yılında zuhur eden Karakaşzâde Rüşdü vak'ası üzerine gazetelerde çıkan yazılar dolayısıyla da Sefine'sine bazı notlar düşmüştür.

Çıkan yazılardan bazı bölümleri kitabına aktaran veya kesip yapıştıran yazar, bunların altına birkaç satır ile düşüncelerini yazmıştır. Bu kısa notlardan iki tanesini aşağıya alıyoruz. Birincisi 4 Ocak 1924'te Tevhid-i Efkâr'da çıkan Karakaşzâde'nin mektubu üzerine, ikincisi ise 5 Ocak 1924'te Akşam'da çıkan bir yazı dolayısıyla kaydolunmuştur:

- 1 -

Dönmeler, Türklerin vücutlarındaki etleri tamamen yedikleri gibi, şimdi de kemiklerinin içindeki ilikleri mahvetmek istiyorlar.

Anadolu köylerine Dönmeler yerleştirilir ise, saf ve nezih Türk köylülerini aldatsınlar, servetlerini kat kat artırsınlar ve Türk köylülerini tamamen mahv ü perişan eylesinler!. Dönmelerin niyeti budur. Şeytanlığa bakın!

Ey Müslümanlar aldanmayın!!! Zira bu siyaset son derece yanlıştır. (s. 35)

- 2 -

Bundan aşağı yukarı kırk beş yıl önce, yani (1294-1295) [1878-1879] senelerinde, Selânik'te bulundu-

ğum zaman Dönmeler hakkında yazmış olduğum risaleyi Sefîne'mizin beşinci cildine koymuş idim. O risaleyi büyük bir dikkatle oku! "Takke düştü, kel göründü" derler. Kendilerinden olan Karakaşoğlu [Karakaşzâde Mehmed Rüşdü], Dönmelikten kurtulmak hilesiyle şimdi Türklere, Müslümanlara birtakım fenalıklar yapmak istiyor.

Ey Müslümanlar, bunların çevirecekleri fırıldaklara ve Müslümanlar arasında yapacakları oyunlara, düzenlere sakın inanmayınız!! Bunlar, Türkler ve Müslümanlar arasına fesat tohumlan ekmek istiyorlar. Gaflet etmemek icap eder. "Yahudi imana gelmez, dinsiz herif Müslüman olmaz." (s. 35-36)

İlk Türkçe Kitaplar

-II-

"DÖNMELER" ADLI KİTAP

Kapağında *"Dönmeler"* başlığının altında *"Honyos, Kuvaryos, Sazan"* kelimeleri ve *"İstanbul, 1335-1338 [1919]"* tarihi bulunan küçük boydaki 16 sayfalık bu risale, "Şems Matbaası"nda basılmış. İçinde elle çizilmiş üç resim var. Birincisi, altında *"Saptay Levi yahut Hivi"* yazan sakallı, siyah sarıklı korkunç bir şahıs; ikincisi, altında *"Bir Sazan veya Sazaniko"* yazan, yandan çizilmiş iri burunlu bir portre; üçüncüsü ise o günlerin "açık" kıyafetinde hotozlu, yüksek topuk ayakkabılı bir kadın resmi ve altında "Bir *Dönme kıyafeti"* yazısı...

İÇİNDE NELER VAR?

Risalenin beşinci sayfasındaki "Mukaddime", bir fihristten ibaret. Fihristte şunlar yazılı:

Dönmelerin menşei - Honyos, Kuvayros, Sazan - Adat ve ahlâkları - İslâmlık ve Yahudilikle alâkaları-Mu-

hadderât-ı İslâmiyye ahlâkının ifsadına, yegâne sebep Dönmelerdir - Türkiye'de evvela, Avusturya ve Fransa emtiasına karşı boykotun ilk mûcidleri - Ticarette İslâm,. Rum, Ermeni, Yahudilere karşı kullandıkları planlar - İttihad ve Terakki Cemiyeti'yle oynadıkları roller - Elyevm tuttukları meslek-i siyasî vesaire vesaire...

Geniş hacimli olarak düşünüldüğü anlaşılan bir kitabın birinci forması olan bu bölümde, fihristte bildirilen ilk beş maddeye ancak temas edilebilmiştir. Metin *"Birinci Fasıl"* başlığı ile, altıncı sayfada başlayıp, onbeşinci sayfada bitiyor. Sonunda *"Devamı ikinci formada"* kaydı var. Fakat, devamına şimdiye kadar rastlanılamadı.

Kitapçıkta, iki sayfa kadar Sabatay Sevi'nin çıkışı ve iddiaları özetlendikten sonra, Dönmelerin özellikleri, ahlâkları ve bulundukları cemiyete verdikleri zararlar, oldukça açık ve sert bir dille sıralanıyor.

1919'da çıkmış olması ve Dönmelik hakkında müstakil kitap halinde bildiğimiz matbu ilk yayın oluşu bakımından bir belge değeri taşıyan metnin tamamını, Sabatay Sevi'den bahseden ilk iki sayfayı atlayarak, yedinci sayfanın sonundan itibaren, sadeleştirerek aşağıya alıyoruz. Arabaşlıklar tarafımızdan konulmuştur:

GARİP BİR TAİFE

Aziz Mehmed avenesine "Ben size hakikî din getireceğim" diye savuşup gittiğinden, aslen kimisi Kıptî, kimisi Mecusî ve Musevî olan bu garip taife gitgide

çoğalarak *Honyos, Kuvayros* ve *Sazan* adlarıyla üç fırka teşkil ettiler. Bunların Selânik'te bulunan ihtiyar erkeklerinin hâlâ *Aziz Mehmed'in* avdetini umarak, her Cumartesi sabahı kale kapıları önünde bekledikleri vâkidir.

Aşağıda etraflıca beyan olunacağı üzere, Honyos ve Kuvayros cinsleri şeklen birbirlerine benzerlerse de Sazan veya *Sazaniko* cinsi, burunlarının büyük ve kemerli olmasıyla diğerlerinden ayırt edilebilirler.

KIZ ALIP VERME

İslâmlık'la Yahudilik arasında dalâlette kalmış olan bu üç taife, âdet ve ahlâkça birbirlerine benzerler ve Aziz Mehmed'in hakikî din getireceğine inanırlarsa da, yani tam manasıyla Dönme iseler de, birbirlerine kız verme yasağını öteden beri muhafaza etmektedirler.

Bu üç zümre birbirinden kız alıp vermediği gibi, Müslümanlarla da kız alıp vermekten şiddetle kaçınırlar. Bununla beraber Dönmelerin bu üç sınıfı, *Dönmeliğe aid fevkalade hallerde,* haklarını korumak için daima birlikte hareket etmektedirler.

HASTALIKLAR

Aşağıda uzunca tafsilât verileceği üzere, evliliğin böyle küçük bir zümre içinde kalması, bunların arasında bazı illetlerin ve sârî hastalıkların genişleyip artmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Meşrutiyet'ten son-

ra bunlardan bazısı, *nesillerini ıslah etmek maksadıyla,* Müslüman kızlarıyla ve hatta Avrupalı dinç ve güçlü kuvvetli genç kızlarla evlenmeye başladılar. Tabiî, verem ve asabî hastalıklarla ma'lûl olan bu taife mensuplarına kızlarını verenler, büyük bir cinayet işlemişlerdir. Avrupalıların bunların içine girenleri de hayatlarını tehlikeye atmışlar demektir. Fakat *Dönme kızlarından* henüz Müslümanlara varanı görülmemiştir.

Dönme kızlarından bazılarının sözü horoz ötüşü gibi söylemeleri; konuşurken gözlerini, kaşlarını ve hatta bütün vücutlarını devamlı olarak oynatmak gibi garip vaziyetler ve acayip tavırlar göstermeleri, asabî hastalıkların bu zümredeki garip tezâhürlerindendir.

Müslümanlar arasında *ahlâksızlığın, dinsizliğin ve sâri hastalıkların* yayılması ve genişlemesinin en büyük ve tesirli sebebinin Selânik Dönmeleri olduğu unutulmamalıdır.

ÇALIŞTIKLARI SAHALAR

Sazan cinsi, hal ve vakitleri müsâid olsa bile gözlerini daima hükümet kapısına dikmişlerdir. Memuriyetlere en ziyade düşkün olanlar hep Sazanlardır. *Honyos* ve *Kuvayroslar* ise daima ticaretle meşgul olurlar. İleride buna dair olan kısımda delilleriyle isbat olunacağı üzere, *kendilerinden başkasını insan saymadıkları* için, herkesi ve hatta Avrupalıları bile türlü türlü entrikalarla aldatmayı dinlerinin (!) şiarı ve övünülecek hassalarının (!) gereği addederler.

Honyos ve Kuvayroslardan hükümet memuriyetle-

rine heves edenler pek azdır. Honyos cinsinden olan *Cavid,* her nasılsa Maliye nazırı olabilmiştir. Honyos ve Kuvayros cinsleri ticaret âleminde ortalığı dolaba sokmakla ve Sazan kısmı da devlet hazinesini soymakla meşguldürler.

Bunların içinde doğrulan pek nâdirdir ve doğrulukları da vatana sevgiden ve hükümete sadâkatten dolayı değildir. Mevkilerini korumak, şahsî menfaat temin etmek ve mensup oldukları zümrenin hükümette olan işlerini meşru veya gayrimeşru olarak kolaylaştırmak için çalışırlar. Demek isteriz ki, bunlardan hükümet memuriyetlerinde *vatana ve millete karşı iyi niyet* ve sadakat beklemek abestir.

DÖNMELER ANADOLU'DA

Dönmeler vaktiyle Selanik muhitinden ayrılamazlardı. Sonradan bilhassa Balkan harbinden sonra, İstanbul'da pek az olan sayıları arttı, *İzmir* vilâyetine ve *Anadolu'nun bir çok yerlerine* yerleştiler. Fakat eski kavmî an'anelerini pek gizli tuttuklarından, bunların Dönme oldukları anlaşılamadı. "Rumeli muhaciri, Selanik muhaciri" olarak tanındılar.

RUMELİ HALKINI LEKELEDİLER

Açık saçık gezen kadın ve kızlarının serbest halleri, Anadolu'nun saf kalbli halkının üzerinde pek kötü bir tesir hâsıl etti. Dönmelerin dinsizlikleri, ahlâksızlıkları, Anadolu halkının zihninde, *bütün Rumeli ahali-*

sinin fena olduklarına dair yanlış bir fikrin doğmasına sebep oldu.

Anadolu ahalisi bilmelidir ki, bütün Rumeli ahalisine teşmil etmek istedikleri ahlâksızlık, dinsizlik, yalnız Müslüman adıyla hareket eden işte bu Selânik Dönmelerine münhasırdır.

Bunların isimleri gerçi Müslüman ismidir, fakat aralarında meselâ Fatma'ya *"Fatof,* Mustafa'ya *"Motof* gibi mânâsız kelimelerle hitap ederler. Hatta İspanyolca'ya pek güzel vâkıf olan bu taifenin aralarında *"Avratniko, Behuriko"* gibi isimlerin de mevcut olduğu işitilmiştir.

KADINLARA SERBEST HAREKET İSTERLER

Dönmelerin Müslümanlara karşı iyi davranmaları hep yapmacıktır. Onlar diğer milletleri daima Müslümanlara tercih ederler. Yahudilerden çok Frenkliğe ve Hristiyanlığa daha ziyade meyilleri vardır. Fakat bu temayülleri de onlara olan muhabbetlerinden değildir. Islâmlık'ta bulamadıkları, Hristiyanlığın bilhassa kadınlara verdiği serbest hareket imkânlarından istifade etmek isterler.

Dönme kadınların hal ve hareketlerindeki serbestlik, yaşayışlarındaki garabet, Hristiyanların da nazar-ı dikkatlerini çekmekten geri kalmamaktadır.

CEZA OLARAK: NAMAZ

Dönmeler camilere hiç gitmezler. İçlerinden bazen camiye gidenlerin görüldüğü olur. Fakat bunlar tabiî

ki, İslâmiyet'in emri olan farzı yerine getirmek için camie gidiyor değillerdir.

Dönmeler arasında birisi cezayı gerektiren hareketle bulunursa, cemaat tarafından ona bir ceza verilir. Bunlar arasında *en ağır ceza,* işin ehemmiyetine göre, kabahatlilere muayyen bir müddet için camilere devam cezası vermektir. Bundan maksatları, İslâm'ın emirlerini yerine getirdiklerini Müslümanlara göstermek küstahlığından başka bir şey değildir.

Ramazanlarda, İslâm evlerine bitişik bulunan Dönme evlerinde, ev halkı yatsı vaktinde güya teravih namazı kılıyorlarmış gibi *"Kız abdest aldın mı? Haydi cemaate yetiş"* gibi seslenmelerle Müslüman komşularına namaz hazırlıklarında bulunduklarını işittirirler. Sahur vaktinde de ortada sofra filan olmadığı halde, çatal, bıçak, tabak şakırtısı ile sofra hazırlığında bulunduklarını îma etmek gibi küstahlıklardan hâlâ vaz geçmemişlerdir.

SIRLARI, ÂDETLERİ, MEZARLIKLARI

Cumartesi günleri Musevî âyini usullerine göre ibâdetlerini, *yeraltında inşa ettirdikleri havralarda* icra ederler.

İslâmiyet ile Yahudilik arasında nasıl bir dinleri olduğunu henüz anlamayan, yalnız Dönme olduklarını bilen çocuklarla genç kız ve erkekler, ancak *evlendikleri gün, asıl Dönmelik hakkında mahremâne* telkinlere nail olurlar. Bunların imamları ayrı olduğu gibi, mezarlıkları da sırf kendilerine aid husûsîdir.

Hatta dikkat edilirse Selânik'teki kabristanları daima İslâm ve Yahudi mezarlıkları arasında bulunur. Mezar taşlarının üzerlerindeki yazılar "dekadanca" ibarelerden ibaret olup, nihayetlerinde *"Fatiha"* yoktur.

"İçiniz temizlenmeden gelmeyiniz" emrine tamamiyle inandıkları, cenazelerini, bağırsaklarındaki pislikleri mihaniki bazı usullerle çıkardıktan sonra gömmekte olmalarıyla sabittir. (Devamı ikinci formada)

(*) Kitabın ikinci forması ve devamı bulunamamıştır.

İlk Türkçe Kitaplar

- III -

"Dönmeler" Adlı Kitaba Cevap
"DÖNMELERİN HAKÎKATİ"

Büyük ve mühim kısmını yukarıya aldığımız *"Dönmeler"* adlı risaleye, karşılık olmak üzere, hemen bir risale ile ve daha uzun olarak cevap verildi. Çıkan bu kitabın taşıdığı 18 Kânûnievvel 1335 (18 Aralık 1919) târihinden, cevabın çok acele yazılıp bastırıldığı anlaşılmaktadır.

Çünkü *"Dönmeler"* kitabının kapağında (1335-1338) tarihi bulunmaktadır. Mâlî 1335 yılının milâdî karşılığı 1919'dur. Fakat Hicrî 1338 yılı 1 Ekim 1919'da başlamaktadır. Buradan, "Dönmeler" kitabının en erken Ekim ayı başlarında çıktığı anlaşılır. Demek ki, ona cevap veren *"Dönmelerin Hakikati",* iki ay içinde yazılmış ve bastırılmıştır.

Dönme olmadığını ve bu cevabı yazmak için teşvik

de görmediğini imâ eden yazar, bu aceleyi, zahmeti ve masrafı neden göze aldığını, bize, tatmin edici bir şekilde açıklamıyor:

Kitap küçük boydadır:

Dönmelerin Hakikati, Atik nizamiye kırkbirinci alayının üçüncü taburu binbaşılığından mütekâid Sâdık, Dersaadet, Karabet Matbaası, 1335, 32 sayfa.

Emekli binbaşı Sâdık Bey'in yazdıklarından "Dönme" olmadığı anlaşılıyor. Zamanında Rumeli'de cereyan eden savaşlara iştirak etmiş ve Balkan Harbinde taburuyla beraber Yunanlılara esir düşmüştür. Dönüşünde emekli olmuş ve İstanbul'a yerleşmiştir.

NEDEN YAZDI?

Dönmeleri, onları müdafaa için bir kitap yazıp neşredecek kadar, nasıl ve ne zaman tanıdığını söylemiyor. Herhalde subaylığının bir kısmını Selânik'te yapmış ve o sırada Dönmelerden iyilik görmüş olmalıdır.

Kendisi hakkında, "Yalnız askerliğe alışmış, kalemi aksak bir âcize, ortaya atılmanın yakışmayacağını da bilirim" demekle beraber, Dönmeler aleyhine olan risaleyi görüp üzüldüğünü, vatanda birliğe ihtiyaç olduğu için onları müdafaaya kalkıştığını yazmaktadır.

Binbaşı Sâdık, yukarıdaki bölümde metnini verdiğimiz *"Dönmeler"* risâlesindeki iddiaların tamamına teker teker cevap vermekte ve oradaki ithamların hepsini iyiye ve güzelliğe yorarak çürütmeye çalışmaktadır.

Meselâ, Aziz Mehmed Efendi (Sabatay), samimî olarak hidâyete eren ve Yahudileri İslâmiyet'e çağıran bir *"evliya'dır.* Muhiddin-i Arabî ve Hallâcî Mansur gibi derin manâlı şeyler söylediği için anlaşılamamıştır. Dönmeler, birbirlerini seven, tutan, iyi, dindar, çalışkan insanlardır. Onlarda görülen kusurlar, öteki Müslümanlarda gözükenlerden farklı değildir...

Binbaşı Sâdık, eğer hayatta idiyse, beş yıl sonra gazetelere düşen ve bizzat Dönme yazar Ahmed Emin'in itiraf ettiği hurafeleri okuduğu zaman acaba ne düşünmüştü, doğrusu meraka değer!

Kendisini gizleyen bir Dönme olmadığını farz edip, iyi niyetine inanıp, yazdıklarını, işi hiç bilmemesine ve "dost" Dönmelerin oyununa gelmesine bağladığımız binbaşının, şu sözü dikkat çekicidir:

> "Bu babda kimsenin rey ve mütâlâasına müracaat etmemek suretiyle, aşırı yumuşak huylulukta ve herkese faydalı olmakta koyun sürüsüne benzeyen bu taifenin hukukunu müdafaa maksadıyla yazdığım işbu eser-i âcizî..."

KİTAPTAN ÖNEMLİ YERLER

Şimdiye kadar yazılanlardan "ne biçim bir şey" olduğu elbette anlaşılan Sabatay Sevi ve Dönmelik hakkında Binbaşı Sâdık'ın yazdıklarını, *"eser-i gaflet"* diye vasıflandırıp geçmekle birlikte, kitapda dikkatimizi çeken,

Dönmelere ve yakın târihimize dair önemli gördüğümüz iki noktanın üzerinde duracağız:

Birincisi, bütün "hoşgörüsü"ne rağmen yazarın Dönmeler hakkında verdiği birkaç bilgi;

İkincisi, yazarın Sultan Abdülhamid ve Meşrutiyet sonrası ahvâl hakkındaki bâzı tesbitleri... Bu ikincisi, mevzuumuza biraz uzak olmakla beraber, bahsini ettiğimiz risaleyi tekrar ele almamız mümkün görünmediğinden bu vesile ile tarih meraklıları için onları da buraya kayd etmiş olacağız.

SAĞLIKLARI

Yazar, Dönmelerin bâzı özel hallerini yazıyor:

> Evlilik çevrelerinin dar oluşu her ne kadar bazılarının vücutça zayıflığına sebep oluyorsa da, temizliğe ve sıhhatlerini korumaya fevkalade dikkat ettiklerinden, iddia olunduğu gibi hastalık zebûnu da değildirler. İşlerinin başından ayrılmayarak devamlı çalışıp uğraşmakta olmaları da bunu isbat eder. İçlerinde yüz yirmi sene ve daha fazla yaşayanları da az değildir. (s. 13)

"YABANİ!"

> Ne kadar seçkin bir terbiye sahibi bulunduklarına dikkat olunsun ki, birbirleriyle kavga döğüş, yaralama ve hatta ağız kavgası etmeleri bile hayal edilemeyeceği gibi, kendilerinin dışındakilerden birinden incin-

dikleri vakit en büyük söğüp saymaları "Yabani!" demekten ibarettir. Bunu dahi hafif sesle söylerler ki, kendilerini gücendiren incinmiş olmasın. Ekseriyet itibariyle güler yüzlü, hoş sohbet ve mültefit insanlardır. Lâtife ederken bile istihza etmekten çekinirler. Kimseye beddua etmezler. Dışarda kendi gurupların-dan bahsedilmesinden hoşlanmazlar. (s. 13)

SELÂNİKLİ OLMAK

Hatta kendilerini tanımayanlardan Selânikli olduklarını bile gizlerler. Bundan maksad taifeleri hakkında bir takım asılsız ve münasebetsiz sözlerin ortaya konmasına sebebiyet vermemekten ibarettir.

Halbuki gerek İslâmiyet'le müşerref bulundukları-nı ve gerekse İslâmiyet'in emr ettiği güzel ahlâk ve iyi işlerle temayüz edip, büyük İslâm kitlesi arasında gösterdikleri terakkilerle bir iftihar güldestesi olduklarını unutup beyhude yere üzülüyorlar. (s. 13)

Yakın vakitlere kadar ve bu arada cennetmekan firdevs-âşiyan *Sultan Abdülhamid Hân-ı Sânî* hazretlerinin "İnzibat Devri" denmeye seza olan saltanat zamanlarında, bu taife, iş ve gücüyle meşgul olmaktan başka bir şey bilmiyordu. Ne siyâsete karışmış ve ne de kadınlarının kıyafetlerinde bir değişiklik görülmüştü. Kadınları eski zamana mahsus kalın mihremeli ferace ve sarı mest ve paşmakla sokağa çıkar, tesettüre fevkalâde dikkat ederler idi. (s. 16)

MEŞRUTİYETTEKİ TAŞKINLIKLARI!

Yazar, dönmelerin, Meşrutiyet'in ilânından sonra yaptıkları taşkınlıklara şaşıyor:

Meşrutiyet'de hürriyetin tesiri ile herkes şaşırıp ne yapacağını bilmediği gibi bunların da bazılarını şaşırtmış ve şımartmış ve hatta eski terbiyelerine aykırı olarak gençlerinden birtakımı silâh taşımaya bile başlamışlardı.

Bazılarının dahi hiç lüzumu olmayan birtakım fazla tezahürata kalkışmaları ve üç yüz yirmi sekiz senesindeki mebus seçiminde rey toplama merasiminde, *Şems Mektebi* müdürü merhum *Şemsi Efendi'nin* hükümet konağı önünde, vaziyetimizi düşünmeden ve pek yüksekten atıp tutarak irâd ettiği nutuklar garip karşılanmıştı, (s. 16)

ZULÜM GÖRMÜŞLER GİBİ

Meşrutiyet'in ilânına kadar sessiz sükûtî geçinen bu taifeden bir haylisinin saded hârici olarak lüzumsuz yere yaptıkları nümayişlere Selânik'te türlü mânâlar verilmiş idi. Çünkü bu taifenin *devr-i sabıkta bütün hakları korunduğu ve zulme mâruz kalmadıkları* malum olduğu halde, Meşrutiyet ilânından sonra güya büyük zulümler görerek zindandan kurtulmuş insanlar gibi hareket edenleri görülmüştü.

Gerçi insanoğlu zamanın akışına uyar. Fakat bil-

hassa bu akıllı ve mutedil taifenin bazılarında görülen lüzumsuz gürültü, ötedenberi muhafazasına ihtimam ettikleri tedbirli tavırlarına katiyyen münâsip değil idi. Zira Cenâb-ı Hakk'ın gazabı, hadd-i mârufu aşanları çabuk bulur.

Nasıl ki çok geçmeden mes'udâne yaşadıkları o güzel Selânik'den çil palazı gibi dağıldılar, kalanları dahi çeşitli ziyan ve sıkıntılara hedef oldular. Gerçekte, gerek bunların ve gerek elden çıkan diğer beldeler ahalisinin içinde nice zâhid muttaki kişiler mevcud idi. Ancak gazab-ı ilâhî umûma gelir, ayırmadan alır götürür. (s. 16-17)

SULTAN ABDÜLHAMİD'E DÂİR

Yazarın, bahsini ettiğimiz, bâzı târihî tesbitlerine gelince... 1909-1919 arasında milletin ve devletin düştüğü perişanlıkları bizzat yaşamış olan binbaşının tesbitleri önemlidir. Bunca felâketten sonra, Sultan Abdülhamid'e bakışı da değişmiştir:

Esirlik günlerinde, *Yenice* kasabasında medfun *Gazi Evrenos* hazretlerinin türbesi kubbesine kendi bayrağını diken düşmanın, diğer İslâmî haklara ve mukaddesata, gaddarâne tecâvüzünü görünce, kalbimin en derin ve hazin noktasında feveran ederek, lisanıma gelen şu mısraları söylemiştim:

Ahd-i ahkâmın saadet devri imiş bilmedi,
Şimdi bildi kıymetin millet senin Sultan Hamid;

Ne yapıp yaptın çevirdin âsiyâb-ı devleti.
Gel bugün gör inkılâbın dehşetin Sultan Hamid.

Yine şöyle demiştim:

Görmemişken lûtf-i mahsûsunu ey âlî-tibâr,
Firkatinden düştü cismim âteşe hâlâ yanar.
Terk-i şemşîr-i Hilâfet ettiğin günden beri
Hem vatan, hem bunca can gitti, hem namus ü âr.
Hurşid-i sulh-i cihan idin, dirigâ ki seni,
Gayb edeli, bu garip millet de oldu târ ü mâr.
Dûd-i âkımdan tebâh olsun müsebbibler heman,
Sensiz ey Hâkân-ı zîşan devlete erdi hasar.
Bari, rü'yâda bize göster likâ-yı akdesin,
Bu hazin gönlümüze kılsın meserretler nisâr
Vak'a-i dilsûzu an, ân-i esarette dahi,
Devlete Sâdık olan elbette eyler âh ü zar.

Şu manzumeler, güya yakın bir gelecekte, Balkan Harbi'nden daha müthiş bir sefalete düşecek olan zavallı vatanın matemini tutmak için esaret günlerinde terennüm edilmiştir. (s. 4)

*) Sultan Abdülhamid'in tahtından indirilmesine sebep olanlara beddua ediyor. Bunların başında, müdafaasını yaptığı Dönmelerin bulunduğundan haberi yok. Meşrutiyet'in ilânı ertesinde yaptıkları taşkınlıklar da binbaşıyı uyandıramamış. Manzume, (fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün) vezniyle nazm olunmuştur.

**) Cihan Harbi'ni kasdediyor.

CAMİLERİN HÂLİ

Nazar-ı ibretle bakılmalıdır ki, İstanbul'da *Mahmutpaşa Câmi-i şerifi* ile emsali birçok camilerin kapıları, beş on dakikada dört beş kişilik cemaatle kılınan vakit namazlarından başka zamanlar kapalıdır. Şadırvanlarında abdest alacak bir katre su yoktur. Ecdad zamanında arı kovanı gibi cemaatlerle dolan mâbedlerin kapalı ve muattal kalmasına ve halkın ibâdeti terk etmesine sebep olan bu taife midir? (s. 15)

MEŞRUTİYETTEKİ YANLIŞLAR

Meşrutiyet'e iyi niyet ve tatlı emellerle girildi. En büyüğümüzden en küçüğümüze kadar herkes hayır ve menfaat bekledi. Fakat ne çâre ki, meşrutiyeti, dahilî, haricî, coğrafî ve siyâsî vaziyetlerimize, elhâsıl mizâc-ı mülke göre tatbik edemedik.

Bu işi yapacak ve idareyi tanzim edecek, fedakâr, dediğini yapmaya muktedir devlet adamları çıkmadı. Mevcud bâzı işbilir idarecilerin ise önlerine mâniler çıkarıldı. Bu yüzden, hükümet korkusu büsbütün kalktı. *Sivil, asker herkes, bildiği gibi hareket etmeyi ve hatta hukuka tecâvüz ve üstlere taarruz etmeyi, meşrutiyetin icaplarından saydılar.* Eski intizam ve itaat bağları yok oldu. Onun yerine aşırı serbestlik geldi ve devlet hayatının en hassas teline dokunuldu. Bu deliller karşısında, bazı inceliklere âşinâ kimseler, artık felâketin yakın olduğunu iddia eylemiş idiler. (s. 17)

CAMİE AYAKKABIYLA GİREN "VAİZ"

Bilindiği gibi eskiden beri, gayri müslim ahâli, tamir, nakış veya diğer hususlar için câmi-i şeriflere girecekleri vakit ayakkabılarını çıkarıp hürmetle girerler.

Etrafımızdaki devletler ise maneviyatı elden çıkarmamak için milletlerin başını sıkı sıkıya kiliseye bağlamaya çalışmaktadırlar.

İşte vaziyet böyle iken, en akıllılarımızdan biri, *"Va'az vereceğim"* diyerek, ayakkabılarını çıkarmaksızın, selleme-hüsselâm camie girip kürsüye çıktı. O böyle yapınca çeşitli milletlerden peşine takılan bir sürü halk dahi, onun gösterdiği yeni numuneye uyarak ve İslâmiyet'in razı olmayacağı bir hürmetsizlik ile arkasından yürüdüler.

Bu hâl Müslümanları infiale getirdi. Üstelik, "Kardeşlerinizin aralarını ıslâh ediniz" emrini taşıyan âyeti celîleyi de yanlış okudu. Alışılmamış bir şekilde cami kürsüsünü işgal eden fesli vaizin bu halleri karşısında hocalar teessüf ve hayretle birbirlerine bakıştılar.

Bir köylü: *"Cami bu adamı çarpar, görürsünüz"* dedi. Öteden bir diğeri: *"Sabaha kadar Kur'an'a karşı el bağlayıp ta'zîm eden sarıklılar, gelsinler de, tesis ettikleri devletin ıslâhına yeltenen sarıksız vaizin kunduralarını çıkarmadan camie girdiğini görsünler."* Bir başkası dahi: *"Bu hâl, eşrât-ı kıyametten olan Deccal'in zuhuru başlangıçlarından başka bir şey değildir"* diye konuşmaya başladılar.

İşte bütün bu sözler, daha Meşrutiyet'in ilk günlerinde söylendi ve gitgide çoğaldı.

Fakat safdil köylünün dediği pek de yabana gitmedi. Çok geçmeden aslını inkâr edercesine hedefini ve istikametini değiştiren vaiz efendinin İskeçe cihetlerinde uğradığı işitilmişti. (s. 18)

"DEVR-İ SABIKI ARADIK!"

Kimi enine kimi boyuna çekti, *kimi dahi halkı, millî terbiyesinden ve dinî inançlarından çıkarmaya* kalkıştı.

Hâsılı bîçâre Meşrutiyet, bora tufanlarına kapılıp yuvarlandığından, millet hiçbir feyz ü lezzetini görmeden tatmadan, felâkete dûçâr oldu. *Devr-i Sabık kendini mumlarla arattı.* Fakat hayal ve hasretini yadigâr bırakarak gözden nihân oldu.

Nasıl aranmasın ki, henüz meşrutiyet gururuyla parlayan ümitlerimiz, *Bosna Hersek'in ilhakı, Rumelî-i Şarkî hadisesi, Trablusgarb* mes'elesi gibi peşpeşe gelen musibetler ile, pek çabuk söndü gitti. Tâli' güneşi tutuldu.

Hal bu merkezde iken, dâhilde keşmekeşten vaz geçilmemiş; inat fesadı doğurmuş; hırs ve düşmanlık gözleri karartmış, kulakları tıkamıştı.

İçeride şiddet kullanılırken, dış düşmanların aley-

(*) Yazarın cümlesi aynen böyledir. "Vâiz"in neye "uğradığını" yazmamış. Acaba vaizin bir *"kaza'ya* veya *"suikast"e* "uğradığı"nı yazdı da dizgide kelime mi düştü? Yoksa "uğradığı" kelimesini *"dolaştığı"* mânâsında mı kullandı?.. Fakat *"köylünün dediği pek de yabana gitmedi"* sözünden, vaizin başına bir şey geldiği anlaşılmaktadır. Bu münasebetsiz herifin kimliğine dair henüz bir bilgiye rastlayamadım.

himize hazırlıkları ve birleşmeleri fark edilmemişti.

Hele *maatbuat vasıtalarıyla savrulan münasebetsizlikler* son dereceyi bulmuştu. En büyük makamdan yazılıp matbuatla neşr edilen nasihatler Osmanlıları itidale davet ediyordu. Fakat ne fayda, iş çığırından çıkınca ne yapılsa beyhude idi. (s. 19)

ORDUNUN BOZULMASI

Bir taraftan da mülk [vatan] ve devletin koruyucusu olan ordunun, eski maddî ve manevî bağı ve birbirine karşı kökleşmiş olan askerce kardeşliği sarsılmıştı. Ordunun halinde ve heybetinde tamamiyle değişiklik görülüyordu. Bazılarımız *askerliği unutup siyâsete* dalmıştık.

Çünkü ordu bağlı olduğu milletin istidadına tâbidir. Millet arasında intizam, birlik, muhabbet ve hamiyyet olmazsa, ordu ne kadar fedâkârlık etse netice itibariyle beyhudedir. Eski vak'alar bunu isbat eder. (s. 19)

(*) İçinde sevgi ve birlik olmayan bir milletin ordusunun da aynı şekilde bozulacağını ye asıl işini bırakıp ihtilâllerle, darbelerle uğraşarak kendi milletine yabancılaşıp, zarar vereceğini, Mehmed Akif merhum da şöyle dile getirmişti:

Ordu mâdâm ki efradım milletten alır;
Milletin keşmekeşinden nasıl âzâde kalır?
Öyledir, memleketin hâli düzelmezse eğer,
Kışlalar evlere, asker de ahâlîye döner!
Durmasın sonra kazan kaldıradursun ordu,
Düşmanın safları çiğner bu mukaddes yurdu.

(Safahat, 2. kitaptan)

SUBAY NASIL YETİŞMELİ?

Hatta bizlerden daha cesur, daha ciddî, daha cengaver ve her çeşit mahrumiyete katlanır, daha pişkin ve sağlam vücutlu zabitler yetiştirilmelidir. Bunun için mektebi [Harbiye'yi], şahin yuvasına, mehd-i zuhûr-i devlet-i ebed-müddet olan Domaniç yaylasına veyahut Rumeli'nin şehir ve kasabadan uzak bir yerine nakl etmelidir.

İcap eden şekilde zabit yetiştirecek zabitlerimiz çoktur. Eski Osmanlı kışlalarının şehirlerden uzak bulunmalarının sebebi az bir mülâhaza ile anlaşılabilir. Eski Osmanlıların karşısına çıkan kavimler, şiddetle harb ve sebat eden insanlar idiler. Fakat çadırda doğan, at sırtında büyüyen, cenkte ölmeyi temenni eden kahramanlara mukavemet edemediler. (s. 20-21)

RAHATINA DÜŞKÜN OLAN ASKER OLMASIN

Misal olarak Hazret-i Musa ile Mısır'dan çıkan Benî İsrail'in ve bunların çölde yetişen evlâtlarının Benî Amelika'ya karşı olan malum vak'aları gösterilebilir. Rahata alışan, seferin zahmet ve zorluklarına katlanmaktan hoşlanmayan kimseler asker olmamalı, vatanın mesuliyetini boynuna almamalıdır.

Zira vatanın siperi, fedakârların sîneleridir. Eski ordularımızda, yüz düşmandan yüz çevirmeyen nice dilâver serdarlar yetişmişti. Sonraları safa ve rahata düşü-

lünce haller değişti. Milletimizin her türlü terakkilere istidadı vardır. Şimdiye kadar geçirdiğimiz belâlar kulağımıza küpe olsa kâfidir, (s. 21)

(*) Binbaşı Sâdık'ın kitabından yaptığımız nakiller burada sona erdi. Gerek Sultan Abdülhamid'in hakkını teslim etmesi ve gerek, din ve vatan-perverâne sözleri, merhum Binbaşı Sâdık'ın Dönme olmadığını isbat ediyor... Meğer ki hilede bu derece ileri gitmiş olsunlar!

İlk Türkçe Kitaplar

-IV-

Bir Müdafi Daha: Leskovikli Mehmed Rauf

"İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ NE İDİ?"

Dönmelerin kendileri de Sabatay Sevi'nin mesihlik iddiasını, yapmacık Müslümanlığını ve ikiyüzlülüğünü kabul etmekte ve kendilerinin üç yüz senedir bu geleneğe uyarak yaşadıklarını itiraf etmekteler.

Bu gerçeği reddedip, Dönmelerin saklısı bulunmayan iyi Müslümanlar olduklarını iddia eden, kendileri de dâhil hiç kimse yok... Sadece emekli binbaşı Sâdık ve bir de "İttihatçı" Leskovikli Mehmed Rauf...

"Müdâfi"liği dolayısıyla bu bahsin sonuna Leskovikli'yi de ekleyerek, "gafiller" veya "vazifeliler" serisini tamamlamak istedik.

DÖNMELER ARASINDA BİR "HÜRRİYET MÜCÂHİDİ"

İddiasına göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarından olan Leskovikli Mehmed Rauf, komite çalışma-

ları sırasında yakalanmış ve 1311 (1895) de Selânik'e sürülmüştür. Tabiî genç bir İttihatçıyı Selânik gibi bir yere göndermeye *"sürülmek"* denebilirse. Fakat kendisi bunu "sürgün" kabul ederek *"kahraman"* olmaktadır.

Leskovikli Selânik'te, Dönmelerden büyük yardım görmüş ve aralarında yaşamıştır.

1327 (1911) yılında *"mücâhede-i hürriyet hâtıraları* 'nı yayınlarken, bu yakın dostlarına da birkaç sayfa ayırarak, onları medih ve uğradıkları ithamlara karşı müdafaa etmek zaruretini duymuş.

Kitap, küçük boydadır:

tttihad ve Terakki Cemiyet ne idi? Yazarı: Mülkiye kaymakamlarından Leskovikli Mehmed Rauf, İstanbul 1327, 112 sayfa.

Kitabın 79. sayfasında Dönmeler bahsi başlamakta olup, aşağıya bu kısımdan birkaç parça alınacaktır:

DÖNMELERİN HÜRRİYETÇİLİĞİ

Garibi şu ki ekseriya ticâretle uğraşmalarından dolayı bir dereceye kadar tamahkârlıkla itham olunan ve mevcudiyetleri şehr-i mezkûre münhasır olan "Dönme"ler diğer İslâm kardeşlerinden ziyade mücadele-i hürriyette ileriye varırlardı.

İleride zikr olunacağı gibi Selânik'te bulunduğum müddetçe icra ettiğimiz mücâhedeler esnasında "Dönme"ler oldukça yararlıklar, fedakârlıklar gösterdiler. Bu fırkanın *meyl-i ticaret ve servetleriyle bir tezad teşkil*

edecek surette mevcut olan hürriyetperverlikleri, bir zaman bâzı İhvân-i Cemiyet'i şüpheye düşürüyordu. Zâten Selânik'te Müslüman halkın câhil kısmı, kendiletinin en sâdık din kardeşleri olan "Dönme"ler hakkında ötedenberi söylenip gelen bâzı yanlış düşüncelere dayanarak pek de hüsn-i zan beslememektedirler.

"BAZI CÂHİLLER DÖNMELERDEN ŞÜPHE EDİYORLAR"

Hatta bâzı câhiller bu sû-i zannı pek ileriye vardırarak *" Avdetî'lerin* sahiden Müslüman olduklarını bile şüpheli addetmektedirler.

Bu fikr-i bâtılın işin doğrusunu bilmeyen diğer memâlik ahâlisince dahi kabul edilmiş olması, bizi burada *saded dışı olarak biraz tafsilât vermeye* mecbur etti:

Dönmeler bundan iki yüz sene kadar mukaddem dîn-i mübîn-i İslâm ile müşerref olmuş Mûsevîlerdendir. Din hükümlerine uymakta diğer ehl-i İslâm'dan hiçbir farkları yoktur. İslâmiyet'e ve husûsiyle devlet-i ebed-müddet-i Osmaniye'ye fart-ı sadâkat ve muhabbetleri (...hürriyet taraftan hareketleriyle)... sabittir. Hâsılı bâzılarının zannı gibi bunlar hakkında şüpheler hâsıl olmasına meydan verecek hiçbir hâl ve hareketleri görülmüş değildir.

DÖNME OKULLARI

Dönmelerin ilim, maarif ve ticâretçe olan gayretleri ve ilerilikleri de zikre değer. Selânik'in İstanbul ma-

arifine bile üstün gelecek bir mükemmellikte olan ilim müesseseleri hep Dönmelerin çalışma ve gayretleri sayesinde kurulmuştur.

Erkek ve kız, *"Yâdigâr-ı Terakki"* ve *"Fevziye"* mektepleri, şimdiye kadar pek çok talebe yetiştirmiştir. Bu mekteplerin gelecekte memleketimiz için medâr-ı iftihar olacak birer darülfünun [üniversite] şeklini almaya istidatları vardır.

İstanbul mekteplerinde icra olunmakta bulunan müsabaka imtihanlarında ekseriya Selânik mektepleri talebesi birinci gelmektedir. Bu da sırf o Dönme kardeşlerimizin maarifin ilerlemesindeki himmetlerinin mesut neticesidir.

Hâsılı Dönmelerin her suretle memleketimiz için pek feyizli bir unsur olduğundan şüphe yoktur.

(*) "Fevziye Mektepleri Vakfi" 1925'te açtığı, Teşvikiye'deki Işık Lisesi'nden sonra, Levent'teki 30 bin metrekarelik araziye orta öğretim tesislerinin temelini 1982'de attı. 1985'te bu yeni binalara taşındı. Arkasından aynı yerde inşa ettiği üniversite binalarında 1992'de "Işık Üniversitesi"ni kurdu. Hâlen tam teşekküllü bir özel üniversite olarak faaliyet göstermektedir. "Yâdigâr-ı Terakki" ise İstanbul'da "Şişli Terakki Lisesi" olarak faaliyetine ve hizmetine devam ediyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMALARDA VE HÂTIRA KİTAPLARINDA DÖNMELERE DAİR YAZILANLAR

Bu bölümde bâzı araştırmalarda ve hâtıra kitaplarında Dönmelik ve Dönmeler hakkında yazılanlara bakılacak ve bunlardan şimdiye kadar söylenenleri teyid eden veya tamamlayan önemli satırlar nakledilecektir. Önce lügat ve ansiklopedilerden başlıyoruz:

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan İslâm Ansiklopedisi'nin üçüncü cildinde bulunan *"Dönme"* maddesi dört buçuk sayfa tutan uzun bir maddedir. Bu maddenin dikkate değer bazı bölümleri:

> İzmir'de Mesihliğini ilân eden Sabatay Sevi, Yahudiler arasında kendisine bir hayli *"mü'minler"* toplamış ve şöhreti bir taraftan Osmanlı memleketinde ta Budin'e, diğer taraftan *Lehistan, Almanya, Hollanda, İn-*

giltere, İtalya ve *Kuzey Afrika'ya* kadar yayılmıştı. Hattâ İran'a kadar varan bu şöhret ve nüfuz, İran Yahudileri arasında bile bir hareket uyandırmış ve onlar: *"Bizim Mesih'imiz geldi, artık toprak bellemeyiz, vergi vermeyiz"* diye tutturmuşlardı.

Musevî yazarlara göre, bu Sabatay hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nda dinî olmaktan çok padişahın otoritesine karşı siyasî bir hareket gibi telâkki olunmuş ve Museviler'e karşı emniyetsizliğin başlangıcı olarak onların yerini Rum ve Ermeniler almıştır.

Hepsinin bir Musevî adı bulunmakla beraber, daima Müslüman adları ile çağrılan, hemen hemen tamamiyle İspanya muhaciri Yahudiler'den müteşekkil bulunan bu cemaat, Cumartesi günleri ateş tutmamak müstesna olmak üzere bazı Musevî âdet, ibâdet ve âyinlerine sâdık kalmışlarsa da, asıl Museviler'den tamamen ayrılmış ve onlara *"koferim"* (kâfirler) ismini vermiştir.

Selânik'te birbirine bitişik ve birinden diğerine kolaylıkla geçilebilen evlerde yaşayan bu cemaat efradının, evlerinin birinde yeşil abajurlu lâmbaların zayıf ziyası ile aydınlatılmış gizli toplantı yerleri vardır. *Kal* (Kahal) denilen bu yerlerde *Payyetan* adı verilen din ululuları tarafından dualar okunur ve *Ab-bed-din* denilen reisler tarafından vaaz edilirdi. Bu vaazlar bilhassa *Tevrat* ve *Zohar'dan* çıkarılır ve daima Sabatay'ın övülmesi ile son bulurdu.

Dönmelerin üç bölüğü arasındaki ayrılık ondoku-

zuncu asrın sonunda öyle bir kin ve nefret dalgası hâlini almıştı ki, bu üç zümrenin mensupları birbirleriyle her türlü dostane temastan kaçınmışlar ve birbirlerini *tahkir ve tezyife* kadar varmışlardı. Bu ayrı ve gayrdık, birbirine mensup bir aşçı veya bakkaldan yiyecek alıp yemek, diğeri için haram sayılacak kadar ileri gitmiştir.

Çocuklar Türk ve Müslüman olarak yetiştirilir ve ortada bir ayrılık gayrdık bulunduğu kendilerinden şiddetle gizlenirdi. Yakubîler'de cemaat esrarını öğrenmek hakkı ancak *evlenmek* ile kazanılırdı. Diğer iki zümre ise, *on üç yaşına gelince* çocuklarına cemaat sırrını, ibâdet ve dualarını öğretirlerdi.

Cennetin has bahçelerine girmek inhisarı kendilerine ait olup, diğer iyi insanlar ancak *Cennetin parmaklıkları* olabilirlerdi. Eğer iyi bir Müslüman, tenasüh [ruhun ölümle başkasına geçmesi] yoluyla kırk defa [dünyaya] gelip, her gelişinde yalnız hayır işlemiş, şerden kaçabilmiş ise, has bahçeye gitmek hakkını kazanabileceğine inanırlardı.

* * *

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan bu ansiklopedinin ondördüncü cildinde bulunan "Dönme" maddesi iki sayfa tutmaktadır. Dikkate değer bazı bölümleri:

Osmanlı tarihinde Dönme sözü, daha özel bir anlam taşımaktadır. Onyedinci yüzyıldan beri imparatorluğun çeşitli illerinde ve özellikle *Selânik'teki gizli Müslüman-Musevî* topluluğuna bu ad verilirdi.

Yirminci yüzyılın başlangıcında Dönmelerin geniş Müslüman Türk topluluğu içinde *eriyeceği korkusuyla* bunların üç grup arasındaki ayrılığı kaldırmak üzere bazı ciddî teşebbüslere giriştikleri bilinmektedir.

* * *

TARİH DEYİMLERİ VE TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Mehmed Zeki Pakalın tarafından yazılmış ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılmış olan bu büyük tarih sözlüğünde Dönmelere iki sayfa ayrılmıştır. Dikkate değer birkaç satır:

Bu cemaat fertleri umumî hayatta Müslümanlar arasına karışıp camilere namazlara giderler ve Ramazan orucunu *tutar görünürlerdi.* Hattâ arada sırada Hacca *gönderilenler* bile olurdu.

* * *

MEŞHUR ADAMLAR ANSİKLOPEDİSİ

İbrahim Alaaddin Gövsa tarafından yazılan ve 1936'da Sedat Simavi tarafından yayınlanan dört ciltlik ansiklopedinin son cildinde Sabatay Sevi'ye birbuçuk sayfa ayrılmıştır. İbrahim Alaaddin, Türkiye'de Sabatay

Sevi ve Dönmelik hakkında Türkçe ilk tanıtıcı neşriyatı yapan kimsedir. 1937'de yine Sedat Simavi'nin çıkardığı *Yedigün* dergisinde *"Sabatay Sevi"* ile ilgili seri yazılar yayınlamış, ayrıca bu yazıları genişleterek 1939'da bir kitap halinde de çıkarmıştı.

* * *

MEYDAN LAROUSSE

Osmanlı Türklerinin XVII. Yüzyıldan itibaren imparatorluğun çeşitli şehirlerinde ortaya çıkan Müslüman-Musevî topluluğa verdikleri ad.

Müslüman adı ve kıyafeti altında yaşayan, fakat *Musevî inanış ve âdetlerini devam ettiren* Dönmelere önceleri "avdeti" de denmiştir.... Özellikle 1683'te Selanik'teki Museviler arasında dönmelik büyük ölçüde yayıldı. Dönmeliğin merkezi *Selanik* oldu... 1700'e doğru Selanik'te bulunan birkaç yüz dönme aile 1900'e doğru 10.000'e çıktı. Dönmeler ticaret ve sanat hayatında hakimiyet kurmaya ve devlet işlerinde görev almaya başladılar. XIX. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı toplumunun Avrupa'da eğitim görmüş yeni nesli arasında, *Dönme avukatlar, doktorlar, gazeteciler ve profesörler* de yer aldı.

Balkan Savaşı'ndan (...) ve Türk-Yunan mübadelesinden sonra, dönmeler, yeni Türk cumhuriyetinin

(*) Kitabımızın başında, *"Giril Yerine"* yazısında, bu kitap hakkında bilgi verilmiştir.

topraklarına, özellikle İstanbul'a göç ettiler. *Aralarındaki dayanılmayı* sürdürerek ticaret piyasasında yer aldılar, özel okullar açtılar, daha serbest bir hayata kavuştular.

* * *

İNANÇ SÖZLÜĞÜ

Orhan Hançerlioğlu tarafından kaleme alınan sözlüğün *Dönmeler* ve *Sabatay Sevi* maddelerinden:

> Osmanlı İmparatorluğu içinde önce İzmir'de ve sonra daha geniş çapta Selânik'te yayılan bu tarikat, dış görünüş olarak Müslümanlığı benimsediğini belirtecek biçimde, gerçekteyse *yeni bir Yahudilik* anlayışıyla düzenlenmiştir. Tapımları (ibâdetleri) gizlidir, mezhebin sırları bağlılarına *evlendikleri zaman* açıklanır. Sabatay'ın mesihliğine inanırlar, Sabatay'ın doğum günü baş bayramlarıdır, kutsal yapıtları *Mezâmir'dir*. Cennete sadece kendilerinin gireceği başlıca inançları arasındadır. Müslümanlarla evlenmeleri yasaklanmıştır. Kamerî ayların ilk günlerini kutsal sayarlar, dualarını *İbrânice* okurlar.
>
> Gizli gizli sürüp gelen tapımları [ibâdetleri] *günümüzde de devam* etmektedir. Türkleşmiş bulunan Yahudiler'in onun soyu ve bağlıları olduğu söylenir.

Hançerlioğlu'nun hiçbir ilmî değeri olmayan ve yanlışlarla dolu olan sözlükleri malumdur. Ancak kendisi

Dönmelerle devamlı içli dışlı olduğundan, bu hususta yazdıkları ve bilhassa *"günümüzde de devam etmektedir"* demesi önemlidir.

* * *

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

1988 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan hâlen yeni ciltleri çıkmaya devam eden bu önemli ansiklopedinin 1994 yılında çıkmış 9. cildindeki *"Dönme"* maddesi Prof. Dr. Abdurrahman Küçük tarafından yazılmıştır. Bu maddenin *"Dönmelerin İnanç Esasları ve Prensipleri"* başlığını taşıyan bölümü aşağıya alındı:

> Dönmelerin Sabatay Sevi'ye dayandırılan "âmentü"leri özetle şu esasları kapsar: 1. Gerçek tanrı olan İsrail'in Tanrısı'na inanırım. 2. Sabatay Sevi'nin gerçek mesih olduğuna inanırım. 3. Tevrat'ın gerçekler Tevrat'ı olduğuna inanırım. 4. Tevrat'ın değiştirilmediğine ve yürürlükte olduğuna inanırım. 5. Sabatay Sevi'nin dünyanın dört tarafına dağılmış olan İsrâiloğulları'nı bir araya toplayacağına inanırım. 6. Ölülerin dirileceğine inanırım. 7. İsrail'in Tanrısı'nın, Süleyman Mâbedi'ni yukarıdan aşağıya bina edilmiş olarak göndereceğine inanırım. 8. İsrail'in Tanrısı'nın bu dünyada cemâlini göstereceğine inanırım. Dönme âmentüsünün son maddesi, "gerçek mesih" Sabatay Sevi'nin yeniden gönderilmesini isteyen dua cümlelerini ihtiva eder.

Sabacay Sevi'nin Müslüman olduktan sonra ortaya koyduğu ve dönme cemaatinin uygulamaya çalıştığı emirler dönmelik besmelesiyle başlar ve başlıca şu hususları ihtiva eder: Tanrı'nın birliğine, mesîhin (Sabatay Sevi) hakiki mesih olduğuna, ondan başka kurtarıcı bulunmadığına iman etmek, yalan yere yemin etmemek, Tanrı'nın ve mesîhin adı anıldığında saygı göstermek, mesîhin sırrını anlatmak ve incelemek için toplantılara katılmak, adam öldürmemek, zina etmemek, yalan yere şahitlikte bulunmamak ve yalan söylememek, kimseyi zorla İslâm'a sokmamak, kıskanç ve bencil olmamak, merhametli davranmak, her gün gizlice Mezmûr okumak, Türkler'in âdetlerinden olup gözle görülen her şeyi yerine getirmek, Müslümanlarla evlenmemek, çocukları sünnet ettirmek.

Dönmelerin bu inanç esasları ve prensipleri dışında daha başka âdetleri ve ayrıca bayramları vardır. Bunlarda Yahudilik esas olmak üzere İslâm'dan da bazı unsurlar alınarak Sabatay Sevi'nin emirleri doğrultusunda birbirine karıştırılmıştır. Dönmeler bu tür inanç ve âdetlerden dolayı yahudilerce de Müslümanlarca da farklı bir cemaat olarak görülmüştür.

* * *

Başka lügat ve ansiklopedilerde de bu madde vardır. Bulunmaması da esasen düşünülemez. Ancak buna rağmen bâzılarında, hiç olmaması veya *"Dinden dönmek, Müslüman olmak"* gibi mânâsız mânâlarla geçiştirilmesi çok manâlıdır!

Şimdi diğer eserlere geçiyoruz.

* * *

SABATAY'IN MÜRTECİ HAREKETİ

Avram Galanti'nin *Türkler ve Yahudiler* adlı eserinden (İstanbul 1928, s. 153-155):

Esasen inhitâta başlamış olan Türkiye Musevileri, bir şahsın zuhûruyla, sür'at ile uçuruma doğru yürümüş ve *koyu bir cehalet ve taassup örtüsüyle* bürünmüş kalmışlardır. Bu şahıs, kendisinden evvel çıkmış birçok kimseler gibi "Mesih"im diye ortaya çıkan (Şaptay Sevi) namında bir adam idi.

1629-1676'da yaşamış olan bu adam, İzmir'de doğmuştur. Şaptay Sevi gayet yakışıklı, güzel sesli olduğundan, esrarengiz etvâr ve harekâtıyla pek çok taraftar kazanmış ve zamanında zuhur eden bazı hâdisât da, kendisine inananların adedini tezyîd etmeye hizmet etmiştir. Gariptir ki, bu Mesih'in *faaliyet sahası cihan Musevîliğini* kaplamıştır.

"*'Mucize yapabilir"* iddiasıyla, İstanbul'a gelmiş olan bu adam, Yahudilere hitaben vermiş olduğu bir va'azda, *"Artık Mesih'in kendisi olduğunu, arz-ı Filistin'in kurtuluş günü geldiğini"* söylemiş ve dünya işleriyle meşgul olmamalarını tavsiye etmiştir. Zamanın Galata İngiliz tacirleri, Yahudi tüccarlarından alacaklarını istedikleri vakit, bu sonuncuların *"Mesih geldiği için artık borçlarını vermeyeceklerini"* söylemeleri üzerine, İngi-

liz tüccarı, İngiliz sefiri vasıtasıyla hükümete şikâyet ve Mesih'i hapsettirmişlerdir.

Diğer taraftan, Şaptay Sevi'ye taraftar olmayan Museviler, onu *"ihtilâlci"* diye göstererek, hükümetten, te'dibini istemişlerdir.

Huzûr-i Padişâhîye çıkan Şaptay Sevi, mucize yapmaktan izhâr-ı acz ettiği için, idama mahkûm edilmiş ise de, İslâmiyet'i kabul etmekle başını kurtarmıştır.

Dünya Musevîliğini altüst etmiş olan bu adamın bırakmış olduğu izler, kolay kolay zail olmamış ve Musevîlik, bahusus bu vak'anın oynandığı sahneyi bizzat görmüş olan *Türkiye Musevileri,* takrîben iki asır kadar cehalet ve taassup karanlığı altında kalmış gitmiştir.

Gariptir ki, İspanya'dan Türkiye'ye gelmiş olan Yahudiler, iki asır kadar mekteplerinde İbrânice, gramer ve dinî tedrisattan mâada hesap, hendese, tarih, coğrafya okudukları halde, Şaptay Sevi'nin mürteci' hareketinin tesiri neticesi olarak, Tanzimat devrinin bidayetinde mekteplerinde gramersiz İbraniceden mâada, hesabın yalnız a'mâl-i erba'asını [dört işlem] okurlar idi.

* * *

"OSMANLILARA KÜLAH GİYDİRMEK"

Meşrutiyet inkılâbını yaşayan ve hâtıralarını yazan "Hasan Amca" da *Doğmayan Hürriyet* adlı kitabında şöyle diyor: (İstanbul 1958, s. 43-44)

Feslerimizi yırttık, sokaklara fırladık. Meğerse başımıza giydiğimiz fesleri Avusturya fabrikaları yaparmış. İşte biz bu hareketimizle Avusturya'ya boykot yapmış oluyormuşuz. Bunu da öğrendik, boykotaj, bu demekmiş.

İthalât-ihracat, millî istihsal, ticarî muvazene, hatta iktisat diye bir ilmin varlığını dahi bilmediğimiz o günlerde, bütün bunlar bizim için ciddî anlamlar değildi. İktisadî mevzularda o kadar boş idik ki, bu boş muhitte *Selânik Terakki Mektebi müdürü Câvid Bey* bir allâme gibi göründü ortalığa. Fes yırtmak suretiyle yaptığımız bu protesto münasebeti ile hemen bir makale döktürmeyi ihmal etmedi. Bu yazısı ile bize tavsiyelerde bulundu. Çok şayan-ı dikkat bu yazı şöyle... Bakın Allah rızası için bize neler öğretmişti o gün:

315 senesi evâilinde Selânik tüccarlarından mürekkep bir heyet mühim bir sermaye koymuşlar. *Selânik'te bir fes fabrikası* yapmak için. ...Şirkete devlet müsaade etsin, getirecekleri makinalardan gümrük almasın. ...Selânik tüccarlarına imtiyaz versin... (Başkasına bu izni vermesin, elindeki dokuma fabrikalarını da -meselâ *Kâtipzâdeler* gibi- özel teşebbüse satsın. Acaba Câvid Bey güdümlü mü yoksa liberal iktisat taraftan mı.)

Hayır ne o, ne bu. Tek maksadı Avusturyalıların yerine *Selânikli kardeşlerine,* Osmanlılara topyekûn külah giydirmek imtiyazını temin.

Beş on makale, bir iki cilt kitap tercümesinden sonra, bugünlere kadar dostlarının şöhretini sakız gibi çiğnemekle bitiremedikleri, İmparatorluğun büyük bir maliyecisi ortaya çıkmıştı.

* * *

HARP İÇİNDE TÜRKLER VE DÖNMELER

Tarihçi Ahmed Refik Altınay, *İki Komite İki Kıtal* adlı hâtıra ve târih kitabında şunları yazıyor. (İstanbul 1919, s. 14, 19, 60):

Bu felâkette en ziyâde mutazarrır olanlar, bedbaht ve fakir Türk unsuruydu.

İrtikâb ve irtişa alenî idi. *Rum, Ermeni, Selânikli* mağaza sahipleri, bakkal çırakları, üç dört aylık bir gaybubeti müteâkib, para kuvvetiyle tebdîl-i hava alıyorlar, beyaz önlükleriyle tekrar meydana çıkıyorlardı.

Türk kendi vatanında en âciz, en istinadsız bir kuvvetti. *Selânikliler* bile Türk'ü İslâmiyet kisvesi altında iğfal ederlerdi. Türklerden ziyâde Musevilerle teşrîk-i mesaî eden *Dönmeler,* mağazalarında Musevî kullanırlar, Türk bulundurmazlardı.

Bazen Câvid Beyefendi, *yaldızlı ve muhteşem köşkünde* hemşehrilerine, elektrik ziyaları altında parlak ziyafetler veriyor, gece yarısı istimbotlarla [Beyoğ-

lu'nda] Tokatlıyan'dan [Büyükada'ya] dondurma getirtiyordu.

* * *

MEŞRUTİYET İNKILÂBINI KİM YAPTI!

Yukarıda bahsi geçmiş olan Karakaşzâde Rüşdü'nün ifşaatı dolayısıyla çıkan basın münakaşasına *Mihrab* dergisi de, iki Fransız yazarının, *Jean Brunhes* ve *Camille Vallaux*'un *Tarihin Coğrafyası* adlı eserinden yaptığı bir tercüme ile katılmıştı. "Dönmeler" başlığını taşıyan yazı, derginin 15 Ocak 1924 tarihli 5. sayısında çıkmıştı. Son satırları:

> *Kapancılar,* Selânik şehrinde yaşayan kavimlerin içinde en zekileridirler. *İttihad Komitesine büyük mikyasta intisap etmişlerdir.* Hülâsa olarak: *Genç Türk inkılâbının büyük kısmını idare eylemişlerdir. Bu inkılap esas itibariyle, Dönmeler yani haricen İslâmiyet'e katılmış görünen, fakat hakikatte İslâmiyet'le mücadele eden ve İslâm'la münasebetleri ancak görünüşe inhisar eden Yahudiler tarafından yapılmıştır.*
>
> Bilhassa riyakârca Türk kıyafetine bürünmüş olan ve *aslen Yahudi olup Türklük iddiasında* bulunan bu kimselerin, *Türklerin bugünkü mukadderatlarının vücuda gelmesinde* büyük mikyasta dahl ü tesiri olmuştur.

* * *

Dönmelerin İttihatçılarla ve Meşrutiyet hareketiyle ilgisine dair bir başka bilgiyi de *Galip Paşa'nın Hattra-*

*ları*nda buluyoruz. 31 Mart'ta "Dersaadet Jandarma Polis Müfettiş-i Umûmîsi" bulunan Miralay Galip Bey'in hatıralarından bir kısmı *Hayat Tarih Mecmuasının* 1966 yılı 6-8. sayılarında neşr olunmuştur.

(31 Mart hareketi başlamıştır. İttihatçı Miralay Galip de isyancılardan korkuyor ve evine kapanıyor. Dördüncü gün evinden çıkınca gittiği yer doğruca Selânikli İpekçilerin mağazasıdır:)

> Nisanın dördüncü Cumartesi gününe kadar bir tarafa çıkmadım. Hiçbir kimseden de esas hakkında bir haber alamıyordum. Şu dört gün zarfında geçirdiğim hayat pek kederli idi. Gazeteler büsbütün can sıkıyordu.
>
> Nisan'ın üçüncü günü Selânik'ten bazı taburların hareket eylediği haberleri yazıldı. Fakat bu haberin doğruluk derecesi bilinemiyordu. (...) Nisan'ın dördüncü günü evden çıktım. İstanbul cihetine geçtim. *Selânikli İpekçiler'in bonmarşesine ve Mehpâre mağazalarına* uğradım. O sırada kıvırcık sakallı bir herif tarafından takip edilmekte olduğumu hissettim. Zaten bu mağazalar tarassut altına alınmışlardı...

* * *

MEŞRUTİYETTE TAŞKINLIKLAR VE DÖNMELER

Meşrutiyetin ilk günlerindeki taşkın nümayişler, Selânikliler tarafından kışkırtılıyordu. Meşhur *"Servet-i Fünûn"* dergisi ve matbaası sahibi *Ahmed İhsan Bey'in* tesbitleri:

Dışarıda nümayişçilik ile gürültücülüğe, türlü türlü hırslar ve menfaatler karışmış idi. *Selânik'ten gelenler,* bir taraftan halkı sükûnete davet ederken diğer taraftan nümayişlerin kapılarını açıyorlardı. Onların verdiği cesaretle takım takım alaylar peyda olmuştu. Eski vükelânın evlerini basıp nazırları yakalıyorlar, hesap vereceksiniz diye Zaptiye nezaretine getiriyorlardı... Bu işleri görenler sanki hususî halk kitleleri idi, *hakikatte el altından teşvik* görüyorlardı. (Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım,* c. 2, s. 43, İstanbul 1931)

* * *

Hâdiseyi, Dönmelerle birlikte yaşayan bir başkasının gördükleri:

Bu arada "Selânikliler'in mağazalarında, *İstanbul Bonmarşesi*'nde, *Karakaş Mağazası'nda* bazı kimselerin toplanmış olduğunu gördüm. Aralarına karıştım. Onlar da benim gibi düşünüyorlardı. Arkadaşlar evvelden *küçük bayraklar almışlardı.* Bayraklar ellerimizde olduğu halde mağazadan çıktık. (Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde,* s. 107, İstanbul 1967).

* * *

Meşrutiyet ilân edilir edilmez, Selânikli Dönme kadınlarının çarşaflarını atıp sokağa çıkmaları; ancak halkın tepkisinden korkan İttihatçıların onları "teskin" etmeleri, Dönmelerin tesettür aleyhinde bir planlarının olduğunu teyid ediyor:

Derken On Temmuz inkılâbı oldu. Hukuk'ta hocam Manyasîzâde Refik Bey beni çağırdı. Dedi ki:

"- Bâzı *Selânikli genç hanımlar,* çarşaflarını fora ederek sokaklara çıkıyorlarmış. Mutaassıplar dedikodu yapmaya başlamışlar. Siz hukuk talebesi sıfatıyla bunun doğru olmadığını caddelerde kurulan kürsülere çıkarak anlatın!"

Biz de bir-iki arkadaş hocamın emrini yerine getirdik. (Ali Canip Yöntem, *Selânik'te 10 Temmuz Sabahı,* Yakın Tarihimiz, c. 2, s. 258)

* * *

MÂLİYEDE VE TİCARETTE DÖNMELER

Anonim şirketinin nizâmnâmesini hazırlamak ve kanunî muameleleri tamamlamak işi, [İttihad ve Terakki] *Cemiyet Merkezi'nce* Mehmed Cavid Bey'e havale olunmuştu. Bu zat, büyük manifatura mağazaları sahibi olan *Selânikli tüccarlarla görüştükten sonra* "Osmanlı Pazarı Müessesesi "yle artık meşgul olmak istemedi.

Ekim ve Kasım [1908] aylarında, milletçe Avusturya ve daha hafif derecede Bulgaristan, mallarına boykotaj teşebbüslerine girişilmişti; bu millî hâkimiyet kaynaşması, Osmanlı Pazarı gibi geniş çapta bir ticaret ve sınâat merkezinin kurulmasına çok elverişli idi. *Ne yazık ki,* milletin iktisaden yükselmesini düşünmek ve gerçekleştirmek işi, iktisad profesörü olarak güvenilen bir *Selânikli* bilgine emanet edilmiş bu-

lunuyordu! (Ahmed Cevad Emre, *İki Neslin Tarihi,* s. 115, İstanbul 1960)

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin, iktisad âlimi olarak güvendiği Mehmed Cavid Bey'in teklifiyle aldığı tensikat tazminat tedbiri, bütçeyi kapamak için Osmanlı Bankası'na iki milyona yakın lira borçlanmaya sebep olmuştur. *(İki Neslin Tarihi,* s. 117)

* * *

Burada [Selânik'te] hayli güçlü bir ticaret burjuvazisi yetişmişti. *Selânikli Dönmeler,* kültür seviyeleri, yabancı dil bilmeleri, kurdukları basımevleri, gazeteleri, klüpleri, özel okulları ile, bir ticaret burjuvazi zümresi olarak iyice sivrilmişlerdi. Dönmeler ve Museviler, *Jön Türk hareketini* desteklemekteydiler. Bir rejim değişikliğinin onlara, *Rum ve Ermeni işadamlarının* İstanbul'daki tekel durumunu yıkmaya fırsat vereceğini ummaktaydılar. (Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni,* s. 247, İstanbul 1974)

Selânikli tüccarların da çoğu İttihad ve Terakki'ye katıldı. Doğuştan büyük bir ticarî kabiliyete sahip olan bu tüccarlar, ihtilâlin başarısını tahmin ettiler ve başarı halinde, millî ve milletlerarası büyük ticaret ile hükümet müteahhidliğini, hemen tekelinde bulunduran İstanbul'un *Rum ve Ermeni tüccarlarını* mevkilerinden kaydırabileceklerini hesapladılar. *(Türkiye'nin Düzeni,* s. 249)

* * *

Gençler hareketi, bilhassa Makedonya'daki genç subaylar nezdinde gittikçe kuvvet buluyordu. Gizli teşkilatın başında bulunan Berlin askerî ateşesi Enver Bey ve kaymakam Niyazi Bey, 1876 yılında Midhat Paşa tarafından hazırlatılan Kanun-i Esasî'nin iadesini ilk hedef edinmişlerdir. İttihad ve Terakki adlı cemiyeti, *başta Selânikli zenginler, bilhassa Dönmeler, para ile destekliyorlardı*. (Lazslo Rasonyı, *Tarihte Türklük,* s. 252, Ankara 1971)

* * *

BİR DÖNME KIZININ DÜĞÜNÜ

Zekeriya Sertel, 1910'da Selânik'te *Yeni Felsefe* dergisini çıkarırken, mektupla yazı gönderen kızlardan biri ile alâkadar olur. 1913'te Paris'e tahsil için gittiğinde, oradan bu kıza mektup yazar, fakat cevap alamaz. 1914'te İstanbul'a döndükten sonra, bu sefer kız ona haber gönderir. *"Anne Hanım"* dedikleri aracı kadının vasıtalığı ile anlaşırlar. Fakat anlaştığı kız bir *Dönme* kızıdır. Bu yüzden *İttihad ve Terakki* erkânı onlarla ilgilenir, bu evliliği *Türk-Dönme birleşmesine* bir misal yapmak isterler. 1968'de *Hatırladıklarım* adıyla hatıralarını yayınlayan Sertel, nasıl evlendiğini de anlatır.

Bu kitaptan konumuzla ilgili birkaç satır (s. 58-62):

Bizim Anne Hanım gidip kıza müjdelemiş, o da ağabeylerine açılmış, benimle evlenmeye razı olduğunu bildirmiş.

Günün birinde telefon çaldı:

- Ben avukat *Celâl Derviş,* sizinle görüşmek istiyorum.

Celâl Derviş, kızın büyük ağabeyi idi.

Dönmeler, Ortaçağ'da İspanya'daki engizisyon zulmünden kaçarak, Osmanlı İmpartorluğu'na sığınan ve Selanik'e yerleşen bir avuç Yahudi idi. Bunlar Osmanlı İmparatorluğu'na döndükten sonra Müslüman olmuşlardı. Dinlerini değiştirmekle beraber, Müslümanlığı da tam benimsemiş sayılmazlardı.

Çevrelerinden de mukavemet görmüşlerdi, *İslâmlığın hiçbir kuralına uymazlardı.* Namaz kılmaz, oruç tutmaz, İslâmlarla ve Türklerle kaynaşmazlardı. Bir kast halinde yaşarlardı. Zeki, çahşkan,becerikli ve sevimli insanlardı. Fakat kendi kabukları içinde yaşar, Türk topluluğuna girmez, Türklerle kız alıp vermez, kendi dar varlıklarını öylece sürdürüp giderlerdi.

Daha çok ticaretle uğraşırlardı. Bu sebeple Avrupa ile sıkı ilişkileri vardı. Bu durum, onların yaşadıkları üzerinde de etkisini gösteriyordu. Kazançları iyi, yaşama düzeyleri diğer topluluklarınkinden yüksekti. *Selanik'ten İstanbul'a* göç ettikten sonra da çoğunlukla *Nişantaşı* ve *Şişli* semtlerine yerleşmiş, yine kendi topluluk hayatlarını kurmuşlardı.

Çocuklarını da Türk okullarına vermemiş olmak için, "Fevziye Lisesi" ve "Şişli Terakki Lisesi" adında iki okul açmışlardı. Çocuklarını resmî okullara göndermezler, bu okullarda okuturlardı.

İşte benim evlenmek istediğim kız, bu topluluğa

mensuptu. Ailesi razı olursa, *ilk kez bir Dönme kız bir Türk'le evlenecekti.*

Benim bir Dönme kızı ile evlenmek üzere bulunduğumu *"İttihat ve Terakki"* genel merkez komitesine duyurmuşlar. Bir gün bu komitenin ünlü üyesi sayılan *Dr. Nazım* beni çağırdı. Tebrik etti. Yaptığım işin önemini bilip bilmediğimi sordu.

"- Sen belki farkında değilsin" dedi. "Fakat yüz yıllardan beri birbirine yan bakan *iki toplumun birleşip kaynaşmasına* yol açıyorsun. Dönmelik kastına ölüm yumruğu indiriyorsun. Biz bu olayı gereği gibi değerlendirmeli ve Türklerle "Dönme"lerin birleşmesini bu vesile ile *kutlamalıyız.* Bunu millî ve tarihî bir olay gibi değerlendirmek gerek."

Nikâhımız, Şehzâdebaşı'nda *Suphi Paşa Konağı'nda* yapıldı... Bizim nikâhımızda kız tarafının vekili zamanın başbakanı ve "İttihat ve Terakki'nin en nüfuzlu adamı *Talât Paşa* idi. Benim vekilliğimi de —sonradan Atatürk'ün dışişleri bakanlığını yapan— *Tevfik Rüştü Aras* üzerine almıştı. "İttihat ve Terakki'nin belli başlı kodamanları da nikâhta hazır bulunuyordu. Kız harem dairesinde, ben erkeklerin yanındaydım.

Talât Paşa gülerek ve şakalaşarak:

"- Biz kızımızı bedava vermeyiz, bin lira isteriz," dedi.

Bütün nikâh masraflarını İttihatçılar görmüşlerdi. [Bu bin lira için] bol keseden "Veririm" dedim. Ertesi gün bütün *gazeteler* bu haberi önemle verdiler. (s. 58-62)

Zekeriya Sertel'in evlendiği "Dönme kızı"nın adı Sabiha'dır. *"Sabiha Zekeriya Sertel"* diye tanınır. Mütâreke ve Cumhuriyet devirlerinde kocası ile beraber, ayrıca incelenmesi gereken faaliyetleri vardır. 1945'te —zamanın hükümetinin tahrik ettiği- gençler tarafından tahrip edilen komünist *"Tan"* gazetesini kurmuşlar, nihayet 1952'de Türkiye'den kaçmışlardır. Kadın 1968'de Baku'da öldü. Orada yazdığı hatıraları 1969'da İstanbul'da yayınlandı *(Roman Gibi,* Ant Yayınları, 420 sayfa). *Zekeriya Sertel* ise 1980'de Paris'te öldü.

Zekeriya Sertel'in hâtıraların devamında, "Dönmelik kastının *bu evlenme ile yıkıldığına"* ve "Dönmeliğin çıkışına" dair yazdıkları yanlıştır. Esasen kendisi bir "Dönme kızı"nı almış değildir. Dönmeler onu almışlardır. Çünkü dininden uzaklaşmış, yüksek tahsilli, asrîleşmiş, eli kalem tutan bir Türk genci, Dönmeler için fevkalâde bir "kısmet" idi.

* * *

MÜNEVVER AYAŞLI'NIN HÂTIRALARINDA DÖNMELER

Münevver Ayaşlı Hanımefendi'nin büyük babası *Ali Rıza Paşa'nın* Selânik'te yani Dönmelerin vatanında yir-

(*) Dönmelerin, kızları gerçek bir Müslümanı sevip de ona varmak istediği zaman gösterdikleri şiddetli muhalefet için kitabımızın *"Dönmeler Âdeti"* bölümünde *"Bir Dönme Kızının Başına Gelenler"* bahsine bakınız.

mi beş sene kumandanlık yaptığını biliyoruz. Kendisi de 1973'te yayınlanan *İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim* ve 1975'te neşrettiği *Dersaadet* adlı kitaplarında ve yakın tarihe dair Tercüman gazetesine yazdığı bir yazısında, Selânik ve Dönmelerle ilgili bazı hatıralarını kaydetmiştir.

Kendisini *1976'da.* bu maksatla ziyaret ettiğimde, eserlerinde bahsettiği maddeleri görüşmüştük. Yazdıklarını, bazı ilâvelerle teyîd etmişti.

Aşağıya, bu iki kitaptan Dönmelerle ilgili bahisleri alıyorum. Bahsin sonuna, kendisiyle yaptığımız görüşmede aldığım notları ve gazetede çıkan hatıralarından ilgili bölümleri de ekledim:

SULTAN VE ŞEHZADE MALLARINI DÖNMELER YAĞMALADI

Paşalimanı'nda bulunan bu yalı, belki Boğaz'ın en güzel yalılarından biri idi. Hüseyin Avni Paşa'dan sonra, bu sahilsarayı ve sırttaki harikulade koruluğu Abdülhamid Han'ın en büyük şehzadesi Selim Efendi almıştı.

Ben bu sahilsarayı 1924 senesinde, Osmanlı hanedanı Türkiye hâricine çıkarıldıktan sonra, bomboş ve bir tütün deposu olduğu zamanlar görmüştüm. Yalının çok acı ve acıklı haline rağmen, planının güzelliğine bayılmıştım.

Efendim, o zamanlar, Üsküdar bir tütün depolan ve fabrikaları merkezi olmuştu. Bunu yapanlar ve bu

işe başlayanlar Selânikli Dönmeler idi. Bunlar bir taşla iki kuş vuruyorlardı. Hem sahipsiz, boş kalan sultan ve şehzade sahilsaraylannı bedava denecek derecede ucuza kapatıyorlar, hem de İstanbul'un en fakir, en mütevekkil semti Üsküdar'ın Müslüman halkını istismar ediyorlar, bunları çok az ücretle kullanıyorlardı.

Selim Efendi'nin sahilsarayını satın alan da tütüncü Selânikli Sabri Bey'di

Sabri Bey, bedavaya satın aldığı şehzade sarayında, Üsküdar'ın fakir ve mütevekkil Türk-Müslüman çocuklarını, genç kızlarını yok bahasına çalıştırıyordu ve kimbilir kaç saat? Ne bakım var, ne sigorta var? Ne de mes'ul vardı...

Sabri Bey ise, oturduğu Şişli'den otomobille Beşiktaş'a iner ve kızının ismini taşıyan Binnaz motoruna binerek, Üsküdar'a geçer, iş yeri olan sahilsaraya yanaşırdı." *(Dersaadet,* s. 116-118).

* * *

Arnavutköyü'nü, Rum meyhanelerini ve akıntı burnunu geride bırakalım ve Bebek'e doğru ilerleyelim. Burada da tam burunda iki sultan sarayı vardı.

Hanedan memleket hâricine gidince, burası da Dönmelerin mektebi oldu. Zaten hanedan mensubu sultan ve şehzadelerin memlekette arta kalan mallarından Dönmeler, Yahudiler ve Siyonistler istifade etmişlerdir ve Türk milleti sultanların ve şehzadelerin bir çöpüne el sürmemiştir." *{Dersaadet,* s. 171)

NAZIR RIZA PAŞA'NIN HİDDETİ

Adliye nâzırı Rıza Paşa'nın Selânik valiliği de var. Ve Dönmelerden nefret edermiş: "Bu herifler benim namazıma mâni oluyorlar, bu mürâî, münafık herifler namaz kılmasınlar diye, ben de namaz kılmıyorum" dermiş.

Zira Ramazan geceleri, bütün ileri gelen Dönmeler, evlerinde soyunur dökünür, sırtlarına kürklerini, başlarına takkelerini giyer, ellerine tesbihlerini alır, Vali Paşa'nın konağına gelirlermiş, beraber teravih namazı kılmaya. Bunları görünce Rıza Paşa pür hiddet, "Bu münafıklara namaz kıldırmayacağım" diye kendisi de teravih namazından mahrum kalırmış. (s.176)

SECCADESİZ DÖNME KONAĞI

Selânikli Dönmelerin Müslümanlıkları hakkında ben de bir fıkra anlatayım:

Büyük pederim Ali Rıza Paşa, tam yirmi beş sene Selânik'te kumandanlık etmiş ve Selânik'e Köprülü'den gelmiş. Büyük baba ve ailesini, tren istasyonunda Selânik Belediye Reisi Dönme Hamdi Bey (Dönmeler arasında 'bey' titrini kullanmaya mezun tek insan) karşılar ve yeni Kumandan Paşa ile ailesini ille kendi evinde misafir etmek ister ve çok ısrar edince, büyük babam da peki der.

Ve böylece Köprülü'den gelen Ali Rıza Paşa ailesi kafilesi, çok zengin Hamdi Bey'in saray gibi evine misafir olurlar.

O zamana kadar ne annem, ne teyzem, ne yaşlı hanımlar, hattâ belki ne de büyük babam Ali Rıza Paşa, böyle "Dönme" diye bir tayfanın mevcudiyetinden bile habersiz. Hamdi Bey'in evi güzel mi güzel, uşaklar hizmetçiler bol mu bol, fakat evde garip bir hava ve acayip bir hal var. Meselâ Hamdi Bey'in evinde de yaşlı hanımlar var, lâkin hiçbirinin başında başörtüsü olmadığı gibi, tıpkı Hristiyan kadınlar gibi beyaz saçları topuzlu ve elbiseleri, çorapları simsiyah.

Namaz zamanı gelmiş, bizim hanımlar namaz kılacaklar, namaz seccadesi isterler, isterler ama evde de bir telâştır kopar; zira evde namaz seccadesi yok... Belediyeye Hamdi Bey'e uşak gönderirler. Hamdi Bey'i de bir telâş alır. Hamdi Bey derhal ağasını çarşıya gönderir ve tam on iki arakiyye işlemeli yepyeni seccade aldırtır ve eve gönderir. Saray gibi Hamdi Bey'in konağına koca bir denk, on iki büyük boyda arakiyye namaz seccadesi gelir. Bu hale de bizimkiler hayret içinde kalırlar. Bizim yaşlı hanımlar namaza başlayınca, zavallı yaşlı Dönme hanımlar da onlara baka baka, yalan yanlış namaza dururlar ve ekseriyetle yatak ve karyola üzerinde namaz kılarlar.

Bunun için annem ve teyzem Selânik'i çok iyi bildikleri gibi Dönmeleri ve Dönme âdetlerini de pek iyi bilirlerdi. Selanik'te hiçbir Dönmeye "bey" denmez, "efendi" denirmiş. İstanbul'a gelince haliyle bu âdet ve an'ane tarihe karışıyor, hepsine bey ve hanımefendi denmeye ve Türklerle de evlenmeye başlıyorlar ki, Selanik'te iken bu kabil değil, imkânsız. Türkler ne Dönme kızı alırlar, ne de kızlarını Dönmeye verirlermiş.

Valide merhume: "Allah aşkına şu İstanbullulara bak, bizim efendi dediğimiz bütün Dönmeleri, İstanbullular bey, beyefendi yaptılar" derdi. (s. 177-178)

SİYONİST İHTİYAR DÖNME

Dönmelerin bir de sivil paşası vardı, Hamdi Bey'in büyük oğlu. Şimdi ismini hatırlayamadığım bu zata paşalık ünvanı verilmişti, babasına beylik ünvanı verildiği gibi.

Bu paşa ile teyzem son zamanlarına kadar dostluğunu devam ettirmiş ve sık sık görüşürlerdi. Teyzem paşayı hem sever, hem de haline pek gülerdi. Zira paşa, evinde tamamiyle Arap kıyafeti, üzerinde kıymetli bir meşlâh, başında kefye, belinde ise, eski, kullanılmaz hale gelmiş gümüşlü, savatlı bir silah taşırmış. Teyzem merhume, Dönme paşasının bu halini, ateh getirmesine [bunamasına] verir ve acır üzülürdü.

Ben çok vesveseli bir insan olduğumdan, bunu yalnız bir ateh hâli olarak kabul etmiyorum. Bence paşa, koyu bir Siyonizm, yani Ahd-i Atik'ten alınma bir ilhamla bu kıyafete giriyor ve bu kıyafeti katiyen Arap kıyafeti olarak kabul etmiyor, bu kıyafeti Ken'anlıların kıyafeti ve asıl Yahudi kıyafeti olarak kabul ediyor olmalıdır.

Daha parlağı kendisi "Ben emîrim" dermiş ve evde yakınları kendisine "emîr" derlermiş.

Bütün bunlar, zannedildiği gibi basit bir ateh getirme değildi. Ateh getirmiş olsa da şuuru altında neler neler gizli olduğu meydana çıkıyordu.

Hamdi Bey'in diğer oğullarından bazıları da valide

merhumeye: "Biz akrabayız" derlerdi. O zaman validenin yüz ifadesi görülecek bir hâl alırdı, ne evet der, ne hayır der, bir an evvel bu Dönme akrabalardan sıyrılmak isterdi. *(Dersaadet,* s. 178-179)

YAHUDİDEN TÜRK KIZI

O zamanlar Ankara Palas Oteli, dünya tertiplerinin, casuslarının ve yanısıra dedikoduların kaynaştığı bir yer... Bir taraftan Alman Büyükelçisi Von Papen, iltifatlar saçarak Almanya'ya dost kazanmak istiyor, diğer taraftan Churchill'in şahsî elçisi Amiral Kelly bizi İngiltere yanında harbe sürüklemek için çalışıyor.

Ahmed Emin Bey ise, değil yalnız Türk, koyu dindar bir Müslüman üstelik... İlk defa din lehinde yazı yazan adam Ahmed Emin Yalman olmuş ve Ankara Palas'ta bulunan yabancı basın mensupları arasında, büyük bir hayret ve takdir uyandırmıştı. Bu yabancı gazeteciler: "Değil mi, ne müthiş adam, ne kadar medeni cesareti var" diyorlardı, Ahmed Emin Yalman için...

Yeni merkez-i hükümetin misafirlerini kabul etmek için, güzel, rahat ve modern bir otele çok ihtiyacı vardı.

Fakat bu otel en çok Ankara'nın Yahudileri'ne yaradı. Ankara'nın çukurda bir Getto'su, yani Yahudi mahallesi vardı, çöplük gibi bir yer... Halkı da çirkin, sıhhatsiz, sevimsiz, üstelik çok fakir insanlardı bunlar.

Bir de baktık ki Ankara Palas Oteli bütün personelini bu Getto'dan alıyor. Tuvalette bekleyen küçük kızdan, sonraları direktörlüğe kadar yükselen kimsele-

rin hepsi Yahudi Mahallesi'nden geliyorlardı.

Sonradan bu sıska, çelimsiz ve hastalıklı kimseler, Ankara Palas'ta yediler içtiler şişmanladılar, zengin oldular ve kibirlendiler.

Yine böyle vestiyerde oturan sıhhatsiz ve çirkin bir Yahudi kızının önünde durmuşlar, Ahmed Emin Yalman, Refet Paşa'nın koluna girmiş, kızı gösteriyor ve: "Bakın paşam, bakın paşam, ne güzel bir Türk kızı. Bunu şimdi Türk kızlarından ayırt edebilir misiniz? Ayırt ederseniz, ayıp olmaz mı, günah olmaz mı?" diyordu Paşa'ya.

Biraz sonra Ahmed Emin'den ayrılan Refet Paşa yanıma geldi ve: "Geliniz, geliniz, size güzel bir Türk kızı göstereyim" dedi. *(İşittiklerim,* s. 97-98)

* * *

ACI SOĞAN

Münevver Ayaşlı Hanımefendi ile mülakatımızdan, dikkate değer birkaç maddeyi aşağıya kaydediyorum:

Refet Paşa, dostları tarafından terkedilip yalnız kalınca Dönmeler ona yanaştılar ve onunla meşgul oldular. Refet paşa Masondu.

Refet Paşa'dan dinledim: Paşa bir gün, bir Dönme ahbabının (Fâzıl Kibar olabilir) Şişli'deki fabrikasına onu ziyarete gitmiş. Kapıdan girerken, kapıcının sorması üzerine adını söylemiş. Buna karşılık kapıcı: "Bırak canım, asıl adını söyle" demiş. (Dönmelerin taşıdıkları Yahudice asıl ismi soruyor)

Nâzım Poroy, Türk'tür. Amcası veya dayısı Selanik belediye reisliği yapmıştı. Nâzım, Dönmelerle yakın arkadaştı. Dönme arkadaşlarıyla onların evlerine gittikleri zaman, yaşlı Dönme kadınları "Yanınızda acı soğan var mı?" diye sorarlarmış.

Dönmeler İstanbul'a gelinceye kadar, dışarıya kız alıp vermediler. Fakat üç yüz senedir devam eden akraba evliliği yüzünden nesilleri bozulmuştu. Kısırlık, kısa ömür ve hastalıklar başgösterdi- Bunun üzerine Türklerle evlenmeye başladılar.

Sivil kıyafetli bir haham, yaşlı Dönmelere her hafta gider ve âyin yaptırırmış.

İkinci Dünya Harbi sırasında bütün Dönmeler, gayz halinde Nazi aleyhdarı idiler.

Ankara'nın en şık tuhafiye mağazası *"Azm-i Milli"* dönmelere aitti.

Halk arasında Hareket Ordusu'na dair bir türkü söylenirdi. Nakaratını hatırlıyorum: Hareket Ordusu / Lahana turşusu...

* * *

BAZI DÖNMELER

Sabatay Sevi'nin müridlerine kesin bir emri vardı: "Türkçe konuşacaksınız, Türk ismi alacaksınız, fakat zinhar Yahudiliğinizi unutmayacaksınız."

İşte bu kişiler İzmir'de duramaz olunca Selanik'e gelmişlerdi. Bu durum Selanik'te iki ayrı Yahudi ce-

(*) Daha önceki yazılarda Dönmelerin kendilerinden olmayanlara "acı soğan" dediklerini görmüştük.

maatinin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Aslî hüviyetini muhafaza ederek Yahudi kalanlarla, zorla İslâmiyet'i kabul edenler ki, bunlara "Dönme" deniliyordu. Balkan Harbi'nden sonra Yunan boyunduruğunda kalmayıp, İstanbul'a göç eden Yahudiler'e artık "Dönme" denmez olmuştu. İstanbul'da bunlara "Selânikliler" deniliyor ve bu da Müslüman Selâniklileri tedirgin ediyordu.Zira İstanbullular aradaki farka dikkat etmiyorlardı. Bu durum Müslüman Selânikliler'i rahatsız ama Yahudiler'i hayli memnun ediyordu.

Gerek Yahudiler'in gerekse Dönmeler'in arasından pek çok tanınmış kimse yetişmiş ve memlekete faydalı olmuşlardır. Hatırımda kalanları saymaya çalışayım:

İttihatçı'ların Maliye Nazırı Câvid Bey, Maliye Nazırı Faik Nüzhet Bey, Büyük ve Küçük Rıfat Bey'ler, İshak Tevfik Bey, Veli Şefik Gizer, Reşat Atabey, Ahmed Emin Yalman, Abdi İpekçi, İsmail Cem İpekçi (İpekçiler, sinema endüstrisini memleketimizde kuran bir ailedir. Sinemacılığımızı bu aileye borçluyuz.) Kâtipzâde Sabri Bey, Fâzıl Kibar Bey (Azra Erhat'ın babası) vs.

Dönmeler zor dostluk kurulan insanlardır. Ama dost oldukları zaman da dostlukları kavi, samimî ve sürekli olur. Bu zümrenin zengini çok, fukarası hemen hiç yok gibidir. Hayatta çok başarılıdırlar ve işlerin en iyisini yaparlar. Velhasıl zeki, kabiliyetli ve çalışkan

(*) Bir gazete haberi (Milliyet, 6 Eylül 1988):
"Azra Erhat anılıyor —1982 yılında kaybettiğimiz yazar ve çevirmen Azra Erhat, bugün 6. ölüm yıldönümünde Selânik Mezarlığında (Bağlarbaşı yolu, Üsküdar) saat 17.00'de anılacaktır..."

insanlardır. Büyük ekseriyeti de Mason locasına bağlıdır. *("Abdülhamid'den İttihad ve Terakki'ye, imparatorluk Hâtırası",* Tercüman gazetesi, 21 Ağustos 1986)

* * *

KÂZIM NÂMİ DURU'NUN HATIRALARINDAN

...Selânik Askerî Rüşdiyesinin üçüncü sınıfına geçmiştim. Öğretmenlerim çok değerli idiler.....yazı öğretmenimiz Osman Tevfik Bey (Ahmet Emin Yalman'ın babası)... idi. *(Arnavutluk ve Makedonya Hâtıralarım,* İstanbul 1959, s. 30).

Selânik şehrinin nüfusu, söylentilere göre, 170 bin kadardı. Türk, Musevî, Rum, Bulgar, Sırp, Ermeni, Ulah gibi beş altı millet yan yana yaşardı. Çoğunluk Musevîlerdeydi. İtalyan (Büyük Doğu=Maşrık-ı Âzam)'ına bağlı iki , Fransız (Maşrık-ı Âzam)'ına bağlı bir Mason locası vardı. Sonradan İspanya Büyük Doğusu'na bağlı bir loca daha açılmıştı. *(aynı yer,* s. 34)

Selânik, Osmanlı Devletinin İzmir'den sonra en büyük ticaret şehriydi... Mülkî idadisinden başka iki mülkî rüşdiyesi, bir askerî rüşdiyesi, bir (Yâdigâr-ı Terakki=Şişli Terakki) lisesi, bir (Feyziye=Işık) lisesi, bir Erkek Muallim Mektebi vardı. *(aynı yer,* s. 34)

* * *

SEBİLÜRREŞAD'DAN BİRKAÇ SATIR

Selânikli Sabiha Zekeriya Hanım, bu müşterek tahsil meselesinde beyân-ı rey ederken, bundan maksad

"Bu iki unsuru dişi ve erkek telâkkisinden kurtarmak" olduğunu söylüyor. Prensipleri, meslek-i içtimâileri malum olan Bolşevikler bile buna muvaffak olamadıkları halde Selânikliler muvaffak olabilirlerse bir hâdise-i mühimme teşkil edeceğine şüphe yoktur.

"Feyziye Mektebinde bunu tatbike muvaffak olduk" diyorlar. Feyziye Mektebi ki, Selânik'ten buraya naklolunduğu malumdur. Filhakika geçen seneye kadar Feyziye Mektebinde talî [orta] kısmında da müşterek tahsil var iken hükümet tarafından men olundu.

Tanıdıklarımızdan bir zat hikâye ediyor:

"Feyziye Mektebi bir Dönme Mektebi olmakla beraber tedrisatında intizam vardır. Bu maksadla ben de kızımı oraya vermiştim. Kızım sekiz dokuz yaşlarında. Birgün geldi, kemâl-i safvetle (Baba, dedi, bugün mektepte bir erkek çocuk benim üzerime bindi, beni çimdikledi.) Tabii çocuk birşeyin farkında değil. Derhâl mektebin müdîresine bir tezkere yazdım. Çocukların terbiyesine dikkat etmelerini ihtar ettim. Cevap vermediler. Bu hâl bir kere daha tekerrür etti. Yine müdîreye yazdım. Çocukların terbiyesine dikkat etmelerini ihtar ettim. Cevap vermediler. Onun üzerine çocuğu oradan aldım.Vakıa kızım henüz sabidir, bunların mânâsını anlamaz. Fakat gitgide bu hâl bir itiyad hâlini alır, korkusuyla çocuğu almaya mecbur oldum."

Feyziye Mektebini Türklere misâl göstermek doğru olamaz. Türklerin hayat-ı ictimâiyesi buna müsâid değildir. (3 Temmuz 1924, no. 607, s. 143)

I

GENEL İNDEKS

A

Abdi İpekçi: 176, 318.

Abdullah Bey : 200.

Abdullah Çelebi : 193, 196.

Abdullah Yakup Çelebi : Bkz. Yakup Çelebi

Abdurrahman Efendi : 37, 204, 205, 207.

Abdurrahman Küçük : 131, 133, 134, 135,149,234.

Abdülgafur : Bkz. Josef Filozof.

Abdülhamid, Sultan : 274, 275, 277, 278, 284, 310.

Abdülhamid'den lttihad ve Terakki'ye İmparatorluk Hatırası : 319.

Abraham Albert: 71, 72

Abraham Benjamen Nathan Eşkenazi : Bkz. Nathan.

Abraham Danon : 45.

Abraham Galanti : 40, 41, 43, 44, 45, 48, 50, 51, 62, 63, 113, 127, 178, 234, 297.

Abraham Gamaliel : 112,

Abraham Miguel Cardozo : 75, 118, 122.

Abraham Yakînî : 113, 114. Bkz. İbrahim.

A. D. Alderson : 77.

Adalet Partisi : 55.

Adriyatik Denizi : 93, 115, 189.

A. Fuad : 57.

Ahmed Cevat Emre : 305.

Ahmed Emin Yalman : 9, 10, 53, 154, 175, 176, 180, 190, 191, 212, 231, 233, 234, 243, 273, 315, 316, 318,319.

Ahmed İhsan : 302, 303.

Ahmed Kibritçioğlu : 56.

Ahmed Refik Altınay : 300.

Ahmed Safî : 201, 219, 251, 252, 261.

Ahmed Selâhaddin : 176.

Ahmed Subhi : 9.

Akbaba : 163.

Akif: Bkz. Mehmed Akif.

Akşam : 51, 57, 60, 162, 168, 261.

Albin Michel : 237.

Ali Canip Yöntem : 304.

Âlî Paşa : 200.

Ali Rıza Paşa: 309,312,313.

Alman : 25, *96,* 183, 188, 219, 289, 315.

Almanca, Almanya : Bkz. Alman.

Alparslan Yasa : 235. Yesevîzâde.

Amerika: 72, 155, 159, 175.

Amsterdam : 24, 96, 117, 188.

Anadolu : 2, 6, 19, 55, 64, 89, 132, 170, 171,219,261,267,268.

Anadolu Rumları : 2.

Anbarcı : 191, 207, 234.

Ankara : 2, 7, 11, 13, 58, 67, 134, 151,158,167, 214, 231,232, 237, 241,315,317.

Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi : 134.

Ankara Palas oteli : 315, 316.

Ankona : 98.

Ant Yayınevi : 309.

Antonie Galland : 113, 127.

Arnavut: 5, 34, 114, 118, 215, 260.

Arnavutköy : 311.

Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım : 319.

Aron Major : 116.

Asurî: 248.

Atatürk : 131, 132, 133, 152, 238, 242, 308. Gazi Paşa, Kemal, Mustafa.

Atina : 7, 24, 58, 157.

Avram Galanti : Bkz. Abraham.

Avrupa : 22, 31, 74, 95, 96, 140, 146,174,184,188, 203,266, 307.

Avustralya: 154, 159, 160.

Avusturya: 264, 299, 304.

Ayastefanos : 217.

Aydos : 48, 183, 184.

Ayşe : 195. Yakup Çelebi'nin kızı.

Ayşe Hanım : 34, 35, 117. Yoheved.

Aziz Mehmed Efendi : 127, 128, 264, 265, 273. Sabatay Sevi, Mehmed Aziz.

Azm-i Millî mağazası : 317.

Azra Erhat : 318.

B

Babıâli : 1, 4. Semt.

Babıâli : 184, 257. Hükümet.

Bâbil : 103, 160, 243.

Bağlarbaşı : 318.

Bakırköy : 179, 180.

Bakston Biraderler : 155, 159, 160.

Bakû : 309-

Balat : 128.

Balcılar mağazası : 250.

Balkan Harbi : 62, 272, 278, 293, 318.

Balkanlar : 117, 123, 136, 148, 267.

Barnet Litvinoff:237,238.

Baruchiah Russo : Bkz. Osman Ağa.

Baruh Arezzo : 79, 121, 123.

Bassan : 114.

Bebek: 311.

Becerano, Hahambaşı : 57, 60.

Bektaşi : 25, 108, 138.

Benî Amelika : 283.

Benî İsrail : 283. Bkz. İsrail.

Benjamin Nathan : Bkz. Nathan.

Ben Zvi Enstitüsü : 69, 178.

Berat: 34,35, 118, 121, 124.

Berlin : 306.

Bernard Dupuy : 134.

Beş Çınar mesiresi : 169.

Beşiktaş : 311.

Beyazıt : 1. Semt.

Beyoğlu S 222, 300. Semt.

Bilderberg Group : 235.

1924 Mübadelesi: 5, 156, 170, 293.

Binnaz motoru : 311.

1877 Harbi: 259.

1324 İnkılâbı : 169. Bkz. Meşrutiyet.

Bir Dönme Kızının Başına Gelenler : 309.

Bir Tarih Müdekkiki : 177.

Bir Yahudinin Mesihlik Davası : 31.

Boğaz : 310.

Boğazhisarı : 30.

Bolşevikler : 172, 320.

Bosna Hersek : 281.

Boşo : 160.

Budin : 289.

Bugün : 54, 55, 56.

Bulgar: 62, 99, 304, 319.

Burla Biraderler: 54.

Bursa: 6, 89, III, 136,237.

Buxtonlar: Bkz. Bakston Biraderler.

Bükreş : 155, 159, 160.

Bülbülderesi : 61.

Büyükada : 301.

Büyük Doğu Locası : 319.

Büyük Türk : 119. Bkz. Mehmed, Sultan.

C

Camille Vallaux : 301.

Cavid : 131, 132, 133, 267, 299, 300, 304, 305, 318. Mehmed Cavid.

Celâl Derviş : 307.

Cerrah Kasım Paşa : 77, 78.

Cevdet Sunay : 55.

CHP : 55.

Churchill : 315.

Cihan Harbi : 278. Bkz. Umûmî Harp.

Cizvit : 77, 78.

Coenen : 84, 101.

Cudah : 85.

Ç

Çanakkale: 27,28, 30, 31, 177.

Çar : 172.

Çarşıkapısı : 1.

Çiller Ailesi Yahudi mi? : 214. Bkz. Hüseyin Necati, Tansu.

Çingeneler : 235.

D

Danimarka : 183.

Darülfünun : 1, 14, *66.*

Davud, Hz. : 42, 44.

Deccal : 280.

De la Croix: 79,84, 102, 115.

Dersaadet : 31, 272, 302.

Dersaadet : 310, 311, 314, 315.

Derviş Efendi : 147.

Devr-i Sabık: 281.

Divan Yolu : 1.

Doenmeh : 131.

Doğan Avcıoğlu : 305.

Doğmayan Hürriyet : 298.

Domaniç : 283.

Donkişot : 224.

Dönme, Dönmeler : Bayramları, kabileleri ve ilgili terimler için bkz. Özel İndeks.

Dönme : 131. Yahudi Ans.

Dönme : 289. İslâm Ans.

Dönme : 291. Türk Ans.

Dönme : 295. Diyanet Vakfı İslâm Ans.

Dönmeler : 263, 271, 272, Risale.

Dönmeler : 294. İnanç Sözlüğü.

Dönmeler : 301. Mihrab dergisi.

Dönmeler Adeti : 20, 201, 251, 252, 253,260,261,309.

Dönmelerin Hakikati : 271, 272.

Dönmeler Tarihi: 131, 133, 134.

Dönmeler ve Dönmelik Tarihi : 133.

Dulcigno : 115. Bkz. Ülgün.

E

Edirne: 11, 25, 28, 30, 31,44,48, 59, 62, 77, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 89, 90, *92,* 93, 95, 99, 101, 108, 109, 112, 113, 118, 128, 138, 148, 189.

Eli : 47. Bkz. Nathan.

Elijah Sevi : 81, 101, 115.

Elişa Eşkenazi : 85, 86.

Encyclopedia Judaica : 131.

Engizisyon : 4, 22, 307.

Enver Paşa : 67, 306.

Erkek Muallim Mekrebi : 319.

Ermeni : 14, 63, *66,* 160, 161, 245, 264,290,300,305,319.

Ertuğrul mağazası : 250.

Eşkenazi : Bkz. Mattathias.

F

Faik : 7.

Faik Nüzhet : 318.

Farmason : 176.

Fas: 109, 117.

Fazıl Kibar: 316, 318.

Fenikeliler : 243.

Ferid Tek: 162,216.

Fevz-i Sıbyan mektebi : 207, 208.

Fevziye mektebi /vakfı : 207, 208, 259, 288, 307, 319, 320. Bkz. Işık Lisesi.

Feyz-i Sıbyan : Bkz. Fevz-i Sıbyan.

Feyziye : Bkz. Fevziye.

Fındıklılı : Bkz. Silâhdar Mehmed Ağa.

Filistin : 47, 74, 97, 100, 103, 297.

Firavun : 91.

Floransa : 103.

Fon Etrihştayn, Prens : 188.

Fontaine, Sieur : 127.

Frankfurt : 65.

Fransa : 40, 45, 74, 76, 77, 78, 113, 128, 134, 146, 168, 178, 219, 234, 236, 264, 268.

Fransız, Fransızca : Bkz. Fransa.

Fransız Maşrık-ı Azamı : 319-

Füreyd Dosdoğru : 177.

G

Galanti : Bkz. Abraham.

Galata : 128, 297.

Galip Paşa : 302.

Galip Paşa'nın Hatıraları : 301.

Galland : Bkz. Antoine.

Gazi Evrenos : 277.

Gazi Paşa : 152, 242. Bkz. Atatürk.

Gazze : 25, 47, 86, 109.

Gazzeli Nathan : Bkz. Nathan.

Gelibolu : 74.

Genç Türk İnkılâbı : 301.

Gershom Scholem : 57, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 113, 126, 131, 134, 135,149,178,234.

Girit : 27, 31,97.

Gizli Yahudi Cemaati Türk Dönmeleri : 130, 134.

Gonatas : 7, 8, 158.

Gonca-i Edeb : 202, 203.

Gövsa : Bkz. İbrahim Alâaddin.

H

Habsburg İmp. : 75.

Hacı Aziz Efendi : 259. Bkz. Sabatay Sevi.

Hacı Efendi : 195, 196. Bkz. Mustafa Çelebi.

Hahambaşı : 56.

Hakkı Şeşbeş : 259.

Haldun Taner : 177.

Halep : 75.

Hallaci Mansur : 273.

Hamburg : 82.

Hamdi Bey : 37, 201, 312, 313. 314.. Selânik belediye reisi. Bkz. Öze! İndeks'te: Hamdi Beyler.

Hamle Yayınevi : 134.

Harb-i Umûmî : 67.

Harbiye Mektebi : 283.

Hareket Ordusu : 317.

Hasan Amca : 298.

Hasan Tahsin : 10. Bkz. Nevres.

Haşim Palaş : 83.

Hatıra Defterimden : 57. M. Ş. Eygi.

Hatıralar : 176. A. E. Yalman.

Hatırladıklarım : 306. Z. Sertel.

Hayâtîzâde : Bkz. Mustafa Fevzi.

Hayat Tarih Mecmuası : 302.

Hayat ve Hatıratım : 65, *66.* Rıza Nur.

Hıfzı Pamukçu : 166.

Hicaz : 255.

Hikmet Tanyu : 133.

Hilâfet : 278.

Hilâl-i Ahmer : 222.

Hollanda : 75, 96, 97, 183.

Hristiyan : 22, 59, 78, 82, 96, 98, 101, 102, 114, 188,268,313.

Hristiyanlık : Bkz. Hristiyan.

Hukuk Fakültesi; 304.

Hüseyin Avni Paşa : 310.

Hüseyin Efendi : 195.

Hüseyin Necati Çiller : 213, 220. Bkz. Çiller Ailesi...

Hüsnü Paşa : 200, 201, 256, 257.

I

Ilgaz Zorlu : 15.

Işık Lisesi: 208, 259, 288, 319. Bkz. Fevziye.

Işık Üniversitesi : 288.

İ

İbni Meymun : 143, 144. Maimonide.

İbrahim Ağa : 206.

İbrahim Alâaddin Gövsa : 14, 41, 45,54,62,74, 178,234.

İbrahim Efendi : 59.

İbrahim Yakînî : 107. Bkz. Abraham.

İbranî : 21, 42, 45, 68, 107, 115, 128,130, 143,179, 241, 242, 245, 246, 249, 294. Bkz. Yahudi.

İbrânice : Bkz. İbranî, Yahudice.

İbranî Üniversitesi : Bkz. Kudüs.

İç Anadolu : 51.

İhsan Arif: 221,231.

İki Komite İki Kıtal: 300.

İkinci Dünya Harbi : 126, 317.

İki Neslin Tarihi : 305.

İLÂM : 252.

İmanın Esrarı: 119. Bkz. Raza di Mehemnutha.

İnanç Sözlüğü : 294.

İnbisat vapuru : 9.

İngiliz : 68, 72, 78, 126, 177, 237, 289,297,298,315.

İngilizce, İngiltere : Bkz. İngiliz.

İpekçiler mağazası : 302.

İpekçiler ve sinema : 318.

İpsala: 90, 92, 111, 112.

İran : 290.

İran Yahudileri : 290.

İsa, Hz. : 22.

İsak d'Alba: 21.

İshak Ağa : 196.

İshak Tevfik: 318.

İskeçe: 281.

İslâm : 4, 6, 8, 9, 10, 11, 16-20, 28. 34,36,41,43,46,48,57,61,63, 77, 78, 103, 109, 110, 112, 137, 138, 139, 142, 156, 170,184, 187, 189,192,195, 256, 259, 263, 264, 265, 269, 270, 272, 275, 280, 286, 287, 296, 298, 301, 307. Bkz. Müslüman.

islâm Ansiklopedisi : 289.

İslâmiyet : Bkz. İslâm.

İsmail, Hz. : 109.

İsmail : 112, 116. S. Sevi'nin oğlu.

İsmail Cem İpekçi : 176, 318.

İsmail E. Erünsal : 126.

İsmet Paşa, İnönü : 65.

İspanya : 4, 21, 45, 111, 142, 143, 172, 188, 290, 298, 307.

İspanya Büyük Doğu Locası : 319.

İspanyolca : Bkz. İspanya.

İsrael Hazzan : 107, 116, 125.

İsrail, devleti-halkı : 26, 45, 47, 68, 71, 86, 87, 94, 96, 106, 107, 120, 122, 125, 130, 136, 140, 144, 145, 147, 149, 295.

İsrailoğulları : Bkz. İsrail, Yahudi.

İstanbul : 6, 7, 23, 27, 31, 40, 61, 63,65,67,71,75,77,80,82,84, 86, 89, 94, 95, 97, 99, 100, 104, 107,108,111,112,113,114,117, 118, 122, 127,138,142,159, 171, 178, 203, 214, 223, 226, 228, 231, 232, 237, 248, 252, 257, 259, 260, 267, 272, 279, 286, 287, 288, 294, 297, 298, 300, 303, 305, 309, 314, 317, 318, 319.

İstanbul Bonmarşesi: 303.

İstanbul Darülfününu : 65.

İstanbul Efendisi : 129.

İstanbul Üniversitesi : 14, 50.

İstiklâl Mahkemesi : 5, 156, 222.

İstiklâl Marşı : 3.

İstokholm : 188.

İsviçre : 168.

İşittiklerim, Gördüklerim, Duyduklarım 310, 316.

İtalya : 75, 90, 97, 115, 117, 123, 185, 188, 290, 319.

İtalyan Mason Locası : 67.

İtikat Kitabı : 105, 106, 107.

İtilâf devletleri : 63.

İtilâf donanması : 62.

İttihad ve Terakki Cemiyeti : 146, 264, 285, 301, 304, 305, 306, 308,

318.

İttihad ve Terakki Cemiyeti Ne İdi? : 285, 286.

İttihatçılar : 67, 301. Bkz. İ. ve T. Cemiyeti.

İzmir: 6, 10, 21-25, 30, 31, 74, 77, 78, 81, 84, 85, 86, 90, 101, 118, 136,141,146,155,159,160,183, 185,189, 237, 267, 289, 294, 297, 317,319.

J

Jacop Kerido : Bkz. Yakup Çelebi.

Jacop Kohen : 99.

Jacop Najara : 109, 110, 112, 115.

Jacop Palache : 95.

Jacop Querido : Bkz. Yakup Çelebi

Jacop Sasportas : 77.

Jean Brunhes : 301.

Jochebed : Bkz. Yoheved.

Josef bin Sur: 117, 118,119.

Josef Eskaba : 23.

Josef Filozof: 35, 99, 116. Abdülgafur Efendi.

Josef ha-Levi : 78.

Josef Karillo : 92, 108, 110, 112, 122.

Josef Kohen : 120.

Josef Penhaz: 185, 186, 187.

Josef Sevi : 85, 118.

Joseph : Bkz. Josef.

Jön Türkler : 131, 142, 146, 305.

K

Kadir Mısıroğlu : 14.

Kahire : 24, 48.

Kal'a-i Sultaniye : 31. Bkz. Çanakkale

Kâmil Paşa : 29, 30.

Kanber : 164.

Kanbur : 200.

Kanûn-i Esâsı : 306.

Karabet matbaası : 272.

Karakaş mağazası : 303.

Karakaşzâde Mehmed Rüşdü : Bkz. Rüşdü.

Karaman Rumları : 66.

Kara Menteş : 21. S. Sevi'nin babası Mordahay.

Kardoza : 122. Bkz. Abraham Miguel Cardozo.

Karillo: 110. Bkz.Josef.

Kars: 11.

Kastorya: 99, 118, 124, 125.

Kâtipzâde Sabri : 318.
Katolik: 22, 171,236.
Kâzım Bey : 214.
Kâzım Nâmi Duru : 319.
Keldânî : 248.
Kelly, Amiral: 315.
Kemal Atatürk : 132. Bkz. Atatürk.
Kemalist hareket : 238.
Kenanlılar : 314.
Kıptî : 264.
Kızılay : 222.
Kızılbaşlar: 51,235.
Komünizm : 55, 236.
Konya : 237.
Korfu : 93, 95.
Koska : 1.
Kozmidi : 160.
Köprülü : 312.
Köprülü Fazıl Ahmed Paşa : 27, 31.
Köprülülü Şerif: 168.
Kudüs : 24, 72, 103, 107, 178.
Kudüs İbranî Üniversitesi : 143.
Kumkale : 27, 28.
Kumonova : 125.
Kur'an-ı Kerîm : 102, 255, 280.
Kuru Mustafa Paşa : 77.
Kürd Şeyhi: 31.

L

Lâklâkıyat: 163.
La Secte Cyrpto... : 134.
Lazslo Rasonyı : 306.
Leghorn : 97, 98, 117.
Lehistan : 138, 289-
Le Messianisme... : 134.
Les Juifts dans le Monde : 237.
Levent : 288.
Leyb bin Uzer : 76, 104, 114, 124.
Livorno : 185, 188.
Londra : 56, 188, 238.
Lozan : 65, 66, 67.
Lozan'ın Bir Öncüsü : 177.

M

Macaristan : 188.
Macit Karakaş : 244.
Macit Karakaş mağazası : 250.
Mahmud Paşa camii: 279.

Maimonide : 143. Bkz. İbni Meyimin.

Makedonya : 5, 65, *66,* 99.

Makrıköy : 180, 249. Bakırköy.

Manyasizâde Refik : 304.

Maraş : 51.

Marranos : 236, 237.

Mason : 55, 132, 133, 176, 199, 316,319.

Maşrık-ı A'zam : 319.

Matbuat Hatıralarım : 303.

Mattathias Bloch Eşkenazi : 95.

Mecusî: 264.

Medine-i Münevvere : 195.

Mehdi : 27, 133.

Mehmed, Sultan IV. : 8, 27, 30, 80, 83,84,87,91,97, 110, 111, 112, 119, 128, 129, 154.

Mehmed Ağa : 196.

Mehmed Akif Ersoy : 3, 158, 282.

Mehmed Ali Paşa : 256.

Mehmed Aziz Efendi : 29, 33, 34, 35,41, 80, 81,122,184,189,196. Bkz. Aziz Mehmed, Sabatay Sevi.

Mehmed Cavid : Bkz. Cavid.

Mehmed Niyazi : 108.

Mehmed Rauf, Leskovikli : 285, 286.

Mehmed Şevket Eygi : 14, 15, 54-57.

Mehmed Zeki Pakalın : 292.

Mehpare mağazası : 302.

Mekke-i Mükerreme : 195.

Meknes : 117.

Mekteb-i Edeb : 169.

Meşhur Adamlar Ansiklopedisi : 292.

Meşrutiyet, 1908 : 168, 169, 265, 274, 276, 279, 280, 281, 301, 303.

Meydan Larousse : 293.

Meziyet Hanım : 239, 241, 242.

Mısır : 91, 95, 96, 103, 120, 256, 283.

Midhat Paşa : 201, 202, 306.

Mihrak: 301.

Milliyet: 15,318.

Millî Mücadele : 3.

Minkarîzâde Yahya : 28.

Moche Catane : 236, 237.

Mora: 25, 115, 129.

Mordehay Sevi : 21. Kara Menteş.

Mordehay Sevi : 105. S. Sevi'nin oğlu.

Mose, Sieur : 128, 129.

Moses Kohen : 108.

Moses Pinheiro : 117.

Moskof: 259.

Muğla : 214.

Muhammedi inanç : 103.

Muhiddin Arabî : 273.

Musa, Hz. : 91, 102, 103, 109, 118, 144, 283.

Musa Şeriati : 102.

Musevî: 8, 9,18, 23, 25, 34, 44,46, 48, 51, 52, 54, 57, 59, 60-63, 68, 72, 172, 184, 185, 188, 190, 192, 237, 245, 256, 264, 269, 287, 297, 298, 300, 305, 319. Bkz. Yahudi.

Musevî dili : 245, 246. Bkz. İbranî.

Muslihiddin Âdil : 65.

Mustafa Arif: 7,8, 158.

Mustafa Çelebi : 37, 193, 195, 196, 204, 205, 207. Hacı Efendi, Mustafa Efendi.

Mustafa Efendi : Bkz. Mustafa Çelebi.

Mustafa Efendi : Bkz. Mustafa Arif.

Mustafa Fevzi Hayâtîzâde : 77.

Mustafa Kemal : 131. Bkz. Atatürk.

Mustafa Paşa : 28.

Musul : 95, 96.

Mübadele (1924): 5, 156, 170, 293.

Mülkiye Mektebi : 213.

Münevver Ayaşlı : 309, 316.

Müsâmere-i Şübbân : 168, 169.

Müslüman : 2, 4, 5, 8, 9, 10, 14, 16. 20,29,32,33,34,41,53, 57,61, 63,64,74,77,79,80,81,85,88, 89, 92, 102, 108, 111, 112, 117, 121,122,133, 135, 144,154,155, 159,168, 170,171,172,181,182, 188,189, 190,199,211,228,235, 238, 258, 262, 268, 285, 291, 311, 312, 315, 318. Bkz. İslâm.

Müslüman-Musevî : 292, 293.

Mütareke : 222, 309.

N

Najara : 110, 115. Bkz. Jacop.

Nasıl Bir Dünyada Yaşıyoruz? : 235.

Nathan : 25, 68, 69, 78, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 92-96, 98, 99, 101, 106,108, 109,113,116-119,123-126. Abraham Benjamen Nathan Eşkenazi, Eli.

Nazım, Dr. : 308.

Nazım Poroy : 317.

Nazi : 317.

Necdet Tosun : 252.

Nehime Kohen : 27, 28, 48.

Nevres: 10, 155, 159, 160. Bkz. Hasan Tahsin.

Nihad Erim : 57.

Nimetuilah Kadın : 201.

Niyazi Bey : 306.

Nouveau Documents sur Sabatai Sevi : 63. Bkz. *Sabatay Sevi Hakkında...*

Nuh'un gemisi : 16ü.

Nusret mayın gemisi : 177.

O

12 Mart darbesi : 57.

10 Temmuz inkılâbı : 304. Bkz. Meşrutiyet.

Orhan Hançerlioğlu: 294.

Orta Kapı : 129.

Osman Ağa : 38., 52, 132, 138, 140, 141, 146, 147, 148, 179, 204-207, 224, 226, 229, 230, 231, 242, 249. Osman Baba, Osman Efendi, Osman Oğan, Baruchiah Russo.

Osman Baba : Bkz. Osman Ağa.

Osman Efendi : Bkz. Osman Ağa.

Osman Ergin : 174, 175.

Osmanlı : 4, 11, 23, 27, 28, 75, 84, 113,160,181, 202, 252, 255, 282, 287, 289, 290, 292, 293, 294, 307, 310,319.

Osmanlı Bankası : 305.

Osmanlı Pazarı : 304.

Osman Nevres : Bkz. Nevres.

Osman Oğan : 179. Bkz. Osman Ağa.

Osman Tevfik : 319,

31 Mart : 302.

Oxford : 77.

P

Padişah, IV. Mehmed : 128. Bkz. Mehmed.

Pamukçu Hıfzı : 164.

Papa : 98.

Paris : 237, 238, 306, 309.

Paşa limanı : 310.

Penhaz : Bkz. Josef.

Pınarbaşı, İzmir : 90.

Polonya : 24, 27, 48, 97, 104, 108, 138, 141, 188.

Portekiz : 110.

Primo : Bkz. Samuel.

Princeton Ünv. : 72.

R

Râbia : 260.

Rahmi : 67. İttihatçı.

Râşid Efendi : 29.

Raza di Mehemnutha : 119- Bkz. İmanın Esrarı.

Refet Paşa: 316.

Relation : 77.

Resimli Dünya : 40, 49, 53, 241, 242, 339.

Resimli Gazete : 53, 241, 245, 246, 247, 249.

Reşat Atabey : 318.

Rıfat, Büyük: 318.

Rıfat, Küçük : 318.

Rıza Nur, Dr. : 65,66.

Rıza Paşa: 312.

Robert de Dreux : 76.

Roboly, Sieur : 127, 129.

Rodos : 25.

Roma : 93, 98.

Roman Gibi : 309.

Rosaries : 105, 126.

Rum : 2, 8, 63, 64, 66, 71, 160,161, 170, 222, 245, 290, 300, 305, 311, 319. Bkz. Yunan.

Rumeli : 267, 268, 272, 281, 283.

Rumeli ahalisi : 268.

Rum Ortodoks : 63, 170.

Rusya : 97, 172, 252.

Rüşdü Karakaş : Bkz. Rüşdü, Karakaşzâde Mehmed.

Rüşdü, Karakaşzâde Mehmed : 1, 7, 8,9,10, 11,39,49,53,57,58,60, 61, 64, 151-154, 156, 157, 158, 162, 164, 171,174,176, 191, 209, 211, 213-217, 219-229, 231, 232, 234, 239, 240, 241, 243,244, 247, 248,249,250,261,262,301.

Rüşdü Bey'in Eski Teşebbüsleri : 171.

Rycaut, Paul : 78, 84, 103, 104.

S

Sabah : 54, 56.

*Sabbatai Sevi, The Mystical Messiah: 69,*71. 75,126,130.

Sabatay Levi : 59, 60. Bkz. S. Sevi.

Sabatay Rafael : 100.

Sabatay Sebi : 59. Bkz. S. Sevi.

Sabatay Sevi : 8, 14, 16, 18, 21, 23-29, 31-38, 40-44, 46, 47, 48, 54, 57, 59-62, 64-68, 71-83, 87, 89-99, 101-105, 107, 110, 111-125, 127-134, 136-146, 149, 152, 154, 180, 183-187, 190, 192, 203, 204, 205, 210, 224, 234, 237, 243, 246, 247, 250, 264, 273, 285, 289, 290, 292-296, 317.

Sabatay Sevi: 14, 54, 178, 234. İ. A. Gövsa.

Sabatay Sevi : 243. Yedigün.

Sabatay Sevi : 294. İnanç Sözlüğü.

Sabatay Sevi Hakkında ve Mensuplarının Teşkilât ve Adetlerine Dair Yeni Vesikalar : 40, 178.

Sabatay Sevi Hakkında Yeni Belgeler: 178.

Sabatay Sevi ve Cemaati Üzerinde Bir Araştırma : 133, 178.

Sabiha Z. Sertel: 309, 319.

Sabri : 311,318.

Sabri Paşa Caddesi : 196.

Sadık, Binbaşı : 272, 273, 284, 285.

Safahat: 282.

Safa Oteli: 151.

Samuel : 24.

Samuel Primo : 47, 118, 119, 183.

Santi Bani : 103.

Saptay Hivi : 263. Bkz. S. Sevi.

Sara : 24, 112, 115, 116, 185.

Sasportas : 78, 104.

Saul: 116.

Saul Amerillo : 71.

Scholem : Bkz. Gershom.

Sebil: 14, 234.

Sebilürreşad: 9, 319.

Seçi Kaptan : 177.

Sedat Simavi : 292, 293.

Sefine-i Nuh : 160.

Sefinetü's-Sâfî : 201, 251, 252, 261, 262.

Selânik : 2, 4, 5, 11, 24, 34, 35, 37, 57-61, 64-67, 93, 98, 99, 116, 125,130,131,132,138-143,146, 147, 152, 154, 155, 157, 158, 163-170, 173, 176, 181, 189, 190, 194, 200, 201, 203, 209-212, 214, 215, 218, 222, 223, 224, 226, 232, 237, 241, 244, 245, 246, 252, 257-261, 265, 268, 270, 272, 273, 275, 277, 286, 287, 288, 290, 293, 294, 299-307, 309-313, 317-320.

Selânik Dönmeleri : Bkz. Dönme.

Selânikli Erbâb-ı Ticâret ve Şovenizm : 168.

Selânikliler Hakkında Bir Mülakat : 163.

Selânikliler Meselesi : 163.

Selânik'te 10 Temmuz Sabahı : 304.

Selânik Terakki Mektebi : 299. Bkz. Şişli Terakki.

Selânik Türkleri : 2.

Selim, Sultan III. : 256.

Selim Efendi : 310,311.

Semih Lütfi Kitabevi : 14.

Servet-i Fünûn : 302.

Sevi Eskenazi : 124.

Sırp : 319.

Silâhdar Mehmed Ağa : 29.

Sina: 118, 177.

Sofya : 25, 111, 116, 118, 120, 124, 125.

Solomon Florentin : 99.

Son Saat : 53, 240, 243, 247, 249, 250.

Sosyal Demokrasi : 235.

Structure of The Ottoman Dynasty : 77.

Sultan : Bkz. Mehmed.

Suphi Paşa konağı : 308.

Ş

Şamlı Mehmed mağazası : 250.

Şaptay Sevi : 297, 298. Bkz. Sabatay

Şehzadebaşı : 308.

Şemsi Efendi : 132, 276.

Şemsi Efendi mektebi : 276.

Şems matbaası : 263.

Şeşbeş Ali Efendi : 259, 260.

Şirket-i Hayriye : 9.

Şişli : 307, 311, 316,

Şişli Terakki Lisesi : 208, 288, 299, 307, 319.

Şükrü, Dr. : 155, 159.

T

Tahtacılar : 51.

Talât Paşa : 67, 308.

Tan : 309.

Tanin : 214, 215.

Tansu Çiller : 213, 214. Bkz. Hüseyin Necati.

Tarih Deyimleri Sözlüğü : 69, 131, 292.

Tarihin Coğrafyası : 301.

Târihin Esrarengiz Bir Sahîfesi : 53, 173, 174, 177, 178,181, 190, 191, 212.

Tarih-i Râşid: 29.

Tarih-i Siyâsî : 29, 30.

Tarihte Türklük : 306.

Tasmanya: 154, 159, 160.

Tekelistan : 214.

Telaviv : 68.

Terakki mektebi : Bkz. Şişli Terakki.

Tercüman gazetesi : 310, 319.

Teşvikiye : 288.

Tevfik Rüştü Aras : 308.

Tevhid-i Efkâr : 261.

The Jewish Chronicle : 56.

The Messiante Idea in Sudaism... : 134.

The Mystical Messiah : 71. Bkz. Sabbatai Sevi.

Ticaret Birliği : 171, 172.

Tokatlıyan : 301.

Trablusgarp : 169.

Tuna : 259.

Türk, Türkler : 5-8, 10-13, 21, 33, 44, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 71, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 91, 102-109,113,114,119,127,129,137, 139,140,149,152,153,155,156, 157,159, 160,161,167-172,181, 182,188,189,199,203,211,215, 217, 218, 219, 221, 228, 237, 238, 241, 243, 244, 245, 247, 248, 250, 261, 262, 291-294, 296, 300, 301, 307,308,313,315,319,320.

Türk Ansiklopedisi : 291.

Türkçe : 74, 75, 81, 111, 113, 115, 127, 128, 130, 142,252,317.

Türkiye : 2, 54, 62, 63, 84, 97, 98, 114,135, 141,142,148,149,170, 236, 264, 292, 297, 298, 309, 310.

Türkiye Büyük Millet Meclisi : 2, 3, 4, 7, 10, 13, 67, 151, 152, 156, 158, 159, 174, 214, 220.

Türkiye Cumhuriyeti : 152, 182, 293.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi : 295.

Türkiye Maarif Tarihi : 174.

Türkiye'nin Düzeni : 305.

Türkler ve Yahudiler : 291.

Türklük : 152, 155, 168, 233, 242.

Türk Ocakları : 244.

Türk Subayı: 239.

Türk Tarih Kurumu : 127.

Türk-Yunan Mübadelesi : 293. Bkz. Mübadele.

U-Ü

Ulah : 319.

Ulcinj : 115. Bkz. Dulcigno, Ülgün.

Umumî Harp : 63. Bkz..Cihan Harbi.

Un Peuple Particulier... : 238.

Ülgün : 34, 114, 115, 116, 121, 188, 192.

Üsküdar: 128,233,310,311,318.

Üsküp : 118, 125, 148, 167, 169, 189.

V-W

Vakit: 1,2,9, 10,39,53,153,157, 158,170,171, 172, 213, 216, 220, 221,231,241,248.

Vânî Mehmed Efendi : 28, 30, 77, 110, 111, 112, 128.

Varna : 228.

Vatan ; 9, 13, 53, 58, 154, 156, 157, 158,173,174,175,177,178,190.

Vatan Hizmetinde : 303.

Vekâyinâme : 29.

Veli Şefik Gizer : 318.

Venedik : 94, 95, 97, 98.

Von Papen : 315.

Voyage en Turquie : 76.

Walachia : 104.

Y

Yâdigâr-ı Terakki mektebi : 288, 319.

Yahudi, Yahudilik, Yahudiler : 4, 9, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 27-32, 34, 42, 44, 49, 54-57, 60-63, 65, 67, 68, 69, 72, 76-82, 84, 87, 88, 91, 92, 93, 96, 98, 101-104, 106, 107, 108, 110-116, 120, 121, 122, 125,127,129,131,133,135,137, 139,143, 144,146,148,161,172, 185,187, 218, 222, 223, 234,235, 236, 238, 258, 262-265, 268, 273, 289, 294, 297, 298, 301, 307,**311,** 315,317, 318. Bkz. Musevî.

Yahudi Ansiklopedisi : 131, 132. Bkz. *Encyclopedia Judaica.*

Yahudice : 68, 225, 249, 316.

Yahudiler Mumsöndü Yapar mı? : 234.

Yakînî : Bkz. Abraham.

Yakın Tarihimiz : 304.

Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler : 15.

Yakup Çelebi: 35, 36, 37, 141, 192-196, 200, 205. Abdullah Yakup Çelebi, Jacop Kerido.

Yalçın Küçük: 214.

Yanya : 257.

Yasin : 177. Sûre.

Yedigün : 54, 293.

Yenice : 277.

Yeni Felsefe : 306.

Yeni Gün : 2.

Yeni İstiklâl: 14, 54.

Yeniköy : 228.

Yesevîzâde : 234, 235. Alparslan Yasa.

Yeşilköy : 217.

Yılan Mermeri : 194.

Yoheved : Bkz. Ayşe Hanım.

Yugoslavya : 115.

Yunan : 7, 10, 62, 63, 64, 66, 67, **155,**159,160,170, 272, 318. Bkz. Rum.

Yunanistan, Yunanlı : Bkz. Yunan.

Yunan Meclisi : 8.

YusufÇelebi:48, 52.

Yusuf Kemal Tengirşenk : 303.

Z

Zaman : 15, 57.

Zekeriya Sertel : 306, 309.

Zeynep Hanım Konağı : 1.

Zindan Kapısı : 27.

II

DONMELER'E AİT TERİM, DEYİM VE MEFHUMLAR İÇİN ÖZEL İNDEKS

A

Adil Mesih : 145.

Ab-bed-din : 290.

Acı Soğan : 317.

Adar bayramı : 49, 148, 237. Bkz. Kuzu Ziyafeti bayramı.

Ağaç bayramı : 52, 230.

Ahd-i Atik : 314.

Ahid Sandığı : 142.

Alkum: 115.

Amirah: 105, 116.

Ammas : 50.

Anne Hanım : 306.

Apostasie : 148.

Arap kıyafeti : 314.

Arzilut Torası: 148

Ashâb : 230. Bkz. Babalar, Sahabeler.

Asilut : 45.

Atonement : 121, 123.

Attis : 50, 51.

Authentiques dualar: 143.

Avramiko : 268.

Ayın 27'si Ziyafeti bayramı : 230.

Aydetî : 16, 287, 293. Bkz. Dönme, Sabatayist.

B

Babalar : 224. Bkz. Ashâb.

Baytarlık tahsili : 203.

Behuriko : 268.

Beria : 43, 45.

Ç

Çıfıt : 27, 222.

D

Dahilî izdivaç : 211.

Dekadanca ibareler : 270.

Derviş Efendi'nin kadın değişme doktrini : 147.

Deveye kin : 195.

Devletliler : 196.

Dildaşlar : 245, 248, 249.

Donanma bayramı : 47.

Dönme, Dönmeler : 1-5, 7, 9, 10, 11, 14-20, 33, 35, 36-39, *46,* 50, 53-57, 60-69, 71, 72, 79, 87, 88, 95, 97, 98, 99,100,103, 104,105, 107, 108, 109,117, 120, 122, 123, 126, 127, 130-144, 146-149, 151-154, 157-162, 164, 168, 170-178, 180, 189, 191, 199, 200, 212-219, 221-234, 236-274, 284-296, 301, 303, 305-314, 317, 318, 320. Bkz. Sabatayist.

Dönme âdeti : Bkz. Kabile âdeti.

Dönme amentüsü : 144, 295. Bkz. Dönme kredosu.

Dönme arşivi : 68, 69, 71, 72, 73, 130, 136, 139, 178.

Dönme "baba"sı : 224. Bkz. Ashâb.

Dönme bayramları : 33, 46. Bkz. Adar, Ağaç, Ayın 27'si, Donanma, Dört Gönül, Kuzu Ziyafeti, Meyva, Mukaddes Cumartesi, Pentakos, Pesah, Purim, Purina, Sabatay'ın Sünneti, Tohum, Tuzlama, Zaferle Taçlanma bayramları.

Dönme besmelesi : 179, 246, 249, 296.

Dönme duası : 245, 246, 247.

Dönme hahamı : 233, 317.

Dönme kabileleri, soyları, aileleri : Bkz. Devletliler, Dildaşlar, Filorintiler, Hamdi Beyler, Honyozlar, İbrahim Ağa, İzmirliler, Kapancılar, Karakaşlar, Karular, Kâtipzâdeler, Kıdemliler, Kibarlar, Kohenler, Koniososlar, Mü'minler, Mücadele Üstadları, Onyollular, Osman Baba, Papular, Russolar, Sazanikolar, Terpuşlular, Tironlar, Yakubîler, Zîşanlar.

Dönme kadınları : 146, 147, 148, 168,197, 203, 226, 227, 239, 259, 260, 268, 275, 303, 320.

Dönme kahraman : 248.

Dönme kredosu : 144. Bkz. Dönme amentüsü.

Dönmelerde tesettür: 197, 303.

Dönmelik olayı : 240.

Dönme mektepleri : Bkz. Dönme okulları.

Dönme mezarlığı : 211, 233, 257, 270. Bkz. Selânik mezarlığı.

Dönme okulları : 287, 320. Bkz. Genel İndeks'te: Fevziye, Fevz-i Sıbyan, Işık, Şemsi Efendi, Şişli Terakki, Yâdigâr-ı Terakki.

Dönme partileri : Bkz. Dönme kabileleri.

Dönme sinagogları : 142, 290.

Dönme takımları : Bkz. Dönme ka-

hileleri.

Dönme tarikatinin esrarı : 200.

Dönme teravihi : 269.

Dönme teşkilâtı : 232, 233.

Dönme Türkçesi : 164.

Dönme vesikaları : Bkz. Dönme arşivi.

Dört Gönül bayramı : 38, 40, 49, 207, 215, 216, 234, 240. Bkz. Kuzu Ziyafeti bayramı.

Ducetist izah : 84.

Dükler : 85.

E

Eczacılık tahsili : 203.

Efendimiz : 106, 116. S. Sevi hk. *Eski Ahid:* 144.

Eş değiştirme : 146, 233, 234, 238. Bkz. Kuzu Ziyafeti bayramı.

Eşkenazist : 82.

F

Fatiha : 270.

Fatoş : 268.
Fecir bayramı : 52.

Filorintiler : 229.

G

Garplılaşmak : 208.

Getto: 315.

Gizli Dönme arşivi : Bkz. Dönme arşivi.

Gnostik : 147.

Günah Çıkarmak zamanı : 231.

H

Hac : 292.

Hakhamim : 142.

Hakikat tanrısı : 145.

Hakk-ı veraset : 197.

Halife : 225.

Hamail : 225.

Hamdi Beyler : 36, 37, 201, 202, 217,224, 232, 233, 312, 313, 314. Bkz. Yakubîler.

Hanım : 195

Haricî : 240

Hayat ağacı : 144

Hocalar : 142, 149

Honyozlar : 253, 255, 263, 265, 266

Hoşea : 125

Hukuk tahsili : 203

Hükümdar : 188. S.Sevi hk.

İ

İbrahim Ağa Partisi : 36, 37. Bkz. Kapancılar.

İhraç cezası : 198.

İhyâ-yı emvât mucizesi : 185

İlâhiler : 88

İlâh Osman Ağa : 229, 230. Bkz. Genel İndeks'te : Osman Ağa

İnananlar : 90, 136, 139. Bkz. Mü'minler.

İrtidat : 17. Bkz. Mürted

İsrail'in tanrısı : 145.

İsrail'in zaferi : 145.

İşiya : 121

İpekçiler: 176, 302, 318.

İzmirliler : 146. Bkz. Kapancılar.

K

Kabbala, Kabbalistik : 21, 22, 27, 91,93, 133, 136, 147.

Kabile âdeti : 197.

Kadın değişme âyini : Bkz. Eş değiştirme.

Kâfir : Bkz. Koferim.

Kahal: 290. Bkz. Dönme sinagogları

Kal : Bkz. Kahal.

Kanun Demeti : 102.

Kapancılar : 36, 37, 38, 40, 49, 141, 146, 206, 208, 217, 224, 232, 233, 240, 301. İbrahim Ağa partisi, İzmirliler, Papular.

Kapıcıbaşı : 189.

Karakaşlar : 36, 37, 38, 40, 141, 142,146, 149, 151, 204,208, 217, 224, 231, 240.

Karu : 253, 255.

Kâtipzâdeler : 299.

Kese sahibi : 197.

Kıdemliler: 141

Kılavuzcu kadın : 39, 198.

Kibarlar: 106, 108, 116.

Kislev : 42, 44, 48.

Koferim : 137, 290.

Kohenler : 229.

Koniososlar : 141.

Krallar : 85.

Kral Mesih : 144.

Kurban kesmek : 33, 44, 46.

Kuvaryos : 263, 265, 266, 267.

Kuzu Ziyafeti bayramı : 38, 39, 49, 50, 215, 216, 227, 230, 234, 237, 240. Bkz. Adar, Dört Gönül, Eş Değiştirme.

L

Lord : 120. Tanrı

Lord :116.

M

Mâ : 50.

Ma'aminin : Bkz. Mü'minler.

Mahzor : 143.

Marranos : 236, 237.

Meserret bayramı : 48.

Mesih, Mesihlik : 14, 16, 18, 21-29, 31-35, 37, 38, 41-44, 47, 59, 68, 76, 78, 82, 83, 84, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 99, 101, 104, 111, 118, 121,122,133,145,183,184,185, 187,188,189,190, 205, 206, 289, 290, 294 - 298.

Meşurman : 109.

Meyva bayramı : 52.

Mezamir, Mezmur: 44, 294, 296.

Mezarlık : Bkz. Dönme mezarlığı

"Michel" : 116.

Millet sandıkları : 253.

Mistik sapıklık taassubu : 135, 147.

Motoş : 268.

Muhtedî : 16, 17. Bkz. Mürted.

Muhyî-i emvât : 187.

Mukaddes Cumartesi bayramı : 47.

Mum söndü : 39, 40, 49, 62, 148, 235, 236, 240. Bkz. Eş değiştirme, Adar bayramı.

Mübaşir : 39, 198.

Mücadele üstadları : 43.

Müminler : 36, 37, 43, 187, 195, 289. Bkz. İnananlar, Kâfirler, Dönme kabileleri.

Münafık : 133.

Mürted : 17. Bkz. Muhtedî.

Müslüman ile nikâh : 33.

Müslüman - Musevi : 292, 293.

O - Ö

Oğan : 38.

On iki kabile; 101.

On sekiz emir: 33,36,41, 137.

On üç madde : 144.

Onyollular : 36, 37.

Osman Baba heykeli : 242. Bkz. Genel İndeks'te : Osman Ağa.

Osman Baba mumyası : 249.

Osman Baba partisi : 36, 37.

Örtü : Bkz. Tesettür.

P

Papular : 36, 38, 141, 207. Bkz. Kapancılar.

Payyettan : 290.

Pentakos bayramı : 92.

Pesah bayramı : 105, 106.

Psalm : 125.

Purim bayramı : 110.

Purina bayramı : 49.

R

Rabbin : 136, 139.

Ramazan orucu : 33, 44, 46, 129, 269, 292, 312.

Reenkarnasyon teolojisi : 141.

Reis : 39, 196, 198, 200, 202, 214.

Relation : 77.

Russolar : 146, 229.

S

Saadethâne : 194.

Sabah duası : 143.

Sabataycılık : 16, 49, 52, 82, 98. Bkz. Sabatayizm. Genel indeks'te : Sabatay sevi.

Sabatay'ın Doğuş bayramı : 48.

Sabatay'ın oğlu : 114.

Sabatay'ın Sünnet bayramı : 48.

Sabatayist : 16, 17, 18, 35, 36, 39, 40, 42, 49, 66, 72, 73, 79, 82, 83, 84, 86-89, 94-97, 100, 102, 104, 106, 108, 113-117, 120, 122, 124, 126, 137, 139, 141, 144, 146, 179, 180, 191, 238. Bkz. Dönme.

Sabatayist bayramları : 148. Bkz. Dönme bayramları

Sabatayist doktrin : 100.

Sabatayist hareket : 72-75, 100, 149.

Sabatayist İncil: 121.

Sabatayist kredosu : 144. Bkz. Dönme amentüsü.

Sabatayizm : 38, 74, 90, 109, 148. Bkz. Sabataycıık.

Sahabeler : 224. Bkz. Ashâb.

Sarık imanı : 43.

Sazaniko : 263, 265, 266, 267.

Selânik Dönmeleri : Bkz. Dönme.

Selânik kabileleri : 210. Bkz. Dönme

kabileleri.

Selânik mezarlığı : 318. Bkz. Genel İndeks'te : Bülbülderesi.

Selânikli hanımlar : 304.

Selânikliler : 57, 58, 59.

Selânik Yahudisi : 132.

Sep-harade : 142.

Sephira : 144.

Serbest aşk : 146. Bkz. Dört Gönül bayramı, Eş değiştirme, Zina.

Sevgili: 116, 117. S.Sevi hk.

Sidur : 143.

Siyon, Sion : 120, 145.

Siyon devleti : 25.

Siyonistler : 311.

Siyonizm : 55.

Siyon kızı : 126.

Sultan Sevi : 188.

Süleyman Mabedi : 145, 295.

Sünnetsizler : 80.

T - U

Takiyye : 138.

Talâk : 197.

Talmud: 21, 139.

Tanah : 144. Bkz. Tevrat.

Tanrının Dağı : 107.

Tasadduk : 197.

Teaddüd-i zevcât : 197.

Terpuşlular : 253, 255, 256, 257, 259.

Tevel : 145.

Tevrat: 21, 47, 90, 91, 94, 106, 107, 109,111,118,126, 245, 246, 290, 295. Bkz. Tanah, Tora.

Tıp tahsili : 203.

Tıfılla duası : 229.

Tipherot : 144.

Tironlar : 229.

Tohum bayramı : 47.

Tora : 137, 142, 144, 145, 147, 148. Tevrat'ın İlâhî sayılan ilk beş bölümü. Bkz. Tevrat.

Tora Sandığı : 142.

Tuzlama bayramı : 48.

Türko : 107, 109.

Türk usulü nikâh : 226.

Ulemâ : 207.

Y

Yabani : 275.

Yahudi adları : 122.

Yahudi âmerıtüsü : 143.

Yahudi bayramları : 102.

Yahudi duası : 229.

Yahudi kıyafeti : 314.

Yahudi kredosu : 143.

Yahudi mahallesi : 316.

Yahudi mezarlığı : 270.

Yahudi tarihi : 100.

Yahudi yılbaşısı : 121.

Yakubîler : 36, 37, 141, 146, 197, 199, 204, 206, 208, 291. Bkz. Hamdi Beyler.

Yedi Temmuz orucu : 92.

21 Adar bayramı : Bkz. Adar.

Yuda : 122.

Yusuf evi : 118.

Z

Zaferle Taclanma bayramı : 48.

Zina : 146.

Zina âyini : 147.

Zina yasağı : 137.

Zîşanlar : 196.

Zohar: 119, 290.

Zoharik: 119.

III

KONU İNDEKSİ

1. SABATAY SEVİ

Yahudilerin 17. asırda bir Mesih beklemeleri : 22, 183, 184, 188.

Mesihliğini 22 yaşında ilân etti, 40 yaşında kabul edildi : 23, 24, 25, 183.

Bilgili, tesirli ve hırslı bir adamdı : 21, 22, 23, 25, 68, 184, 188, 267.

Sabatay Sevi hareketi, dünya Museviliğini altüst etti : 183, 184, 187, 188, 297, 298.

"Tanrı'nın oğlu" sıfatı ile beyannamesi: 26.

Dünyayı paylaştırdı: 25, 85, 116.

Siyaset yapınca tevkif edildi : 27, 84, 289.

İnanmayan Museviler, S.Sevi'yi ihtilâlci diye şikâyet ettiler : 298.

İkinci bir sahte Mesih'le mücadelesi : 27, 28, 102.

Edirne Sarayı'nda sorguya çekilmesi : 28, 29, 76, 78, 80, 110.

Müslüman olması : 8, 28-32, 76-82, 85, 91, 101, 102, 103, 109, 111, 184, 298.

Neden idam edilmedi : 75, 78, 79.

Müslüman oluşuna, Dönmelerin getirdiği açıklamalar: 32,79-85, 88,90, 91, 94, 96, 97, 100, 102, 103, 106, 109, 120.

Mesihlik davasına gizlice devam etmesi : 8, 32, 33, 34, 59, 90-94, 99, 101, 102, 103,110-113.

Sürgüne gönderilmesi : 34, 112-115, 128, 129.

S. Sevi'nin iki taraflı oynadığını itirafı : 91, 103.

Sürgündeki faaliyetleri : 34, 114, 115, 117-122.

Mesihliğinin, Yahudi dünyasını kaplaması : 297.

S.Sevi'nin "mucizeleri : 24, 25, 28, 78, 79, 85, 105, 106, 107, 124, 185, 186, 187, 297, 298.

Ölümünün taraftarlarına tesiri : 34, 121 - 125.

Evlilikleri, ailesi ve çocukları : 23, 24, 34, 35, 81, 85, 86, 99, 101, 105, 110, 112- 117, 123.

Tarihçilerin S.Sevi hakkında tarafsız olamaması : 73.

Müslüman olmasıyla Yahudiliğin parçalanmaktan kurtulduğu : 32, 84.

S.Sevi'nin zihnî yapısı, kendi mesihliğine inanıp inanmadığı : 22, 76, 78-82, 101, 103, 106, 109, 110, 115, 118-122, 184, 185, 187, 189.

Siyon Devleti'nin ilk kurucusu sayılması : 25, 26, 120, 145.

Bütün Yahudileri kurtaracağı : 106, 107, 145.

S.Sevi'den sonra başa geçen Abdullah Yakup'un faaliyetleri : 192, 193.

S.Sevi'den sonra Mesih ilân edilen Osman Efendi : 205, 206, 207.

Yahudi tarihinin en acıklı hadisesi : 100, 135, 209.

2. YAHUDİ - DÖNME İLİŞKİSİ

Mesih'in geldiğine inanan Yahudiler, çalışmayı bıraktılar, borçlarını ödemediler ve diğerlerini tehdit ettiler : 76, 107, 184, 188, 290, 297, 298.

Dönmeler, Sabatayist olmayan Yahudilere kâfir derler : 290.

Dönmelere karşı Yahudilerin tutumu ve karşılıklı münasebetleri : 54-57, 73, 83, 86-89, 92, 93, 95, 97, 98, 100,101,104, 106,111-114,116,128,129, 139, 172, 190, 222, 223, 234, 237, 238, 248, 269, 270.

Dönmelerin Museviliğe dönme ve döndürülme teşebbüsleri : 60-64, 149-

Dönmeler Yahudileri çok sever : 258, 300.

Yahudiler, Dönmeleri kabul etmez, sevmez, hatta nefret eder : 58-63, 172, 258.

Musevilerin Dönmeleri kabul etmeme sebebi : 62, 234.

Bir Musevi'nin Dönmeler hakkındaki sözleri : 172.

İsrail'de bulunan Dönmeler : 149.

Dönmelik hareketini Yahudilik tarihinin en önemli olaylarından sayan İsrailliler : 149.

Dönmeler Yahudi bayramlarını kutlar, âyin yaparlar : 227.

Dönmeler ve Musevilerin 613 emri : 192.

Yahudi asıllı olmayan Dönmeler : 96, 138, 139.

3. DÖNME TOPLUMU

İlk Dönme toplumunun yapısı : 136, 137, 181.

İlk Dönme toplumunda hatırı sayılır bilginler vardı : 136.

Dönmelerin sosyal hayattaki yerleri ve elde ettikleri mevkiler : 141, 142, 199, 201, 203, 207, 208, 211, 212, 226, 237, 267, 274-277, 293.

Dönmelerin sayısı : 60, 64, 136, 138, 142, 154, 157, 189, 190, 194, 199, 219, 237, 242, 293.

Kendi aralarında bölünmeleri : 36, 37, 141, 193, 194, 199, 205, 206, 217, 218,229.

Dönme kabileleri arasındaki düşmanlık : 38, 141, 194, 206, 253, 291.

Dönmeler içinde sınıflaşmalar : 141, 199, 229.

Ayrı Dönme gruplarının dışarıya karşı birlikte hareket etmeleri : 140, 190, 292.

Karşı çıkanı boykot ederler : 218, 219, 221.

Dönmeliği korumak için kabileleri birleştirme gayretleri : 292.

Kabilelerin özellikleri : 37, 38, 39, 141, 142, 193-200, 217, 218, 224, 225, 301.

Farklı giyinmeleri ; 35, 37, 202, 275.

Devlet görevlerine meraklı Dönmeler : 199, 201, 266, 267.

4. DÖNME İNANÇ VE İBADETİ

Dönme amentüsü : 295, 296.

İbrânice Dönme duaları : 143, 144, 179, 225, 226, 227, 229, 241, 242, 245, 246, 247, 250, 290, 294.

Sabatay Sevi adıyla çekilen besmele : 179.

Dönmelerin Kur'an yerine bir kitapları vardır : 256.

Mezamir okurlar : 294, 296.

Dönme din reisleri ve hahamları : 226, 230, 232, 245, 248, 249.

Dönmelerin gizli tapınakları ve âyinleri : 135, 140, 141, 142, 215, 227, 230, 237, 238, 245, 246, 247, 256, 257, 269, 290, 293, 294. Bkz. Özel İndeks'te : Dönme bayramları.

Dönmelerin kendilerine ve başka insanlara bakışı : 136, 140, 229.

Dönmeler, kendilerinden başkasını insan saymaz, aldatırlar : 266, 267.

Dönmeler, Cennet'e yalnız kendilerinin gireceğine, diğer insanların ancak Cennet'in parmaklıkları olacağına inanırlar : 291, 294.

Dönmelerin İsrail Tanrısına olan inançları : 144, 145.

Kendilerinin gerçek İsrail'i kurmak için seçildiklerine inanmaları : 140.

5. DÖNMELER VE İSLÂMİYET

Dönmeler Türk ve Müslüman değil, Yahudi ve Sabatayisttir : 2, 4, 5, 6, 8, 57, 59, 152, 153, 170, 171, 221, 222, 238, 293, 294.

Musevilerden de Müslümanlardan da farklı bir cemaattir : 57, 59, 296.

Dönmeler, İslâm dinini kabul etmez, hiçbir kuralına uymazlar : 4, 8, 9, 18, 36, 197, 256, 307.

Dönmelerin İslâmiyet'e karşı kin duymaları : 4, 19, 137.

Dönmeler aslında İslâmiyet'le mücadele ederler : 301.

Sabatayist inançlı olan Müslüman olamaz : 144.

Dönmelerin İslâm ahlâkına zararları : 264, 266.

Dönmelerin amentüsü, İslâm dışıdır : 295.

Dönmelerin kutsal kitapları, Mezâmir'dir : 294, 296.

Dönmelerin çoğu Mason'dur : 318, 319-

6. DÖNMELERİN İKİ YÜZLÜ DAVRANIŞI

Müslüman görünüşü altında Dönme olduklarını saklar, iki yüzlü davranırlar : 4, 5, 6, 8, 9, 16, 18, 19, 20, 33, 44, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 102-105, 108,109,110,112, 122,128, 135, 137, 140, 142, 161, 162,163, 170, 171, 172, 215, 255, 256, 258, 259, 269, 285,291, 292, 293, 300, 312, 313, 317, 318.

Yahudiliklerini unutmaz ve kısmen Musevi gibi yaşarlar : 4, 5, 8, 59, 172, 293, 294, 301, 317.

Hepsinin, ayrıca bir Musevi adı vardır : 19, 122, 290, 316.

Sarık sarar, gözle görülen Türk âdetlerini yaparlar: 33, 35, 37, 44, 142, 195, 197, 198, 275, 296.

Ceza olarak cemaate gönderilenler: 258, 268, 269.

Abdestsiz namaz kılanlar : 258.

Müslümanları kandırmak için yardım parasıyla sahte hacı, hoca, hafiz yetiştirirler : 255, 256, 292.

İçlerinden din âlimi ve tasavvuf şairleri çıkmıştır : 196.

Dönmelerle Bektaşiler arasındaki gizli bağlar : 138.

Müslümanları toplantılarına kabul etmezler: 255.

7. DÖNME SIRRI

Dönmelerin gizli sırrı : 38, 39, 40, 50, 199, 200, 201, 215, 237, 269, 291, 294.

Dönme sırrı evlenince öğrenilir : 38, 269, 291, 294.

Dönmelik, çocuklardan saklanır : 199, 200, 269, 291.

Dönmelerin ibadet ettikleri gizli yerler : 215, 227, 290, 294.

Gizli danışma toplantıları : 255, 290.

Dönmelerin "Allah" ı : 216, 224, 229, 230.

Dönmelerin "Halife" si : 225, 228.

Gizli nikâh : 225, 226.

Dönmelik günümüzde gizlice yaşıyor : 231, 233, 245-250, 294, 295.

8. DÖNME HURAFELERİ

Dönmeler, şehir içinde ilkel bir kabile hayatı kurdular : 174.

Dönmelerin, ilkel, garip, gülünç, esrarengiz ve çirkin hurafeleri : 181, 190, 191, 195, 204, 205, 207, 209, 210, 211, 215, 216, 218, 223, 224, 225, 227, 230, 233, 238, 241, 242, 244, 246-250.

Dönme hurafeleri bugün de devam ediyor : 160, 178, 179, 180, 182, 233.

Dönmelerin kuzu yeme vakti ve o günden önce kuzu eti pişirmeyen okul aşçısı : 39, 40, 167, 180, 215, 216, 227.

İnanmasalar da, çıkarları için Dönmeliği devam ettirenler : 11, 163, 218, 219.

Hurafelere karşı çıkan Dönmeler : 155, 160, 180, 203, 217.

9. DÖNMELER VE EVLİLİK

Dönmeler, kendi içlerinden evlenir, Müslümanlarla kız alıp vermezler : 4, 5, 9, 11, 13, 38, 41, 44, 60, 154, 160, 161, 180, 190, 210, 211, 218, 219, 259, 260, 265, 274, 294, 296, 307, 308, 309.

Dönme kabileleri birbirlerinden de kız almaz : 38, 154, 199, 253, 265, 291.

Türk kızı alan zengin Dönme gencinin hamal olması : 218, 245.

Bir Müslüman gence varan Dönme kıza karşı gösterilen şiddet : 259, 260.

Dönmeler, biri gizli, iki nikâh yaparlar : 225, 226.

Dönme Derviş ailesinden Sabiha ile Zekeriya Sertel'in evlenmeleri : 306, 307, 308.

10. DÖNMELERİN HASTALIKLARI

Devamlı içeriden evlenme yüzünden Dönmelerin hepsinin hasta olduğu : 159, 160, 162, 211, 220, 241, 253, 265, 266, 274, 317.

Dönmelerin hepsinin asabî hasta olduğu : 159, 160, 162.

Dönmelerin tamamının veremli olduğu : 220.

Hasta olan nesillerini ıslah etmek için dışarıdan kız alırlar : 219, 266, 317.

Dönmelere kız vermek cinayettir : 266.

11. DÖNMELERE SUÇLAMA

Dönmelerin zina ve eş değiştirme ile itham olunmaları : 146, 147, 148, 239.

Dönmeler arasında, bir zaman, zinanın serbest olduğu : 137, 147, 148.

Kadın erkek birlikte ibadet edilmesi : 227.

Kadın ölüleri, erkekler yıkar: 226.

Dönmeler, kadın erkek ayırımını kaldırmak ister : 268, 320.

Dönme kadınların kıyafeti : 197, 203, 275.

Dönme kadınlarının öncülüğü : 168.

Dönme kadınların tesettür aleyhindeki faaliyetleri : 168, 169, 304.

12. DÖNME OKULLARI

Dönmeler arasında eğitim, yasaklar ve özel okullar : 39, 143, 146, 203, 207, 208, 287, 293, 294, 297, 298, 305, 307. Bkz. Özel İndeks'te: Dönme okulları.

Şemsi Efendi Mektebi : 132.

Dönme okullarının üniversite olacağı iddiası (1911): 288.

Dönme okullarının üniversite olması (1992): 288.

Fevziye mektebinde kız ve erkek çocuklar : 320.

13. DÖNME YARDIMLAŞMASI

Dönmeler arasındaki kuvvetli yardımlaşma : 163, 197, 211, 253, 254, 255, 294,316,318.

Yardım Sandıkları : 253, 254, 255.

İstanbul'a gelince, yardımlaşarak ilerleyip zengin oldukları : 294.

Askerlikten, hasta raporu alıp, kurtulurlar : 300.

Rüşvet ile iş gördürürler : 257.

Fakir Türk gençlerini az ücretle fabrikalarında çalıştırırlar : 311.

Mağazalarında Türk çalıştırmazlar : 244, 250, 300.

14. DÖNME MEZARLIKLARI

Dönmelerin, ölülerini özel mezarlıklara gömmesi : 61, 211, 226, 233, 257, 269.

Ölüleri gömmeden içini temizlemeleri : 270.

Kadın ölüleri, erkekler yıkar : 226.

Ölülerini Türk hocalara yıkatmazlar : 244, 245.

15. DÜNYA DÖNMELERİ

Türkiye sınırları dışındaki Dönmeler : 22, 24, 25, 75, 76, 90, 93, 95-99, 104, 117, 118, 120, 123, 138, 140, 141, 183, 188, 289, 290, 307.

Avrupa'ya giden Dönme misyonerleri : 140.

16. Selânik

Dönmeler Selânik'te nasıl toplandılar? : 60, 61, 98, 141, 142, 189, 293.

Selânik'te çoğunluk Yahudi idi : 319.

Dönme mahallelerindeki gizli sinagoglar : 142, 237, 290.

Dönmelerin, Selânik valisini tehdit etmeleri : 257.

Belediye reisi Dönme Hamdi Bey'in konağında seccade yoktu : 313.

Dönmeler 1924'te Selânik'te kalmak istediler : 7, 8, 63,65, 66, 67, 158, 164, 277.

Dönmeler, Selânikli ve Dönme olduklarını saklarlar : 7, 13, 175, 176, 203, 204, 275.

Müslüman Selâniklilerin Dönmelerden rahatsızlığı : 318.

Dönmeler Rumeli muhacirlerinin adını lekelediler : 267, 268, 318.

1879'da Selânik'te yazılmış, Dönmelere dair bir belge : 251-262.

Rumların Dönmelerden korkusu : 7, 8, 63, 64, 66.

17. DÖNMELER VE İTTİHATÇILAR

Dönmelerin Jöntürklere ve İttihatçılara önemli tesirleri : 67, 131, 142, 146, 169, 264, 301, 305.

Müslümanlardan çok hürriyetçi olmaları : 286.

Sultan Hamid devrinde rahat yaşadıkları halde, Meşrutiyet'te zindandan çıkmış gibi davranmaları : 276.

Meşrutiyet nümayişleri, Dönmelerin mağazalarında hazırlandı : 302, 303.

Meşrutiyetin ilânından sonra taşkınlıkları ve silâh taşımaları : 276.

Şemsi Efendi'nin 1908 seçimlerindeki garip nutukları : 276.

İttihatçıların, Dönmelerin taşkınlıklarından şüpheye düşmesi : 287.

Dönmelerin tahriki ile devlet adamlarının hakarete uğraması : 303.

Meşrutiyet inkılâbını Dönmeler ve Yahudiler idare etmiştir : 301, 305, 306.

İttihatçıları destekleyen Dönmeler, ticareti, Rum ve Ermenilerin elinden almıştır : 305, 306.

Avusturya boykotunda Dönme parmağı : 299, 304.

İttihatçı maliye bakanı Dönme Cavid, Selâniklileri kollamıştır : 299, 300, 304.

İttihatçı fedaisi "İlk Kurşuncu" Hasan Tahsin bir Dönme idi : 10, 155, 159.

Meşrutiyet'te basının münasebetsizliği : 282.

Bir İttihatçının Dönmeleri savunması : 285-288.

İttihatçıların Dönmelere rağbeti : 308.

Meşrutiyet'te sivil, asker herkes yanlış hareket etti : 279.

Millet arasındaki nizam bozulunca, ordu da bozuldu : 282, 283.

Düşmanlarımız manevi güç için kiliseye bağlanırken, bizimkiler ayakkabıyla camie girdi : 280.

18. RÜŞDÜ KARAKAŞ VE AÇIKLAMALARI

Dönme Rüşdü Karakaş'ın Cumhurbaşkanı'na ve TBMM'ne yazdığı dilekçelerle, 1924'te Dönmelerin içyüzünü açıklaması : 2-5, 151, 152, 153, 174, 214, 220.

Gazetelere verdiği beyanatlar ve mülakatları : 213, 214-231, 239> 241-244.

Kendisine hücum eden Dönmelere cevaplan : 10-14, 157-162.

R. Karakaş'a ölüm tehdidi : 223, 224, 232.

1925'te sözlerinden dönüp, meseleyi kapatmaya çalışması ve gazetelerde ona verilen sert cevaplar ve ithamlar : 244-250.

R. Karakaş'ın Ticaret Birliği'ne şüpheli müracaatı : 171, 172.

R. Karakaş'ın hile ile Türklere fenalık yapmak istediği iddiası : 262.

19. AHMED EMİN YALMAN

Dönme yazar Ahmed Emin Yalman'ın, Dönmelik hakkındaki araştırması : 175-212.

Bu araştırmanın gazetede çıkan ilânı : 173, 174.

Yalman'ın bu araştırmasını, adını vermeden yayınlaması : 174, 175.

Yalman'ın araştırmasının önemi : 180, 191.

Yalman'a göre, S. Sevi bir şarlatandır : 184, 209.

Yalman'ın, dört ciltlik hatıralarında Dönmelikten hiç bahsetmemesi : 175, 176.

Yalman'ın din lehinde yazması : 315.

Yalman'ın Ankara Yahudilerini ihya etmesi : 315, 316.

Yalman'ın, "Dönmelik yaşamıyor" iddiasına, İ. A. Gövsa'nın cevabı : 178, 179, 180.

Yalman'ın Rüşdü Karakaş'ı, intikam peşinde ve nifakçı olarak itham etmesi : 155.

R. Karakaş'ın Yalman'a cevapları : 10-14, 157-162.

20. MÜSLÜMANLARIN TUTUMU

Müslüman halk, Dönmeleri ne kadar biliyor, nasıl görüyor : 4, 5, 12, 18, 19, 20, 33, 75, 140, 175, 176, 177, 181, 182, 190, 249, 250.

Müslümanlar, Dönmelere karşı çok sabırlı davrandı : 19, 20, 119, 128, 129, 181, 182.

Azınlıklara bir şey diyen yok, ama Dönmeler gizli milliyet ve din taşıyor : 161, 162, 181, 182.

Dönmeler, mertçe çıkıp mezheplerini açıklamalı : 182.

Dönmeler, bir gayri müslim cemaat olarak ortaya çıkmalı : 161, 162, 182, 245.

Dönmelerin Anadolu'ya dağıtılması teklifi ve bunun tehlikeli olduğu : 4, 6, 219, 220, 241, 261, 267.

Dönmelerin toplum için zararlı oldukları iddiası : 4, 5, 6, 8, 9, 12.

Dönme, Bektaşi münasebeti : 25, 108, 138.

Dönmeler kendilerini kolayca gizlemek için Bektaşi göründüler : 138.

Dönmelerin, Türklerin arasına karışmazlarsa, Türkiye'yi terk etmek zorunda kalacakları : 5, 6, 7, 11, 12, 13, 162.

Haldun Taner'in babasının tepkisi : 176, 177.

Füreyd Dosdoğru'nun tepkisi : 177.

Refet Paşa'nın saflığı : 316.

Türkiye'de çıkan Dönmelik hareketine karşı Türklerin ilgisizliğinin sebepleri ve zararları : 20, 74, 75.

Dönmelerle ilgilenen Türk idarecilerin elde edilmeleri : 140, 257.

21. ÇEŞİTLİ KONULAR

Dönme nedir, kime denir, kime denmez : 16-20.

Dönmelere "Avdeti" de denir : 293.

Dönmelerin kendi aralarındaki muhakeme ve ceza sistemi : 39, 139, 197, 198.

Kendilerini düşünürler : 164, 267.

Karınca gibi çalışkan, tilki gibi kurnaz : 163, 164.

İhtiyar Dönmenin kıyafeti : 314.

İktisadî hayatı ele geçirirler : 220.

Kullandıkları diller : 142, 143.

Başkalarına "acı soğan" derler : 316, 317.

Cihan Harbi'nde devlet bütçesini soymaları : 67.

Sürülen sultanların konaklarını aldılar : 311.

Rumlardan kalan en güzel yerleri aldılar : 64.

Millî Mücadele'ye katılmadılar : 12.

Dönmelerin, Atatürk'ün Dönme olduğunu iddia etmeleri ve sebebi : 130-133.

Dönmeler ve "kavmiyetçi Kemalist hareket" : 238.

Türk milliyetçisi, Mesihçi Sabatayistler : 146.

Dönme konağındaki kadınlar : 313.

Hristiyanlarla münasebetleri : 76, 96, 98, 101, 268.

Dönmelere dair, İsrail'de bulunan gizli belgeler : 68, 69,71, 72,73, 130, 136, 139.

Dönmelerin "gizli tarihi"nde bulunan çok meşhur isimler : 68, 69, 71, 73, 130.

IV

ÖNEMLİ BELGE VE YAZILAR İÇİN LİSTE

1. Rüşdü Karakaş'ın Dönmeler aleyhine TBMM'ne verdiği (29 Aralık 1923) dilekçe (Vakit, 4 Ocak 1924) : 2-7. (Bkz. no. 34.)

2. Mustafa Arifin Yunan Meclisi'ne dilekçesi (Aralık 1923) : 7, 8, 158.

3. Ahmed Emin Yalman'ın, Dönmelik meselesini hafife alan ve R. Karakaş'ı itham eden yazısı (Vatan, 4 Ocak 1924) : 9, 10, 154-156. (Bkz. no. 35.)

4. R. Karakaş'ın Vatan gazetesine ve "Bilumum Selânik Dönmelerine Açık Mektup"u (Vakit, 7 Ocak 1924) : 10-14. (Bkz. no. 36.)

5. Sabatay Sevi'nin bir beyannamesi : 26.

6. Râşid Tarihi'nde S. Sevi vak'ası : 29, 30.

7. Kâmil Paşa'nın tarihinde S. Sevi vak'ası : 30, 31.

8. S. Sevi'nin, mensuplarına 18 emri (A. Galanti, I. A. Gövsa ve G. Scholem) : 33,41-45, 137.

9. R. Karakaş'ın "Mum Söndü" bayramına dair beyanatı (Gövsa, S. Sevi, s. 64 ve Vakit, 8 Ocak 1924) : 39, 40, 49, 215, 227.

10. "Mum Söndü" bayramına dair bir Dönme gencin beyanatı (Resimli Dünya, 15 Kasım 1925) : 40.

11. Dönme bayramları (A. Galanti ve İ. A. Gövsa) : 46 - 52.

12. M. Şevket Eygi'nin, Yahudi-Dönme münâsebetlerine dair açıklaması (Zaman, 18 Aralık 1987) : 54 - 57.

13. Dönmelere dair, Hahambaşı Becerano Efendi ile mülakat (Akşam, 12 Ocak 1924): 57-61.

14. Hahambaşı'nın sözlerine, Vakit'in ilâvesi : 60, 61.

15. Dönmelerin, Selânik Yunanlılarca işgal olunduktan (1912) sonra, Musevî olmak için müracaat etmeleri : 62.

16. Dönmelerin, Mütâreke'de (1918-1922) seyahat ve ticaret imtiyazı almak

için, Musevî olduklarını söylemeleri : 63.

17. Dönmelerin Selânik'te kalmak için Lozan'a (1922) temsilci göndermeleri : *64-66.*

18. Dönme-İttihatçı işbirliği ve suistimâller : 67.

19. Gershom Scholem'un "Sabbatai Sevi, The Mystical Messiah" adlı eseri hakkında bilgiler : 68, 69, 71-75.

20. G. Scholem'un eserinden ilgili bölümlerin özeti : 71-126. (Aşağıdaki 21-30. numaralar bu eserdendir.)

21. S. Sevi, Edirne yolunda ve Sultan'ın huzurunda : 79, 80.

22. S. Sevi'nin yazdığı mektuplardan : 81, 109, 120.

23. Hahamların S. Sevi hadisesinin tehlikesine karşı yayınladıkları iki uyarı mektubu : 86, 87.

24. Bir Dönme ilâhisi : 88.

25. S. Sevi'den nakledilen bazı sözler : 76, 79, 80, 81, 91, 92, 118, 122, 123.

26. Nathan'ın bazı sözleri : 90, 92, 94.

27. S. Sevi'nin "Müslüman" olduktan sonraki hayatına dair : 91, 103, 110-114.

28. S. Sevi'nin ölümü hakkında rivayetler : 123, 124.

29. S. Sevi'nin "Vahiy" kitabından : 105.

30. S. Sevi'nin "İtikat Kitabı"ndan : 106, 107.

31. Antoine Galland'ın hatıralarında S. Sevi : 127, 128, 129-

32. Gershom Scholem'un -yeni bulunan Dönme arşivine dayanarak kaleme aldığı- "Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönmeleri" adlı makalesi : 130-*149.*

33. Gershom Scholem'un Yahudi Ansiklopedisi'ne yazdığı "Doenmeh" maddesinde, Selânik Yahudilerinin, "Atatürk'ün Dönme olduğunu iddia ettikleri"ni ileti sürmesi ve buna karşılık, Abdurrahman Küçük'ün cevabı : 131-133.

34. Abdurrahman Küçük'ün "Dönmeler Tarihi" adlı eseri hakkında : 131-134.

35. Rüşdü Karakaş'ın, Dönmeler aleyhine, Cumhurbaşkanlığı'na verdiği dilekçe (29 Aralık 1923) : 152, 153. (Bkz. no. 1)

36. Vatan gazetesinin R. Karakaş'a, suçlayıcı cevabı (4 Ocak 1924): 154-156. (Bkz. no. 3)

37. R. Karakaş'ın Vatan'a cevabı (7 Ocak 1924) : 157. (Bkz. no. 4)

38. Vatan'ın yeni suçlamalarına karşı, R. Karakaş'ın önemli ve sert olan ikinci cevabı (10 Ocak 1924) : 158-162.

39. Akşam gazetesinin İçişleri Bakanı Ferid Tek ile mülakatı : 162, 163-

40. Akbaba dergisinin, ciddî ve mizahî olarak meseleye dair yazdıkları (7 Ocak 1924): 163-167.

41. Akşam gazetesinde Köprülülü Şerifin yazısı (7 Ocak 1924) : 168, 169.

42. Anadolu'daki Rumlarla, Yunanistan'daki Müslümanları karşılıklı değiştirmek hakkında, iki devlet arasında yapılan "mübadele mukâvelesi"nin birinci maddesi (Vakit, 7 Ocak 1924) : 170.

43. Vakit gazetesinde R. Karakaş'ın "eski teşebbüsleri"ne dair bir yazı (12 Ocak 1924): 171, 172.

44. Vakit gazetesinin "bir Musevî vatandaş" ile, Dönmelere dair yaptığı mülakat (12 Ocak 1924): 172.

45. Dönme asıllı gazeteci, Vatan gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmed Emin Yalman'ın, Dönmeler üzerine Amerika'da yaptığı araştırmasının "Tarihin Esrarengiz Bir Sahifesi" başlığı ile imzasız olarak tefrikası : 173-178, 180-212.

46. Osman Ergin'in, Vatan'da çıkan tefrikanın yazarı hakkındaki açıklaması : 175.

47. Füreyd Dosdoğru'nun açıklaması (Hürriyet, 30 Kasım 1980) : 177.

48. I. A. Gövsa'nın -Yalman'ın iddiasının aksine- Dönmeliğin günümüzde de yaşadığına dair, kendi gördüklerini anlatan yazısı (S. Sevi, s. 6, 1939) : 177.

49. Rüşdü Karakaş'ın Vakit gazetesi muhabiri Hüseyin Necati (Çiller)'e, Dönmelerin iç yüzünü açıklayan mülakatı (8 Ocak 1924) : 213-220.

50. R. Katakaş'ın Vakit gazetesi muhabiri İhsan Arife verdiği mülakat (17, 18, 24 Ocak 1924) : 221-231.

51. Dönmelerin R. Karakaş'ı tehdit ettikleri haberi : 223, 224, 232.

52. Sebil gazetesinde, Yesevîzâde'nin, Dönmelerin "Mum Söndü" âdeti üzerine yazısı (18 Haziran 1976) : 235-238.

53. Fransızca iki eserden, "Eş Değiştirme" âyinine dair iki belge : 236, 237, 238.

54. Resimli Dünya dergisinde Dönme kızı Meziyet'in açıklamaları (15 Eylül 1925): 239, 240.

55. Resimli Gazete'nin "küçük Dönme çocuklarına ezberletilen İbrânice dualar"dan bahseden ve bunu tenkid eden yazısı (21 Kasım 1925): 245-246.

56. Son Saat gazetesine verdiği bir yazı ile Dönmelik meselesini, bu sefer de hafif gösterip kapatmaya çalışan R. Karakaş'ın yazısı ve gazetenin cevabı (26 Kasım 1925) : 240-244.

57. Rüşdü Karakaş'ın Son Saat muhabirine söyledikleri (27 Kasım 1925) : 243, 244.

58. Resimli Gazete'nin R. Karakaş'a son cevabı (19 Aralık 1925) : 247-250.

59. Dönmeler hakkında yazılmış ilk Türkçe (yazma) eser, "Dönmeler Âdeti" (1879): 251-262.

60. "Dönmeler" adlı kitap (1919): 263-270.

61. "Dönmelerin Hakikati" adlı kitap (1919) ; 271-284.

62. Dönmelerden bahseden bir eser, "İttihad ve Terakki Cemiyeti Ne İdi?" (1911) : 285-288.

63. Dönmelerden bahseden araştırma ve hatıra kitapları : 289-320. (Kitabın başındaki "İçindekiler" listesinde "Beşinci Bölüm"e bakınız.)

ÜSTAD M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ
KIRK YIL ARAŞTIRDI VE YAZDI:

- 350 senedir, Türk ve Müslüman gibi yaşayan Dönmelerin aslı nedir?
- Sahte Mesih, İzmirli Sabatay Sevi kimdir?
- Sevi, neden yalandan Müslüman oldu ve sonra neden döndü?
- Sevi'nin kurduğu Dönme inancı nedir? Kime Dönme denir?
- Dönmeler, üç buçuk asırdır, neden Yahudi ve Musevi kaldılar? Neden gizleniyorlar?
- Dönme tarihinde karanlık noktalar...
- Dönmelerin ağzından, gizli hayatları...
- Dönmeler, nasıl yaşar, nasıl ibadet ederler?
- Türkiye'de kaç Dönme var?
- Yeniden Musevi olmak isteyen Dönmeler...
- Dönmeler arasında kalem savaşı ve açıklanan asırlık sırlar...
- Diğer ülkelerdeki Dönmeler...

YENİ BİLGİLER VE BELGELER
HEPSİ BU KİTAPTA

ISBN 975-8516-14-0
9 789758 516148
ZVi
GEYİK YAYINLARI